

ΚΟΚΚΙΝΟ #16

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΔΙΕΘΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ χειμώνας 2020-21

Περιεχόμενα

της σύνταξης **3**

Αφιέρωμα: Αριστερά & Πόλεμος

Αντώνης Νταβανέλος

**Τα επίδικα και ο χαρακτήρας
του ελληνοτουρκικού
ανταγωνισμού** **5**

Παναγιώτης Λίλλης

**Η παράδοση των Μπολσεβίκων
απέναντι στον πόλεμο** **31**

Πάνος Πέτρου

**Η άνοδος και η πτώση
της Χρυσής Αυγής** **51**

Μανουέλ Γκαρί

**Άνοδος και δύση
του Ποδέμος** **79**

Συζητώντας για τη σεξεργασία

Σίλβια Φεντερίτσι

**Η καταγωγή και εξέλιξη
της σεξουαλικής εργασίας
στον καπιταλισμό** **99**

Τζοάνα Μπρένερ

**Η πώληση σεξουαλικών
υπηρεσιών: Μια σοσιαλιστική
φεμινιστική οπτική γωνία** **113**

της σύνταξης

**100 χρόνια από την έκδοση
του «Αριστερισμού»** **139**

Τζον Ρόουζ

**«Αριστερισμός: Παιδική
ασθένεια του κομμουνισμού»** **147**

Λούκα Ταβάν

**Η κόκκινη διατία
στην Ιταλία** **165**

Βιβλιοκριτικές

Σωτήρης Μάρταλης

**Η Γερμανική Επανάσταση
(1917-1923)** **183**

Αντώνης Νταβανέλος

Πώς συλλογάται ο Ρήγας; **191**

Νικόλας Κολυτάς

**Αν το προσφυγικό ήταν
πρόβλημα, θα είχε λύση** **195**

ΚΟΚΚΙΝΟ

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΔΙΕΘΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Συντακτική Επιτροπή:

Σωτήρης Μάρταλης
Αντώνης Νταβανέλος
Πάνος Πέτρου
Κατερίνα Σεργίδου
Χρήστος Σταυρακάκης
Πέτρος Τσάγκαρης

Σελιδοποίηση:

Απόλλωνας Πετρόπουλος

Διόρθωση:

Γιώτα Οικονομίδου
Πάνος Πέτρου

Συνδρομές:

Ετήσια (4 τεύχη): 25 ευρώ
Εξωτερικού: 40 ευρώ
Κατάθεση συνδρομών:
Αρ. Λογ.: 081/757379-00, Εθνική Τράπεζα

Υπεύθυνος διανομής:

Δημήτρης Μπάρκας

Ιδιοκτησία-Έκδοση:

«Διεθνιστική Εργατική Αριστερά»
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία

Διεύθυνση:

Κλαζομενών 1-3, Τ.Κ.: 10440, Αθήνα

Επικοινωνία:

τηλ.: 210 3306286
fax: 210 3303566
e-mail: kokkino@dea.org.gr

issn **2459-2765**

της σύνταξης...

Ανάμεσα στο προηγούμενο και αυτό το τεύχος του «Κ» μεσολάβησε ένα καυτό καλοκαίρι στα ελληνοτουρκικά, που έδωσε τη θέση του σε έναν διπλωματικό «πυρετό», αλλά και σε μια θηριώδη ενίσχυση των πολεμικών δαπανών και μια ευρύτερη αναβάθμιση του μιλιταρισμού από την κυβέρνηση Μητσοτάκη. Ο δημόσιος διάλογος κυριαρχείται (και θα συνεχίσει να κυριαρχείται) από τα λεγόμενα «εθνικά θέματα» και αυτό βρίσκει αντανάκλαση και σε αντιπαραθέσεις μέσα στην Αριστερά, όπου η σχετική αρθρογραφία πύκνωσε ιδιαίτερα τους τελευταίους μήνες.

Το κεντρικό αφιέρωμα αυτού του τεύχους παρεμβαίνει σε αυτή τη συζήτηση. Ο Αντώνης Νταβανέλος παρουσιάζει μια συνολική τοποθέτηση πάνω στο ζήτημα του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού: Την αναγκαία ιδεολογική αφετηρία για να τοποθετηθεί κανείς, το ιστορικό της ελληνοτουρκικής διαμάχης στον 20ό αιώνα και τα σημερινά επίδικα που καθορίζουν το χαρακτήρα της αντιπαραθέσεως που ξετυλίγεται μπροστά μας. Πάνω σε αυτά, διαμορφώνει και μια κριτική αποτίμηση των απόψεων που έχουν διατυπωθεί στην ενδο-αριστερή συζήτηση για το θέμα. Ο Παναγιώτης Λίλλης αναπτύσσει περισσότερο την πτυχή της ιδεολογικής αφετηρίας και των ιστορικών παραδόσεων πάνω στις οποίες (οφείλει να) πατά η ριζοσπαστική Αριστερά. Στο άρθρο του παρουσιάζει το ρήγμα και τις αντιπαραθέσεις που προκάλεσε στην Αριστερά της εποχής ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, μέσα από τα οποία διαμορφώθηκε η διεθνιστική-αντιπολεμική στάση του μπολσεβικισμού, που αποτελεί μέχρι σήμερα θεμέλιο και «ιδρυτικό» χαρακτηριστικό της κομμουνιστικής Αριστεράς.

Στο σκληρό τοπίο που έχει διαμορφωθεί, η καταδίκη της Χρυσής Αυγής και η μεγαλειώδης συγκέντρωση της 7ης Οκτώβρη υπήρξε η πιο βαθιά ανάσα για το ευρύτερο κίνημα αντίστασης στην Ελλάδα αλλά και το αντιφασιστικό κίνημα διεθνώς. Μόλις λίγα χρόνια πριν από αυτή τη μεγάλη νίκη, η Ελλάδα αποτελούσε «σκοτεινό» παράδειγμα, καθώς είχε την ιδιαιτερότητα να ζήσει τη νεοναζιστική εκδοχή της διεθνούς ακροδεξιάς ανόδου. Ο Πάνος Πέτρου επιχειρεί μια αποτίμηση όλης αυτής της πυκνής περιόδου, της ανόδου και της πτώσης της Χρυσής Αυγής, καταθέτοντας κάποια ευρύτερα συμπεράσματα για το φασισμό και την πάλη εναντίον του.

Σε αυτό το τεύχος, ξαναπιάνουμε το νήμα του απολογισμού των «πλατιών κομμάτων της Αριστεράς» διεθνώς που είχαμε ανοίξει από τα πρώτα μας τεύχη, με την τελική αποτίμηση ενός σχηματισμού που αποτέλεσε την άλλη μεγάλη ελπίδα εκτός του ΣΥΡΙΖΑ και κατέληξε (σχεδόν παράλληλα μαζί του) σε ένα άδοξο τέλος. Ο Μανουέλ Γκαρί γράφει για την «άνοδο και τη δύση του Ποδέμος» και καταθέτει και έναν υποδειγματικά συγκεκριμένο και νηφάλιο απολογισμό των επιλογών των Αντικαπιταλιστάς σε όλη αυτή τη διαδρομή, εξηγώντας «γιατί έπρεπε να δημιουργήσουμε το Ποδέμος και γιατί έπρεπε να φύγουμε από αυτό».

Το «Κ» επανέρχεται και σε μια άλλη «θεματολογία» την οποία έχει ιεραρχήσει ως σημαντική κι επιχειρεί να αναδεικνύει, τα ζητήματα πολιτικής και θεωρητικής συγκρότησης του φεμινιστικού κινήματος. Σε αυτό το τεύχος, ανοίγουμε τη συζήτηση για τη σεξεργασία, φιλοξενώντας δύο ενδιαφέροντα άρθρα. Ένα κείμενο της Σίλβια Φεντερίτσι, που παρουσιάζει τις ρίζες της σεξουαλικής εργασίας στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, ως αναγκαίο θεωρητικό-ιστορικό υπόβαθρο. Και ένα άρθρο της Τζοάνα Μπρένερ για την πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών στο σύγχρονο καπιταλισμό, όπου παρουσιάζει τη ζωνρή συζήτηση μέσα στο διεθνές φεμινιστικό κίνημα και παρεμβαίνει σε αυτή.

Από την ύλη δεν θα μπορούσαν να απουσιάζουν ζητήματα ιστορίας και θεωρίας του μαρξιστικού-εργατικού κινήματος. Συμπληρώθηκαν 100 χρόνια από την έκδοση του «Αριστερισμού» του Λένιν, ενός έργου του μεγάλου επαναστάτη που είναι από τα κορυφαία του (και για αρκετούς το κορυφαίο του...) και έχει αναμφισβήτητη επικαιρότητα στις συνθήκες όπου καλούμαστε να δράσουμε σήμερα. Ένα σημείωμα της σύνταξης παρουσιάζει την ματιά μας πάνω στη σημασία αυτού του έργου και τους λόγους που το αναδεικνύουμε σε αυτό το τεύχος. Ακολουθεί ένα εκτεταμένο άρθρο του Τζον Ρόουζ, που παρουσιάζει τις βασικές «εισηγήσεις» του Λένιν σε αυτό το βιβλίο, ιδωμένες μέσα από μεγάλες δοκιμασίες της εποχής στην επαναστατημένη Γερμανία και την Ιταλία μετά την ήττα της Κόκκινης Διετίας.

Το άρθρο του Λούκα Ταβάν, που ακολουθεί, παρουσιάζει την ιστορική εμπειρία της Κόκκινης Διετίας, 80 χρόνια μετά το άδοξο τέλος αυτής της κορυφαίας στιγμής στην ιστορία του ιταλικού κινήματος που αξίζει να μελετήσει κάθε νέος-αγωνιστής-στρια. Προτείνουμε να διαβαστεί «συμπληρωματικά» με το αφιέρωμα στον «Αριστερισμό», καθώς βοηθά στην κατανόηση γεγονότων στα οποία αναφέρεται ο Ρόουζ και παρουσιάζει τις απόψεις του Γκράμισι και του Μπορντίγκα, δύο κεντρικών προσωπικοτήτων στη συζήτηση περί αριστερισμού.

Αντίστοιχα προτείνουμε να διαβαστεί και η βιβλιοκριτική που «ανοίγει» το σχετικό τμήμα του περιοδικού. Ο Σωτήρης Μάρταλης παρουσιάζει το μνημειώδες έργο του Πιερ Μπρουέ για τη Γερμανική Επανάσταση (1917-1923). Είναι μια έκδοση που καλωσορίζουμε θερμά και ασφαλώς προτείνουμε ανεπιφύλακτα να διαβαστεί, αλλά παράλληλα η παρουσίασή της σε αυτό το τεύχος βοηθά τον αναγνώστη να κατανοήσει καλύτερα τις αντιπαραθέσεις που παρουσιάζει ο Ρόουζ στον «Αριστερισμό».

Ακολουθούν δύο ακόμα βιβλιοκριτικές που κλείνουν την ύλη αυτού του τεύχους. Ο Αντώνης Νταβανέλος γράφει για το «Πώς Συλλογάται ο Ρήγας;» του Δημήτρη Ψαρρά, ένα βιβλίο που θα αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμο στο δημόσιο διάλογο που θα ανοίξει στα 200 χρόνια από το 1821, απέναντι στις (αναμενόμενες) «στρεβλώσεις» του νοήματος και του χαρακτήρα της επανάστασης. Ο Νικόλας Κολυτάς παρουσιάζει το «Αν το προσφυγικό ήταν πρόβλημα, θα είχε λύση», του Δημήτρη Χριστόπουλου, μια καλοδεχούμενη έκδοση που προσφέρει πολύτιμα στοιχεία και επιχειρήματα και συμβάλει στη διαμόρφωση μιας συνεκτικής αντιρατσιστικής τοποθέτησης πάνω σε ένα από τα πιο καυτά ζητήματα της περιόδου.

Τα επίδικα και ο χαρακτήρας του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού

Του Αντώνη Νταβανέλου

Το άρθρο που ακολουθεί, θέτοντας αρχικά ένα ιδεολογικό υπόβαθρο για ζητήματα πολέμου, ιμπεριαλισμού, εθνικών ανταγωνισμών, ανατρέχει στην ιστορία του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού, παρουσιάζει τα επίδικα της σημερινής αντιπαράθεσης και παρεμβαίνει στο σχετικό διάλογο στην Αριστερά.

Για να αναπτύξει κανείς πολιτική θέση σε ένα κρίσιμο θέμα, οφείλει εξαρχής να παρουσιάσει την ιδεολογική σκοπιά από την οποία το προσεγγίζει. Για το σύνολο της Αριστεράς που έχει κομμουνιστική αναφορά στην Ελλάδα, το ιδεολογικό υπόβαθρο αυτής της συζήτησης είναι η άποψη για τον ιμπεριαλισμό, όπως τη συνόψισε ο Λένιν στην πολυδιαβασμένη μπροσούρα του «Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», που γράφτηκε το 1916.

Από την ίδια την επιλογή του υπότιτλου, ο Λένιν μας εφιστά την προσοχή στη σύνδεση μεταξύ της ανάλυσης του ιμπεριαλισμού και της ανάλυσης στην εξέλιξη του καπιταλισμού. Ο ιμπεριαλισμός δεν είναι κάποιες παρά φύση λαθεμένες πολιτικές (που μπορούν να οφείλονται πχ στην ανάδειξη στην κυβερνητική εξουσία του α΄ ή του β΄ αντιδραστικού κόμματος ή ηγέτη), δεν είναι ένα απόστημα στην ανάπτυξη του καπιταλισμού, αλλά «μια σύμφυτη τάση όλων των χωρών που φτάνουν στο ιμπεριαλιστικό, στο ανώτατο ιστορικά στάδιο ανάπτυξης του καπιταλισμού» (πρόλογος του Λένιν στη γαλλική και γερμανική έκδοση της μπροσούρας του, στα 1920). Στην κατακλείδα του ίδιου προλόγου, ο Λένιν φροντίζει να σφραγίσει την άποψή του για τη στενή σχέση μεταξύ της αντιιμπεριαλιστικής και της αντικαπιταλιστικής στρατηγικής:

«Ο ιμπεριαλισμός είναι η παραμονή της κοινωνικής επανάστασης του προλεταριάτου. Από το 1917 και δώθε αυτό επιβεβαιώθηκε σε παγκόσμια κλίμακα».

Πάνω σε αυτό το ζήτημα, πάνω στη συγκεκριμενοποίηση της σχέσης μεταξύ της αντιιμπεριαλιστικής και της αντικαπιταλιστικής στρατηγικής, εδράζεται μια μεγάλη κατηγορία λαθών, που έχουν αποφασιστική σημασία. Ο ίδιος ο Λένιν προειδοποιεί:

«Ο σοσιαλσωβινισμός (σοσιαλισμός στα λόγια, σωβινισμός στην πράξη) είναι πέρα για πέρα προδοσία του σοσιαλισμού, ολοκληρωτική λιποταξία στο στρατόπεδο της αστικής τάξης» (πρόλογος στη ρωσική έκδοση, στα 1917).

Ο Λένιν ξοδεύει κάμποσες σελίδες στη μπροσούρα του, για να αναλύσει την, τότε, οικονομική βάση του ρεύματος του «σοσιαλσωβινισμού». Είναι εντυπωσιακό το γεγονός της αποτυχίας της σύγχρονης ελληνικής Αριστεράς να διακρίνει ολοφάνερες οικονομικές «ροές» που οργανώνει σήμερα το κράτος (πχ τα διαβόητα μυστικά κονδύλια του υπουργείου Εξωτερικών και του Υπ. Εθνικής Άμυνας) με στόχο μια σοσιαλσωβινιστική αντιμετώπιση του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού.

Μια άλλη κατηγορία σημαντικών λαθών αφορά ένα πρόβλημα πιο αντικειμενικό. Μεταξύ της ανάλυσης του Λένιν (στα 1915) και της σημερινής περιόδου έχει μεσολαβήσει ένας συγκλονιστικός αιώνας καπιταλιστικής ανάπτυξης. Όποιος έχει μάτια βλέπει ότι η ανάδυση στο «ιστορικά ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού» δεν αφορά πλέον «μια κούφια χώρας», όπως ίσχυε στις παραμονές του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Το καθήκον της συγκεκριμενοποίησης της ανάλυσης για τον ιμπεριαλισμό παραμένει πειστικό για το σύνολο της ριζοσπαστικής Αριστεράς διεθνώς.

Σε ό,τι μας αφορά, είμαστε ενταγμένοι στο ρεύμα που χρησιμοποιεί την έννοια-κλειδί της *ιμπεριαλιστικής αλυσίδας*, για να επεξεργαστεί τα σύγχρονα φαινόμενα όπως η νεοφιλελεύθερη καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, ή και αντίστροφα οι πιο πρόσφατες

τάσεις αμφισβήτησής της με την επανεμφάνιση της έμφασης στις «προστατευτικές» πολιτικές (Τραμπ, Τζόνσον, Μπολσονάρο κ.ά.).

Η ιμπεριαλιστική αλυσίδα δεν πρέπει να γίνεται κατανοητή σαν μια άναρχη, μη-ιεραρχημένη σχέση. Ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων παραμένει καθοριστικός. Είναι αδύνατον να υπάρξει μια σοβαρή ανάλυση των εξελίξεων πχ στην Ανατολική Μεσόγειο, αν δεν ξεκινά από τις προτεραιότητες του ευρωατλαντισμού για τις «πολιτικές ανάσχεσης» της ρωσικής και κινεζικής διείσδυσης, όπως και για την αντιμετώπιση των κρατών ή δυνάμεων που οι ΗΠΑ και η ΕΕ θεωρούν απείθαρχους «ταραξίες» ή «παρίες».

Η αναγνώριση του γεγονότος ότι η ελληνική κυρίαρχη τάξη είναι πλήρως ενταγμένη (οικονομικά, διπλωματικά, στρατιωτικά) στο ευρωατλαντικό στρατόπεδο, θέτει ειδικά καθήκοντα: Γι' αυτό ήταν αδύνατο να αναγνωριστεί πχ το σχέδιο Ανάν ως ειρηνευτική λύση στην Κύπρο, ή, χειρότερα, να χαρακτηριστεί η συμφωνία των Πρεσπών ως «διεθνιστικής κατεύθυνσης» παρέμβαση στα Βαλκάνια.

Όμως, ταυτόχρονα, η ιμπεριαλιστική αλυσίδα δεν πρέπει να γίνεται κατανοητή ως μια σχέση που στερείται τοπικοποίησης. Η έννοια του υπο-ιμπεριαλισμού γίνεται, πλέον, σημαντική. Είναι αδύνατον να μιλήσει κανείς σοβαρά για τις εξελίξεις πχ στη Λατινική Αμερική, χωρίς να πάρει υπόψη του την τάση της Βραζιλίας (και σε μικρότερο βαθμό της Αργεντινής ή της Χιλής) για ηγεμονία στην υπο-ήπειρο. Το ίδιο ισχύει για τη Νότια Αφρική, για την Ινδία, για τις «τίγρεις του Ειρηνικού» κ.ο.κ. σε άλλες περιοχές του πλανήτη.

Από την εποχή του Λένιν μέχρι σήμερα, ένας μεγάλος αριθμός χωρών έχει φτάσει στο «ιστορικά ανώτατο στάδιο ανάπτυξης του καπιταλισμού» και μπορεί να διεκδικεί ειδικούς ηγεμονικούς ρόλους σε περιοχές ή περιφέρειες, κάποτε στα όρια ανοχής των Μεγάλων Δυνάμεων, κάποτε μέσα σε εν μέρει «απειθαρχίες», με έμφαση στις δικές τους προτεραιότητες. Αυτός ο παράγοντας -πέρα από τη διεθνή κρίση και πέρα από τον ανταγωνισμό του ευρωατλαντισμού με την Κίνα και τη Ρωσία- είναι που μετατρέπει την παγκόσμια κατάσταση σε ασταθή, μεταβλητή και εύθραστη.

Ισχυριζόμαστε ότι ο ελληνοτουρκικός ανταγωνισμός πρέπει να εξετάζεται από ακριβώς αυτή τη σκοπιά: Αφενός, με την προσοχή στις πολιτικές και στις σκοπιμότητες των Μεγάλων Δυνάμεων (των ΗΠΑ και της ΕΕ που ιστορικά έχουν την πρωτοκαθεδρία στην περιοχή, αλλά και της Ρωσίας και της Κίνας που αυξάνουν ραγδαία την παρουσία και την πίεσή τους...). Αφετέρου, όμως, με την προσοχή στις πολιτικές και στις σκοπιμότητες των δύο υπο-ιμπεριαλισμών στην περιοχή, του ελληνικού και του τουρκικού, που έχουν φτάσει σε παροξυσμό ανταγωνισμού, διεκδικώντας αναβαθμισμένο ρόλο στον οικονομικό/διπλωματικό/στρατιωτικό έλεγχο στην Ανατολική Μεσόγειο.

Στην παράδοση του Λένιν δεν υπάρχει κανένα έδαφος για να τοποθετηθεί κανείς απέναντι σε μια σύγκρουση (διεθνή, περιφερειακή, ή τοπική) με βάση το κριτήριο του ποιος είναι, συγκυριακά, ο επιτιθέμενος και ποιος ο αμυνόμενος,

δηλαδή με βάση το κριτήριο του «ποιος έριξε την πρώτη τουφεκιά». Οι ρόλοι αυτοί εναλλάσσονται συχνά μέσα στο ξεδίπλωμα μιας κρίσης. Η παράδοση της Τρίτης Διεθνούς έθεσε σταθερά, ως κριτήριο για τη στάση των κομμουνιστών, την ανάλυση για ποιες κοινωνικές τάξεις καθοδηγούν τη σύγκρουση και για ποιους σκοπούς.

Η παράδοση αυτή είναι, επίσης, ξένη προς μια τάση να καθοριστεί η γραμμή, μπροστά σε μια σύγκρουση, με βάση εκτιμήσεις για την ισχύ των συγκρουόμενων. Ένα τμήμα της σύγχρονης ριζοσπαστικής Αριστεράς υιοθετεί μια «αμυντική» θέση υπέρ της ελληνικής πλευράς και τεκμηριώνει μια διαπίστωση περί «επιτιθέμενης» τουρκικής πλευράς, εκτιμώντας μια γενική «υπεροπλία» της Τουρκίας (πληθυσμός, μέγεθος οικονομίας, μέγεθος στρατού κ.ο.κ.). Τέτοια κριτήρια συχνά αποδεικνύονται παραπειστικά. Στο όχι μακρινό παρελθόν, στα 1967, στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, η ανερχόμενη δύναμη έμοιαζε να είναι η Αίγυπτος. Μια χώρα με μεγάλο πληθυσμό, με ανερχόμενη οικονομία (το Σουέζ και το Ασουάν ήταν τα μεγάλα τεχνικά έργα του 20ού αιώνα), με πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική, με μια «ενδοχώρα» συμμαχιών που περιλάμβανε το σύνολο σχεδόν του αραβικού κόσμου, με ένα στρατό που -υπό τον Νάσερ- είχε εκσυγχρονιστεί και έμοιαζε ιδιαίτερα ισχυρός. Η δύναμη αυτή συνεντρίβη σε έναν πόλεμο λίγων ημερών από το Κράτος του Ισραήλ. Που διέθετε έναν μικρότερο, αλλά πιο μοντέρνο και πιο εξοπλισμένο στρατό, όπως επίσης την αμέριστη οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη των ΗΠΑ. Ανάλογες ονειρώξεις διεγείρουν σήμερα τους Έλληνες στρατοκράτες και αυτές βρίσκονται πίσω από τις παραγγελίες των F35, των Ραφάλ και των Μπελχάρα, όπως και πίσω από τους «άξονες» με το Ισραήλ και την Αίγυπτο, υπό την αιγίδα των ΗΠΑ και της ΕΕ.

Τέλος, ένα μεγάλο τμήμα της σύγχρονης Αριστεράς στην Ελλάδα έχει αποδεχθεί την καθεστωτική πίεση και αναλύει τον ελληνοτουρκικό ανταγωνισμό υπό το πρίσμα των «εθνικών θεμάτων». Οι όροι πάντα είχαν και έχουν σημασία. Στα «εθνικά θέματα» διεισδύει πιο εύκολα η γραμμή για πολιτική «εθνικής ενότητας». Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στα μεταπολιτευτικά χρόνια, τόσο το ΚΚΕ όσο και το ΚΚΕ εσ. και στη συνέχεια ο Συνασπισμός, αν και καταψήφιζαν συνήθως τους κυβερνητικούς προϋπολογισμούς στη Βουλή, υπερψήφιζαν πάντα το χειρότερο τμήμα των προϋπολογισμών: τις πολεμικές δαπάνες που, για ευνόητους λόγους, ονομάζονταν... αμυντικές δαπάνες! Η τάση αυτή ήταν ισχυρότερη (και χειρότερη...) στο εξωκοινοβουλευτικό τμήμα μιας «πατριωτικής» Αριστεράς, που συνήθισε να κατηγορεί το ελληνικό κράτος για «ψοφοδεή» αντιμετώπιση των «εθνικών θεμάτων».

Μιας και απέχουμε πλέον πολλά χρόνια από την εποχή που ήταν της μόδας η φιλολογία για τις «αλύτρωτες πατρίδες», η τεκμηρίωση περί εθνικών θεμάτων εδράζεται όλο και περισσότερο στην αναφορά στα κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας.

Πρόκειται για μια σημαντική ρήξη με την παράδοση του ιστορικού κομμουνιστικού κινήματος. Στην Τρίτη Διεθνή, στην εποχή του Λένιν, τα εθνικά θέματα που μπήκαν στην ημερήσια διάταξη της Κομιντέρν αφορούσαν την καταπίεση

υπαρκτών πληθυσμών. Γράφει ο Λένιν: «Παραβίαση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των εθνών είναι η εγκατάσταση συνόρων ενός κράτους, παρά τη θέληση του πληθυσμού» («Το δικαίωμα των εθνών για την αυτοδιάθεσή τους», η έμφαση δική μου). Αυτή η επιλογή δεν ήταν τυχαία, αλλά μια βαθιά πολιτική στάση. Ο εγκλωβισμός πληθυσμών οδήγησε σε συστηματική καταπίεση και αυτή δημιούργησε δυναμική εξεγέρσεων, που έθεταν ζητήματα πολιτικής γραμμής των κομμουνιστών: «Χρωστάμε να υποστηρίξουμε κάθε εξέγερση ενάντια στον κυριότερο εχθρό μας, την μπουρζουαζία των μεγάλων δυνάμεων, αν δεν πρόκειται για εξέγερση της αντιδραστικής αστικής τάξης» (Λένιν, «Το δικαίωμα των εθνών»). Αυτή είναι η διαλεκτική των εθνικών θεμάτων που απασχολούσε την Κομιντέρν: οι αντιιμπεριαλιστικές εξεγέρσεις στις αποικίες και οι εξεγέρσεις ενάντια στην εθνική καταπίεση «εγκλωβισμένων» πληθυσμών (υπό τη σημαντική εξαίρεση που θέτει ο Λένιν: αν δεν είναι εξεγέρσεις της αντιδραστικής αστικής τάξης...).

Τέτοιου είδους εθνικά θέματα εξακολουθούν να υπάρχουν στις μέρες μας: είναι ο αγώνας των Παλαιστινίων, των Κούρδων κ.ά για αυτοδιάθεση, όπως και ο αγώνας στην Καταλονία, ή στη Χώρα των Βάσκων, ή στην Ιρλανδία κ.ο.κ., μέσα στις πιο ειδικές συνθήκες που έχει δημιουργήσει η ιστορική εξέλιξη. Όμως δεν είναι εθνικά θέματα, από τη σκοπιά του κομμουνισμού, το πώς θα μοιραστούν τα διεθνή ύδατα της Μεσογείου μεταξύ δύο αστικών τάξεων, που έχουν από καιρό φτάσει στο «ιστορικά ανώτατο στάδιο ανάπτυξης του καπιταλισμού».

Έχοντας παρουσιάσει, έτσι, την ιδεολογικοπολιτική αφετηρία μας, θα προχωρήσουμε στη συνέχεια του άρθρου στην ιστορική παρουσίαση του ελληνoturκικού ανταγωνισμού, στην εξέταση των σημερινών επίδικων, για να επανέλθουμε στη σημερινή συζήτηση μέσα στην Αριστερά.

Η ιστορία μετράει

Πριν από 200 χρόνια, η συμμαχία των εμπόρων-πλοιοκτητών-τραπεζιτών που συγκρότησε την πρώιμη ελληνική αστική τάξη, υπήρξε η χρονικά πρώτη που έφτασε στη νικηφόρα συγκρότηση ανεξάρτητου κράτους στα Βαλκάνια, μέσα στις συνθήκες της διαλυτικής κρίσης της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Ανατολικό Ζήτημα). Η επιτυχία αυτή στηρίχθηκε στη σταθερή πρόσδεση του ελληνικού εθνικισμού στις Μεγάλες Δυνάμεις, μια συμμαχία που καθορίζει χαρακτηριστικά ακόμα και την ίδρυση του ελληνικού κράτους.

Αυτά τα δύο στοιχεία (η χρονική πρωτοπορία στην κρατική συγκρότηση και η στενή πρόσδεση στις Μεγάλες Δυνάμεις και ειδικότερα στη «θαλασσοκράτειρα» Βρετανία) υπήρξαν, διαχρονικά, η βάση του δυναμισμού του ελληνικού εθνικισμού και όχι της «καθυστέρησής του», όπως παραπειστικά ισχυρίζονται οι θεωρίες της εξάρτησης. Η Μεγάλη Ιδέα υπήρξε η πολεμική κραυγή αυτού του ρεύματος, που καθοδήγησε διαδοχικές πολεμικές συγκρούσεις με το τουρκικό κράτος, αλλά και τους «ορθόδοξους αδερφούς» στα Βαλκάνια (τους Σέρβους και τους Βούλγαρους), διεκδικώντας εδάφη και πληθυσμούς.

Στους πέντε μεγάλους πολέμους του 20ού αιώνα (τους δύο Παγκόσμιους, τους δύο Βαλκανικούς και τη Μικρασιατική Εκστρατεία), το ελληνικό κράτος βρέθηκε πάντα στο στρατόπεδο των νικητών, τριπλασιάζοντας την αρχική έκτασή του και διπλασιάζοντας τον πληθυσμό του. Σε όλους αυτούς τους πολέμους, ο ελληνικός στρατός βρέθηκε στο στρατόπεδο των δυτικών Μεγάλων Δυνάμεων, ή είχε την πλήρη υποστήριξή τους (μοναδική εξαίρεση αποτελεί ο τυχοδιωκτισμός του 1897, όπου ο «διεθνής παράγοντας» επενέβη μόλις στο τέλος, για να σταματήσει τη νικηφόρα προέλαση του τουρκικού στρατού, κοντά στο Δομοκό...).

Αυτές οι «επιτυχίες» πληρώθηκαν ακριβά με αίμα, δάκρυα, ιδρώτα και προσφυγιά, από τους πληθυσμούς σε όλες τις πλευρές των συνόρων. Μόνο η λογοτεχνία της εποχής μπορεί να θυμίσει ζωντανά το μίσος μιας ολόκληρης γενιάς, των αρχών του 20ού αιώνα στα Βαλκάνια, απέναντι στον πόλεμο, αλλά και απέναντι σε όλους τους ηγέτες που καθοδήγησαν τον πόλεμο. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο μετασχηματισμός του ΣΕΚΕ (ενός «χαλαρού» σοσιαλεργατικού κόμματος) σε ΚΚΕ και η ένταξή του στην Τρίτη Διεθνή, έγινε κάτω από την επιρροή και την αποφασιστικότητα των νεαρών στελεχών που είχαν περάσει μέσα από τη φωτιά του πολέμου (Πουλιόπουλος κ.ά.). Επίσης δεν είναι τυχαίο το ότι οι μικρασιάτες πρόσφυγες (για τους οποίους οι εθνικιστές διανοούμενοι του '20 προέβλεπαν ότι θα αποτελέσουν την κοινωνική βάση ενός νέου εθνικιστικού ρεύματος), έχοντας την εμπειρία της αγριότητας του πολέμου, ριζοσπαστικοποιήθηκαν και αποτέλεσαν τη ραχοκοκαλιά του εργατικού κινήματος και της κομμουνιστικής Αριστεράς, στις δεκαετίες του '30 και του '40.

Τα αποτελέσματα αυτής της πρώιμης περιόδου επέκτασης αποτυπώνονται στη Συμφωνία της Λοζάνης (1925), μεταξύ της σύγχρονης Τουρκίας (μετά το νικηφόρο κίνημα των Νεότουρκων υπό τον Κεμάλ Ατατούρκ), των κρατών που είχαν συμμετάσχει στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και στη Μικρασιατική Εκστρατεία, υπό τη διαιτησία/κηδεμονία όλων των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, αλλά και της ΕΣΣΔ, που παραβρίσκονταν στη Λοζάνη και συνυπέγραψαν τη συμφωνία ως εγγυητές. Πρόκειται για μια δυσμενέστερη τροποποίηση της συμφωνίας των Σεβρών (μετά την ελληνική αποτυχία στη Μικρασιατική Εκστρατεία), στην οποία, όμως, το ελληνικό κράτος εξακολουθεί να είναι τμήμα του στρατοπέδου των νικητών που υπαγορεύει τους όρους. Η συμφωνία της Λοζάνης (στην οποία πολλοί σήμερα αναφέρονται χωρίς να της έχουν ρίξει ούτε μια ματιά...) επισημοποιεί ως οριστικά τα σύνορα στην περιοχή, όπως είχαν προκύψει από τους προηγούμενους πολέμους, καθορίζει ένα καθεστώς «ελεύθερης» διεθνούς ναυσιπλοΐας στα Στενά και στο Αιγαίο και δίνει στην Ελλάδα και την Τουρκία χωρικά ύδατα εύρους 3 ναυτικών μιλίων. Δίνει τη συντριπτική πλειοψηφία των νησιών του Αιγαίου στην ελληνική κυριαρχία (με την εξαίρεση της Ίμβρου και της Τενέδου), υπογραμμίζει ότι το ζήτημα της κυριαρχίας θεωρείται λυμένο για τα νησιά που αναφέρονται ονομαστικά στη συμφωνία, δηλώνει ότι κάθε άλλο ζήτημα κυριαρχίας προϋποθέτει μια νέα διεθνή συνθήκη (με σύνθεση ίδια με τους παρόντες της Λοζάνης) και απαγορεύει τη στρατιωτικοποίηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου (με ονομαστική αναφορά σε Λήμνο, Σάμο, Χίο, Λέσβο, Ικαρία και Σαμοθράκη). Είναι φανερό ότι από τη σκοπιά των Μεγάλων Δυνάμεων

το ιδιαίτερο ενδιαφέρον τους στη Λοζάνη ήταν η κατοχύρωση της ανεμπόδιστης διέλευσης των πλοίων τους από τα Στενά και το Αιγαίο.

Με ιδιαίτερο συμφωνητικό, μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας, συμφωνήθηκαν οι όροι της ανταλλαγής πληθυσμών και ο οριστικός χαρακτήρας τους. Στις οργανωμένες διαδηλώσεις των μικρασιατών προσφύγων, που ήλπιζαν να γυρίσουν κάποτε στον τόπο τους, ο Βενιζέλος απαντούσε κυνικά: η μητέρα-πατρίδα χρειάζεται έναν ομογενοποιημένο γλωσσικά και θρησκευτικά πληθυσμό, χρειάζεται περισσότερα εργατικά χέρια, για να στηρίξει την (καπιταλιστική) ανάπτυξή της.

Στο έδαφος της (σχετικής) σταθερότητας που επέβαλε η Λοζάνη, διαβλέποντας τους κινδύνους της μεγάλης διεθνούς κρίσης του 1929, οι βασικοί ηγέτες του πολέμου, ο Βενιζέλος και ο Ατατούρκ, υπέγραψαν το 1930 το Σύμφωνο Φιλίας-Ουδετερότητας-Διαιτησίας και σχεδόν ταυτόχρονα το «Πρωτόκολλο» περιορισμού των πολεμικών δαπανών (κυρίως των ναυτικών εξοπλισμών). Στη βάση αυτής της «συμφιλίωσης», ο Βενιζέλος πρότεινε το 1932 τον Κεμάλ Ατατούρκ για το Νόμπελ Ειρήνης! Δεν είναι αυθαίρετο να πούμε ότι το πρώτο κύμα αστικού εκσυγχρονισμού, στη δεκαετία του '30, χρηματοδοτήθηκε και στις δύο χώρες από τις δαπάνες που εξοικονομήθηκαν από τους εξοπλισμούς και από την αύξηση των εμπορικών δραστηριοτήτων μεταξύ τους.

Στο καθεστώς που επέβαλε η Λοζάνη, έγιναν στη συνέχεια μόνο λίγες σοβαρές τροποποιήσεις. Το 1936 η Ελλάδα επέκτεινε τα χωρικά της ύδατα στα 6 ν. μίλια, επικαλούμενη τις εξελίξεις στην πολεμική τεχνολογία. Αυτό έγινε σιωπηρά αποδεκτό από την Τουρκία, μέσα στο κλίμα που είχε εγκαταστήσει το Σύμφωνο Φιλίας.¹

Το 1947, με τη συνθήκη του Παρισιού, η (νττημένη στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο) Ιταλία παραχώρησε τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα. Η συνθήκη αναφέρει ονομαστικά τα νησιά: Αστυπάλαια, Ρόδος, Χάλκη, Κάρπαθος, Κάσος, Δήλος, Νίσυρος, Κάλυμνος, Λέρος, Πάτμος, Σύμη, Κως, Λιψώς. Η ελληνική «ανάγνωση» προσέθεσε στην πράξη το Καστελόριζο (που είχε, νωρίτερα, παραχωρηθεί από την Τουρκία στην Ιταλία), γεγονός που δεν προκάλεσε σοβαρές τουρκικές αντιρρήσεις. Προσέθεσε, όμως, δίπλα στην ονομαστική λίστα των κατοικημένων νησιών και τη φράση: «όπως και των εξ αυτών εξαρτημένων νησίδων». Το πόσες και ποιες μπορεί να είναι αυτές οι «εξαρτημένες νησίδες» έμελλε να γίνει ένα σημαντικό ζήτημα στις μέρες μας.

Η ιστορική ανάλυση όλης αυτής της θυελλώδους περιόδου δεν αποτελεί αντικείμενο αυτού του άρθρου. Περιοριστήκαμε στα απαραίτητα για να γίνει κατανοητή η πιο σύγχρονη αντιπαράθεση.

Όξυνση ξανά

Οι ρυθμίσεις της Λοζάνης, η πολιτική «συμφιλίωσης» του '30 και -κυρίως!- το γεγονός ότι στη μεταπολεμική ψυχροπολεμική περίοδο και οι δύο χώρες υπήρξαν πιστότατα στηρίγματα του ευρωατλαντισμού και χώρες «φιλοξενίας» μεγάλων νατοϊκών βάσεων, ερμηνεύουν μια μακρά περίοδο περιορισμού της έντασης.

Όλα αυτά άλλαξαν στη δεκαετία του '70, μετά το ελληνικό πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή στην Κύπρο.

Κανείς δεν δικαιούται να ξεχνά ότι ο τουρκικός στρατός, σχεδόν κυριολεκτικά, προσκλήθηκε στην Κύπρο. Το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, που οργανώθηκε από τη χούντα του Ιωαννίδη στην Αθήνα, είχε ως ομολογημένο «πρόγραμμα» την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Οι ελληνοκυπριακές δυνάμεις του Μακαρίου και της Αριστεράς αντιστάθηκαν ένοπλα σε αυτό και δεν είχαν λίγα θύματα. Το πρωτοπαλήκαρο της ΕΟΚΑ Β, ο Ν. Σαμπών, που ορίστηκε από τους πραξικοπηματίες ως «Πρόεδρος» της Κύπρου, επαναλάμβανε στις δηλώσεις στον Τύπο την πρόθεσή του να πετάξει, μέσα σε λίγους μήνες, τους τουρκοκύπριους στη θάλασσα. Η Τουρκία απέκτησε έτσι όλα τα προσχήματα για να ασκήσει τα δικαιώματα της «εγγυήτριας δύναμης» που της έδιναν οι συμφωνίες της Ζυρίχης (1959) και να εισβάλει στο νησί.

Είναι σίγουρο ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις, και κυρίως οι ΗΠΑ, είχαν τις δυνατότητες να εμποδίσουν τη δίδυμη καταστροφή, το πραξικόπημα και την εισβολή. Δεν το έπραξαν. Είναι όμως επίσης δεδομένο ότι οι Αμερικανοί (δια του Κίσιγκερ) ενημέρωσαν τους Έλληνες «δημοκράτες» αστούς πολιτικούς (αυτούς που έχτιζαν τις «γέφυρες» με τη χούντα στην Αθήνα, όσο και αυτούς που παρεπιδημούσαν στο εξωτερικό...) για τα σχέδια της ομάδας Ιωαννίδη για πραξικόπημα στην Κύπρο, τους προειδοποίησαν ότι αυτό θα οδηγούσε σε τουρκική εισβολή, τους δήλωσαν ότι σε αυτό το σενάριο οι ΗΠΑ θα κρατήσουν στάση «ουδετερότητας», με στόχο να διασώσουν τη Νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ. Οι βαρύτερες ευθύνες του αστικού πολιτικού κόσμου στην ήττα του '74 είναι ο βασικός λόγος για το ότι ο «φάκελος της Κύπρου» παραμένει ακόμα και σήμερα ουσιαστικά μυστικός.

Ένας γενικευμένος ελληνοτουρκικός πόλεμος αποφεύχθηκε τότε κυρίως γιατί η στάση της στρατεύσιμης νεολαίας απέναντι στη χουντική επιστράτευση του 1974 έδειξε στα επιτελεία των ενόπλων δυνάμεων ότι η αμφισβήτηση του καθεστώτος ήταν τόσο έντονη, που το έκανε ανίκανο να καθοδηγήσει έναν πόλεμο με στοιχειώδεις πιθανότητες επιτυχίας. Η χούντα κατέρρευσε και άρχισε η μεγάλη περιπέτεια της Μεταπολίτευσης, όπου η κυρίαρχη τάξη ήταν υποχρεωμένη να συγκεντρώσει την προσοχή κυρίως στην αντιμετώπιση του «εσωτερικού εχθρού». Ήταν μια μεγάλη ήττα για τον ελληνικό εθνικισμό που, ειδικά για την Κύπρο, έχει τεράστιες ευθύνες.

Οι πρώτες μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις του Κ. Καραμανλή έκαναν «κινήσεις» («αποδέσμευση» από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, στροφή σε πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική, εσπευσμένη είσοδος στην ΕΟΚ, στροφή σε πολυδιάστατη προμήθεια εξοπλισμών κ.ο.κ.) προκειμένου να αξιοποιήσουν το διπλωματικό απόθεμα του ελληνικού κράτους, ζητώντας από το «διεθνή παράγοντα» υποστήριξη για μια σταθεροποίηση της κατάστασης.

Η σταθεροποίηση επιτεύχθηκε συμπεριλαμβάνοντας διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο χωρών, που έχουν πτυχές που δεν είναι ακόμα γνωστές στη δημόσια

συζήτηση. Για παράδειγμα, ο Θ. Καρυώτης (οικονομικός σύμβουλος στην πρώτη κυβέρνηση Παπανδρέου, διαπραγματευτής του ελληνικού κράτους στον ΟΗΕ για τα ζητήματα Δικαίου της Θάλασσας) επέλεξε να δημοσιοποιήσει τις μυστικές διαπραγματεύσεις σχετικά με τις θαλάσσιες ζώνες στα τέλη της δεκαετίας του '70, όπου την Ελλάδα εκπροσώπησε ο Πρέσβης Ιωάννης Τζούνης. Σε αυτές, η Τουρκία παρουσίασε για πρώτη φορά τον χάρτη για τη μοιρασιά της υφαλοκρηπίδας στη «μέση γραμμή αποστάσεως» μεταξύ των πειρωτικών ακτών, η Ελλάδα αντίταξε ένα χάρτη που προσέθετε «δάκτυλα» επικοινωνίας με τα νησιά (μεταξύ Λήμνου και Λέσβου, Λέσβου και Χίου, Χίου και Ικαρίας), το εύρος των οποίων εθεωρείτο διαπραγματεύσιμο. Αυτή η προδρομική συζήτηση, ουσιαστικά για τις μελλοντικές ΑΟΖ, έμεινε μετέωρη, ενώ η διαπραγμάτευση έκλεισε με την εγγύηση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας, τη δέσμευση των δύο μερών ότι δεν θα αναπτύξουν επιθετικά όπλα στις περιοχές της αναγνωρισμένης υφαλοκρηπίδας τους και ότι δεν θα προχωρήσουν σε μονομερείς ενέργειες στο ζήτημα των θαλασσιών ζωνών (Θ. Καρυώτης: «Όταν παραδώσαμε τις ΑΟΖ μας στην Τουρκία»). Ανεξάρτητα από την ακρίβεια αντίστοιχων λεγομένων, σύντομα έγινε σαφές ότι ο ελληνοτουρκικός ανταγωνισμός μεταφερόταν στο Αιγαίο.

Σε αυτόν το χώρο αναπτύχθηκε η απάντηση του ελληνικού κράτους, που αποσκοπούσε στην ανατροπή -με διπλωματικά μέσα- των συνθηκών που είχε δημιουργήσει η στρατιωτική ήττα στην Κύπρο, το 1974.

Η «ντεγκωλικού» χαρακτήρα πολιτική των κυβερνήσεων του Καραμανλή συνδύαζε κάποιες συμβολικές κινήσεις «ανεξαρτητοποίησης» (όπως η, δήθεν, αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ) με την ειλικρινή δέσμευση του «*ανήκομεν εις την Δύσιν*». Η μετάβαση προς την επόμενη, πιο άμεσα αντιπαραθετική με την Τουρκία πολιτική στο Αιγαίο, καθοδηγήθηκε από το ΠΑΣΟΚ. Το σοσιαλδημοκρατικό ΠΑΣΟΚ, που ήταν ακόμα στη ριζοσπαστική περίοδο του, νομιμοποιούσε αυτή τη στροφή με την επίκληση της... αντιιμπεριαλιστικής πάλης. Ο Α. Παπανδρέου είναι ο πατέρας της «ανάλυσης» που παρουσιάζει τον διεθνή ιμπεριαλισμό ως τη δύναμη που κρύβεται πίσω από την Τουρκία, με στόχο να πειστεί η πτωχή -πλην τίμια- Ελλάδα. Η «ανάλυση» αυτή ήταν πολύ χρήσιμη στον Α. Παπανδρέου, στην εποχή που, στην πραγματικότητα, προχώρησε στους πιο απαράδεκτους συμβιβασμούς του ΠΑΣΟΚ με τον... ιμπεριαλισμό (αλλαγή της θέσης του για ένταξη στην ΕΟΚ, πλήρης επανένταξη στο στρατιωτικό ΝΑΤΟ, διαιώνιση των αμερικανικών βάσεων στο ελληνικό έδαφος κ.ο.κ.).

Ο Α. Παπανδρέου είχε φανερώσει την πολιτική του από το 1976, όταν το ΠΑΣΟΚ ήταν ακόμα η ανερχόμενη αντιπολίτευση: Όταν η Τουρκία έβγαλε στα διεθνή ύδατα του Αιγαίου (στα βορειοανατολικά της Λέσβου) ένα ερευνητικό σκάφος, για σεισμογραφικές έρευνες για την ύπαρξη κοιτασμάτων πετρελαίου, ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ απαίτησε: «*Βυθίσατε το Χόρα!*».² Η κρίση εκτονώθηκε, με παρέμβαση του «διεθνούς παράγοντα», και αποδείχθηκε περιορισμένου χαρακτήρα. Το Χόρα υποχώρησε και οι δύο χώρες έδειξαν να συναινούν στην αποφυγή μονομερών ενεργειών «νομής» των διεθνών υδάτων.

Σε αυτά τα χρόνια οργανώθηκαν, με καθεστώς πλήρους «εθνικής συναίνεσης», δύο βασικές κινήσεις τροποποίησης του καθεστώτος στο Αιγαίο: η στρατιωτικοποίηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου (κατά ολοφάνερη παραβίαση της συνθήκης της Λοζάνης) και η μονομερής επέκταση του εθνικού εναέριου χώρου στα 10 ν.μ. (πέραν των 6 ν.μ. των χωρικών υδάτων). Άρχιζε έτσι το καθημερινό, κοστοβόρο και ιδιαίτερα επικίνδυνο παιχνίδι των «αναχαιτίσεων» μεταξύ 6 και 10 ν.μ., με στόχο την επιβολή, ως τετελεσμένου γεγονότος, αυτής της παγκόσμιας πρωτοτυπίας, μιας χώρας που διεκδικούσε κυριαρχία σε εναέριο χώρο κατά πολύ ευρύτερο των χωρικών υδάτων της.

Η κρίση του 1987 ήταν πολύ πιο σημαντική. Ο Α. Παπανδρέου ήταν πλέον πρωθυπουργός και η κυβέρνησή του είχε ήδη μπει σε κρίση, μετά τη στροφή στο «σταθεροποιητικό πρόγραμμα» άγριας λιτότητας του 1985. Τον Μάρτη του '87, ο υπ. Βιομηχανίας Αναστάσης Πεπονής ανακοίνωσε δημόσια την πρόθεση της ελληνικής κυβέρνησης να προχωρήσει σε έρευνες για πετρέλαιο στη θέση Μπάμπουρας, ανοικτά της Θάσου, 10 ν.μ. έξω από τα ελληνικά χωρικά ύδατα, ενώ κάλεσε την канаδική εταιρία Denison, που ήταν επικεφαλής της εκμετάλλευσης στον Πρίνο της Θάσου, να προχωρήσει στις αναγκαίες ενέργειες, προβλέποντας τη συμμετοχή της ελληνικής Πολιτείας στις εργασίες. Ήταν μια φανερή παραβίαση του πρωτοκόλου της Βέρνης, της δεσμευτικής συμφωνίας που είχαν υπογράψει Καραμανλής-Ντεμιρέλ το 1976 (μετά την κρίση του Χόρα), που προέβλεπε την αποχή των δύο χωρών από ενέργειες στα αμφισβητούμενες εθνικής κυριαρχίας διεθνή ύδατα. Η Τουρκία αντέδρασε ανακοινώνοντας πρόθεση να βγάλει ξανά το Χόρα -πλέον με το όνομα Πίρι Ρέις- για έρευνες στα διεθνή ύδατα του Αιγαίου και δηλώνοντας την πρόθεση να προχωρήσει σε έρευνες νότια της Σαμοθράκης, νοτιοανατολικά της Λήμνου, μεταξύ Λέσβου-Χίου κλπ. Ο πρωθυπουργός της Τουρκίας, Τ. Οζάλ, δήλωσε δημόσια ότι «*τυχόν ελληνική επίθεση στο Πίρι Ρέις θα χαρακτηριστεί αιτία πολέμου*». Ο Α. Παπανδρέου κλιμάκωσε την κρίση με πρακτικά μέτρα: έβγαλε το στόλο από τους ναυστάθμους, μετέφερε στρατιωτικές δυνάμεις από τα σύνορα με τη Βουλγαρία στον Έβρο, ενώ προειδοποίησε με κάθε επισημότητα ότι, αν το Πίρι Ρέις βγει στο Αιγαίο, τότε το ελληνικό κράτος «θα χτυπήσει». Ο Τούρκος υπ. Εξ. προσέφυγε στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, κατηγορώντας την Ελλάδα για πολιτική πολέμου στο Αιγαίο. Η κρίση εκτονώθηκε αρκετές μέρες μετά, πάλι μέσα από την παρέμβαση του «διεθνούς παράγοντα», που υπολόγιζε ακόμα στα σοβαρά τη συνοχή της ΝΑ πτέρυγας του ΝΑΤΟ. Από τις μετέπειτα αφηγήσεις των πρωταγωνιστών εκείνων των δραματικών στιγμών φαίνεται ότι τότε για πρώτη φορά διατυπώθηκε αυτό που επαναλήφθηκε στα Ίμια: όποιος ρίξει την πρώτη τουφεκιά, θα έχει να κάνει με τους Αμερικανούς... Παρ' όλα αυτά, στην κρίση του '87 παρουσιάστηκε η ρήξη της ελληνικής πολιτικής στο Αιγαίο με τις προηγούμενες δεσμεύσεις που είχε αναλάβει παρουσιάστηκε η στροφή προς την αντίληψη ότι η «δυσνητική υφαλοκρηπίδα» -πριν και χωρίς να έχει οριοθετηθεί υφαλοκρηπίδα- θεωρείται χώρος εθνικής κυριαρχίας. Πρακτικά πρόκειται για στροφή προς τη θεώρηση του Αιγαίου ως

αποκλειστικά ελληνικής θάλασσας, αντίληψη που μέχρι το 1974 χαρακτήριζε μόνο τον ακροδεξιό χώρο. Η επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ. άρχισε τότε να προπαγανδίζεται ως «αυτονόμο δικαίωμα» που προκύπτει, τάχα, από το Διεθνές Δίκαιο, ενώ η χώρα επιφυλάσσεται ως προς την ανακήρυξή τους, περιμένοντας την κατάλληλη στιγμή.

Αυτή η κατεύθυνση της σταδιακής τροποποίησης του καθεστώτος της διεθνούς ισορροπίας στο Αιγαίο, προς την ενίσχυση, δια των τετελεσμένων, της ελληνικής κυριαρχίας, υπήρξε «οδηγός» για όλες τις επόμενες κυβερνήσεις.

Ο Γεράσιμος Αρσένης, στη θητεία του στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, άλλαξε όλες τις παλιότερες στρατιωτικές υποχρεώσεις και ιεραρχήσεις της ψυχροπολεμικής περιόδου, μετέφερε όλες τις μάχιμες δυνάμεις από τα βόρεια σύνορα στα ανατολικά και τελικά διακήρυξε ένα νέο πολεμικό δόγμα των ελληνικών ενό-

πλων δυνάμεων, το «Ενιαίο Αμυντικό Δόγμα» Ελλάδας-Κύπρου. Το 1994, ο υφυπουργός του Αρσένη, Μ. Μπεντενιώτης, εξήγγειλε ένα νέο «έξυπνο» πρόγραμμα: το πολεμικό ναυτικό, με την υποστήριξη του υπ. Εξωτερικών (Κ. Παπούλιας) και την υποστήριξη του υπ. Αιγαίου (Αντ. Κοτσακάς), αναλάμβανε να «εποικίσει» έναν αριθμό από μικρά νησιά, βραχονησίδες και βράχους που, μέχρι τότε, ήταν ακατοίκητα. Στα νησάκια εγκαθίστατο μια στέρνα, ένα εκκλιπσάκι κι ένας ιστός σημαίας, ενώ προβλεπόταν δημόσια επιχορήγηση για την εύρεση προθύμων να κατοικήσουν, για ένα διάστημα, πάνω σε αυτά. Η ιδέα ήταν απλή: δημιουργούσε «ίχνη» οικονομικής δραστηριότητας (στέρνα), πολιτιστικής παράδοσης (εκκλιπσάκι, σημαία) και βιωσιμότητας (επιχορηγούμενοι εκδρομείς που παριστάνουν τους κατοίκους), που ήταν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για να διεκδικηθεί η «ελληνικότητά» τους, όπως και το δικαίωμά τους σε υφαλοκρηπίδα. Αυτή η κουτοπονηριά δεν θα ήταν δυνατό να μείνει απαρατήρητη και αναπάντητη από την Τουρκία. Εδώ βρίσκονται οι βάσεις για τη μετέπειτα κρίση στα Ίμια.

Η προσπάθεια ελληνοποίησης ενός αριθμού βραχονησίδων και βράχων στο Αιγαίο, η προσπάθεια αναβάθμισής τους στο διεθνές καθεστώς που καθορίζει τα νησιά, απαντήθηκε από την Άγκυρα με την έγερση της θεματολογίας «γκρίζες ζώνες στο Αιγαίο», που συμπαρασύρει μαζί με τις αμφισβητούμενης εθνικής κυριαρχίας βραχονησίδες και κάποια μικρά νησιά που είτε έχουν κριθεί ως ελληνικά μέσα από διεθνείς συνθήκες, είτε κατοικήθηκαν από παλιότερα χρόνια, χωρίς να έχει εγερθεί τότε θέμα εθνικής κυριαρχίας...

Μαζί με τη χοντροκομμένη κουτοπονηριά της «ελληνοποίησης» των βραχονησίδων, εξελισσόταν η πιο σοφιστική στρατηγική του κοσμοπολιτισμού. Ο Πάγκαλος και ο Κρανιδιώτης -μέλη της ίδιας κυβέρνησης με τους Αρσένη,

Η κατεύθυνση της σταδιακής τροποποίησης του καθεστώτος της διεθνούς ισορροπίας στο Αιγαίο, προς την ενίσχυση, δια των τετελεσμένων, της ελληνικής κυριαρχίας, υπήρξε «οδηγός» για όλες τις επόμενες κυβερνήσεις.

Μπεντενιώτη- επιδίωξαν συστηματικά την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ, ως τμήμα της ανατροπής των δεδομένων της ήττας του 1974. Το ελληνικό καθεστώς αξιοποιούσε την παραδοσιακή διπλωματική υπεροχή του (την από παλιότερα συμμετοχή του στο κλαμπ των χωρών μελών της ΕΟΚ-ΕΕ) για να μετατρέψει ένα τμήμα των ελληνοτουρκικών διαφορών σε ευρω-τουρκικές, συνυπολογίζοντας την πρόβλεψη ότι η επιχείρηση αυτή θα έβρισκε εύφορο έδαφος στην ευρωπαϊκή πολιτική, που παραδοσιακά αντιμετώπιζε τις σχέσεις της Ένωσης με την Τουρκία με καχύποπτο -αν όχι με ανοιχτά ρατσιστικό- τρόπο. Η στρατηγική αυτή υπήρξε επιτυχής. Η ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ τελικά επιτεύχθηκε. Δεν προώθησε στο παραμικρό την ειρηνική και δημοκρατική λύση στο ζήτημα της εσωτερικής διαίρεσης του νησιού, αντίθετα σήμερα η οριστικοποίηση της διχοτόμησης φαίνεται πιο απειλητική από ποτέ. Όμως έδωσε και δίνει πολλά ατού στην ελληνική διπλωματία, τόσο στα ζητήματα των ΑΟΖ, όσο και στο γενικότερο ζήτημα της αναβάθμισης του ελληνικού ρόλου στην Ανατολική Μεσόγειο.

Είναι πραγματικά εντυπωσιακό το πόσο ο χώρος της λεγόμενης «πατριωτικής» Αριστεράς, που γενικά διακρίνεται για την αντι-ΕΕ ρητορική του, κάνει κυριολεκτικά την πάπια, όταν οι ελληνικές και ελληνοκυπριακές ηγεσίες φροντίζουν να αξιοποιούν το «ευρωπαϊκό κεκτημένο» στον ανταγωνισμό με την Τουρκία.

Αυτές οι ιστορικές υπενθυμίσεις αποδεικνύουν ότι στην ελληνοτουρκική αντιπαράθεση δεν υπήρξε μια πλευρά, που να είχε συνολικά με το μέρος της το δίκιο, ή έστω το γράμμα του Διεθνούς Δικαίου, δεν υπήρξε μια πλευρά που παγίως αμυνόταν απέναντι στην άλλη που διαρκώς επιτίθονταν. Επρόκειτο πάντα για έναν ανταγωνισμό χωρίς αρχές, αντιδραστικό από όλες τις πλευρές, επικίνδυνο για τις λαϊκές μάζες και στις δυο όχθες του Αιγαίου.

Τα επίδικα

Ο ελληνοτουρκικός ανταγωνισμός έφτασε κατά τη σημερινή περίοδο στα πρόθυρα της πολεμικής αναμέτρησης. Αυτό είναι ένα αποτέλεσμα της «συνέχειας» αυτής της διαχρονικής αντιπαράθεσης, αλλά και της «τομής», της κλιμάκωσης που επέφεραν δύο καινούργιοι και βασικοί παράγοντες.

Ο πρώτος, είναι το ρήγμα στις σχέσεις της Τουρκίας με το Ισραήλ, τις ΗΠΑ και το δυτικό στρατόπεδο γενικότερα, επί των ημερών του Ερντογάν. Το ρήγμα αυτό, παρότι δεν πρέπει να θεωρείται οριστικό, είναι υπαρκτό, άμεσα ορατό στη διεθνή δημόσια συζήτηση μετά την αποτυχία του πραξικοπήματος του 2016 (που ο Ερντογάν θεώρησε, όχι αναίτια, ως αμερικανοκίνητο...), ενώ παράγει ήδη διπλωματικά/πολιτικά και στρατιωτικά αποτελέσματα. Όποιος έχει μάτια βλέπει ότι ο ρόλος του Ιντσιρλίκ, της μεγαλύτερης αμερικανονατοϊκής βάσης στην περιοχή, έχει ήδη μεταφερθεί στη Σούδα, ενώ ο Τζέφρι Πάιατ δεν χάνει ευκαιρία για να υπενθυμίσει ότι οι ΗΠΑ θεωρούν πλέον το ελληνικό κράτος ως το στρατηγικό στήριγμα στο «τόξο ανάσχεσης της Ρωσίας, μεταξύ της Πολωνίας και του Ισραήλ».

Αυτή η εξέλιξη αντιμετωπίστηκε ως σπάνια ευκαιρία από το ελληνικό κράτος, που στράφηκε γρήγορα προς τη στρατηγική των τριαδικών «αξόνων» (Ελλάδα-Κύπρος-Ισραήλ και Ελλάδα-Κύπρος-Αίγυπτος), που συνδυάζουν την επί τόπου προσφορά στρατιωτικοπολιτικής δύναμης στον ευρωατλαντισμό, με την απομονωτική περικύκλωση της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο. Αυτή η στρατηγική στροφή έφτασε στην Ελλάδα μέσω των εισηγήσεων των αμερικανο-θερμμένων Alt-Right συμβούλων του Σαμαρά, εγκαινιάστηκε από την κυβέρνηση Σαμαρά-Βενιζέλου, υπηρετήθηκε συστηματικά κι επιταχύνθηκε από τις κυβερνήσεις ΣΥΡΙΖΑ (με ενθουσιώδη ρόλο του Κοτζιά και του ίδιου του Αλ. Τσίπρα), ενώ αποτελεί σήμερα τον ακρογωνιαίο λίθο στήριξης της πολιτικής Μητσοτάκη στην Ανατολική Μεσόγειο.

Εδώ αξίζει να ανοίξουμε μια παρένθεση: Το καθεστώς Ερντογάν είναι αναμφίβολα ένα σκληρά αντιδραστικό καθεστώς, που επιτίθεται καθημερινά στους Κούρδους αγωνιστές, στην Αριστερά, στους κοινωνικούς ακτιβιστές, στα δημοκρατικά δικαιώματα. Όμως η πολιτική του εκφράζει μια στρατηγική στροφή του τουρκικού κράτους προς την Εγγύς και Μέση Ανατολή. Στις 30 Αυγούστου του 2011, το τουρκικό Γενικό Επιτελείο ανακοίνωσε τη διάλυση της Στρατιάς του Αιγαίου, διατύπωσε το νέο πολεμικό δόγμα του τουρκικού στρατού και αποφάσισε τη μεταφορά του μεγαλύτερου τμήματος των μάχιμων δυνάμεών του στα νότια και ανατολικά σύνορα της χώρας. Σε όλη τη διάρκεια της κορύφωσης της ελληνικής κρίσης, η κυβέρνηση Ερντογάν απείχε γενικά από τις «προκλήσεις» προς την Αθήνα. Αντίθετα, οι κεμαλικοί αντίπαλοί του, τόσο το 2016 όσο και στις προηγούμενες απόπειρες (Βαριοπούλα και Εργκένεκο), υποστήριζαν την ιδέα της πρόκλησης θερμού επεισοδίου στο Αιγαίο, με στόχο τη νομιμοποίηση μιας επιβολής πραξικοπήματος στη γειτονική χώρα.

Ο δεύτερος παράγοντας που επιτάχυνε την αντιπαράθεση, ήταν η ανακάλυψη των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στο βυθό της Ανατολικής Μεσογείου. Με πρωτοβουλία του Κράτους του Ισραήλ, αλλά και την ενθουσιώδη συμφωνία της Ελλάδας και της Κύπρου, όλα τα δικαιώματα επ' αυτών των κοιτασμάτων (δικαιώματα έρευνας, εξόρυξης, διακίνησης, εκμετάλλευσης) παραχωρήθηκαν αυθαίρετα σε ένα διεθνές κονσόρτσιουμ πολυεθνικών εξόρυξης, στο οποίο ηγούνται οι Αμερικανοί (Noble Energy-Chevron) και συμμετέχουν με σημαντικά μερίδια οι Ευρωπαίοι (η γαλλική Total, η ιταλική Eni κ.ά.). Με συμφωνία των κρατών-μελών των τριαδικών «αξόνων» (Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ, Αίγυπτος) και των πολυεθνικών εξόρυξης, κάθε δραστηριότητα επί των κοιτασμάτων συνδέθηκε με ένα υπερφίαλο (και αμφίβολης τεχνικής και οικονομικής βιωσιμότητας) σχέδιο μεταφοράς του φυσικού αερίου στις μεγάλες ευρωπαϊκές αγορές, μέσω του υποθαλάσσιου αγωγού East Med. Όλοι οι συμμετέχοντες, κράτη και εταιρείες, έκαναν σαφές ότι θεωρούν αναγκαίο τον αποκλεισμό από αυτό το πρότζεκτ κάθε δύναμης που ο ευρωατλαντισμός θεωρεί «ταραξία»: Για να προωθηθεί το σχέδιο East Med, τέθηκε ως απαραίτητη προϋπόθεση η διασφάλιση της γεωγραφικής

Χάρτης 1: Η ελληνική διεκδίκηση για ΑΟΖ-East Med στην Ανατολική Μεσόγειο.

συνέχειας μεταξύ των ΑΟΖ του Ισραήλ, της Κύπρου και της Ελλάδας. Αυτό είναι το «μυστικό» που καθορίζει τους χάρτες μοιρασιάς της Ανατολικής Μεσογείου, που τα τελευταία χρόνια πλημμυρίζουν τον Τύπο, και όχι κάποια εκδοχή Διεθνούς Δικαίου (βλ. Χάρτη 1).

Ο συνδυασμός αυτών των δύο παραγόντων έφερε με εκρηκτικό τρόπο στην επιφάνεια όλα τα ζητήματα διεκδίκησης εθνικής/κρατικής κυριαρχίας επί των θαλασσιών ζωνών που, μέχρι χθες, θεωρούνταν διεθνή ύδατα.

Ας δούμε τα βασικά «εργαλεία» προς αυτή την κατεύθυνση, που έχουν γίνει πολύ δημοφιλή στους όψιμους θαυμαστές του Διεθνούς Δικαίου. Ενός «Δικαίου» που παραμένει εξαιρετικά γενικόλογο και αντιφατικό, φέρνοντας στο νου τη ρήση της γηραιάς βρετανικής αλεπούς: το Διεθνές Δίκαιο των θαλασσών καθορίζεται από τη δύναμη των πολεμικών πλοίων που μπορεί, κάθε φορά, να παρουσιάσει κανείς μέσα σε αυτές...

Αρχίζοντας από τα στενότερα (και σκληρότερα) «εργαλεία» κρατικής κυριαρχίας και βαδίζοντας προς τα πλατύτερα:

1) Τα χωρικά ύδατα. Για την Ελλάδα σήμερα, τα χωρικά ύδατα είναι διεθνώς αναγνωρισμένα στο εύρος των 6 ναυτικών μιλίων. Πρόκειται για τη θαλάσσια ζώνη που περιβάλλει το χερσαίο έδαφος (ηπειρωτικό ή νησιωτικό) μιας χώρας, όπου το Διεθνές Δίκαιο, αλλά και το διεθνές εθιμικό, αναγνωρίζουν τα ισχυρότερα και πιο συμπαγή δικαιώματα εθνικής/κρατικής κυριαρχίας. Η διαχωριστική γραμμή των χωρικών υδάτων έχει την ίδια ισχύ με τη συνοριακή γραμμή του κάθε κράτους. Ακριβώς όμως επειδή αυτή η γραμμή αποδίδει ισχυρά δικαιώματα, κάθε αλλαγή της υπόκειται σε μεγάλους και πολύπλοκους περιορισμούς, όπως ακριβώς και η αλλαγή των χερσαίων συνόρων.

Ένα από τα πιο διαδεδομένα ψέματα προς εσωτερική κατανάλωση είναι ο ισχυρισμός ότι το Διεθνές Δίκαιο δίνει σε κάθε χώρα το δικαίωμα για επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ. και μάλιστα ότι το δικαίωμα αυτό μπορεί να ασκηθεί μονομερώς. Το Διεθνές Δίκαιο ορίζει τα 12 ν.μ. ως το ανώτατο όριο που μπορούν να φτάσουν τα χωρικά ύδατα μιας χώρας και περιγράφει αναλυτικά την υποχρέωση διεθνούς συμφωνίας για τον καθορισμό του εύρους των χωρικών υδάτων, εντός της ζώνης των 12 ν.μ., στην περίπτωση που υπάρχουν αντιτιθέμενα συμφέροντα. Στη βάση αυτών των αρχών, σε πολλές θαλάσσιες περιοχές, ακόμα και ισχυρότατες ναυτικές δυνάμεις, έχουν συμφωνήσει για χωρικά ύδατα εύρους 3 ή 6 ν.μ. σε μεγάλα τμήματα των ακτών τους (πχ η Ρωσία, η Ιαπωνία, οι χώρες της Βαλτικής κ.ά.).³

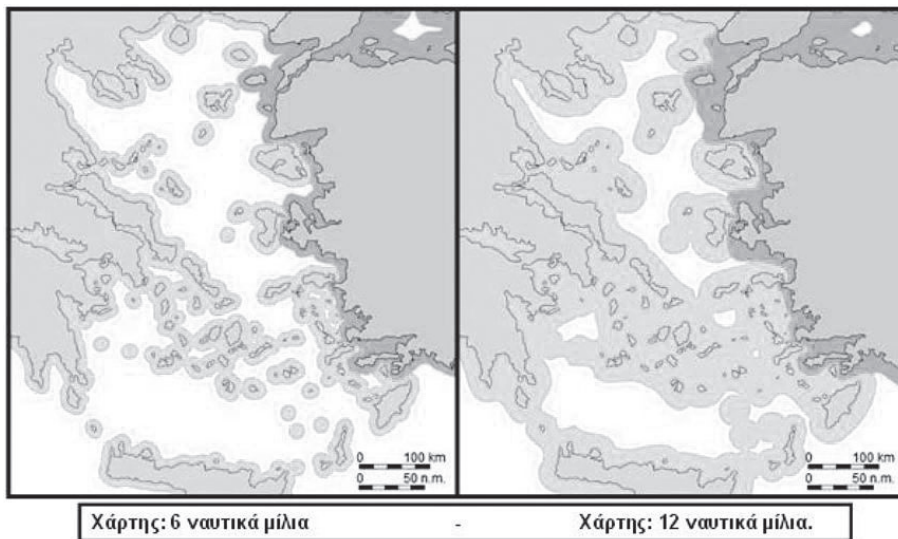
Η Ελλάδα, πρόσφατα, επέκτεινε τα χωρικά ύδατά της στα 12 ν.μ. στο Ιόνιο (από την Κέρκυρα μέχρι το Ταΐναρο, φροντίζοντας -«φρονίμως»- να μην φτάσει στο ακρωτήριο Μαλλέας...) κατόπιν μακρών διαπραγματεύσεων με την Ιταλία (η οποία, μάλιστα, απαίτησε και πέτυχε να εξαιρεθεί ο ιταλικός αλιευτικός στόλος από τους ελληνικούς ελέγχους εντός της ζώνης των συμφωνηθέντων ελληνικών χωρικών υδάτων...).

Το εύρος των χωρικών υδάτων, της υφαλοκρηπίδας και της ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας είναι αντικείμενο μακρότατων διαπραγματεύσεων μεταξύ των δύο χωρών, που -όπως όλα δείχνουν- τελικά θα καταλήξουν στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Η υποχρέωση να περάσει κανείς μέσα από αναλυτικές διεθνείς συμφωνίες στα «εύκολα» νερά του Ιονίου, αποδεικνύει έμπρακτα το πόσο αστήρικτη είναι η άποψη για μονομερή «ανακήρυξη» των 12 ν.μ. στο Αιγαίο, όπου πέρα από το *casus belli* της Τουρκίας υπάρχουν εξαιρετικά πολύπλοκα προβλήματα που αφορούν το καθεστώς διεθνούς ναυσιπλοΐας.

Η άποψη αυτή παραμένει μια δημαγωγική φούσκα, είτε εκστομίζεται από τα στελέχη της Δεξιάς, είτε από τα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ, είτε από τους ποικιλόχρωμους προπαγανδιστές του πατριωτικού χώρου.

Όλοι οι εμπειρογνώμονες, συμπεριλαμβανομένων και των πιο πολεμοκάπηλων, ομοφωνούν στην εκτίμηση ότι η επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ. θα έχει ελάχιστη επίρεια στον καθορισμό των άλλων κρίσιμων θαλάσσιων ζωνών (Θ. Καρυώτης: με 6 ν.μ. μας «αντιστοιχεί» ΑΟΖ στο 94,5% της έκτασης του Αιγαίου, με 12 ν.μ. αυτό φτάνει στο 95%...).

Ποιο είναι, λοιπόν, το νόημα της αναβάθμισης των 12 ν.μ. στη γλώσσα και στην πρακτική των ελληνικών καθεστωτικών δυνάμεων; Αφενός, η σημαντική αύξηση του ποσοστού των διεθνών υδάτων στο Αιγαίο, που θα ενταχθούν έτσι στην άμεση ελληνική κρατική κυριαρχία (από το 43% σήμερα, στο 71%). Αφετέρου -και κυρίως!- ότι με τα 12 ν.μ. ενοποιείται το σύμπλεγμα των Κυκλάδων και των Δωδεκανήσων, κλείνοντας κάθε «διάδρομο» διέλευσης και μετατρέποντας το Αιγαίο σε κλειστή ελληνική «λίμνη» (βλ. χάρτη 2).

Χάρτης 2: Η διαφορά είναι προφανής. Το Αιγαίο μετατρέπεται σε κλειστή ελληνική θάλασσα. Ο ΣΥΡΙΖΑ, κάποτε, αντέτασσε στο ακροδεξί σύνθημα «Αιγαίο–ελληνική θάλασσα», τη θέση «Αιγαίο–θάλασσα ειρήνης».

Πολλοί αντιτάσσουν ότι θα διατηρείται, πάντα, το καθεστώς «αβλαβούς διελεύσεως» πλοίων σε ύδατα όπου θα έχει εγκατασταθεί καθεστώς κρατικής κυριαρχίας. Πρόκειται για υποκρισία: το καθεστώς «αβλαβούς διελεύσεως» θα είναι δυσμενέστερο του καθεστώτος ελεύθερης ναυσιπλοΐας σε διεθνή ύδατα. Το κυρίαρχο κράτος θα έχει τη δυνατότητα ελέγχων και κυρώσεων (επικαλούμενο ζητήματα ασφάλειας, περιβαλλοντικής προστασίας, ναυτικών παραβάσεων κ.ά.) που, όποτε θελήσει, μπορούν να ισοδυναμούν με ναυτικό αποκλεισμό.

Το *casus belli* της Τουρκίας στηρίζεται στην επίκληση του γεγονότος ότι τα 12 ν.μ. στο Αιγαίο αποτελούν: α) Επεκτατική αλλαγή συνόρων στην περιοχή. β) Φανερή παραβίαση της συμφωνίας της Λοζάνης. γ) Απόπειρα ναυτικού αποκλεισμού της Τουρκίας, που κάνει δύσκολη ή και ανέφικτη ακόμα και τη ναυτική επικοινωνία μεταξύ των λιμανιών της στις βόρειες και νότιες ακτές της. Όποιος θέλει να παραμένει ειλικρινής, γνωρίζει ότι καμιά χώρα δεν θα δεχόταν ειρηνικά μια τόσο σοβαρή ναυτική υποβάθμισή της.

2) Υφαλοκρηπίδα-ΑΟΖ. Πέρα από τα χωρικά ύδατα, στον μεταπολεμικό κόσμο δημιουργήθηκε η έννοια μιας ευρύτερης θαλάσσιας ζώνης, πιο έμμεσης ή πιο «χαλαρής» κυριαρχίας, που αφορούσε κυρίως τη δυνατότητα εξόρυξης στο βυθό. Η υφαλοκρηπίδα ορίστηκε αρχικά ως η θαλάσσια ζώνη που περιβάλλει τα χωρικά ύδατα, μέχρι του θαλάσσιου βάρους των 200 μέτρων, όπου το κυρίαρχο κράτος κατοχύρωνε αποκλειστικά δικαιώματα εξόρυξης και οικονομικής εκμετάλλευσης.

Σταδιακά, η έννοια της υφαλοκρηπίδας διευρύνθηκε. Η τεχνολογική εξέλιξη έκανε εφικτή την εξόρυξη σε βάθη μεγαλύτερα των 200 μέτρων, ενώ αναδείχθηκαν νέες δυνατότητες οικονομικής εκμετάλλευσης -πέρα από την αλιεία- των υδάτων και του αέρα πάνω από το βυθό. Η υφαλοκρηπίδα σταδιακά ταυτίστηκε με την ΑΟΖ, που επεκτάθηκε στα 200(!) ν.μ. πέρα από τις ακτές και αφορά το αποκλειστικό «δικαίωμα» εκμετάλλευσης στο βυθό, στα νερά, στον αέρα. Αυτά, προφανώς, ισχύουν ανεμπόδιστα μόνο όπου η γεωγραφία το επιτρέπει. Στις άλλες περιπτώσεις, όπου μέσα στις «ζώνες» των 200 ν.μ. συγκρούονται οι βλέψεις αντιτιθέμενων χωρών, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις τοπικής σύγκρουσης.

Σε αυτές τις περιπτώσεις, το λεγόμενο Διεθνές Δίκαιο (με σειρά αποφάσεων των Δικαστηρίων στις πιο διαφορετικές περιοχές του πλανήτη) μέχρι σήμερα αναγνωρίζει ως κριτήρια: α) Την «μέση γραμμή αποστάσεως», ως καταρχήν και γενική αρχή καθορισμού. β) Την επήρεια των νησιών στον καθορισμό των θαλάσσιων ζωνών. γ) Την συγκεκριμενοποίηση της επήρειας των νησιών (πλήρης-μερική-μηδενική), ώστε να προκύπτει «δίκαιο αποτέλεσμα», συνυπολογίζοντας όλους τους παράγοντες.⁴

Γίνεται έτσι σαφές ότι ο καθορισμός των θαλάσσιων ζωνών είναι ένα πεδίο όπου οι αποφάσεις κρίνονται όχι από κάποιο αφηρημένο Διεθνές Δίκαιο, αλλά από το συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ των αντιτιθέμενων κρατών και των συμμαχών τους.

Στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο, η ελληνική «ανάγνωση» του Διεθνούς Δικαίου είναι ότι η «μέση γραμμή αποστάσεως» πρέπει να υπολογιστεί μεταξύ της ανατολικότερης ακτής των ελληνικών νησιών και της τουρκικής ηπειρωτικής ακτογραμμής. Ότι στα ελληνικά νησιά πρέπει να αναγνωρισθεί «πλήρης επήρεια» στον καθορισμό των θαλάσσιων ζωνών. Ότι στα νοτιοανατολικά, το σημείο στήριξης για τον καθορισμό της ελληνικής κυριαρχίας πρέπει να είναι η νησίδα Στρογγύλη (περίπου 5 ν.μ. νοτιοανατολικά του Καστελόριζου και 3,3 ν.μ. δυτικά των τουρκικών ακτών), με στόχο η ελληνική ΑΟΖ να «εφάπτεται» με την ΑΟΖ της Κύπρου. Η τουρκική «ανάγνωση» είναι ότι ο καθορισμός υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ πρέπει να καθορισθεί από τη «μέση γραμμή αποστάσεως» μεταξύ των ηπειρωτικών ακτών των δύο χωρών, ότι στα νησιά πρέπει να αναγνωρισθεί «μερική επήρεια», μεταφέροντας τη μέση γραμμή ανατολικότερα και ορίζοντας «διαδρόμους» επικοινωνίας των νησιών με την ελληνική ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδα («δάχτυλα»). Τέλος η Τουρκία αρνείται ότι η Στρογγύλη δικαιούται ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδα (ως μη κατοικήσιμη και ιδιαίτερα κοντά στην τουρκική ακτή), με στόχο να κατοχυρώσει ένα δικό της «διάδρομο» νότια του Καστελόριζου, που θα διακόπτει την επικοινωνία ελληνικής και κυπριακής ΑΟΖ και θα της δίνει δικαιώματα συμμετοχής στο σχέδιο East Med.

Γίνεται φανερό ότι η απόσταση συμφερόντων είναι μεγάλη και αυτό λειτουργεί ως λάδι στη φωτιά του προϋπάρχοντος ανταγωνισμού.

Γίνεται επίσης φανερό ότι η επιβολή των ελληνικών θέσεων σε αυτό το θέμα μπορεί να έχει τύχη μόνο αν στηριχθεί στη συμμαχία με τις ΗΠΑ και την ΕΕ,

αλλά και επιτόπου στη συμμαχία με τους πολέμαρχους του Κράτους του Ισραήλ. Οι θιασώτες της θεωρίας των «κυριαρχικών δικαιωμάτων» και γενικότερα οι οπαδοί της «πατριωτικής Αριστεράς» οφείλουν να συνειδητοποιήσουν ότι στην εν εξελίξει σύγκρουση υποστηρίζουν τη γραμμή όχι μόνο του ντόπιου «εθνικού κέντρου», αλλά ταυτόχρονα τη γραμμή των ΗΠΑ, της ΕΕ, των κασάπιδων του Ισραήλ και της δικτατορίας του Σίσι στην Αίγυπτο.

Διάλογος και Χάγη

Στα τελευταία χρόνια οι χώρες των τριαδικών «αξόνων», οι κολοσσιαίες πολυεθνικές εξόρυξης που έχουν εμπλακεί στον East Med, με την πλήρη υποστήριξη των ΗΠΑ και της ΕΕ (με πιο ενεργό το ρόλο της Γαλλίας), επιχείρησαν να επιβάλουν στην πράξη τη μοιρασιά των θαλάσσιων ζωνών στην Ανατολική Μεσόγειο, που περιγράφουν οι χάρτες που εκπόνησε το Κράτος του Ισραήλ και επαναλαμβάνονται ως αυτονόητες καταλήξεις του Διεθνούς Δικαίου στον ελληνικό Τύπο.

Η πραγματικότητα αποδείχθηκε πιο σύνθετη. Τα σκληρά γεωγραφικά και πληθυσμιακά δεδομένα δεν είναι εύκολο να παραβιαστούν ασύστολα. Η Τουρκία είναι μια σημαντική χώρα, με κρίσιμη γεωγραφική θέση, και δεν είναι καθόλου απλή η προοπτική μιας οριστικής παραίτησης των νατοϊκών Μεγάλων Δυνάμεων από την επιρροή πάνω σε αυτή. Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση Ερντογάν είχε μεγάλα περιθώρια διπλωματικών ελιγμών απέναντι στο υπερφίαλο σχέδιο East Med.

Το τουρκολιβυκό μνημόνιο ήταν ένα πρώτο παράδειγμα. Οι τουρκικές ηγεσίες δεν είναι ανόητες για να πιστεύουν ότι το σύμφωνο αυτό θα είχε πρακτικά αποτελέσματα στην κατανομή των ΑΟΖ στη Μεσόγειο. Γνώριζαν και γνωρίζουν ότι η λιβυκή υπογραφή στο σύμφωνο αυτό είναι εξαιρετικά αδύναμη για να στηριχθούν πρακτικά αποτελέσματα. Όμως το τουρκολιβυκό σύμφωνο κατατέθηκε στον ΟΗΕ, πρωτοκολλήθηκε και λειτουργεί ως επίσημη πρόκληση για όποιον διαφωνεί να... καταφύγει στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Σχεδόν αμέσως μετά, η Παλαιστινιακή Αρχή ανακοίνωσε ότι προτίθεται να προχωρήσει σε καθορισμό ΑΟΖ με την Τουρκία, προσπαθώντας να διασώσει τα ελάχιστα δικαιώματα εκβολής της Παλαιστίνης στη θάλασσα, που καταπατά βάνουσα το Ισραήλ. Ανάλογη πρωτοβουλία, για τους ίδιους λόγους, αναμένεται και από το Λίβανο, εάν και όταν σταθεροποιηθεί στοιχειωδώς η κατάσταση στο εσωτερικό του.

Η στροφή του Ερντογάν προς τις διαδικασίες του Διεθνούς Δικαίου είναι αποτέλεσμα της συνειδητοποίησης του δυσμενούς συσχετισμού δυνάμεων για τις τουρκικές ηγεσίες, που δημιουργεί η διεθνής σύμπραξη στο σχέδιο East Med.

Την ίδια στιγμή, στο εσωτερικό των ελληνικών καθεστωτικών δυνάμεων ενισχύεται η τάση μιας στροφής προς τη Χάγη. Γνωρίζουν ότι θα αντιμετωπίσουν πολιτικό πρόβλημα: στο Διεθνές Δικαστήριο, ο πιθανότατος «συμβιβασμός» θα τους φέρει σε αντιπαράθεση με μαξιμαλιστικές προσδοκίες που οι ίδιοι καλλιέργησαν στην κοινή γνώμη. Όμως ο αντίλογος είναι ισχυρός: μια «λύση» πρέπει

να διεκδικηθεί τώρα, πριν υπάρξει κάποια δυσμενής στροφή του «διεθνούς παράγοντα», ή πριν η οικονομία του φυσικού αερίου υποβαθμιστεί, καθιστώντας τον East Med μια μεγαλοπρεπή φούσκα. Ταυτόχρονα, η πρόβλεψή τους είναι ότι ένας «συμβιβασμός» στο Διεθνές Δικαστήριο θα είναι πιο «φιλικός» στα ελληνικά καθεστωτικά/κρατικά συμφέροντα, συνυπολογίζοντας τις μέχρι σήμερα τοποθετήσεις των δυτικών Μεγάλων Δυνάμεων.

Δεν υπάρχει κανένα περιθώριο για αυταπάτες ότι μια στροφή των κυρίαρχων τάξεων προς την πολιτική των διερευνητικών επαφών, της οργάνωσης ενός «διαλόγου» με ορίζοντα τη Χάγη, θα λειτουργήσει αποκλείοντας τον κίνδυνο του πολέμου.

Το αποδεικνύει η πολιτική Μπτσοτάκη που συνδυάζει την αποδοχή των «διερευνητικών επαφών», με την εξαγγελία ενός μεγάλου εξοπλιστικού προγράμματος και μια σημαντική φιλομilitarιστική στροφή (στράτευση στα 18, αύξηση της θητείας). Το γεγονός ότι ο όποιος «διάλογος» θα οργανωθεί υπό την ιμπεριαλιστική διαιτησία, δεν βελτιώνει, αλλά επιδεινώνει τις προβλέψεις.

Το ελληνικό κράτος φρόντισε σε ανύποπτη στιγμή, το Δεκέμβριο του 2014 (ελάχιστες μέρες πριν τις εκλογές του 2015), να οχυρώσει τη θέση του έναντι αυτής της προοπτικής. Με δήλωση προς το Δικαστήριο της Χάγης (που υπέγραψε εκ μέρους της κυβέρνησης Σαμαρά ο Ευαγγ. Βενιζέλος) υπογράμμισε ότι δεν αναγνωρίζει καμιά αρμοδιότητα του Διεθνούς Δικαστηρίου επί θεμάτων που αφορούν: α) Τη στρατιωτικοποίηση των νησιών. β) Ζητήματα κυριαρχίας επί εδάφους (νησιά, βραχονησίδες). γ) Ζητήματα κυριαρχίας στον εναέριο χώρο. Αυτό είναι το νόημα των σημερινών δηλώσεων, που επαναλαμβάνουν οι Μπτσοτάκης-Δένδιας, ότι στο ενδεχόμενο καταφυγής στη Χάγη προτίθενται να συζητήσουν «ένα και μόνο θέμα»: τον καθορισμό του εύρους των θαλασσιών ζωνών.

Αντίθετα, η Τουρκία προσπαθεί να διευρύνει και να γενικεύσει την ατζέντα, θέτοντας με έμφαση και τα τρία παραπάνω ζητήματα ως προϋποθέσεις για τη συζήτηση «λύσης» επί των θαλασσιών ζωνών.

Είναι φανερό ότι η απόσταση συμφερόντων είναι μεγάλη και αυτό δημιουργεί την τάση επιστροφής στην πολιτική των τετελεσμένων, στην πολιτική της αναμέτρησης, με εμφανή τον κίνδυνο του πολέμου.

Παρότι και οι δύο πλευρές γνωρίζουν ότι μια σύγκρουση θα είχε καταστρεπτικές συνέπειες για όλους, αυτή η προοπτική δεν μπορεί να αποκλειστεί από τις εξελίξεις, αν αφεθούμε στις απατηλές υποσχέσεις του κοσμοπολίτικου «διαλόγου». Που η ιστορία δείχνει ότι αποτελεί την άλλη όψη του ίδιου νομίσματος με τον πολεμοχαρή εθνικισμό.

Η συζήτηση μέσα στην Αριστερά

Τα κριτήρια με τα οποία η Αριστερά προσεγγίζει τα ζητήματα των ανταγωνισμών μεταξύ αστικών τάξεων και κρατών, τα κριτήρια απέναντι στα ζητήματα των «περιορισμένων» συγκρούσεων ή των σημαντικών πολέμων, έχουν και αυτά την ιστορία τους.

Στην εποχή του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η ανάπτυξη του κομμουνιστικού ρεύματος υπήρξε άμεσα συνδεδεμένη με το αντιπολεμικό κίνημα, τις αντιπολεμικές-αντιμιλιταριστικές ιδέες, σε πλήρη ρήξη με τον «σοσιαλ-σωβινισμό» της σοσιαλδημοκρατίας. Αυτή η σύνδεση υπήρξε ισχυρότατη στην Ευρώπη, στα Βαλκάνια, αλλά και στην Ελλάδα.⁵

■ Ο καλύτερος τρόπος για να μην επιτρέψουμε να συμβεί η ένοπλη σύγκρουση είναι να παλέψουμε σήμερα ενάντια στον πόλεμο, αναγνωρίζοντας ο καθένας τον «εχθρό μέσα στην ίδια του τη χώρα»

Το κίνημα των Παλαιών Πολεμιστών υπήρξε το πρώτο σημαντικό «θεματικό» κίνημα στην Ελλάδα, καθοδηγήθηκε άμεσα από το ΚΚΕ και έριξε ρίζες στην ύπαιθρο (με το αίτημα για γη στους ρημαγμένους φαντάρους, στους σακατεμένους και στις οικογένειες των νεκρών), ρίζες που φάνηκαν πολύτιμες λίγα χρόνια αργότερα στο ΕΑΜ. Το ΚΚΕ υπήρξε φανατικός αντίπαλος της Μεγάλης Ιδέας, ο κόσμος του μίσησε τον Βενιζέλο και τα στελέχη του πλήρωναν με φυλακή και εξορία τις αντιπολεμικές-διεθνιστικές θέσεις τους.

Σήμερα, ένας κύκλος διανοούμενων ή προπαγανδιστών, γύρω από την «πατριωτική» Αριστερά, αντιμετωπίζουν με υπεροψία όσους/ες διατηρούμε ως αφετηρία το αντιπολεμικό κριτήριο, κάνοντας λόγο για μια «υποταγή στην ιμπεριαλιστική ειρήνη». Πρόκειται για μια παρανοϊκή αντιστροφή: Πράγματι, στην ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος εισήχθηκε η έννοια του «δίκαιου πολέμου», όπου οι κομμουνιστές θα έπρεπε να πάρουν μέρος. Όμως ήταν καθαρό ότι επρόκειτο για συγκεκριμένες εξαιρέσεις –για τις οποίες τίθονταν αυστηροί και σαφείς όροι και προϋποθέσεις– και όχι για τον κανόνα. Η αντιστροφή αυτού του πλαισίου, η μετατόπιση προς την ετοιμότητα να δικαιολογηθεί ο πόλεμος και να απωθηθεί η αντιπολεμική στάση στο πεδίο των εξαιρέσεων, ήταν το αποτέλεσμα του σταλινικού εκφυλισμού και της σταδιακής σοσιαλδημοκρατικοποίησης των ΚΚ. Για παράδειγμα, η ευνοϊκή στάση του ΚΚ Γαλλίας, υπό την ηγεσία του άκαμπτου σταλινικού Μορίς Τορέζ, απέναντι στους γαλλικούς πολέμους στην Ινδοκίνα και στην Αλγερία είναι απολύτως ανάλογη με τη σοσιαλπροδοτική στάση των ηγετών του SPD στα 1914. Η επανασύνδεση με την πολιτική της Τρίτης Διεθνούς στην εποχή του Λένιν σημαίνει ότι αναγνωρίζουμε το καθήκον της υπεράσπισης της ειρήνης ως μείζονος αγαθού για την εργατική τάξη και τις λαϊκές μάζες, ενώ θεωρούμε πιθανή την αποδοχή των καθηκόντων ενός πολέμου μόνο εάν και εφόσον προκύπτει σαφές και σοβαρό ταξικό επίδικο για την εργατική τάξη, ή προκύπτει η ανάγκη υποστήριξης ενός πληθυσμού, που παλεύει για την απελευθέρωσή του από την εθνική ή την ιμπεριαλιστική καταπίεση.

Ένα πλατύτερος κύκλος αγωνιστών/στριών οδηγείται σε μια ανεκτικότητα απέναντι στην «εθνική γραμμή» στα ελληνοτουρκικά, μέσω μιας γενικόλογης και συγχυσμένης αναφοράς στις παραδόσεις του ΕΑΜ. Αυτό συμβαίνει την

ώρα που το ίδιο το ΚΚΕ (με τις επεξεργασίες του Τμήματος Ιστορίας της ΚΕ του) ανοίγει επιτέλους το ιστορικό «καπάκι» και υποδεικνύει ως αιτία της ήττας του μεγάλου λαϊκού κινήματος του '40 την υιοθέτηση της μονόπλευρης «εθνικοαπελευθερωτικής» στρατηγικής, που υποτίμησε το κοινωνικό/ταξικό ζήτημα μέσα στον «παροξυσμό της ταξικής πάλης που κορυφώθηκε κατά την κατοχή». Δείχνει δηλαδή τις ανεπάρκειες και τα κενά της στρατηγικής της επανάστασης των σταδίων, αναφέροντας συγκεκριμένα τις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας του '34, το γράμμα του Ζαχαριάδη για τον ιταλοελληνικό πόλεμο και τις οδηγίες του «διεθνούς κέντρου» που έσπρωχναν όλα τα ΚΚ στην Ευρώπη προς την πολιτική της εθνικής ενότητας. Έχουμε κατ' επανάληψη δηλώσει ότι θεωρούμε αυτή τη συζήτηση ιδιαίτερα δημιουργική και τα ιστορικά στοιχεία, που σήμερα υπενθυμίζει το ΚΚΕ, πολύτιμα.

Όμως εδώ, ο παραλληλισμός αδικεί κατάφωρα τον... Ζαχαριάδη. Ο τότε Γραμματέας του ΚΚΕ είχε να αντιμετωπίσει την εισβολή ενός ισχυρού ιμπεριαλιστικού στρατού και τον κίνδυνο μιας παρατεταμένης «ξενικής κατοχής» (ενός καθεστώτος που ο Τρότσκι το 1939 χαρακτήριζε ως «την πιο βάρβαρη από όλες τις μορφές καταπίεσης και δικτατορίας»). Ο Ζαχαριάδης δεν κάλεσε σε «εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα» ούτε για την επέκταση των χωρικών υδάτων της χώρας, ούτε για να μοιραστούν ευνοϊκότερα για τους Έλληνες καπιταλιστές τα κοιτάσματα των υδρογονανθράκων στα «οικόπεδα» της Ανατολικής Μεσόγειου. Αν η αποκοπή της εθνικοαπελευθερωτικής πολιτικής από την αναγκαία κοινωνική/ταξική στρατηγική των κομμουνιστών αποδείχθηκε καταστροφική στη δεκαετία του '40, η επίκληση σήμερα ενός κάποιου «εθνικοαπελευθερωτικού» στοιχείου ως βασικού κριτηρίου για την τοποθέτηση απέναντι στον ελληνοτουρκικό ανταγωνισμό, συνιστά ανοιχτή υπόκλιση στην κυριαρχία της γραμμής των καθεστωτικών δυνάμεων.

Πολλοί καλοπροαίρετοι άνθρωποι υποχωρούν πολιτικά σήμερα, αναλογιζόμενοι το ερώτημα «τι θα συμβεί, αν αύριο...» (αν οι Τούρκοι εισβάλουν σε κατοικημένο ελληνικό νησί, αν καταρρίψουν αεροπλάνο κ.ο.κ.). Έχει σημασία να υπογραμμίσουμε ότι το ερώτημα είναι, σε μεγάλο βαθμό, υποβολιμαίο: εκατοντάδες στελέχη καλοπληρώνονται μέσα σε όλους τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους, εργαζόμενοι για να το διατηρούν ισχυρό, γνωρίζοντας ότι παραλύει τις αναγκαίες αντιδράσεις στο σήμερα. Ταυτόχρονα έχει σημασία να υπογραμμίσουμε ότι ακριβώς το ίδιο ερώτημα «δουλεύει» και από την άλλη πλευρά: ο τουρκικός Τύπος είναι γεμάτος από παραδείγματα για τις «ελληνικές απειλές», για τον κίνδυνο ναυτικού στραγγαλισμού της Τουρκίας κ.ο.κ. Η επίκληση της πιθανότητας ενός καταστρεπτικού πολέμου δουλεύει, έτσι, για την προπαρασκευή ενός καταστρεπτικού πολέμου, «νομιμοποιώντας» πχ τους εξοπλισμούς σε βάρος των κοινωνικών δαπανών και στις δυο όχθες του Αιγαίου.⁶ Ο καλύτερος τρόπος για να μην επιτρέψουμε να συμβεί η ένοπλη σύγκρουση με όποια της μορφή είναι το να παλέψουμε σήμερα ενάντια στον πόλεμο, αναγνωρίζοντας ο καθένας τον «εχθρό μέσα στην ίδια του τη χώρα» και κόβοντας

την όρεξη στους καπιταλιστές και στις κρατικές γραφειοκρατίες για κάθε φιλοπόλεμο τυχοδιωκτισμό.

Είναι γνωστή η φράση του Κλαούζεβιτς ότι «ο πόλεμος είναι η συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα». Η φράση αυτή, που υπήρξε προσφιλής στον Λένιν, μπορεί να διαβαστεί και ανάποδα. Η αντιμετώπιση της απειλής του πολέμου είναι καθοριστικός παράγοντας για τη διαμόρφωση των πολιτικών εξελίξεων. Η Ελλάδα βυθίζεται σε μια βαθιά οικονομική και κοινωνική κρίση και όμως προχωρά σε ένα τεράστιο πρόγραμμα εξοπλισμών, ύψους πάνω από 10 δισ. ευρώ (ποσό συγκρίσιμο με το κόστος του καθενός από τα 3 μνημόνια που υπογράφηκαν μετά το 2010). Η Ελλάδα βυθίζεται σε μια πρωτοφανή υγειονομική κρίση και η κυβέρνηση Μπτσotάκη αντί για γιατρούς και νοσοκόμες, προσλαμβάνει 15.000 επαγγελματίες οπλίτες. Ο πλανήτης βυθίζεται σε μια πρωτοφανή περιβαλλοντική κρίση και στην Ανατολική Μεσόγειο επιβάλλεται η στρατηγική του εξορυκτισμού και μάλιστα στα βάθη των θαλασσών, με φαραωνικά έργα αβέβαιης οικονομικής και τεχνικής βιωσιμότητας, αλλά σίγουρα περιορισμένης ασφάλειας. Η πολιτική πάλη είναι σε τελική ανάλυση σύγκρουση για τις προτεραιότητες. Αν δεν υπάρξει ριζικά διαφορετική απάντηση εκ μέρους των εργατών και των λαϊκών δυνάμεων απέναντι στους αστικούς ανταγωνισμούς, απέναντι στην καταθλιπτική σύμπλευση με τους ιμπεριαλιστές, απέναντι στον κίνδυνο του πολέμου, τότε οι πολιτικές εξελίξεις και στις δύο χώρες θα παραμείνουν εγκλωβισμένες στα σημερινά καθεστωτικά όρια.

Απέναντι σε αυτά τα καθήκοντα έχουν «μετρηθεί» τα μαζικά κόμματα της Αριστεράς.

Ο ΣΥΡΙΖΑ ξεκίνησε την ανοδική του πορεία ενσωματώνοντας, σε κάποιο βαθμό, τις παρακαταθήκες του αντιπολεμικού κινήματος και του κινήματος κατά της νεοφιλελεύθερης καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης. Διέθετε μια σημαντική πτέρυγα μελών με αντιπολεμική/διεθνιστική αναφορά (αυτούς που κατηγορήθηκαν αργότερα ως «εθνομηδενιστές»). Κάποιοι μέσα στην Αριστερά θεωρούν ότι η μετατόπιση προς τον φιλελευθερισμό συνδυάζεται πάντα με φιλελεύθερη «χαλαρότητα» στα λεγόμενα εθνικά θέματα. Ο κυβερνητικός ΣΥΡΙΖΑ αποτελεί αντίστροφη απόδειξη: η στροφή στο «πάση θυσία μέσα στο ευρώ», η στροφή στον μνημονιακό κυβερνητικό νεοφιλελευθερισμό, συνδυάστηκε με στροφή προς τις «πατριωτικές» θέσεις, που ενσωμάτωσε τις χειρότερες παραδόσεις του παπανδρεϊσμού, για να συνεχίσει ομαλά την πολιτική του Σαμαρά στα ελληνοτουρκικά. Πλησιάζοντας στο 2015, διπλωματικός σύμβουλος του Τσίπρα αναδείχθηκε ο πρέσβης Γ. Αύφαντης (ο γνωστός ως «*manu militari αντιμετώπιση της Τουρκίας*»). Το υπ. Εθνικής Άμυνας δόθηκε στον Καμμένο και το υπ. Εξωτερικών στον Κοτζιά. Για να ενισχύσει τον «άξονα» με το Ισραήλ, ο Τσίπρας υπήρξε ο πρώτος δυτικός ηγέτης που (πριν τον Τραμπ) αναγνώρισε σε δηλώσεις του την Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσα του Κράτους του Ισραήλ. Ο Τζέφρι Πάιατ αναδείχθηκε ως ο καλύτερος φίλος του «πρώτη φορά αριστερά». Στις Πρέσπες –πέρα από τις δημαγωγίες περί διεθνισμού– συμφωνήθηκε η επέκταση του NATO στα δυτικά

Βαλκάνια, με πρωταγωνιστικό ρόλο στο ελληνικό κράτος. Στο Αιγαίο, προσκλήθηκε να αναλάβει ενεργό ρόλο περιπολίας η αρμάδα του ΝΑΤΟ. Στην Ανατολική Μεσόγειο τέθηκαν τα θεμέλια της πολιτικής που ακολουθεί σήμερα ο Μητσοτάκης. Η σημερινή πρόταση του Τσίπρα για μονομερή ανακήρυξη των 12 ν.μ. στο Αιγαίο είναι η επίδειξη μιας αδιάστακτης δημαγωγίας, με στόχο να ρεφάρει τις απώλειες που έχει προκαλέσει η σοσιαφιλελεύθερη μετατόπισή του, μέσω μιας ανεύθυνα «σκληρής» γραμμής στα λεγόμενα εθνικά ζητήματα. Η πικρή σιωπή του Τσίπρα απέναντι στο εξοπλιστικό πρόγραμμα Μητσοτάκη είναι μια καλή προειδοποίηση για τις εθνικοενωτικές προοπτικές που οικοδομούνται στο όνομα του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού.

Η στάση του ΚΚΕ είναι πιο σύνθετη. Σε άρθρα και ομιλίες που περιορίζονται στο γενικό ιδεολογικό πεδίο, θα βρει κανείς πολλές αναφορές για την ανάγκη να συνδεθεί μια βαθιά εθνική κρίση, αναπόφευκτα συνδεδεμένη με τον πόλεμο, με τη διεκδίκηση της εξουσίας από τη μεριά της εργατικής τάξης. Είναι μια «στροφή» από τις παραδόσεις της μεταπολιτευτικής περιόδου, που είναι θετική και καλοδεχούμενη, έστω και αν συνοδεύεται με υπερβολές και λεονταρισμούς (όπως το ότι το ΚΚΕ δεν βολεύεται με την «ιμπεριαλιστική» ειρήνη). Όμως, όταν τα πράγματα πάνε, υποχρεωτικά, στη συγκεκριμένη πολιτική, εκεί το ΚΚΕ αλλάζει το βιολί. Με όχημα μια κοπτοραπτική επί του Διεθνούς Δικαίου, βρίσκει όλα τα αιτούμενα του ελληνικού κράτους... σωστά και δικαιολογημένα. Τα βαπτίζει μάλιστα «κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας» και δηλώνει ότι η εργατική τάξη οφείλει να αγωνιστεί για να τα υπερασπίσει, γιατί θα τα χρειαστεί αύριο, όταν θα χτίζει... το σοσιαλισμό. Αυτή η «διαλεκτική» είναι απελπιστικά κοντά στη λογική του σοσιαλσωβινισμού, ακόμα και του σοσιαλιμπεριαλισμού. Για παράδειγμα, ο Μακρόν, ένας πάλαι ποτέ σοσιαλδημοκράτης, διατηρεί γαλλικό στρατό σε 5 αφρικανικές χώρες, δηλώνοντας ότι τα «κυριαρχικά δικαιώματα» της Γαλλίας στη Μαύρη Ήπειρο είναι απaráγραπτα, ενώ ταυτόχρονα υπογραμμίζει ότι η γαλλική στρατιωτική παρουσία επιταχύνει την πορεία της Αφρικής προς την πρόοδο, την ευημερία και τη δημοκρατία (ίσως και έναν κάποιο σοσιαλισμό...).

Θα μπορούσε να απαντήσει κανείς ιδεολογικά. Να θυμίσει ότι η ΕΣΣΔ επί Λένιν παραιτήθηκε από μεγάλο μέρος αυθεντικών «κυριαρχικών δικαιωμάτων» προκειμένου να διασφαλίσει την άμεση ειρήνη στο Μπρεστ Λιτόφσκ. Να αναρωτηθεί τι σόι σοσιαλισμός θα είναι αυτός που θα ρισκάρει πόλεμο για να διατηρήσει το δικαίωμα να κάνει εξορύξεις στο βυθό των θαλασσών και να ονειρεύεται αγωγούς χιλιάδων υποβρυχίων χιλιομέτρων που, αντικειμενικά, προϋποθέτουν σύμπραξη με πολυεθνικούς κολοσσούς του πετρελαίου, αυτούς τους «*πιο επιθετικούς κύκλους του διεθνούς ιμπεριαλισμού*».⁷ Όμως το βασικό πρόβλημα στη γραμμή του ΚΚΕ είναι το άμεσα πολιτικό. Μιλώντας με έμφαση για μια επανάσταση αύριο, αφήνει απολύτως αναπάντητα τα καθήκοντα του σήμερα: την άμεση αντιπαράθεση με τις καθεστωτικές δυνάμεις που οργανώνουν τις διεκδικήσεις του ελληνικού καπιταλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο με άξονα (και νομιμοποιητικό μύθο) τα κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας.

Απέναντι στο γαϊτανάκι των επιτιθέμενων/αμυνόμενων υποϊμπεριαλισμών στην Ανατολική Μεσόγειο, υπό το άγρυπνο μάτι και την εποπτεία των ιμπεριαλιστικών Μεγάλων Δυνάμεων, παραδοσιακών και «νεοεισερχόμενων», το κρίσιμο στοιχείο είναι να διατηρηθεί η πολιτική ανεξαρτησία του εργατικού κινήματος και της Αριστεράς του.

Η σημαντική μάχη δεν είναι αύριο, είναι τώρα: που πρέπει να συνδεθεί η αντίθεση στον πόλεμο και τον μιλιταρισμό με την αντίθεση στον εξορκτισμό, με τη διεκδίκηση των οικονομικών αιτημάτων των εργατών και των φτωχών, με τη διεκδίκηση των δημοκρατικών πολιτικών ελευθεριών. Μόνο έτσι μπορούμε πράγματι να φράξουμε το δρόμο στους πολεμικούς τυχοδιωκτισμούς.

Το μόνο θετικό σημείο στην εξέλιξη της συζήτησης μέσα στην Αριστερά είναι η καθαρή θέση που πήρε σε αυτά τα ζητήματα το ΝΑΡ, διευρύνοντας έτσι ένα μέτωπο που μέχρι χθες κρατούσαν, κυρίως, οι οργανώσεις της τροτσκιστικής αναφοράς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η Τουρκία επέκτεινε τελικά τα χωρικά της ύδατα στο Αιγαίο στα 6 ν.μ. το 1964. Κατόπιν συμφωνιών με την ΕΣΣΔ και τις άλλες παράκτιες χώρες, επέκτεινε τα χωρικά της ύδατα στη Μαύρη Θάλασσα στα 12 ν.μ. Στα νερά της περιοχής των Δωδεκανήσων, το ελληνικό κράτος επιμένει ότι η Τουρκία οφείλει να περιοριστεί στα 3 ν.μ. –όπως προέβλεπαν οι συνθήκες της Λοζάνης και του Παρισιού. Αυτός υπήρξε ένας σημαντικός παράγοντας στην κρίση των Ιμίων, που βρίσκονται σε απόσταση 3,1 ν.μ. από τις τουρκικές ακτές.

2. Ο Α. Παπανδρέου ισχυρίστηκε στη Βουλή ότι έριξε αυτό το πολεμοχαρές σύνθημα κατόπιν μυστικής συμφωνίας με τον Κ. Καραμανλή, με πραγματικό στόχο να διευκολύνει τους χειρισμούς της κυβέρνησης της ΝΔ. Ο ισχυρισμός αυτός επιβεβαιώθηκε δημόσια στη Βουλή από τον Αθ. Κανελλόπουλο, ενώ διαψεύστηκε από τον Π. Μολυβιάτη, τον εξ απορρήτων σύμβουλο του Κ. Καραμανλή και «γκουρού», τότε, της ελληνικής διπλωματίας.

3. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών, που υπογράφηκε στο Μοντέγκο Μπέι (1982-83) και είναι εξαιρετικά δημοφιλής στους εγχώριους θαυμαστές του Διεθνούς Δικαίου, αναφέρει:

Άρθρο 3: Κάθε κράτος έχει το δικαίωμα να καθορίσει το εύρος της χωρικής του θάλασσας. Το εύρος αυτό δεν μπορεί να υπερβαίνει τα 12 ν.μ., μετρούμενα από γραμμές βάσεως καθοριζόμενες σύμφωνα με την παρούσα Σύμβαση...

Άρθρο 83: Η οριοθέτηση της Υφαλοκρηπίδας, μεταξύ χωρών με έναντι ή προσκείμενες ακτές, πραγματοποιείται κατόπιν συμφωνίας τους, με βάση το Διεθνές Δίκαιο... προκειμένου να επιτευχθεί μια δίκαιη λύση.

Ακριβώς τα ίδια κριτήρια (συμφωνία, Διεθνές Δίκαιο, δίκαιη λύση) τίθενται και για την οριοθέτηση των ΑΟΖ (άρθρο 74).

4. Στο ζήτημα της διεκδίκησης της ναυσιπλοΐας, η Συνθήκη του Μοντέγκο Μπέι ορίζει ότι κράτη σε περιοχές με κλειστές ή ημίκλειστες θάλασσες οφείλουν «να συνεργάζονται μεταξύ τους στην άσκηση των δικαιωμάτων και στην εκτέλεση των καθηκόντων». Στο κρίσιμο ζήτημα της σχέσης μεταξύ των δικαιωμάτων που κατοχυρώνουν οι ηπειρωτικές ακτές και των ζωνών που κατοχυρώνουν τα νησιά, η Σύμβαση προτρέπει σε «συγκεκριμένο καθορισμό των ζωνών που δικαιούνται τα νησιά, ώστε να τηρείται η αρχή της ευθυδικίας (σο: δίκαιης κατανομής)». Το κριτήριο αυτό έχει οδηγήσει σε αποφάσεις Διεθνούς Δικαστηρίου που αναγνώρισαν πλήρη επήρεια κάποιων νησιών, μερική επήρεια άλλων, ή και μηδενική επήρεια άλλων, ανάλογα με τη θέση, το μέγεθος και τη σύγκρισή τους με το μέγεθος

των πειρωτικών ακτών της αντιτιθέμενης χώρας. Σε αυτά τα κριτήρια και αυτά τα δεδικασμένα οφείλεται η «απαισιοδοξία» εμπειρογνομόνων –όπως ο Ροζάκης κ.ά.– σχετικά με την τύχη του να αναγνωριστεί «πλήρης επήρεια» στον καθορισμό της ελληνικής ΑΟΖ στο Καστελόριζο και στη Στρογγύλη, εάν ή όταν η υπόθεση φτάσει στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.

5. Για μια περιγραφή της ισχύος των αντιπολεμικών-διεθνιστικών ιδεών της γενιάς του 1920-30 στην ελληνική Αριστερά, βλ. Τάσος Κωστόπουλος, «Κάτω οι Πόλεμοι και η Πατρίδα», στο Rproject.gr

6. Η αποστρατιωτικοποίηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου αιτιολογήθηκε διαχρονικά ως «αμυντική αναγκαιότητα». Σήμερα, τα πράγματα είναι πολύ πιο σύνθετα: Η εξέλιξη των μικρών και σχετικά φτηνών πυραύλων και «έξυπνων» βλημάτων –που κατασκευάζει κατά κόρον η Γαλλία και το Κράτος του Ισραήλ– έχει φτάσει σε «προϊόντα» μεγάλης καταστρεπτικής ικανότητας και μεγάλης εμβέλειας (που προσεγγίζει τα 1.000 χλμ). Η εγκατάσταση τέτοιων όπλων στα νησιά δημιουργεί τη δυνατότητα ενός ισχυρότατου δικτύου ικανού να καταστρέψει επιθετικά, όχι μόνο την αεροπορία και το ναυτικό του αντιπάλου, αλλά και την ενδοχώρα του, προκαλώντας τεράστιες απώλειες στην οικονομία και στον πληθυσμό του. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι αρκετοί διανοούμενοι και δημοσιογράφοι του «εθνικού» χώρου δεν διστάζουν να αποκαλύπτουν αυτή τη νέα διάσταση (βλ. Σταύρος Λυγερός: «Τι πραγματικά ισχύει με την αποστρατιωτικοποίηση των νησιών» ή Κωνσταντίνος Γρίβας: «Η κίνηση MAT στα εξοπλιστικά (τα βλήματα SpikeNCOS)»). Ο δημοφιλής στην πατριωτική Αριστερά Κ. Γρίβας, ξεκινώντας από τον θαυμασμό σε αυτόν το νέο «βληματο-κεντρικό» πόλεμο, έφτασε να διατυπώσει την πρόταση για προετοιμασία ενός ελληνικού «πλήγματος», με στόχο την καταστροφή της μαχητικής ικανότητας της Τουρκίας, αλλά και μεγάλου τμήματος της οικονομίας και των πόλεων της (Κ. Γρίβας: «Γιατί πρέπει να υπάρξει σχέδιο για ελληνικό προληπτικό πλήγμα», SLPRESS). Αυτό που ξεχνούν οι πολεμοχαρείς διανοούμενοι είναι ότι ανάλογες δυνατότητες «βληματοκεντρικού» πολέμου έχουν και οι απέναντι...

7. Η Noble Energy, που ανέλαβε τον ηγετικό ρόλο στο κονσόρτσιουμ των πολυεθνικών του East Med, είχε ως διευθύνοντα σύμβουλο τον πρώην αντιπρόεδρο του Μπους, Ντικ Τσέι. Ο Τσέι, ο πραγματικά ισχυρός άντρας στον κυβερνητικό μηχανισμό του Μπους, υπήρξε ο αρχιτέκτονας της εισβολής των ΗΠΑ στο Ιράκ και ο δημιουργός του μύθου ότι ο Σαντάμ Χουσεΐν διέθετε όπλα «μαζικής καταστροφής». Νωρίτερα είχε φροντίσει να μοιράσει τις πετρελαιοπηγές του Ιράκ μεταξύ των πολυεθνικών πετρελαίου, περιμένοντας για την υλοποίηση της μοιρασιάς, όταν, τελικά, οι ΗΠΑ θα εισέβαλλαν και θα καταλάμβαναν τη χώρα. Το καλοκαίρι του 2020, η Noble Energy αγοράστηκε από τον αμερικανικό κολοσσό Chevron.

Η παράδοση των Μπολσεβίκων απέναντι στον πόλεμο

Του Παναγιώτη Λίληη

Το άρθρο παρουσιάζει τη διεθνιστική-αντιπολεμική παράδοση που διαμόρφωσαν οι Μπολσεβίκοι για την κομμουνιστική Αριστερά. Το σφαγείο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η εμφάνιση του σοσιαλσοβινισμού στη Δεύτερη Διεθνή, η συζήτηση για τον επαναστατικό ντεφετισμό και η νικηφόρα τακτική των Μπολσεβίκων το 1917, βοηθάνε στη διαμόρφωση κριτηρίων μέσα στην Αριστερά σήμερα, που αντιμετωπίζουμε την επικίνδυνη όξυνση του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού.

Ιμπεριαλισμός

Στη στροφή του προηγούμενου αιώνα, οι αναπτυγμένες κοινωνίες άλλαζαν σε βάθος. Ο παλιός καπιταλισμός του ελεύθερου ανταγωνισμού των ανεξάρτητων επιχειρήσεων παραχωρούσε τη θέση του στα μονοπώλια σε όλους τους βασικούς κλάδους παραγωγής. Τα μονοπώλια, αφού κυριάρχησαν στην εσωτερική αγορά, έσπασαν τα εθνικά φράγματα και επέκτειναν τη δράση τους στην παγκόσμια αγορά. Ταυτόχρονα η συγχώνευση του τραπεζικού με το βιομηχανικό

κεφάλαιο οδηγούσε στη δημιουργία του χρηματιστικού κεφαλαίου και στα γιγάντια τραστ και καρτέλ. Ο αγώνας μεταξύ των γιγάντιων επιχειρήσεων για την κατάκτηση των ξένων αγορών έφερε στην πρώτη γραμμή και την ενεργητική επέμβαση των κρατών, που λειτουργούσαν σαν ασπίδα προστασίας τους. Έτσι η οικονομική επέκταση έφερε και την πολιτικο-στρατιωτική, τις αποικίες, έφερε τον ιμπεριαλισμό.

Ήταν όμως ο ιμπεριαλισμός ένα νέο φαινόμενο, πρωτοείδωτο στην ιστορία; Η ροπή για επέκταση, κατακτήσεις και αποικίες υπήρχε από την εποχή της δουλοκτητικής κοινωνίας. Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία ήταν το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα. Ο καπιταλιστικός ιμπεριαλισμός όμως είχε εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο. Η βάση του είναι το χρηματιστικό κεφάλαιο και ο στόχος του δεν είναι μόνο το εμπόριο και η εκμετάλλευση των σκλάβων, αλλά η κατάκτηση οικονομικού και πολιτικού χώρου για την εξαγωγή υπερκερδών μέσα από τις επενδύσεις κεφαλαίου και την τοκογλυφία.

Ο ιμπεριαλισμός δεν ήταν ένα ατύχημα της ιστορίας, αλλά το αναγκαίο αποτέλεσμα της ανάπτυξης του ελεύθερου εμπορίου και του ανταγωνισμού, που οδήγησαν στην επικράτηση των ισχυρότερων επιχειρήσεων. Η τάση τους για επέκταση ήταν μια φυσική τάση και όχι μια παρέκκλιση απ' τους κανόνες και τους νόμους της αγοράς.

Αυτό το τελευταίο στάδιο ανάπτυξης του καπιταλισμού (παγκόσμια αγορά, μονοπώλια, αποικίες και εξαρτημένες χώρες κλπ) είχε σημαντικές πολιτικές επιπτώσεις. Μία απ' αυτές ήταν ότι προκάλεσε τη διάσπαση του διεθνούς σοσιαλισμού σε δύο στρατόπεδα. Αν ο ιμπεριαλισμός, όπως περιγράφηκε πολύ σχηματικά πιο πάνω, ήταν (και είναι) ένα νέο στάδιο του καπιταλισμού, τότε οι πόλεμοι για το μούρασμα και ξαναμούρασμα του κόσμου είναι αναπόφευκτοι. Η ληστεία επί των νικημένων ανταγωνιστών, η καταπίεση των αποικιοκρατούμενων λαών και η πολιτική υποταγή του προλεταριάτου ήταν (και είναι) τα πιο ισχυρά και μακροχρόνια κίνητρα για τις πολεμικές αντιπαράθεσεις. Σε αυτό το στρατόπεδο εντάσσονταν οι αναλύσεις του Μπούχαριν, του Λένιν, του Τρότσκι και της Ρόζας Λούξεμπουργκ.¹

Σε άλλο στρατόπεδο βρισκόταν ο Χίλφερντιγκ, ο Χόμπσον και ο Κάουτσκι.² Ο Κάουτσκι ιδιαίτερα παραδεχόταν ότι η καπιταλιστική επέκταση ήταν ένα υπαρκτό φαινόμενο αλλά ισχυριζόταν ότι δεν ταυτιζόταν με τον ιμπεριαλισμό. Ο ιμπεριαλισμός ήταν, κατά τη γνώμη του, η ιδιαίτερη και βίαιη μορφή επέκτασης που χρησιμοποιούσαν συγκεκριμένες ομάδες καπιταλιστών, οι μεγάλοι τραπεζίτες και οι μιλιταριστές. Και αυτός ήταν αντίθετος με το συμφέρον του συνόλου της αστικής τάξης και ιδίως στο συμφέρον της βαριάς βιομηχανίας, γιατί τα έξοδα για τους εξοπλισμούς θα περιόριζαν τις επενδύσεις. Γι' αυτό ένα μεγάλο μέρος της αστικής τάξης θα αντιτασσόταν ολοένα και περισσότερο στη βίαιη ιμπεριαλιστική πολιτική. Μέσα στις θεωρητικές του υποθέσεις, εκτιμούσε ότι οι αστικές δυνάμεις θα έκαναν στροφή από την ιμπεριαλιστική πολιτική στον οικονομικό φιλελευθερισμό και την πολιτική των ανοικτών θυρών.

Βέβαια το ζήτημα δεν είχε ακαδημαϊκό χαρακτήρα. Το πρόβλημα δεν ήταν τόσο ο ορισμός του ιμπεριαλισμού ή η γραμμή ανάλυσης, αλλά κυρίως σε ποια στρατηγικά συμπεράσματα κατέληγαν. Για το δεύτερο στρατόπεδο, υπήρχαν οι βάσεις για τη μεταρρύθμιση του ιμπεριαλισμού. Για το πρώτο στρατόπεδο, ο μόνος δρόμος ήταν η επανάσταση.

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος

Ο πόλεμος που ξέσπασε, υπέβαλε στη δοκιμασία των γεγονότων τις αντίθετες θεωρίες. Είχαν προηγηθεί η διαρκής όξυνση των διεθνών σχέσεων και το αδυσώπητο κυνήγι εξοπλισμών, μεταξύ των δύο αντίπαλων μπλοκ των μεγάλων δυνάμεων της εποχής. Από τη μια ήταν η συμμαχία της Αγγλίας και της Γαλλίας με τη τσαρική Ρωσία (η λεγόμενη Αντάντ) και από την άλλη ο άξονας των κεντρικών δυνάμεων, της Γερμανίας, της Αυστροουγγαρίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ήδη από την προηγούμενη δεκαετία δύο πόλεμοι, ο Ρωσοϊαπωνικός (1904-05) και οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-13) αποτελούσαν προειδοποίηση για το άμεσο μέλλον. Ήταν πόλεμοι με πολύ μεγάλη κινητοποίηση στρατιωτικών δυνάμεων και ιδιαίτερα φονικοί.

Στις παραμονές του πολέμου, ο κόσμος ήταν ήδη διαμοιρασμένος μεταξύ των ιμπεριαλιστικών χωρών (Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία κλπ). Σε κάθε 4 κατοίκους της Ευρώπης αναλογούσαν 5 κάτοικοι των αποικιών σε κατάσταση εξάρτησης στην Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική.³ Το μοίρασμα όμως δεν αντιστοιχούσε πλέον στην πραγματική ιεραρχία των δυνάμεων. Η Γερμανική Αυτοκρατορία είχε φτάσει καθυστερημένα στη ληστεία και στην αρπαγή των αποικιών. Ως βιομηχανική δύναμη, όμως, ήταν η δεύτερη στον κόσμο μετά τις ΗΠΑ, ξεπερνώντας ήδη την Αγγλία και τη Γαλλία. Επίσης η δυναμική ανάπτυξή της ήταν ακόμη ισχυρότερη συγκριτικά με τους ανταγωνιστές της. Το 1897, ο φον Μπίλσοβ (υπουργός Εξωτερικών τότε) διατύπωσε εκ μέρους της Γερμανίας ένα σαφές πρόγραμμα διεκδικήσεων με τίτλο «θέλουμε τη θέση μας στον ήλιο...», βάζοντας χωρίς περιστροφές το ζήτημα του ξαναμοιράσματος της λείας.⁴ Από την Αγγλία και τη Γαλλία απαιτούσε σχεδόν όλη την κεντρική Αφρική και από τη Ρωσία απαιτούσε την Πολωνία... Αυτή ήταν η άμεση αιτία για το ξεκίνημα του πολέμου.

Αν και ο πόλεμος ήταν αναπόφευκτος για τις άρχουσες τάξεις, έγινε κατορθωτός μόνο όταν οι εργαζόμενες και λαϊκές τάξεις -και ιδιαίτερα η νεολαία- μεθυσμένες από το εθνικιστικό δηλητήριο, ρίχτηκαν με ενθουσιασμό στο πολεμικό σφαγείο. Ήταν το περιβόητο «πνεύμα του 1914». Ήταν το κρίσιμο σημείο για τη διεξαγωγή του. Τι είχε προηγηθεί όμως; Δεν χρειάζεται να καταφύγουμε σε κάποια θεωρία συνωμοσίας για να εξηγήσουμε αυτό τον ενθουσιασμό θανάτου... Προς το τέλος του 19ου αιώνα, οι βιομηχανικές κοινωνίες της Δύσης είχαν προχωρήσει πολύ στο επίπεδο της τεχνικής και της βελτίωσης της καθημερινής ζωής των ανθρώπων. Ταυτόχρονα όμως ήταν κοινωνίες αγεφύρωτα ταξικές, με

την ελίτ των αριστοκρατών και των βιομηχάνων να περιφρουρούν αδυσώπητα τα προνόμιά τους, αυταρχικές και κλειστές παρά τις φιλελεύθερες αρχές τους και με την αυτοπεποίθηση των κατακτητών απέναντι στους αποικιοκρατούμενους λαούς και το προλεταριάτο.⁵ Ποια μπορούσε να είναι η διέξοδος για τη νεολαία των κατώτερων στρωμάτων, που ασφυκτιούσε μέσα σ' αυτό το πλαίσιο; Ο δρόμος της μετανάστευσης στην Αμερική είχε ήδη κλείσει. Ο δρόμος της επανάστασης ήταν θολός και χαμένος στα βάθη του χρόνου. Έτσι ο πόλεμος, με τη μορφή μιας ένδοξης περιπέτειας, ένας «πόλεμος ιπποτών» την εποχή του βιομηχανικού πολιτισμού, γοήτευε περισσότερο απ' ότι φαντάζονταν οι σοσιαλιστές πολιτικοί κάθε τάσης.

Πάνω σ' αυτό το ψυχολογικό έδαφος ήταν εύκολο να ριζώσουν ο κοινωνικός δαρβινισμός,⁶ ο ρατσισμός και το εθνικό μίσος ενάντια στον εχθρό, σε κάθε εχθρό... Οι κυβερνήσεις, ο μαζικός Τύπος και τα γενικά επιτελεία των στρατών έδωσαν τα ρέστα τους για να προετοιμάσουν τις μάζες για τον επερχόμενο πόλεμο. Αν αυτά συνέβαιναν πριν καν ξεκινήσει ο πόλεμος, στην αρχή του πολέμου ο πατριωτικός παροξυσμός ξεπέρασε κάθε όριο, ακόμη και για την πνευματική αριστοκρατία της εποχής. Ο Ρ. Κίπλινγκ σήμαινε συναγερμό γιατί οι Ούννοι (οι Γερμανοί) εμφανίστηκαν προ των πυλών, ο πολύς φιλόσοφος Μπερξόν διακήρυξε ότι ο πόλεμος ήταν μεταξύ πολιτισμού και γερμανικής βαρβαρότητας, η τσαρική διανοήση χαρακτήριζε τον γερμανικό πολιτισμό ως «πολιτισμό της μηχανής» ενώ σε αντίθεση βρισκόταν ο σλαβικός ως «πολιτισμός της ψυχής».⁷ Αλλά και Γερμανοί καθηγητές πανεπιστημίων κατηγορούσαν τις δυτικές δυνάμεις ότι χρησιμοποιούσαν ενάντια στη λευκή γερμανική φυλή αποικιακά στρατεύματα από μαύρους, που ήταν κτήνη κλπ.⁸

Παράλληλα είχε καλλιεργηθεί από όλες τις πλευρές η ιδέα ότι ο πόλεμος θα ήταν σύντομος και θα επικρατούσαν οι γενναιότεροι και ικανότεροι. Ο ίδιος ο Κάιζερ δήλωνε στο στρατό του ότι μέχρι να πέσουν τα φύλλα του φθινοπώρου θα είχε γυρίσει πίσω σα νικητής... Ενώ ο Κίτσεναρ (Άγγλος αρχιστράτηγος) καλούσε μόνο λίγες κλάσεις εθελοντών γιατί ο πόλεμος θα διαρκούσε το πολύ μέχρι τα Χριστούγεννα... Οι εξελίξεις όμως περιγελούσαν τα σχέδια των στρατηγών και των βασιλιάδων. Ο πόλεμος κράτησε -αντί για 4,5 μήνες- 4,5 χρόνια...

Σ' αυτό τον πόλεμο συμμετείχαν δεκάδες χώρες με διάφορους τρόπους και κινητοποιήθηκαν 70 εκατομμύρια στρατιώτες! Οι απώλειες ήταν δεκάδες εκατομμύρια νεκροί και τραυματίες (6 εκατομμύρια ήταν οι ακρωτηριασμοί). Μόνο σε μια μάχη στο δυτικό μέτωπο (τη μάχη του Σομ) σκοτώθηκαν πάνω από ένα εκατομμύριο φαντάροι. Ήταν τα «χαμένα παιδιά του 1916».⁹ Αυτός ο πόλεμος δεν είχε τίποτα το ηρωικό. Στα πεδία των μαχών κυριάρχησαν το πυροβολικό και τα πολυβόλα, τα χαρακώματα και οι αρρώστιες. Και αυτό που έκρινε τελικά το αποτέλεσμα ήταν οι αριθμοί και όχι η «γενναιότητα». Το προλεταριάτο ξεμεθούσε από το πατριωτικό μεθύσι, αλλά κολυμπώντας μέσα στο αίμα. Ξημέρωνε όμως το 1917...

Η νίκη των συμμάχων της Αντάντ, το Νοέμβριο του 1918, είχε τρομερές συνέπειες. Τρεις αυτοκρατορίες (Αυστροουγγαρία, Γερμανική και Οθωμανική) με τις

κτήσεις τους, διαλύθηκαν. Στη θέση τους ξεπήδησαν πολλά μικρά εθνικά κράτη. Όμως οι νικητές-ληστές δεν είχαν να μοιράσουν μόνο τη λεία των νικημένων, αλλά και να προετοιμάσουν την επέμβαση ενάντια στη νεογέννητη εργατική εξουσία στη Ρωσία. Η συνθήκη των Βερσαλλιών (1919), μεταξύ των νικητριών δυνάμεων, δεν κατόρθωσε να πετύχει κανέναν από τους στόχους της. Παρότι η περικυκλωμένη επανάσταση στη Ρωσία πλήρωσε πολύ ακριβά την αντεπανασταση και την ιμπεριαλιστική επέμβαση, ο Κόκκινος Στρατός βγήκε νικητής από την αναμέτρηση. Όσο δε για το άλλο σκέλος, η ταπείνωση και το στράγγισμα των πόρων των νικημένων, αντί να οδηγήσει σε μια σταθερή ειρήνη, οδήγησε στις προετοιμασίες για τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Σοσιαλισμοβινισμός

Το 1889, 100 χρόνια μετά τη Γαλλική Επανάσταση, συγκεντρώθηκαν στις Βρυξέλλες τα σοσιαλιστικά κόμματα της Ευρώπης και συγκρότησαν τη Δεύτερη Διεθνή. Ήταν το αποτέλεσμα μιας αργής και επίπονης προσπάθειας ανάπτυξης του εργατικού κινήματος, που συμβάδιζε με την έκρηξη της βιομηχανίας.

Μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, η εργατική τάξη με τις οργανώσεις της, τα σοσιαλιστικά (σοσιαλδημοκρατικά) κόμματα και συνδικάτα, είχαν πετύχει μια σειρά από οικονομικές και πολιτικές κατακτήσεις. Τότε το πιο μεγάλο και ισχυρό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα ήταν το γερμανικό SPD, που αποτελούσε το παράδειγμα για όλους τους σοσιαλιστές στον κόσμο. Ο μαρξισμός είχε γίνει η επίσημη ιδεολογία του και η οργάνωσή του αγκάλιαζε κάθε εκδήλωση της ζωής των εργαζόμενων τάξεων, με μορφωτικές και αθλητικές οργανώσεις για τη νεολαία, σωματεία στους χώρους δουλειάς, συνεταιρισμούς, πολιτιστικούς συλλόγους, ταβέρνες και φυσικά το κόμμα. Το 1890 το SPD ήρθε πρώτο σε ψήφους στο γερμανικό κοινοβούλιο και το 1912, στις τελευταίες εκλογές πριν τον Μεγάλο Πόλεμο, είχε κερδίσει 4.500.000 ψήφους (το 36%) και 115 έδρες. Ήταν πολύ μπροστά από το επόμενο κόμμα που ακολουθούσε.

Η πηγή της δύναμης του SPD ήταν η οργανωμένη και πειθαρχημένη δράση, με μοχλούς τις εκλογές και τα συνδικάτα. Η δράση του όμως ήταν πάντα μέσα στα όρια της νομιμότητας, ενώ έλειπαν από την ιστορική του εμπειρία οι μεγάλες μαζικές μάχες που θα αμφισβητούσαν τη σταθερότητα του πολιτικού και κοινωνικού καθεστώτος. Η κεντρική ιδέα της στρατηγικής του ήταν ότι θα κατακτήσει την εξουσία μέσα από τον κοινοβουλευτικό δρόμο, κερδίζοντας όλο και περισσότερους ψήφους, παράλληλα με την σταδιακή αύξηση της βιομηχανικής εργατικής τάξης στη γερμανική κοινωνία.

Στη βάση αυτού του σχεδίου δεν ήταν ανεκτή καμία πρόταση που θα αμφισβητούσε την πολιτική σταθερότητα. Έτσι όταν, το 1906, κυκλοφόρησε το βιβλίο της Ρόζας Λούξεμπουργκ «Κόμμα, συνδικάτα, μαζική απεργία», που προσαπαθούσε να μεταφέρει την εμπειρία της ρωσικής επανάστασης του 1905 στη γερμανική πραγματικότητα, ήταν μια πρόκληση στα θεμέλια του κόμματος και

των συνδικάτων. Στη διαμάχη που ξέσπασε, η ηγεσία των συνδικάτων και του κόμματος συνασπίστηκαν και απομόνωσαν τη ριζοσπαστική απειλή της Ρόζας.

Όμως για τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία οι κίνδυνοι για τη σταθερότητα δεν προέρχονταν μόνο από την αριστερή της πτέρυγα, στο εσωτερικό. Ήδη είχαν αρχίσει να οξύνονται όλο και περισσότερο οι διεθνείς ανταγωνισμοί μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων για το μοίρασμα και ξαναμοίρασμα των αποικιών. Ο Ρωσο-ϊαπωνικός πόλεμος του 1904-05, οι δύο κρίσεις του Μαρόκου (1906, 1911) και οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-13) είχαν προκαλέσει αναταραχή σε όλα τα σοσιαλιστικά κόμματα της Ευρώπης. Διαφαινόταν από όλες τις μεριές ότι τα σύννεφα του πολέμου θα σκέπαζαν την Ευρώπη.

Για τους σοσιαλιστές και ιδιαίτερα για τους μαρξιστές, ο πόλεμος αντιπροσώπευε πάντα το χειρότερο εφιάλτη των λαϊκών τάξεων και συνέδεαν το οριστικό του τέλος με το τέλος του καπιταλισμού. Αυτή η προσέγγιση ήταν μεν σωστή, αλλά και ταυτόχρονα πολύ αφηρημένη. Οι περιστάσεις απαιτούσαν μια πιο σαφή και συγκεκριμένη τοποθέτηση και κατεύθυνση. Έτσι, στα τελευταία συνέδρια της Β΄ Διεθνούς (το 7ο έγινε το 1907 στη Στουτγκάρδη, το 8ο το 1910 στη Κοπεγχάγη και το 9ο, έκτακτο και έσοχατο, έγινε το 1912 στη Βασιλεία) το θέμα του επερχόμενου πολέμου ήταν κυρίαρχο.

Στο συνέδριο της Στουτγκάρδης, την απόφαση την έγραψε η Ρόζα Λούξεμπουργκ (εκπροσώπωσε τότε τους Ρώσους σοσιαλδημοκράτες, Μπολσεβίκους και Μενσεβίκους!) σε συνεργασία με τον Λένιν και τον Μάρτοφ και ήταν κάτω από το κράτος των εντυπώσεων και των ερωτημάτων που είχαν προκύψει από τον Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο. Το τελικό κείμενο, μετά από αλλεπάλληλες παρεμβάσεις του Μπέμπελ, του ιστορικού αρχηγού του SPD, περιλάμβανε το παρακάτω:

«...Στην περίπτωση της απειλής ενός πολέμου, το καθήκον της εργατικής τάξης όλων των ενδιαφερομένων χωρών, όπως και το καθήκον των αντιπροσώπων της στα κοινοβούλια, είναι να καταβάλλουν όλες τις δυνάμεις τους για να αποτρέψουν τον πόλεμο με όλα τα μέσα που τους φαίνονται κατάλληλα και που ποικίλουν ανάλογα με την οξύτητα της πάλης των τάξεων και με τη γενική πολιτική κατάσταση. Στην περίπτωση που, παρ' όλα αυτά, εκραγεί ο πόλεμος, έχουν καθήκον να αγωνιστούν για τον γρήγορο τερματισμό του και να χρησιμοποιήσουν με όλες τις δυνάμεις τους την οικονομική και πολιτική κρίση που δημιουργήσει ο πόλεμος για να εξεγείρουν τα πιο πλατιά λαϊκά στρώματα και να επισπεύσουν την πτώση της καπιταλιστικής κυριαρχίας».

Πάνω σ' αυτή τη βάση στηρίχθηκαν και οι αποφάσεις των δύο επόμενων συνεδρίων και αποτέλεσαν τα βασικά ντοκουμέντα της Διεθνούς απέναντι στα ζητήματα του πολέμου. Η Διεθνής όμως δεν είχε τη συγκρότηση και τη δύναμη για να επιβάλλει την υλοποίηση των αποφάσεων των συνεδρίων της πάνω στα σοσιαλιστικά κόμματα των διαφόρων χωρών. Ακόμη χειρότερη όμως, ήταν η παράδοση που είχε διαμορφωθεί μέσα στα σοσιαλιστικά κόμματα, η πράξη τους να ακυρώνει τη ρητορική τους...

Στα τέλη του Ιούλη είχε συγκεντρωθεί η ηγεσία του ευρωπαϊκού σοσιαλισμού (το Γραφείο της Διεθνούς) για να πάρει θέση σχετικά με τον πόλεμο που κήρυξε η Αυστροουγγαρία στη Σερβία. Μεταξύ άλλων ήταν παρόντες ο Ζωρές, ο Γκεντ, ο Άξελροντ, ο Χάαζε, ο Κάουτσκι, οι Βίκτορ και Φρίντριχ Αντλερ, η Ρόζα Λούξεμπουργκ... Μόνο η Ρόζα είχε κατανοήσει τι ξετυλιγόταν μπροστά τους. Το πατριωτικό κύμα τα σάρωνε όλα. Είχε μελετήσει την εμπειρία των πρόσφατων πολέμων και ήξερε πως όταν ξεκινούσε η μηχανή του πολέμου δεν θα μπορούσαν να τη σταματήσουν άμεσα -και το κόστος σε αίμα και πόνο θα ήταν αγιάτρευτο. Όλοι οι άλλοι σοσιαλιστές ηγέτες, ο ένας μετά τον άλλο, είχαν υποκύψει στην εθνικιστική υστερία, είτε από σύγχυση και έλλειψη χαρακτήρα είτε από οπορτουνισμό και προσαρμογή στο γενικό κλίμα.

Να πώς περιέγραψε ο Πολ Φρέλιχ¹⁰ το κλίμα των ημερών, μεταξύ 29-30 Ιούλη (που συνεδρίασε το Γραφείο της Διεθνούς) και της 4ης Αυγούστου, όταν ξεκίνησε ο πόλεμος:

«Εκείνο που στην αρχή δεν ήταν για τους ηγέτες της Διεθνούς παρά παθητική εγκατάλειψη στο πεπρωμένο, έγινε γρήγορα ένας παράφορος πατριωτισμός. Όλες οι σοσιαλιστικές αξίες ποδοπατήθηκαν. Σε μια νύχτα οι συντάκτες των εφημερίδων λησμόνησαν εκείνα που ξέραμε μια μέρα πριν. Ότι ο πόλεμος δεν ήταν ούτε λαϊκός, ούτε αμυντικός, ότι όλες οι δυνάμεις είναι υπεύθυνες για την έκρηξή του, ότι αυτό επιδιώκει κατακτητικούς σκοπούς, ότι αυτό είναι το προϊόν βαθιών ενδοϊμπεριαλιστικών διαφορών. Αυτοί οι ίδιοι είχαν εκατό φορές διαβεβαιώσει και με το λόγο και με την πένα ότι θα αγωνιστούν εναντίον αυτού του πολέμου δίχως να υπολογίσουν συνέπειες. Τώρα συσσωρεύανε ψέματα πάνω στα ψέματα. Συναγωνίζοταν με τους εθνικιστές στην ξενόφιλη προπαγάνδα. Εγκωμιάζαν το κράτος που μέχρι χτες τους καταδίωκε, τον αυτοκράτορα που τόσες φορές τους είχε προσβάλλει. Επισφραγίσανε την ιερή ένωση που παρέδινε χειροπόδαρα δεμένους τους εργάτες στους καπιταλιστές για σκλάβους και στο επιτελείο για τροφή στα κανόνια. Κάθε μέρα έβλεπε νέες λιποταξίες από το στρατόπεδο της Διεθνούς».

Στις 4 Αυγούστου, το SPD ψήφισε στη γερμανική βουλή τις πολεμικές πιστώσεις που ζητούσε η κυβέρνηση. Η ομάδα των βουλευτών που είχε αντίθετη γνώμη προσπάθησε να αντιδράσει, αλλά η απειλή των διαγραφών τους πειθανάγκασε να υπακούσουν. Ποιος θα τολμούσε να μην υποταχθεί στην πειθαρχία του κόμματος του Ένγκελς; Με την σειρά τους και με πρόσχημα τη στάση των Γερμανών σοσιαλιστών, όλα τα εργατικά κόμματα των αντίπαλων και σύμμαχων χωρών, ψήφισαν στις χώρες τους τις ανάλογες πολεμικές πιστώσεις. Ήταν μια στάση που σάρωσε όλα τα σοσιαλιστικά κόμματα και διέλυσε τη Β΄ Διεθνή. Η εθνική ενότητα, η «ιερή ένωση» των τάξεων, φαινόταν να έχει υπερισχύσει θεαματικά πάνω στην αρχή της ταξικής πάλης και της διεθνούς αλληλεγγύης των εργατών.

Όταν όμως, το Δεκέμβριο του 1914, ξαναήρθε στη γερμανική βουλή το ζήτημα των νέων πολεμικών πιστώσεων και ενώ η αριστερή κοινοβουλευτική πτέρυγα του SPD είχε σιωπήσει, ένας βουλευτής μόνος του, ο Καρλ Λίμπκνεχτ, αντέδρασε. Σηκώθηκε και κατήγγειλε ανοικτά τη μιλιταριστική και ιμπεριαλιστική πολιτική του Κάιζερ και καταψήφισε τις πολεμικές πιστώσεις. Ήταν η πρώτη δημόσια και σε μαζικό ακροατήριο δήλωση της διεθνιστικής Αριστεράς στην Ευρώπη. Ήταν ταυτόχρονα μια φωτεινή στιγμή για όλη την ανθρωπότητα.

Όμως αν ένα γεγονός ήταν η ψήφιση των πολεμικών πιστώσεων, ένα άλλο ήταν η δικαιολόγησή της. Στις 4 Αυγούστου, την ώρα που η κοινοβουλευτική ομάδα του SPD ψήφιζε τις πολεμικές πιστώσεις, έκανε ταυτόχρονα και μια δήλωση όπου υποστήριζε την επιλογή της. Το κεντρικό σημείο της ήταν: Ο κίνδυνος από τον τσαρικό δεσποτισμό απειλεί τη γερμανική γη και τον πολιτισμό και ότι μπροστά σε αυτό τον κίνδυνο έπρεπε να υπερασπιστούν την πατρίδα. Τα «ίδια» επιχειρήματα θα χρησιμοποιούσαν και τα άλλα σοσιαλιστικά κόμματα. Οι Γάλλοι σοσιαλιστές θα πολεμούσαν για την Αλσατία και τη Λωραίνη, οι Ρώσοι για την απελευθέρωση των Σλάβων αδελφών κλπ.¹¹ Ακριβώς αυτό ήταν και το κεντρικό ζήτημα μέσα στο διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα: Τα σοσιαλιστικά κόμματα θα υπερασπίζονταν την πατρίδα στον συγκεκριμένο πόλεμο, που ήδη είχε ξεκινήσει -έναν πόλεμο ιμπεριαλιστικό, ληστρικό και άδικο απ' όλες τις πλευρές- ή θα κρατούσαν τη στάση που είχαν διακηρύξει τα τελευταία συνέδρια της Διεθνούς; Αποφάσισαν να υποστηρίξουν την πατρίδα τους σ' αυτό τον πόλεμο και να συστρατευτούν με τις κυβερνήσεις και τους αυτοκράτορες. Αυτή η πολιτική επιλογή ήταν εξάλλου ο ορισμός του σοσιαλοβινισμού: η υπεράσπιση της πατρίδας σε έναν άδικο πόλεμο.¹² Η γερμανική σοσιαλδημοκρατία δεν αναθεώρησε ποτέ αυτή τη δήλωση. Και ποτέ δεν απολογήθηκε για τα εγκλήματα του γερμανικού στρατού (μαζικές δολοφονίες Αφρικανών αιχμαλώτων, οργάνωση μαζικών βιαιοπραγιών στο κατεχόμενο Βέλγιο κλπ) και προφανώς κανένας άλλος σοσιαλιστής πατριώτης δεν καταδίκασε τα ανάλογα εγκλήματα της χώρας του.

Με πυρήνα όμως τον «κίνδυνο του εχθρού» ξετυλιγόταν μια σειρά επιχειρημάτων που στόχευαν να προκαλέσουν σύγχυση και παράλυση των σοσιαλιστών ακτιβιστών: α) Η Διεθνής, που στηρίζεται στην αλληλεγγύη και την ενότητα σκοπών και δράσεων του διεθνούς προλεταριάτου, δεν είχε ισχύ για την περίοδο του πολέμου αλλά μόνο της ειρήνης. Απόηχος αυτής της θέσης ήταν το κυδαίο επιχείρημα «αφού οι σοσιαλιστές των αντίπαλων χωρών στηρίζουν τις κυβερνήσεις τους... εμείς γιατί να κάνουμε διαφορετικά;». β) «Έπρεπε να γίνει επανάσταση για να σταματήσει ο πόλεμος... αλλά από τη στιγμή που δεν έγινε... τότε τι νόημα έχει ο αγώνας ενάντια στον ιμπεριαλισμό και τον πόλεμο;». γ) «Δεν μπορούσαμε να πάμε ενάντια στις μάζες που έτρεχαν με ενθουσιασμό στον πόλεμο». δ) «Αν είχαμε καταδικάσει τον πόλεμο... τότε η καταστολή που θα επακολουθούσε θα διέλυε τις οργανώσεις μας, θα τσάκιζε τα στελέχη μας και θα εξαφάνιζε τα ταμεία αλληλεγγύης που είχαμε. Έτσι μια υπομονετική δουλειά 50 χρόνων θα πετιόταν στα σκουπίδια...». Όλη αυτή η επιχειρηματολογία τέθηκε στο στόχαστρο από τη Ρόζα,

τον Τρότσκι και τον Λένιν.¹³ Το καθήκον των σοσιαλιστών να λένε την αλήθεια -όσο δυσάρεστη και αν είναι- και όχι να γίνονται δημοφιλείς στη κοινή γνώμη και να υποκύπτουν στις πιέσεις του καθεστώτος, δεν περνούσε καν από το μυαλό των σοβινιστών σοσιαλιστών.

Αλλά μόνη της η επαναστατική προπαγάνδα δεν μπορούσε να σταματήσει το σφαγείο του πολέμου. Χρειαζόταν η μαζική δράση της εργατικής τάξης που -αποτοξινωμένη από το ναρκωτικό του εθνικισμού- θα έσπαζε την κοινωνική ανακωχή. Αυτό θα γινόταν πραγματικότητα το 1917.

Αυτό όμως που -για τους διεθνιστές επαναστάτες- ήταν το επιτακτικό καθήκον στον πρώτο χρόνο του πολέμου ήταν όχι μόνο να καταγγείλουν την προδοσία των ηγεσιών των σοσιαλιστικών κομμάτων, αλλά και να εξηγήσουν πειστικά τις αιτίες του εκφυλισμού και της χρεοκοπίας τους. Ο Λένιν ήταν αυτός που βάρυνε περισσότερο απ' όλους την ανάλυση του φαινομένου του σοσιαλσοβινισμού.¹⁴

Για τον Λένιν ο σοσιαλσοβινισμός αποτελούσε το κύριο εμπόδιο για την ανάπτυξη της διεθνιστικής Αριστεράς. Μπορούσε να μπλοκάρει τις εργατικές διαμαρτυρίες, να απομονώσει την Αριστερά, να δηλητηριάσει πολύ πιο αποτελεσματικά με εθνικό μίσος τα κατώτερα λαϊκά στρώματα απ' ό,τι οι επίσημοι κρατικοί μηχανισμοί, να πνίξει την πολιτική αμφισβήτηση των καθεστώτων. Και όλα αυτά με όπλο τα σοσιαλιστικά κόμματα και τα συνδικάτα. Πώς όμως απέκτησε τόση δύναμη ο σοσιαλσοβινισμός; Στη σκέψη του Λένιν υπήρχαν τρία κομβικά σημεία.

Το πρώτο: ο σοσιαλσοβινισμός ήταν η συνέχεια, η μετεξέλιξη των ρεφορμιστικών (οπορτουνιστικών) τάσεων μέσα στο σοσιαλιστικό κίνημα. Αυτό ο Λένιν το αποδείκνυε με τα στοιχεία της εποχής. Τα διάφορα δεξιά ρεύματα της περιόδου 1875-1914 (εκλογοκεντρισμός, συντεχνιακός συνδικαλισμός, λεγκαλισμός, προλεταριακός ιμπεριαλισμός¹⁵ κλπ) είχαν περάσει, το 1914, μαζικά με τους εκπροσώπους τους, στο σοσιαλσοβινισμό. Αλλά και η ουσία του σοσιαλσοβινισμού ήταν η ίδια με αυτή του ρεφορμισμού. Τι ήταν ο ρεφορμισμός; Η ταξική συνεργασία, την περίοδο της ειρήνης και της ανάπτυξης, μεταξύ τμημάτων της εργατικής τάξης με τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις και το κράτος. Τώρα ο σοσιαλσοβινισμός ήταν η ταξική συνεργασία (η περιβόητη «ιερή ένωση» των τάξεων, η εθνική ενότητα) την περίοδο του πολέμου.

Δεύτερο: ο σοσιαλσοβινισμός δεν ήταν μόνο μια πολιτική τάση, αλλά έκφραζε και στενά οικονομικά συμφέροντα της συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας και της «εργατικής αριστοκρατίας», που είχαν αποκτήσει ένα διαφορετικό επίπεδο ζωής από τη μάζα της εργατικής τάξης. Οι πατριώτες σοσιαλιστές ήταν ουσιαστικά εκπρόσωποι αυτού του ανώτερου και προνομιούχου τμήματος της εργατικής τάξης των ιμπεριαλιστικών χωρών. Πώς είχαν αποκτήσει αυτό το διαφορετικό επίπεδο ζωής; Από τα ψίχουλα που έπεφταν απ' το τραπέζι των ιμπεριαλιστικών κερδών. Ουσιαστικά ο Λένιν κατηγορούσε την «εργατική αριστοκρατία» ότι είχε εξαγοραστεί οικονομικά, ηθικά και πολιτικά από την άρχουσα τάξη.

Τρίτο: ο σοσιαλσοβινισμός ήταν οργανικά συνδεδεμένος με το αστικό κράτος την περίοδο της κρίσης και του πολέμου. Ουσιαστικά λειτουργούσε σαν πολιτική

αστυνομία μέσα στα συνδικάτα και τις μαζικές οργανώσεις της τάξης. Δεν αποτελούσε πια, όπως την προηγούμενη περίοδο, τη δεξιά πτέρυγα του εργατικού κινήματος, αλλά πλέον ήταν οι πράκτορες της αστικής τάξης μέσα στο κίνημα.

Γι' αυτό η διάσπαση με τους σοβινιστές σοσιαλιστές ήταν ένα σκληρό αλλά αναγκαίο καθήκον. Και ακριβώς αυτό το σημείο ήταν το κλειδί για την κατανόηση του επαναστατικού ντεφετισμού των Μπολσεβίκων και της έκκλησης για την Τρίτη Διεθνή.

Ντεφετισμός

Για την τσαρική αυτοκρατορία ο πόλεμος εξυπηρετούσε πολλούς σκοπούς. Πρώτα ήταν ληστρικός. Η Ρωσία διεκδικούσε να αρπάξει την Κωνσταντινούπολη σαν λάφυρο του νικητή στον πόλεμο που είχε ξεσπάσει. Ύστερα ήταν κατακτητικός-καταπιεστικός. Με τον πόλεμο θα συνέντριβε τα εθνικά κινήματα αντίστασης που δρούσαν ενάντια στον τσαρικό απολυταρχισμό και αντιπροσώπευαν την πολυεθνική πλειοψηφία του πληθυσμού μέσα στην αυτοκρατορία. Επίσης με τον πόλεμο θα διέφθειρε τις ρωσικές λαϊκές τάξεις με τα προνόμια της κυρίαρχης εθνότητας απέναντι στους άλλους λαούς. Τέλος με τον πόλεμο θα φρέναρε την άνοδο του εργατικού κινήματος, που από το 1912 αναπτυσσόταν ξανά με μεγάλη ορμή, αλλάζοντας την πολιτική ατζέντα.

Αλλά το τσαρικό κράτος και η αριστοκρατία της γης δεν ήταν οι μοναδικές κοινωνικές και πολιτικές ομάδες που υποστήριζαν τον πόλεμο. Η φιλελεύθερη αστική τάξη με τα κόμματα της, τους Οκτωβριστές και τους Καντέτους, είχαν γίνει πρόμαχοι του πατριωτικού πολέμου του τσάρου. Προσδοκούσαν από τις κατακτήσεις οικονομικά και πολιτικά οφέλη. Ακολουθούσαν οι μικροαστοί δημοκράτες των πόλεων και της αγροτικής υπαίθρου, που εκπροσωπούσαν οι διάφορες τάσεις των Εσέρων. Στα όνειρά τους έβλεπαν και αυτοί να συμμετέχουν στη λεηλασία των νικημένων λαών. Και τέλος την εθνικιστική συμμαχία συμπλήρωνε ένα κομμάτι παλιών μενσεβίκων σοσιαλιστών με κυριότερο και μαχητικότερο εκπρόσωπο τον Πλεχάνωφ.

Το ρωσικό εργατικό κίνημα αποτέλεσε εξαίρεση στο κλίμα της εμφύλιας ειρήνης. Το πατριωτικό κύμα το κτύπησε άγρια, αλλά άντεξε. Η εμπειρία της επανάστασης του 1905 και της αντεπανάστασης (1907-12) που ακολούθησε, όπως και η νέα άνοδος της ταξικής πάλης, είχαν υποσκάψει βαθιά την ιδέα της πατριωτικής συνεργασίας με τον τσάρο και τους Ρώσους βιομήχανους.

Καθοριστικό ρόλο όμως έπαιξε ο μπολσεβικισμός, με την αδιάλλακτη διεθνιστική στάση και δράση του. Έτσι η πατριωτική έξαρση των τάξεων της μεγάλης και της μικρής ιδιοκτησίας δεν μετατράπηκε σε εθνική συμμαχία με τον τσάρο, για την πατρίδα και το θεό.

Ο μπολσεβικισμός ως διακριτό ρεύμα υπήρχε μέσα στο εργατικό και δημοκρατικό κίνημα απ' το 1903. Είχε περάσει δια πυρός και σιδήρου από την επανάσταση του 1905, είχε μεγαλώσει μέσα στην διαρκή αντιπαράθεση με τις άλλες τάξεις

(οικονομισμός, μενσεβικισμός, λικβινταρισμός) και είχε κατακτήσει σημαντικές βάσεις μέσα στο κίνημα. Το 1912, χώρισε οριστικά από τη δεξιά πτέρυγα του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Την περίοδο 1912-14, που το κίνημα ξαναπερνούσε σε αντεπίθεση, μετά τη σφαγή της μαζικής απεργίας του Λένα,¹⁶ οι Μπολσεβίκοι είχαν αδιαμφισβήτητα κατακτήσει μια σημαντική θέση στο εργατικό κίνημα της χώρας τους.

Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος, τον Αύγουστο του 1914, τα ανταντακλαστικά των Μπολσεβίκων αποδείχθηκαν εξαιρετικά γρήγορα. Πριν από κάθε άλλη τάση, τα κεντρικά κομματικά όργανα πήραν αποφάσεις για το χαρακτήρα του πολέμου, το στρατηγικό προσανατολισμό και τις άμεσες ενέργειες που έπρεπε να γίνουν.¹⁷ Να κάποια χαρακτηριστικά αποσπάσματα (για το ύφος και το περιεχόμενο) της πολιτικής απόφασης:

«1) Ο σημερινός πόλεμος έχει χαρακτήρα ιμπεριαλιστικό. Ο πόλεμος αυτός δημιουργήθηκε από τις συνθήκες μιας εποχής όπου ο καπιταλισμός έφτασε στο ανώτατο στάδιο ανάπτυξης του... 2) Η πραγματική ουσία του σημερινού πολέμου βρίσκεται στην πάλη ανάμεσα στην Αγγλία, τη Γαλλία και τη Γερμανία για το μοίρασμα των αποικιών και την καταλήστευση των ανταγωνιζόμενων χωρών... 3) Όλη η οικονομική και διπλωματική ιστορία των τελευταίων δεκαετιών δείχνει πως και οι δύο ομάδες των εμπόλεμων εθνών προετοίμαζαν συστηματικά ακριβώς ένα τέτοιο πόλεμο... 4) Το ζήτημα ποια ομάδα άρχισε πρώτη τον πόλεμο δεν έχει καμιά σημασία για τον καθορισμό της τακτικής των σοσιαλιστών. Οι φράσεις για υπεράσπιση της πατρίδας, για απόκρουση της εχθρικής εισβολής, για αμυντικό πόλεμο αποτελούν και από τη μία και από την άλλη πλευρά καθαρή εξαπάτηση του λαού... 5) Η μετατροπή του σημερινού ιμπεριαλιστικού πολέμου σε εμφύλιο πόλεμο είναι το μοναδικό σωστό προλεταριακό σύνθημα. Το δείχνει η πείρα της Κομμούνας, το καθόρισε η απόφαση της Βασιλείας (1912)... 6) Η μεγάλη δυστυχία που φέρνει στις μάζες ο πόλεμος δεν μπορεί παρά να δημιουργήσει επαναστατικές διαθέσεις και κινήματα, που για τη γενίκευση και τη διεύθυνσή τους πρέπει να χρησιμοποιηθεί το σύνθημα του εμφύλιου πολέμου... 7) Σαν πρώτα μέτρα πρέπει να υποδείξουμε τα εξής: Απόλυτη άρνηση της ψήφισης πολεμικών πιστώσεων και αποχώρηση από τις αστικές κυβερνήσεις. Ολοκληρωτική ρήξη με την πολιτική της εθνικής ενότητας. Η δημιουργία παράνομης οργάνωσης παντού όπου οι κυβερνήσεις και η αστική τάξη επιβάλλουν το στρατιωτικό νόμο και καταργούν τις συνταγματικές ελευθερίες. Υποστήριξη της συναδέλφωσης των φαντάρων των εμπόλεμων εθνών στα χαρακώματα. Υποστήριξη της κάθε επαναστατικής μαζικής δράσης του προλεταριάτου γενικά... 8) Μια από τις μορφές αποβλάκωσης της εργατικής τάξης είναι ο πασιφισμός και το αφηρημένο κήρυγμα της ειρήνης. Η προπαγάνδισή της ειρήνης που δεν συνοδεύεται με έκκληση για

επαναστατική δράση των μαζών, στη σημερινή στιγμή μπορεί μόνο να σπείρει αυταπάτες, να διαφθείρει το προλεταριάτο, εμπνέοντας εμπιστοσύνη προς τον ανθρωπισμό της αστικής τάξης και να το κάνει παιχνιδάκι στα χέρια της μυστικής διπλωματίας των εμπόλεμων χωρών. Ιδιαίτερα λαθεμένη είναι η σκέψη για τη δυνατότητα μιας λεγόμενης δημοκρατικής ειρήνης χωρίς μια σειρά επαναστάσεις... 9) Σε κάθε χώρα η πάλη ενάντια στη δική της κυβέρνηση που διεξάγει ιμπεριαλιστικό πόλεμο, δεν πρέπει να σταματά μπροστά στο ενδεχόμενο ήττας αυτής της χώρας, σαν αποτέλεσμα της επαναστατικής ζύμωσης. Η ήττα του κυβερνητικού στρατού αδυνατίζει την κυβέρνηση αυτή, συντελεί στην απελευθέρωση των λαών που είναι υποδουλωμένοι σ' αυτή και διευκολύνει τον εμφύλιο πόλεμο ενάντια στις άρχουσες τάξεις...10) Η ήττα της Ρωσίας, κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες, αποτελεί το μικρότερο κακό...

(Συνδιάσκεψη των τμημάτων εξωτερικού του ΣΔΕΚΡ- Μάρτης 1915)

Η κατανόηση του χαρακτήρα του πολέμου ήταν το πρώτο βήμα, ήταν το πρώτο καθήκον για τους σοσιαλιστές επαναστάτες. Μετά ακολουθούσε η διαμόρφωση της τακτικής.¹⁸ Όμως σε ποιες βάσεις στήριξαν οι Μπολσεβίκοι την πολιτική τους ενάντια στον πόλεμο;

Πρώτα απ' όλα ήταν η ιστορική εμπειρία της Κομμούνας, το 1871. Τότε, στον γαλλοπρωσικό πόλεμο, οι Πρώσοι νίκησαν τους Γάλλους και ύστερα και οι δύο μαζί συνέτριψαν την Κομμούνα. Αλλά και ο Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος του 1904-05 ακόνισε τα κριτήριά τους. Σ' αυτό τον πόλεμο όλη η δημοκρατία, αστική και εργατική, υποστήριξε την πλευρά της Ιαπωνίας ενάντια στον τσαρικό απολυταρχισμό, έστω και με διαφορετικά επιχειρήματα. Για το κόμμα των Καντέτων ήταν μια λάθος εκστρατεία, που έπρεπε να λήξει γρήγορα, γιατί στρεφόταν σε λάθος στόχο (στην Απω Ανατολή, αντί για την Οθωμανική Αυτοκρατορία).

Υπήρχε όμως ακόμη ένα θεμέλιο της μπολσεβίκικης πολιτικής: ήταν οι αποφάσεις των τριών τελευταίων συνεδρίων της Β' Διεθνούς. Το συνέδριο της Στουτγκάρδης (1907) πραγματοποιήθηκε μετά τον Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο και την κρίση στο Μαρόκο και κατέληξε σε μια απόφαση-σημείο αναφοράς για την παράδοση του επαναστατικού μαρξισμού.

Όταν κυκλοφόρησαν οι θέσεις των Μπολσεβίκων ενάντια στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο, προκλήθηκε ένα σοκ ακόμη και στους στενούς κύκλους της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Ήταν ένα σοκ λόγω της ειλικρίνειας και της σαφήνειάς τους. Δεν άφηναν κανένα περιθώριο παρεξήγησης και παρανόησης. Το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο είχαν και τα συνθήματα του Κ. Λίμπκνεχτ «στην ίδια μας τη χώρα είναι ο εχθρός» και «τα όπλα αντίστροφα». Ο Λίμπκνεχτ αντιμετωπιζόταν ήδη από τους πρώην συντρόφους του στο SPD σαν τρελός χωρίς συναίσθηση της πραγματικότητας.¹⁹

Όπως ήταν φυσικό, οι θέσεις των Μπολσεβίκων προκάλεσαν αντιδράσεις. Ο Τρότσκι ήταν ένας απ' αυτούς που αντέδρασαν στο σχήμα «ήττα-επανάσταση». Ο Τόνι Κλιφ κάνει μια αναφορά στη δήλωση του Τρότσκι προς τον Λένιν:

«Σε καμιά περίπτωση δεν μπορώ να συμφωνήσω με την άποψή σου. Κεντρικό σημείο στην ανάλυσή σου είναι ότι η ήττα της Ρωσίας θα ήταν το μικρότερο κακό. Αυτή η ανάλυση παρουσιάζεται το ίδιο συνένοχη με την πολιτική μεθοδολογία των σοσιαλπατριωτών, που ούτε λογική έχει, ούτε δικαιώθηκε. Υποκαθιστά τον επαναστατικό αγώνα ενάντια στον πόλεμο και τις αιτίες που γέννησαν αυτόν τον πόλεμο, μ' έναν εξαιρετικά αυθαίρετο στις σημερινές συνθήκες προσανατολισμό προς τη λογική του μικρότερου κακού...».

Ο Λένιν απάντησε στον Τρότσκι με μια ολόκληρη μπροσούρα,²⁰ με τον εξής τρόπο:

«Σ' έναν αντιδραστικό πόλεμο, μια επαναστατική τάξη δεν μπορεί παρά να εύχεται την ήττα της κυβέρνησής της. Αυτό είναι αξίωμα... Ο "επαναστατικός αγώνας ενάντια στον πόλεμο" είναι κούφια φράση και χωρίς περιεχόμενο... όταν με τον αγώνα αυτό δεν εξυπακούεται μια επαναστατική δράση κατά της κυβέρνησής σου και στη διάρκεια του πολέμου».

Η απάντηση ήταν ανάλογη της κριτικής, αλλά ποιος ήταν ο πραγματικός στόχος; Η απάντηση θα δινόταν πολύ γρήγορα στη συνδιάσκεψη του Τσίμερβαλντ.

Το Σεπτέμβριο του 1915, συγκεντρώθηκαν στο Τσίμερβαλντ σοσιαλιστές από διάφορες χώρες της Ευρώπης, που ήταν ενάντια στον πόλεμο. Από την αρχή κιόλας, εμφανίστηκαν μέσα στους αντιπροσώπους τρεις διαφορετικές τάσεις. Η δεξιά υποστήριζε γενικά το αίτημα της ειρήνης, δεν πρότεινε δράσεις ενάντια στον πόλεμο και δεν συζητούσε καν την περίπτωση διάσπασης της Διεθνούς. Η αριστερή τάση, που βασικά ήταν οι Μπολσεβίκοι, απέρριπταν την πολιτική ειρήνης με πρωτοβουλία των κυβερνήσεων, ζητούσαν καταψήφιση των πολεμικών πιστώσεων και απαιτούσαν διάσπαση από τους σοσιαλπατριώτες. Υπήρχε και μια μικρή ομάδα του κέντρου, μεταξύ των δύο τάσεων και με κύριο εκπρόσωπο τον Τρότσκι.

Στις διαμάχες που προέκυψαν, οι Μπολσεβίκοι δεν έθεσαν το θέμα του ντεφετισμού, αλλά επικεντρώθηκαν με ιδιαίτερη επιμονή στην ανάγκη διάσπασης από τους σοβινιστές σοσιαλιστές. Συνάντησαν την οργισμένη αντίθεση της δεξιάς τάσης. Ο Τρότσκι ανέλαβε το ρόλο του μεσολαβητή για να μην τιναχθεί η συνδιάσκεψη στον αέρα και έγραψε το τελικό κείμενο. Όμως την πολιτική ουσία την είχαν κερδίσει οι Μπολσεβίκοι. Για πρώτη φορά καταγραφόταν με τόσο έντονο τρόπο η πολιτική τους άποψη μέσα στο διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα. Στο τέλος ψήφισαν το κείμενο του Τρότσκι, γιατί αποτελούσε ένα «πρώτο κάλεσμα σε δράση», αλλά ταυτόχρονα υπογράμμιζαν με μια ανακοίνωσή τους ότι το μανιφέστο του Τσίμερβαλντ ήταν ένα πασιφιστικό κείμενο κενό περιεχομένου.

Επτά μήνες αργότερα, τον Απρίλη του 1916, οι σοσιαλιστές που ήταν ενάντια στον πόλεμο ξανασυναντήθηκαν στο Κιένταλ. Η πολιτική γεωγραφία της συνδιάσκεψης ήταν η ίδια με του Τσίμερβαλντ. Είχαν ενισχυθεί όμως οι συσχετισμοί υπέρ των Μπολσεβίκων. Και πάλι η ομάδα των Μπολσεβίκων ήρθε με ένα αιχμηρό πρόγραμμα προκαλώντας αντιπαραθέσεις. Το αποτέλεσμα αυτή τη φορά ήταν πιο

κοντά στις δικές τους θέσεις, αλλά ξανά στο ζήτημα της διάσπασης της Β΄ Διεθνούς δεν υπήρξε συμφωνία. Ήταν ξεκάθαρο ότι η διάσπαση ή η ενότητα με τους σοβινιστές σοσιαλιστές ήταν το επίκεντρο των παρεμβάσεων των Μπολσεβίκων.

Τι είχε απογίνει όμως η φόρμουλα του ντεφετισμού; Υπάρχουν τρεις όροι για να εξετάσουμε αυτό το θέμα. Ο πρώτος: ο ντεφετισμός δεν ήταν ποτέ αποσπασμένος από τη στρατηγική της μετατροπής του ιμπεριαλιστικού πολέμου σε εμφύλιο (επανάσταση). Ο ντεφετισμός αποτελούσε ένα εργαλείο τακτικής υποταγμένο στην επαναστατική στρατηγική. Ο δεύτερος όρος: την περίοδο 1914-16, παρά τη διογκούμενη δυσαρέσκεια, δεν είχαν υπάρξει ακόμη μαζικές αντιπολεμικές δράσεις από την πλευρά των εργαζόμενων τάξεων. Η συζήτηση και η αντιπαράθεση γινόταν στο περιβάλλον των μικρών κύκλων των σοσιαλιστών που ήταν ενάντια στον πόλεμο, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Ήταν με άλλα λόγια περισσότερο συζήτηση στελεχών. Τρίτος όρος: στα κόμματα της Β΄ Διεθνούς και γενικότερα στο εργατικό κίνημα, ο επαναστατικός ντεφετισμός γινόταν κατανοητός μόνο σε αντιπαλότητα με τα άλλα δύο κυρίαρχα ρεύματα. Οι σοβινιστές σοσιαλιστές είχαν σύνθημα «πρώτα νίκη και μετά ειρήνη» και, μέχρι τότε, πόλεμος μέχρις εσχάτων. Οι πασιφιστές σοσιαλιστές είχαν σύνθημα «ούτε νίκη, ούτε ήττα», δηλαδή επιστροφή στο status quo που υπήρχε πριν τον πόλεμο και που είχε οδηγήσει στην έκρηξη του πολέμου. Έτσι «η ήττα της κυβέρνησης της χώρας μου στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο» γινόταν το σύνθημα διαχωρισμού μεταξύ των επαναστατών και της προδοτικής ηγεσίας της Β΄ Διεθνούς. Γιατί συνέδεε την ειρήνη με την ταξική πάλη και όχι με την εθνική ενότητα κάτω από την ηγεσία των κυβερνήσεων και γιατί συνέδεε την ήττα με την επανάσταση.

Ο απολογισμός της αντιπαράθεσης του Λένιν με τον Τρότσκι για το ζήτημα του ντεφετισμού πρέπει να λάβει υπόψη και έναν ακόμη καθοριστικό παράγοντα. Ο Τρότσκι ήταν ένας «ελεύθερος διανοούμενος», στρατευμένος στο διεθνισμό, αλλά που συνυπήρχε ακόμη με τον ευρύτερο χώρο του μενσεβικισμού. Αντίθετα ο Λένιν ήταν ο ηγέτης μιας επαναστατικής πτέρυγας, της μοναδικής σε όλη τη Β΄ Διεθνή που είχε από την αρχή του πολέμου διεθνιστική θέση. Είχε να δώσει μια επιπλέον μάχη για να κρατήσει το κόμμα του όρθιο και ανεξάρτητο από την πατριωτική πλημμυρίδα που έφερε ο παγκόσμιος πόλεμος. Σ' αυτή τη μάχη ήταν υποχρεωμένος να χαράξει όχι μόνο βαθιές διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των Μπολσεβίκων και των σοβινιστών σοσιαλιστών, αλλά να καταπολεμήσει και τη σύγχυση που επικρατούσε πολλές φορές στο αντιπολεμικό στρατόπεδο. Με αυτή την έννοια το δίκαιο ήταν με το μέρος του. Η σκληρή πολιτική του ντεφετισμού, με τις άκαμπτές φράσεις που χρησιμοποίησε ο Λένιν, ήταν η αναγκαία επιλογή για να συγκροτηθεί και να κρατηθεί σταθερό ένα επαναστατικό/μαρξιστικό στελεχικό δυναμικό, στα δύσκολα χρόνια 1914-16. Όταν ο άνεμος του πατριωτισμού ήταν ακόμα ισχυρός μέσα στην εργατική τάξη και όταν ο σοσιαλσωβινισμός κέρδιζε μέρα με τη μέρα τις γραμμές της Β΄ Διεθνούς. Η ουσία του ήταν η στρατηγική ακαμψία πάνω στο στόχο της απάντησης στην τρομερή κρίση που δημιουργούσε ο πόλεμος με την κοινωνική επανάσταση. Όταν αυτό άρχισε να διαφαίνεται ως εφικτό, ο Λένιν και

οι Μπολσεβίκοι παρουσίασαν και τις δυνατότητές τους σε τακτική ευελιξία: ο νικηφόρος δρόμος προς την εξέγερση του Οκτώβρη έγινε εφικτός με το μεταβατικό πρόγραμμά τους (Ψωμί-Γη-Ειρήνη) και τη «στρατηγική» απάντηση στα διλλήματα τη δυαδικής εξουσίας με το «Όλη η εξουσία στα Σοβιέτ!». Δεν είναι ασφαλώς τυχαίο ότι αυτοί που αποδείχθηκαν αποτελεσματικότεροι σε αυτή τη δεύτερη φάση, ήταν ακριβώς αυτοί –οι Μπολσεβίκοι– που είχαν αναδειχθεί ως ανθεκτικότεροι στην πρώτη φάση, αντιτάσσοντας τον επαναστατικό ντεφετισμό στη σοσιαλιστική καταράκλα.

Σήμερα πολλοί μαρξιστές ιστορικοί στρέφουν ξανά την προσοχή τους στη βαθύτερη συζήτηση επί των διαφορών σε αυτές τις δύο φάσεις, θέλοντας να υπογραμμίσουν τους κινδύνους της υποκατάστασης της συγκεκριμένης πολιτικής από την ιδεολογική στρατηγική, αλλά και θυμίζοντας ότι «ψυχή» της λενινιστικής πολιτικής υπήρξε ο συνδυασμός της στρατηγικής ακαμψίας με την τακτική ευελιξία.²¹

Ο Λένιν, μετά το 1916, δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το σύνθημα του ντεφετισμού. Ο δε Τρότσκι, αρκετά χρόνια μετά, το 1934, αποτίμησε θετικά την αξία της φόρμουλας «η ήττα είναι το μικρότερο κακό» γράφοντας ένα από τα πιο ουσιαστικά διεθνιστικά ντοκουμέντα, το «Ο πόλεμος και η Τετάρτη Διεθνής».

Το 1917

Το 1917 ήταν μια εντελώς διαφορετική χρονιά για την πορεία του πολέμου. Ξέσπασαν ανταρσίες, απεργίες, διαδηλώσεις. Ανταρσίες στο γαλλικό στρατό. Απεργίες στη Γερμανία. Επανάσταση στη Ρωσία.

Η τσαρική Ρωσία ήταν ο αδύναμος κρίκος του παγκόσμιου ιμπεριαλισμού. Στο μεγάλο πόλεμο αποκαλύφθηκαν όλες οι αγεφύρωτες αντιφάσεις που την διαπερνούσαν. Ενώ η άρχουσα τάξη αποδείκνυε την πλήρη ανικανότητά της, ο πόλεμος γινόταν το κλειδί για τη λύση κάθε προβλήματος: το μοίρασμα της γης, το εργατικό ζήτημα, το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των καταπιεσμένων εθνοτήτων, το σύνταγμα και οι δημοκρατικές ελευθερίες κλπ.

Την περίοδο της επανάστασης του Φλεβάρη του 1917, που γκρέμισε τον τσαρισμό, λίγο πριν και λίγο μετά, τέσσερις ήταν οι κυρίαρχες γνώμες για τον πόλεμο. Η πρώτη ήταν η «χωριστή ειρήνη». Προερχόταν από τη γερμανόφιλη πτέρυγα στην αυλή του τσάρου, που εκτιμούσε ότι το καθεστώς δεν άντεχε άλλο τη συνέχιση του πολέμου. Φοβόταν περισσότερο την επανάσταση από την ήττα. Αυτή η πτέρυγα εκμηδενίστηκε μέσα από αυλικές συνωμοσίες και δολοφονίες. Η δεύτερη γνώμη, η φιλο-αγγλογαλλική, ήταν η πατριωτική. Ήταν η επίσημη κρατική πολιτική και είχε πλατιά απήχηση στις μάζες. Σύνθημα της ήταν «μέχρι τη νίκη, για νέες κατακτήσεις και ενίσχυση του καθεστώτος». Όμως το ατέλειωτο σφαγείο του πολέμου, οι συνεχείς στρατιωτικές αποτυχίες και η εμφάνιση του μαζικού φαινομένου της πείνας είχαν κλονίσει τους θεσμούς και είχαν ξαναφέρει τις λαϊκές τάξεις στους δρόμους. Με την επανάσταση του Φλεβάρη και την πτώση του καθεστώτος, ο τσαρικός πατριωτισμός μεταλλάχθηκε σε «επαναστατικό» αμυντισμό.

Αυτή ήταν η τρίτη γνώμη. Το σύνθημα της ήταν «Κάτω ο τσάρος. Ζήτω η επανάσταση. Εμπρός για τη νίκη». Οι ηγέτες των Εσέρων και των Μενσεβίκων, όπως όλων των κομμάτων της μικροαστικής δημοκρατίας, προπαγάνδιζαν ανοικτά τη συνέχιση του πολέμου με το επιχείρημα ότι η δημοκρατία, που μόλις είχε γεννηθεί από την επανάσταση, κινδύνευε από τις κεντρικές αυτοκρατορίες. Η τέταρτη θέση ήταν η διεθνοιστική επαναστατική. Την εκπροσωπούσαν κυρίως οι Μπολσεβίκοι και ένα τμήμα των Μενσεβίκων, οι Μενσεβίκοι-Διεθνοιστές, με ηγέτες τον Μάρτοφ και τον Τρότσκι. Κεντρικό της σύνθημα ήταν «Κάτω ο πόλεμος» και η σύνδεση του αιτήματος της ειρήνης με τα άλλα λαϊκά προβλήματα (τη διανομή της γης, τα δημοκρατικά δικαιώματα κλπ) και με την επανάσταση. Μπροστά της ορθωνόταν ένα πολύ ισχυρό και μαζικό εμπόδιο, ο «επαναστατικός» αμυντισμός.

Για τους Μπολσεβίκους ήταν μια ξεκάθαρη στροφή. Από τον επαναστατικό ντεφетиισμό περνούσαν στην τακτική «ειρήνη-επανάσταση». Ήταν μια υποχρεωτική προσαρμογή στη νέα πραγματικότητα. Το καθεστώς του τσάρου είχε γκρεμιστεί από μια λαϊκή επανάσταση και οι μάζες ξανά είχαν εισβάλλει στο προσκήνιο της ιστορίας. Ο επαναστατικός ντεφетиισμός είχε περάσει με επιτυχία τη δοκιμασία της πατριωτικής πλημμυρίδας, αλλά τώρα είχε παλιώσει σαν τακτική.²² «Οι θέσεις του Απρίλη» του Λένιν, που έγιναν γραμμή του μπολσεβικισμού μετά από σκληρές διαμάχες μέσα στο κόμμα, είχαν σαν επίκεντρο το ζήτημα της δυαδικής εξουσίας και την αντιμετώπιση του «επαναστατικού» αμυντισμού.

Να πώς εξηγούσε ο Λένιν την κατάσταση και χάραξε τη διεθνοιστική πολιτική γραμμή:

«...Το σύνθημα “κάτω ο πόλεμος” είναι φυσικά σωστό, δεν παίρνεται όμως υπόψη η ιδιομορφία των καθηκόντων της στιγμής, η ανάγκη να πλησιάσουμε διαφορετικά τις μάζες. Κατά τη γνώμη μου, μοιάζει με το σύνθημα “Κάτω ο τσάρος”, που με αυτό ο αδέξιος προπαγανδιστής του παλιού καλού καιρού τραβούσε κατευθείαν στο χωριό και έτρωγε ξύλο... Οι μαζικοί εκπρόσωποι του επαναστατικού αμυντισμού είναι ενσυνείδητοι όχι με την προσωπική μα με την ταξική έννοια, δηλαδή ανήκουν σε τέτοιες τάξεις (εργάτες και φτωχοί αγρότες) που πραγματικά δεν κερδίζουν από τις προσαρτήσεις και από το στραγγαλισμό ξένων λαών. Διαφορετικά είναι τα πράγματα με τους αστούς και τους διανοούμενους που ξέρουν θαυμάσια ότι δεν μπορείς να παραιτηθείς από τις προσαρτήσεις αν δεν παραιτηθείς από την κυριαρχία του κεφαλαίου και που εξαπατούν ξεδιάντροπα τις μάζες με ωραίες φράσεις, με ατέλειωτες υποσχέσεις και αμέτρητα ταξίματα... Ο μαζικός εκπρόσωπος του αμυντισμού βλέπει τα πράγματα απλά: εγώ δεν θέλω προσαρτήσεις, ο Γερμανός ρίχνεται πάνω μου, επομένως υπερασπίζω μια δίκαιη υπόθεση και δεν υπερασπίζω καθόλου οποιαδήποτε ιμπεριαλιστικά συμφέροντα. Σε αυτόν τον άνθρωπο πρέπει να εξηγήσουμε και να ξαναεξηγήσουμε ότι δεν πρόκειται εδώ για τις προσωπικές του επιθυμίες,

μα για τις μαζικές ταξικές πολιτικές σχέσεις και συνθήκες, για τη σύνδεση του πολέμου με τα συμφέροντα του κεφαλαίου και το διεθνές δίκτυο των τραπεζών κλπ... Μονάχα ένας τέτοιος αγώνας ενάντια στον αμυντισμό είναι αγώνας σοβαρός και υπόσχεται επιτυχία –ίσως όχι πολύ γρήγορη, μα σίγουρη και σταθερή... Δεν μπορούμε να ξεφύγουμε από τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο, δεν μπορούμε να πετύχουμε μια δημοκρατική ειρήνη -και όχι ειρήνη με τη βία- χωρίς την ανατροπή της εξουσίας του κεφαλαίου, χωρίς πέρασμα της κρατικής εξουσίας σε μια άλλη τάξη, στο προλεταριάτο...».

Η περίοδος μεταξύ της πρώτης επανάστασης του Φλεβάρη του 1917 και της δεύτερης επανάστασης του Οκτώβρη, που έδωσε την εξουσία στο προλεταριάτο και τους φτωχούς αγρότες, ήταν μια μεταβατική περίοδος, ήταν η περίοδος της δυαδικής εξουσίας.²³ Σ' αυτούς τους 8 μήνες, η επανάσταση προχωρούσε μπροστά μέσα από αλληπάλληλες πολιτικές κρίσεις (πτώση του Μιλίουκωφ, οι διαδηλώσεις του Ιούνη, η θερινή επίθεση στο μέτωπο, τα Ιουλιανά και η καταστολή της Αριστεράς, το πραξικόπημα του Κορνίλοφ). Προχωρούσε, όμως, με αλματώδη τρόπο και μαζί της αναπτυσσόταν και η δύναμη του μπολσεβικισμού.

Το Σεπτέμβρη του 1917, μετά την αποτυχία της επιβολής στρατιωτικής δικτατορίας, η άρχουσα τάξη χρησιμοποίησε δύο διαφορετικές μέθοδες για την υπονόμευση της επανάστασης. Η πρώτη ήταν η διάλυση της οικονομίας και η πείνα και η δεύτερη ήταν η ανοικτή προδοσία του μετώπου με την εγκατάλειψη ολόκληρων περιοχών στο γερμανικό στρατό (ο λεγόμενος αντιδραστικός ντεφетиζμός).²⁴ Και οι δύο μέθοδες στόχευαν στην κατάρρευση της κοινωνίας και την απόγνωση των μαζών, ώστε να γίνει εφικτή η αντεπανάσταση. Όμως το κύμα του μπολσεβικισμού ήταν ασταμάτητο. Παντού σάρωνε στις εκλογές των σοβιέτ που γίνονταν και ταυτόχρονα συγκέντρωνε όλο και περισσότερες στρατιωτικές δυνάμεις. Έτσι τον Οκτώβρη έγινε εφικτό το δεύτερο ραντεβού του προλεταριάτου με την επανάσταση, αλλά αυτή τη φορά τα σοβιέτ είχαν καταλάβει την εξουσία και οι αποφάσεις τους ήταν ταυτόχρονα κυβερνητικά διατάγματα και πράξεις.

Ένα από τα πρώτα διατάγματα, ήταν αυτό για την ειρήνη.²⁵ Ήταν μια πρόταση για την ειρήνη που απευθυνόταν προς όλους τους λαούς και τις κυβερνήσεις των χωρών που είχαν εμπλακεί στο πόλεμο. Έβαζε σαν όρους: την ειρήνη χωρίς προσαρτήσεις εδαφών και το δικαίωμα αυτοδιάθεσης όλων των εθνοτήτων χωρίς αποκλεισμούς. Ταυτόχρονα καταργούσε τη μυστική διπλωματία και δημοσίευε τα μυστικά σύμφωνα μεταξύ των ιμπεριαλιστικών κυβερνήσεων για τους στόχους του πολέμου και το μοίρασμα των αποικιών.

Η πρόταση δεν έγινε ποτέ δεκτή από τις αντίπαλες ιμπεριαλιστικές κυβερνήσεις. Αντί για την άμεση ανακωχή που πρότειναν τα σοβιέτ, ο πόλεμος συνεχίσθηκε για ένα χρόνο ακόμη, πιο άγριος από ποτέ, και κατέληξε στην ήττα των κεντρικών δυνάμεων. Όμως η αντιπολεμική διεθνιστική πολιτική των Μπολσεβίκων είχε ολοκληρώσει τη διαδρομή της από τον Αύγουστο του 1914 μέχρι τον Οκτώβρη του 1917. Βεβαίως η ιστορία δεν σταμάτησε σ' αυτό το σημείο...

Επίλογος

Τι έχουμε να μάθουμε εμείς σήμερα (ενώ βρισκόμαστε στο επίκεντρο μιας ελληνοτουρκικής κρίσης για τα κοιτάσματα υδρογονανθράκων στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο) από την επαναστατική παράδοση του μπολσεβικισμού; Υπάρχει κάτι χρήσιμο για να αξιοποιήσουμε από μια εμπειρία που εκτείνεται στο παρελθόν και σε βάθος 100 χρόνων; Κατά τη γνώμη μας, οι δυνατές ιδέες έχουν πάντα βαθιές ρίζες. Μόνο τα κινήματα που έχουν ιστορικό βάθος έχουν και ιστορική προοπτική.

Ξεκινώντας από αυτή την αφετηρία, νομίζουμε ότι έχουμε να αντιμετωπίσουμε τα εξής ερωτήματα: Πρώτο: Ποια είναι τα κριτήρια για τον καθορισμό του χαρακτήρα ενός συγκεκριμένου πολέμου; Δεισιδύοντας πέρα από την επιφάνεια των γεγονότων, «ποια τάξη κάνει τον πόλεμο και γιατί» είναι το μοναδικό αντικειμενικό και επιστημονικό κριτήριο. Όλα τα άλλα αποτελούν προσπάθειες δικαιολόγησης του πολέμου από τα αντιμαχόμενα κράτη και όχι εξήγηση. Δεύτερο: Αν ο συγκεκριμένος πόλεμος είναι αντιδραστικός, ληστρικός και ιμπεριαλιστικός στον χαρακτήρα του, τότε ποια πρέπει να είναι η επαναστατική διεθνιστική στρατηγική; Το στρατηγικό ζήτημα δεν μπορεί να έχει άλλη λύση παρά μόνο την πάλη για «τη μετατροπή του ιμπεριαλιστικού πολέμου σε εμφύλιο», δηλαδή την επανάσταση. Και συνεπώς όλα τα άλλα ζητήματα (ντεφετισμός, ειρήνη, εθνικά δικαιώματα, σοσιαλπατριωτισμός κλπ) υπάγονται και υποτάσσονται στην επαναστατική στρατηγική. Τρίτο και τελευταίο: Μήπως η επαναστατική στρατηγική, παρά την ηθική της αξία και το θεωρητικό δίκαιό της, είναι μια ουτοπική πολιτική; Αυτή η ερώτηση, που στηρίζεται δικαιολογημένα στην αμφιβολία για τις ικανότητες των επαναστατών, δεν μπορεί να απαντηθεί εκ των προτέρων. Μπορούμε να δώσουμε θετική απάντηση μόνο όταν κατορθώσουμε να συνδέσουμε τη συνείδηση, τις εμπειρίες και τις ζωτικές ανάγκες των μαζών με το επαναστατικό σχέδιο και την αντιπολεμική πάλη. Αυτό σημαίνει εξ άλλου να κάνουμε μετωπική πρακτική πολιτική. Μπορούμε;

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ρόζα Λούξεμπουργκ, «Συσσώρευση του κεφαλαίου» (1913), Ν. Μπουχάριν, «Ιμπεριαλισμός και παγκόσμια οικονομία» (1915), Λένιν, «Ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού» (1916).
2. Χίλφερντιγκ, «Το χρηματιστικό κεφάλαιο» (1910), Χόμπσον, «Ιμπεριαλισμός, μια μελέτη» (1902), Κάουτσκι, «Ιμπεριαλισμός και πόλεμος» (1914).
3. Λένιν, «Ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού».
4. Ο φον Μπίλνολντ, στην αρχή υπουργός Εξωτερικών και στη συνέχεια καγκελάριος, ήταν αντίθετος με την πολιτική του Μπίσμαρκ για τον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής. Εκπροσώπησε τους πιο επιθετικούς κύκλους του γερμανικού κεφαλαίου και ήταν υπέρμαχος μιας στροφής της ιμπεριαλιστικής πολιτικής προς τη δύση.
5. Marc Ferro, «Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος 1914-18» (1993).
6. Κοινωνικός δαρβινισμός: η εφαρμογή της θεωρίας του Δαρβίνου για τη φυσική επιλογή στην πολιτική και την κοινωνία. Στη βάση αυτής της θεωρίας, η ταξική και φυλετική ανισότητα εξηγούνται σαν αποτέλεσμα της επιβίωσης του ικανότερου, με προφανή σκοπό την υπεράσπιση των προνομίων της άρχουσας τάξης και την αποικιοκρατική πολιτική.

7. α) Ο Ρ. Κίπλινγκ (1865-1936) ήταν ο ποιητής της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και της λευκής φυλής. β) Ο Ανρί Μπερζόν (1859-1941) ήταν Γάλλος αντιδραστικός φιλόσοφος.
8. Το «Μανιφέστο των 93» ήταν μια διακήρυξη Γερμανών καθηγητών πανεπιστημίων (1914) που κατηγορούσαν την Αντάντ ότι χρησιμοποιούσε στο δυτικό μέτωπο Αφρικανούς και Μογγόλους στρατιώτες κατά της λευκής γερμανικής φυλής.
9. Encyclopediaww1, Holocaustencyclopedia, Brittanica. Επίσης ταινίες και βιβλία για μια ακόμη ματιά στον πόλεμο: α) Ανρί Μπαρμπύς: «Η φωτιά», 1916, β) Έρικ Μ. Ρεμάρκ, «Ουδέν νεώτερο από το δυτικό μέτωπο», 1929, γ) Στρατής Μυριβήλης, «Η ζωή εν τάφω», 1931, δ) «Σταυροί στο μέτωπο», ταινία του 1957, του Στάνλεϊ Κιούμπρικ, ε) «Ο μεγάλος πόλεμος», ταινία του 1959, του Μάριο Μοντισέλι.
10. Πάουλ Φρέλιχ, «Ρόζα Λούξεμπουργκ. Η ζωή και το έργο της» (1939).
11. Το «Μανιφέστο των 16» ήταν το κείμενο της τάσης του αναρχοεθνικισμού στον πόλεμο. Το κείμενο το έγραψε ο Κροπότκιν (μεγάλος Ρώσος αναρχικός και αντιμαρξιστής) και κυκλοφόρησε στις αρχές του 1916. Ξεχωρίζει για τον ακραίο του αντιγερμανικό εθνικισμό.
12. Λένιν, «Σοσιαλισμός και πόλεμος», 1915.
13. α) Ρόζα Λούξεμπουργκ, «Η μπροσούρα του Γούνιους – Η κρίση της Σοσιαλδημοκρατίας», 1915, β) Λέων Τρότσκι, «Ο πόλεμος και η Διεθνής», 1914. Και τα δύο έργα είναι υποδειγματικές πολεμικές κατά του σοβινισμού.
14. α) Λένιν, «Η χρεοκοπία της Β' Διεθνούς», 1915, β) Λένιν, «Ιμπεριαλισμός, ανώτερο στάδιο του καπιταλισμού», 1916.
15. α) Λ. Τρότσκι, «Ο πόλεμος και η Διεθνής», 1914. Στο βιβλίο του ο Τρότσκι έχει ένα ολόκληρο κεφάλαιο με τον τίτλο «Working class imperialism». Επίσης στο ίδιο βιβλίο και στις παραπομπές υπάρχει η εξής πληροφορία: Στο συνέδριο της Στουτγκάρδης το 1907 (που κατέληξε σε μια ομόφωνη απόφαση κατά του πολέμου), στο αποικιακό ζήτημα έγινε διάσπαση. Η απόφαση ενάντια στην αποικιακή πολιτική των ιμπεριαλιστικών χωρών υπερψηφίστηκε μόνο από 127 συνέδρους έναντι 108 που την καταψήφισαν.
- β) Απ' ότι φαίνεται ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην Ιταλία το 1911, από τον Μπισσολάτι, δεξιό σοσιαλιστή που ήταν φανατικός υποστηρικτής της εκστρατείας στη Λιβύη, δίδεν για το όφελος του ιταλικού προλεταριάτου. Λίγο αργότερα ο Μπισσολάτι διέσπασε από τα δεξιά το Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα. Ο όρος μπήκε στο λεξιλόγιο του ιταλικού φασισμού.
- γ) Ο Λένιν δίνει και την οπτική της άρχουσας τάξης για τη σχέση ιμπεριαλισμού, προλεταριάτου και κοινωνικής σταθερότητας: «*Ξέσιλ Ροντς 1895: Χθες ήμουν στο Ηστ Εντ του Λονδίνου (εργατική συνοικία) και παραβρέθηκα σε μια συγκέντρωση ανέργων. Όταν έπειτα από τους άγριους λόγους που άκουσα και που ήταν μια συνεχής κραυγή "ψωμί, ψωμί!", τράβηξα για σπίτι και σκεφτόμουν στο δρόμο αυτά που είδα, πείστηκα περισσότερο από πριν για τη σπουδαιότητα του ιμπεριαλισμού. Η αγαπημένη μου σκέψη είναι η λύση του κοινωνικού προβλήματος και συγκεκριμένα: για να σωθούν 40 εκατομμύρια κάτοικοι του Ενωμένου Βασιλείου από το φονικό εμφύλιο πόλεμο, πρέπει εμείς, οι πολιτικοί της αποικιοκρατίας, να κατακτήσουμε νέα εδάφη, για να εγκαταστήσουμε τον περίσσιο πληθυσμό, για να αποκτήσουμε καινούργιες περιοχές πώλησης των εμπορευμάτων που παράγουν τα εργοστάσια και τα μεταλλεία. Πάντα το έλεγα ότι η αποικιοκρατία είναι ζήτημα στομαχιού. Αν δεν θέλετε εμφύλιο πόλεμο, πρέπει να γίνετε ιμπεριαλιστές...*».
16. Η σφαγή του Λένα: το 1912, στην περιοχή του Λένα ποταμού (ανατολική Σιβηρία), οι εργάτες στο ορυχείο χρυσού έκαναν απεργία για το θωρο, αυξήσεις και τρόφιμα. Η εταιρεία αρνήθηκε να διαπραγματευθεί και κατέστειλε την απεργία με τη βοήθεια τσαρικών στρατευμάτων. Το αποτέλεσμα ήταν πάνω από 300 νεκροί εργάτες και εκατοντάδες άλλοι τραυματίες. Το σοκ υπήρξε τεράστιο στην κοινή γνώμη και το γεγονός θεωρείται η αφετηρία της αντεπίθεσης του εργατικού κινήματος.
17. Λένιν, «Τα καθήκοντα του προλεταριάτου στην επανάσταση μας», Απρίλης 1917.
18. Λένιν, «Κάτω από ξενία σημαία», 1915, «Η χρεοκοπία της Β' Διεθνούς», 1915, «Σοσιαλισμός και πόλεμος», 1915. Είναι τρία βασικά έργα με θέμα την ανάλυση του χαρακτήρα του πολέμου. Σ' αυτά τα έργα, ο Λένιν θεμελιώνει το κριτήριο «ποια τάξη κάνει τον πόλεμο και γιατί», εξαρθρώνοντας κάθε επιχείρημα των σοβινιστών σοσιαλιστών. Στην πρώτη γραμμή των πυρών του Λένιν βρέθηκαν τρεις διαδεδομένες σοφιστείες. Η πρώτη ήταν η «θεωρία του πρωταίτιου»: Στον συγκεκριμένο πόλεμο, έφταιγε η δολοφονία του

διάδοχο του αυστριακού θρόνου που όξυνε ξαφνικά τα πνεύματα, και ότι η μακρά περίοδος ανταγωνισμών και αντιπαράθεσης που οδήγησε στη πολεμική αναμέτρηση. Η δεύτερη ήταν ότι για τον πόλεμο έφταιγε η μεγαλομανία του Πρώσου αυτοκράτορα (το λεγόμενο καπρίτσιο των βασιλιάδων), αγνώνοντας επιδεικτικά το βάρος και τη σημασία των ιστορικών και κοινωνικών δυνάμεων που υποκινούσαν τον πόλεμο και από τις δύο πλευρές των αντιμαχόμενων. Περισσότερη επιρροή στις τάξεις του σοσιαλισμού είχε η σοφιστεία για το «άδικο της επίθεσης»: Το ζήτημα όμως της επίθεσης ή της άμυνας ήταν (και είναι) ζήτημα συσχετισμών και τακτικής και δεν έχει να κάνει με το χαρακτήρα του πολέμου. Έτσι κι αλλιώς, όλες οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις που συμμετείχαν στον πόλεμο παρουσίασαν την εμπλοκή τους σαν αμυντική πράξη, που αναγκάστηκαν να κάνουν για να υπερασπίσουν τον πολιτισμό, την πατρίδα και το Θεό.

19. Ο Κάρλ Λίμπκνεχτ (1871-1919) ήταν ο Γερμανός επαναστάτης διεθνιστής που στάθηκε ακλόνητος μπροστά στη σοβινιστική πλημμυρίδα κατά την περίοδο του πολέμου. Η απάντησή του έδωσε στο στρατοδικείο, όταν τον καταδίκασε σε καταναγκαστικά έργα, έμεινε αξεπέραστη για το θάρρος της: «Κανένας στρατηγός δεν ήταν ποτέ τόσο υπερήφανος για τη στολή του, όσο είμαι εγώ τώρα με την μπλούζα του καταδίκου». Δολοφονήθηκε το Γενάρη του 1919 μαζί με τη Ρόζα Λούξεμπουργκ, στην εξέγερση του Σπάρτακου στο Βερολίνο.

20. Λένιν, «Για την ήττα της κυβέρνησης της χώρας σου στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο», 1915. Είναι ένα ιδιαίτερο οξύ κείμενο στη λογική του.

21. Στη διαμάχη αυτή έχουν αναφερθεί αρκετοί συγγραφείς της εποχής μετά τον Β΄ ΠΠ: α) Hal Draper, «Lenin and the myth of revolutionary defeatism» (1953-54), β) Brian Pearce, «Lenin and Trotsky on Pacifism and Defeatism» (1961), γ) J.P. Joubert, «Revolutionary Defeatism» (1985), δ) Τ. Κλιφ, «Λένιν» (1997), ε) J. Riddell, «Two calls to struggle against World War 1» (2014).

22. α) Lenin, «On slogans» (1917), β) Derek Ford, «More than words. Formulating slogans for the struggle» (2019).

23. Τα σοβιέτ ήταν εργατικά συμβούλια εκλεγμένα κατά περιοχές και συγκέντρωναν στα χέρια τους την οργάνωση και την περιφρούρηση της ζωής αυτών των περιοχών. Λειτουργούσαν ουσιαστικά σαν αντίβαρα του κράτους. Ήταν πάντα συνδεδεμένα με την άνοδο του επαναστατικού κινήματος. Για πρώτη φορά εμφανίσθηκαν στην επανάσταση του 1905 και αποτελούσαν το ανάλογο της Κομμούνας το 1871 στο Παρίσι. Για το φαινόμενο της δυαδικής εξουσίας, την ανταγωνιστική και ασταθή συνύπαρξη της προσωρινής κυβέρνησης και των σοβιέτ: α) Τρότσκι, «1905», β) Τζ. Ριντ, «Πώς λειτουργούν τα σοβιέτ», 1917, γ) Λένιν, «Για τη δυαδική εξουσία», 1917.

24. Το τσαρικό επιτελείο στρατού, που είχε μείνει άθικτο παρά τη συνωμοσία Κορνίλοφ, επέλεξε για τιμωρία της επανάστασης την στρατιωτική ήττα. Το παράδειγμα της Ρίγα ήταν το πιο χαρακτηριστικό. Η Ρίγα ήταν μια Λετονική πόλη αλλά με πολυεθνικό χαρακτήρα (είχε μεγάλα ποσοστά Εβραίων, Γερμανών και Ρώσων) αλλά επίσης ήταν ένα από τα πιο ισχυρά προπύργια του μπολσεβικισμού. Αφού πρώτα άδειασαν την άμυνα της πόλης από πυροβολικό και εφόδια, στη συνέχεια αποχώρησαν όλοι οι αξιωματικοί. Η επίθεση του γερμανικού στρατού στόχευε στην περικύκλωση μιας ολόκληρης ρωσικής στρατιάς. Την υποχώρησή της ανέλαβαν να καλύψουν Λετονοί πεζικάριοι, στους οποίους είχε μεγάλη επιρροή ο μπολσεβικισμός. Η περικύκλωση δεν πέτυχε αλλά αποδεκατίστηκε το Λετονικό πεζικό. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα, οι ρόλοι μεταξύ «προδότη» και «πατριώτη» αντιστράφηκαν. Οι τσαρικοί αξιωματικοί προτίμησαν την ήττα και μέσω της ήττας να μπορέσουν αργότερα να επικρατήσουν στην πόλη με την συνεργασία του γερμανικού στρατού. Ήταν «επανάληψη» της εμπειρίας της Κομμούνας το 1871. Αυτή η στάση περιγράφεται σαν αντιδραστικός ντεφетиζμός.

25. Πρόταση για μια δίκαιη και δημοκρατική ειρήνη. Απόφαση που πήρε το 2ο συνέδριο των σοβιέτ (Οκτώβρης 1917).

Η άνοδος και η πτώση της Χρυσής Αυγής

Του Πάνου Πέτρου

Στο φόντο παγκόσμιας ανόδου της ακροδεξιάς, η Ελλάδα απασχόλησε τη διεθνή συζήτηση ως «εξαίρεση» για δύο λόγους. Ο πρώτος αφορούσε την «ελληνική ιδιαιτερότητα» ανόδου μιας νεοναζιστικής εκδοχής ακροδεξιάς και ο δεύτερος τα ευχάριστα νέα της μεγάλης αντιφασιστικής νίκης στις 7 Οκτώβρη. Το άρθρο επιχειρεί μια αποτίμηση της ανόδου και της πτώσης της ΧΑ και καταθέτει κάποια συμπεράσματα από αυτήν την πυκνή περίοδο.

Η επίσημη-θεσμική καταδίκη της Χρυσής Αυγής ως εγκληματικής οργάνωσης λειτούργησε σαν τελειωτικό χτύπημα στη νεοναζιστική οργάνωση, που είχε ήδη μπει σε μια παραλυτική κρίση η οποία, μέσα στο 2019, πήρε χαρακτηριστικά οργανωτικής αποσάθρωσης. Ο Μιχαολιάκος και τα πρωτοπαλικάρα του ίσως μας ξανα-απασχολήσουν στο μέλλον, αλλά ένα σκοτεινό κεφάλαιο της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας έκλεισε.

Αυτή η αντιφασιστική νίκη αποτελεί δικαίωση πολυετών αγώνων, που φτάνουν πίσω στα χρόνια των εθνικιστικών συλλαλητηρίων για το μακεδονικό και

των επιθέσεων σε όσους-ες στέκονταν τότε εκτός «εθνικής ομοψυχίας», στην περιφρούρηση των πρώτων μειοψηφικών Pride στην Αθήνα, στις κινητοποιήσεις απέναντι σε «αγανακτισμένους» νεοναζί που κατά καιρούς συνέδραμαν την Αστυνομία, στις επιθέσεις σε στέκια αντιεξουσιαστών, στις επιθέσεις ενάντια σε πολιτικές εξορμήσεις οργανώσεων της Αριστεράς και σε μια σειρά αγωνιστές-στρίες της.

Σε αυτό το άρθρο θα μας απασχολήσει η «ύστερη» και πιο πυκνή περίοδος της άνοδου και της πτώσης της ΧΑ.

Διεθνώς έχει συσσωρευτεί αρκετή εμπειρία αντιπαράθεσης με ακροδεξιά κόμματα που έχουν μαζική στήριξη, αλλά λειτουργούν κυρίως «θεσμικά» κι εκλογοκεντρικά. Η Αριστερά και το αντιφασιστικό κίνημα έχουν επίσης πλούσια εμπειρία δράσης ενάντια σε πιο βίαιες φασιστικές ομάδες, οι οποίες είναι συνήθως σχετικά περιθωριακές. Όμως στη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα, στην Ελλάδα κληθήκαμε να αντιμετωπίσουμε ένα ιδιαίτερο φαινόμενο: Ένα φασιστικό κόμμα που χωρίς να απεμπολεί τα φυσιογνωμικά-ιδεολογικά του χαρακτηριστικά, εκτινάχτηκε στην κεντρική πολιτική σκηνή, έχτιζε λαϊκή στήριξη επιδιώκοντας να διαμορφώσει «κίνημα» και συνδύαζε την κοινοβουλευτική του ενίσχυση με την κλιμάκωση της οργανωμένης βίαιης δράσης στο δρόμο.

Η άνοδος της ακροδεξιάς είναι ασφαλώς μια διεθνής διαδικασία, αλλά -με εξαίρεση το ουγγρικό Γιόμπικ και μια επιφύλαξη για την τελική μορφή που θα πάρουν οι υπό διαμόρφωση διεργασίες στην Ινδία του Μόντι και τη Βραζιλία του Μπολσονάρου- πουθενά αλλού δεν έχει καταγραφεί η άνοδος ενός κόμματος που να θυμίζει τόσο έντονα τον «ιστορικό» φασισμό.¹ Αυτό το άρθρο θα επιχειρήσει μια νηφάλια αποτίμηση αυτής της «ελληνικής ιδιαιτερότητας».

Μύθοι για την άνοδο

Ένας διαδεδομένος μύθος ισχυρίζεται ότι ο χώρος όπου εκκολάφθηκε το αυγό του φιδιού υπήρξε το κίνημα των «πλατειών», το 2011.² Σε αυτό έχουν απαντήσει πειστικά όσοι-ες ήταν εκεί και θυμούνται τι έζησαν, όσοι-ες θυμούνται τη στάση της Χρυσής Αυγής εκείνη την περίοδο ή έχουν την όρεξη και την καλή προαίρεση να ανατρέξουν σε διαθέσιμες σε όλους πηγές που τεκμηριώνουν τη δημόσια κι επανειλημμένα διακηρυγμένη απέχθεια της ΧΑ απέναντι σε αυτό το κίνημα.³

Σε μια πιο εκλεπτυσμένη μορφή, το επιχείρημα αποδίδει την άνοδο της ΧΑ στη γενικότερη κυριαρχία του διπόλου «μνημόνιο/αντιμνημόνιο» ως κύριας αντίθεσης στην πολιτική ζωή μετά το 2010.⁴ Πρόκειται επίσης για επικίνδυνη και σκόπιμη λαθροχειρία. Η ΧΑ «πήγε με το κύμα» σε αυτό το ζήτημα, δημαγωγώντας ενάντια στην «ξενοκρατία» και τη «ληηλασία της χώρας», αλλά δεν διακρίθηκε ποτέ στους αντιμνημονιακούς αγώνες -μιας και αυτοί διεξάγονταν από χώρους (Αριστερά, συνδικάτα) απολύτως εχθρικούς προς αυτήν.

Η στάση της ΧΑ πάνω σε αυτό το ζήτημα θυμίζει την αμηχανία της Λεπέν όποτε ξεσπούν κοινωνικοί αγώνες στη Γαλλία: μεταξύ αφενός μιας αντινεοφιλελεύθερης δημαγωγίας και μιας τάχα «συμπάθειας» στις «αγωνίες» των διαδηλωτών, και αφετέρου των στενών δεσμών με τα αφεντικά ενάντια στα οποία στρέφονται οι διαδηλώσεις και των στενών σχέσεων με την αστυνομία η οποία τις καταστέλλει.

Στην κορυφαία στιγμή του «εθνικού διχασμού» στην Ελλάδα πάνω στο μνημόνιο/αντιμνημόνιο, στο Δημοψήφισμα του 2015, η ΧΑ υπήρξε ο απόλυτος κομπάρσος: Ένα ταξικό 60% κινητοποιήθηκε από τις δυνάμεις της ριζοσπαστικής Αριστεράς, την ώρα που γύρω από το «Μένουμε Ευρώπη» συσπειρώνόταν ο αστικός κόσμος («έτοιμος να απαντήσει», σύμφωνα με τον Μειμαράκη) και οι κοινωνικές του συμμαχίες. Η ΧΑ έμεινε απολύτως μετέωρη μεταξύ μιας δειλής-ρητορικής στήριξης στο ΟΧΙ και της ανάγκης να παραμείνει συνδεδεμένη με το κοινωνικό ακροατήριο που ετοιμαζόταν για «αντικομμουνιστικό αγώνα».

Μια πιο καλοπροαίρετη εκτίμηση -που σε αντίθεση με τις παραπάνω, απασχολεί και κόσμο της Αριστεράς- συνδέει την άνοδο της ΧΑ με τις συνέπειες των μνημονίων και την οικονομική κρίση γενικότερα. Αυτό έχει μεγαλύτερες δόσεις αλήθειας: Η απειλή που αισθάνθηκαν μικροαστικά στρώματα (ή και η πραγματική τους υποβάθμιση), η -διαβρωτική για την ταξική συνείδηση και οργάνωση- αύξηση της ανεργίας, μαζί με το αίσθημα «εθνικής ταπείνωσης» που προκαλούσε το καθεστώς «επιτροπείας», προφανώς είναι παράγοντες που συνέβαλαν στη ριζοσπαστικοποίηση ενός τμήματος της κοινωνίας προς τα δεξιά. Αλλά αυτή είναι η μισή αλήθεια. Και αν μείνει κανείς μόνο σε αυτή και τη θεωρητικοποιήσει (κρίση=φτωχοποίηση=εκφασισμός) καταλήγει σε ένα παραπλανητικό ψέμα. Γιατί αφαιρεί από την εξίσωση καθοριστικούς παράγοντες, που δημιουργούν το έδαφος για την ανάπτυξη φασιστικών ρευμάτων: α) ένα υπόστρωμα διάχυσης και «νομιμοποίησης» εθνικιστικών, ρατσιστικών, σεξιστικών, μισαλλόδοξων ιδεών και β) τον ρόλο των «χορηγών» του φασισμού στους κύκλους των εργοδοτών και των στηριγμάτων του στους κύκλους του κράτους.

Θα ισχυριστώ ότι η διεργασία «ανάδυσης της ΧΑ από τον υπόνομο» προηγείται χρονικά των μνημονίων. Πιο συγκεκριμένα, η διεργασία ξεκινά το 2008, όταν η διεθνής κρίση είναι σε εξέλιξη, δεν έχει αγγίξει ακόμα την Ελλάδα, αλλά η χώρα ζει «στη σκιά της» κι εν αναμονή της.

Ασφαλώς, για να αντιληφθούμε τι επωάζει το αυγό του φιδιού, είναι χρήσιμη η υπενθύμιση παλιότερων «στιγμών», όπως η πρώτη ανάδυση της ΧΑ στον «αφρό» επί των συλλαλητηρίων για το μακεδονικό, η συγκρότηση (και το μιντιακό προμοτάρισμα) της «Γαλάζιας Στρατιάς» στις κερκίδες της Εθνικής Ελλάδος, που έζησε μέρες δόξας την εποχή της μαζικής εθνικής ντόπας του 2004 (διοργανώνοντας πογκρόμ στα πλαίσια των πανηγυρισμών), παλιές ιστορίες δυσανάλογης τηλεοπτικής προβολής σε σχέση με τα μεγέθη της τότε γκρούπας ή παλιότερα

περιστατικά κρατικής συγκάλυψης της νεοναζιστικής βίας, όπως η προστασία του «φυγά» Περίανδρου μέχρι να... παραδοθεί μόνος του.⁵ Αυτά εξηγούν πολλά, αλλά εντάσσονται στην περιθωριακή «προϊστορία» της ΧΑ. Παραμένει μεγάλης σημασίας η παρατήρηση ότι το 2008 καταγράφηκαν κάποια «σημεία καμπής».

Η ΧΑ στον βατήρα

Στις 2 Φλεβάρη του 2008, οι αντιφασίστες και οι αντιφασίστριες που συγκεντρώνονταν για να ματαιώσουν (όπως κάθε χρόνο) τη φασιστοσύναξη των Ιμίων, δέχτηκαν εκείνη τη χρονιά τη συντονισμένη κοινή επίθεση ΜΑΤ και Χρυσαιγιτών στην πλατεία Κολοκοτρώνη. Τρεις αντιφασίστες τραυματίστηκαν, οι δύο με μαχαιριές. Η συνεργασία στην απρόκλητη επίθεση ήταν τόσο ξεδιάντροπη που καταγράφηκε στις κάμερες και υποχρέωσε τηλεοπτικούς σταθμούς να τη σχολιάσουν.⁶ Ο πειρασμός να δει κανείς εκείνη την κραυγαλέα σύμπραξη με άλλο μάτι, έχοντας πλέον «ύστερη γνώση», είναι μεγάλος.

Το 2008 σηματοδοτεί την αρχή της παρέμβασης της Χρυσής Αυγής στον Άγιο Παντελεήμονα, τη γειτονιά που προοριζόταν να γίνει «κάστρο» των νεοναζι και να λειτουργήσει ως «πλότος» για την προσπάθεια εδραίωσής τους σε γειτονιές. Τουλάχιστον από το Νοέμβρη εκείνης της χρονιάς, έχουν εμφανιστεί στον Τύπο οι ρατσιστικές τερατολογίες για την περιοχή, όπως και η -υπόγεια ακόμα- «κινητικότητα» των νεοναζι που ανησυχεί κι ενεργοποιεί τους αντιρατσιστές κατοίκους της γειτονιάς.⁷

Σε αγαστή συνεργασία με το διαβόητο Αστυνομικό Τμήμα Αγίου Παντελεήμονα, με την πλήρη κάλυψη των τηλεοπτικών καναλιών (που έδιναν βήμα σε μέλη της ΧΑ όπως η Θέμις Σκορδέλη για να παραστήσουν τους «αγανακτισμένους κατοίκους») και την «κατανόηση» κεντρικών πολιτικών στελεχών ιδίως της Δεξιάς, ο Άγιος Παντελεήμονας έγινε «πειραματικός σωλήνας» -ένα σχέδιο απέναντι στο οποίο στάθηκαν ηρωικά επί χρόνια κάποιες δυνάμεις της ριζοσπαστικής Αριστεράς στο πλευρό τοπικών συλλογικοτήτων αντιρατσιστών κατοίκων.

Αν στα τέλη του 2008 η ΧΑ κάνει ακόμα υπόγεια δουλειά οικοδόμησης δεσμών με κατοίκους στο υποβαθμισμένο κέντρο της Αθήνας, από το Γενάρη του 2009 κλιμακώνει τις παρεμβάσεις της: Τόσο οι δράσεις της (κλείδωμα παιδικής χαράς με τον τσαμπουκά, τραμπουκισμοί σε βάρος αντιρατσιστών αγωνιστών και αντιφασιστών κατοίκων) όσο και η μιντιακή προβολή τους κλιμακώνονται σε βαθμό που το 2009 έχει καταγραφεί γενικότερα ως η χρονιά που η ΧΑ «εγκαθίσταται» στον Άγιο Παντελεήμονα. Όπως γράψαμε, η δουλειά είχε αρχίσει νωρίτερα -αλλά η κλιμάκωση μετά το Γενάρη του 2009 έχει τη σημασία της. Είχε μεσολαβήσει η εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008. Με όρους γεωγραφικών συμβολισμών, ο Άγιος Παντελεήμονας προοριζόταν ως «αντιπαράδειγμα» στα Εξάρχεια.

Στη διάρκεια της ίδιας της εξέγερσης του Δεκέμβρη, παρουσιάστηκε για την ΧΑ μια ευκαιρία να επιχειρήσει να παίξει τον παραδοσιακό φασιστικό ρόλο της υποκατάστασης ενός «ανίκανου» ή «απρόθυμου» κράτους στον τομέα της

καταστολής. Είναι κοινό μυστικό ότι πίσω από τους (ή δίπλα στους) «αγανακτισμένους κατασηματάρχες που παίρνουν το νόμο στα χέρια τους και περιφρουρούν τις ιδιοκτησίες τους» βρισκόταν η Χρυσή Αυγή. Ανέπτυξε αυτή τη δράση σε ένα ευνοϊκό πολιτικό κλίμα, όπου ήταν διάχυτες οι κριτικές για δήθεν «ανεκτική» στάση του τότε υπουργού Εσωτερικών Προκόπη Παυλόπουλου απέναντι στους «ταραξίες». Στα απόνερα του Δεκεμβρη, στη διάρκεια του 2009 αναβαθμίστηκε η δράση και το προμοτάρισμα της ΧΑ, ως κομμάτι μιας συνολικής καθεστωτικής στρατηγικής της «αντιεξέγερσης» και αυτός ο παράγοντας, κατά τη γνώμη μου, παραμένει καθοριστικός για την ερμηνεία της «ελληνικής ιδιαιτερότητας».⁸

Το Μάη του 2009, γίνεται η «Μάχη του Εφετείου», όταν μια απόπειρα εισβολής των χρυσαυγιτών στο κατειλημμένο από μετανάστες κτίριο της Σωκράτους αποκρούεται από τους «ενοίκους» με τη στήριξη αλληλέγγυων. Γίνεται όμως κεντρικό ζήτημα τόσο για την προπαγάνδα της ΧΑ και την αναβάθμιση της παρουσίας της στο κέντρο της Αθήνας, όσο και για τα ΜΜΕ που μιζάρουν στο κλίμα «ανπισυχίας» για την «υγειονομική βόμβα στο κέντρο της Αθήνας» (στη στοχοποίηση των μεταναστών αλλά και των αντιφασιστών αλληλέγγυων που στάθηκαν απέναντι στην απόπειρα φασιστικού πογκρόμ πλειοδότησε ο τότε Νομάρχης Αθηνών, Γιάννης Σγουρός, εκλεγμένος με το δημοκρατικό ΠΑΣΟΚ).

Πάνω σε αυτή τη δράση πατάει η πρώτη εκλογική επιτυχία της ΧΑ, με την εκλογή του Μιχαολιάκου στο Δημοτικό Συμβούλιο της Αθήνας το 2010 -και αυτή η δράση έχει ως εμφανή και πρωτεύουσα αιχμή το αντιμεταναστευτικό και το «αντι-κινηματικό» στοιχείο, που κουμπώνει άψογα με τον προσανατολισμό της κυρίαρχης τάξης απέναντι στις «φουρτούνες» που θα έφερνε η κρίση.

Καθώς ξεδιπλώνεται η οικονομική κρίση και οι μεγάλες κοινωνικές αντιστάσεις, η Χρυσή Αυγή συνεχίζει να εδραιώνεται. Αυτή η χρονική σύμπτωση -της ανόδου των αντιμνημονιακών κινητοποιήσεων και της ανόδου της ΧΑ- αξιοποιείται, ή παρερμηνεύεται, ως απόδειξη της «ταύτισης» των δύο φαινομένων. Στην πραγματικότητα, η ΧΑ δεν ανεβαίνει στα πλαίσια των αντιμνημονιακών αγώνων (που χτίζουν κυρίως τη δυναμική της Αριστεράς και ιδίως του ΣΥΡΙΖΑ), αλλά ως εφεδρεία απέναντι στους αντιμνημονιακούς αγώνες (και την αύξηση της δυναμικής της Αριστεράς και του ΣΥΡΙΖΑ). Αιχμή της παραμένει το μεταναστευτικό. Όπως επενθυμίζει γλαφυρά ο Αντώνης Λιάκος: «τις ημέρες αυτές οι Χρυσανγίτες δεν ήταν στο Σύνταγμα: κυνηγούσαν και κακοποιούσαν μετανάστες στην Πατησίων και στην Αχαρνών».⁹ Πράγματι η αντίσταση στο μνημόνιο συνέπιπτε με το κύμα ρατσιστικών πογκρόμ στο κέντρο της Αθήνας, μετά τη δολοφονία του Μανώλη Καντάρη στη Βικτώρια. Μήνες μετά θα έκανε την «αντιμνημονιακή» στροφή η ΧΑ, επιχειρώντας να αξιοποιήσει δημαγωγικά το σχετικό κοινωνικό ρεύμα και να ψαρέψει στα θολά νερά μιας «εθνικιστικής» εναντίωσης στα μνημόνια.¹⁰

Την κρίσιμη περίοδο του 2010-2012, η Χρυσή Αυγή επιχειρεί να αξιοποιήσει την οικονομική και πολιτική κρίση, αλλά συγκροτεί τη δύναμή της πάνω στον ρατσισμό. Η ενίσχυσή της γίνεται ανεκτή και προμοτάρεται ακριβώς επειδή επιχειρεί να εκτρέψει την δυσaréσκεια σε ξενοφοβικά μονοπάτια. Ασφαλώς η

ρητορική της ΧΑ -πιστή στις εθνικοσοσιαλιστικές παραδόσεις- φρόντιζε να στοχοποιεί ανέξοδα και τους τραπεζίτες (ιδιαίτερα τους ξένους). Αλλά το έκανε σε ένα συνωμοσιολογικό σχήμα «ξένης αντεθνικής συνωμοσίας» (όπου οι σχεδιασμοί των τραπεζιτών και ιδιαίτερα των εβραϊκής καταγωγής Σόρος και Ρότσιλντ, συγχωνεύονταν κάπως με τα σχέδια «λαθροεμποικισμού» ή την προώθηση των αντισηξιστικών «εκφυλιστικών» ιδεών της «φιλελελεύθερης παγκοσμιοποίησης»). Προωθούσε ένα μίγμα που αντανάκλούσε την παλιά φασιστική συνταγή: Το μείζον κοινωνικό πρόβλημα είναι ένας γενικότερος «εκφυλισμός και παρακμή», που θα αντιμετωπιστεί μέσα από την υπόσχεση μιας θολής «εθνικής αναγέννησης». Αλλά κυρίως, μεγαλύτερη σημασία από αυτά που λες, έχουν αυτά που κάνεις. Η δράση της ΧΑ, το περιεχόμενο που προσέφερε στους νεοστρατολογημένους οπαδούς της και η κατεύθυνση στην οποία έστρεφε την ενέργειά τους, ήταν πάντα οι δράσεις ενάντια στους μετανάστες. Δεν θυμόμαστε ούτε έναν, έστω συμβολικό, «ακτιβισμό» εκ μέρους της ΧΑ ενάντια στα «πάνω στρώματα» της κοινωνίας.

Η άνοδος και η μαύρη διετία

Αυτή τη «δουλειά» κεφαλαιοποίησε η συμμορία του Μιχαολιάκου στις διπλές εκλογές του 2012. Η ανθεκτικότητα της ψήφου στην ΧΑ και τον Ιούνιο -μετά το πρώτο σοκ του Μάη και τα πρώτα δημόσια δείγματα γραφής των νεοναζι («εγέρθητι», live επίθεση Κασσιδιάρη στην Λιάνα Κανέλη κλπ.)- επιβεβαίωσε ότι είχε συμβεί κάτι βαθύτερο από μια «συγκυριακή ψήφο διαμαρτυρίας».

Η άνοδος της ΧΑ από το περιθώριο στο κοινοβούλιο έγινε εφικτή λόγω μιας σειράς παραγόντων.

Καταρχήν, η κρίση της Νέας Δημοκρατίας «απελευθέρωσε» κάποιες δυνάμεις που υπήρχαν πάντοτε στην ελληνική κοινωνία. Αξίζει η σύγκριση με το ισπανικό αντίστοιχο -όπου ο «κοινωνικός φρανκισμός» είχε βρει καταφύγιο μέσα στο Λαϊκό Κόμμα, προτού η κρίση της Δεξιάς δημιουργήσει και την ανάγκη και τη δυνατότητα να επιχειρήσει να εκφραστεί «αυτόνομα» πολιτικά με το Vox.¹¹

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με έντονη ιστορία. Η εργατική εξέγερση του Μάη του '36 στη Θεσσαλονίκη, το ΕΑΜ, ο Εμφύλιος, τα Ιουλιανά, το Πολυτεχνείο, είναι γεγονότα που δημιούργησαν παραδόσεις και μνήμες που εξηγούν εν πολλοίς την αντοχή της «πέραν της σοσιαλδημοκρατίας» Αριστεράς σε όλες τις εκδοχές της. Αυτές οι μάχες όμως, είχαν χαρακτήρα «εθνικού δικασμού» και δόθηκαν απέναντι σε αντιπάλους. Η Ελλάδα είναι επίσης -αντίστροφα- η χώρα του Μεταξά, της συνεργασίας με τους ναζι κατακτητές, του Εθνικού Στρατού στον Εμφύλιο, του μετεμφυλιακού «κράτους της Δεξιάς», της δικτατορίας. Όλα αυτά είχαν μια κάποια κοινωνική βάση -που δημιούργησε τις δικές της άγρια αντικομμουνιστικές μνήμες και παραδόσεις. Μετά τις περιπέτειες των πρώτων χρόνων της Μεταπολίτευσης, στην εποχή της δικομματικής σταθερότητας, αυτός ο κοινωνικο-πολιτικός χώρος «κούρνιαξε» μέσα στην πλατιά κεντροδεξιά ομπρέλα της ΝΔ, αλλά δεν έπαψε να υπάρχει.

Στις άγριες μέρες του 2010-12, με τη ΝΔ να μπαίνει σε κρίση και την «κόκκινη απειλή» (όπως αντιλαμβανόταν αυτός ο χώρος τον ΣΥΡΙΖΑ) να επιστρέφει, ένα τέτοιο στρώμα ριζοσπαστικοποιήθηκε προς τα δεξιότερα. Οι ποιοτικές έρευνες της εποχής, πέρα από κάποια νέα στοιχεία στην εκλογική γεωγραφία της ΧΑ (σχετική διείσδυση σε υποβαθμισμένες γειτονίες των πόλεων), αναδείκνυαν μια σχετική «συνέχεια» μεταξύ της εκλογικής επιρροής της ΧΑ και των παραδοσιακών ακροδεξιών ακροατηρίων (βλ. πχ. επιδόσεις σε τμήματα της νότιας Πελοποννήσου, ή σε τμήματα της Β. Ελλάδας).

Συμπληρωματικό, αλλά και καταλυτικό, ρόλο έπαιξε η συγκυβέρνηση ΠΑΣΟΚ-ΝΔ-ΛΑΟΣ, υπό τον Παπαδήμο. Αυτή η πολλαπλά ανίερη συμμαχία είχε ποικίλες συνέπειες: Νομιμοποίησε αρχικά ακόμα περισσότερο την ακροδεξιά, που μέσω του ΛΑΟΣ γινόταν αποδεκτό μέρος του πολιτικού-κυβερνητικού παιχνιδιού. Συνέβαλε στην κρίση της ΝΔ, καθώς στα μυαλά ενός κόσμου της «λαϊκής Δεξιάς», η κωλοτούμπα του «αντιμνημονιακού» ως τότε Σαμαρά, συνδυάστηκε με τη συνεργασία με το «επάρato» ΠΑΣΟΚ: Γέννημα αυτής της ένστασης υπήρξαν εν πολλοίς και οι ΑΝΕΛ (που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως οι πιο γνήσιοι εκλογικοί εκφραστές των ανορθολογικών εθνικιστικών στοιχείων της «πάνω πλατείας»). Τελικά όμως ισοπέδωσε το «αντισυστημικό» προφίλ που είχε ως τότε το ΛΑΟΣ και εξαέρωσε την εκλογική επιρροή που είχε χτίσει ο Καρατζαφέρης μετά το 2007.

Στην αναμπουμπούλα ο λύκος χαίρεται -και αυτό συνέβη στη δεξιά πολυκατοικία... Αλλά αυτή η αναδιάρθρωση δεν υπήρξε απολύτως «αυθόρμητη». Το καθεστώς -υπό την ηγεσία Σαμαρά τότε- εξαπέλυε μια απόπειρα «ιδεολογικής αντεπανάστασης» ενάντια στην άνοδο των κινημάτων και της Αριστεράς, με αιχμή το αντιμεταναστευτικό μίσος, το μένος ενάντια στο συνδικαλισμό και την αντικομμουνιστική υστερία απέναντι στον ΣΥΡΙΖΑ. Πάνω σε αυτά τα μέτωπα «πλειοδότησε» η Χρυσή Αυγή, σε μια εποχή που ήταν χρήσιμο και αναγκαίο να χτιστεί μια παρακρατική εφεδρεία απέναντι στο ριζοσπαστισμό των πλατειών και της πιθανότητας μιας διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ (την εποχή που ακόμα ήταν ανοικτό διακύβευμα η κατάληξη μιας τέτοιας περιπέτειας).

Πριν το εκλογικό σοκ του 2012, αλλά πολύ περισσότερο μετά από αυτό, η στήριξη στην ΧΑ ήταν εμφανής.

Η σχέση των φασιστικών οργανώσεων με τους κρατικούς μηχανισμούς (ή τμήματά τους) είναι γενικός κανόνας: ακόμα και όπου τελούν σε συνθήκες ημι-παρανομίας και η επίσημη-θεσμική ανοχή είναι όντως μικρότερη (πχ Γερμανία), οι αποκαλύψεις για τη διείσυσή τους ιδιαίτερα στα κατασταλτικά σώματα είναι πυκνές. Ειδικά όμως στην περίπτωση της ΧΑ, αυτός ο κανόνας είναι στο DNA της οργάνωσης: Οι παλιοί δεσμοί του Μιχαολιάκου με την ΕΥΠ και η εξάρτηση της ΧΑ από το ελληνικό κράτος ξεκινάνε από παλιά και έχουν βαθιές ρίζες.

Η ασυλία που απολάμβανε η ΧΑ είναι μια πτυχή. Από τα χρόνια της «περιθωριακής» δράσης της, μόλις το 1-2% των επιθέσεων της έφτανε στο δικαστικό ακροατήριο.¹² Αυτή η ασυλία έγινε ακόμα πιο προκλητική μετά το 2012, καθώς

πλέον τα τάγματα εφόδου πύκνωσαν τη δράση τους. Οι φιλικές σχέσεις με την Αστυνομία, σφυρηλατημένες σε «κοινούς αγώνες» από τη δεκαετία του '90 (Πολυτεχνείο, στέκια και καταλήψεις κ.ο.κ.), επίσης απογειώθηκαν μετά το 2012. Σε διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις, τα εκλογικά κέντρα όπου ψήφιζαν τα σώματα ασφαλείας έδιναν κυβερνητικά ποσοστά στην ΧΑ, ενώ στις περιπτώσεις των αμιγώς «αντικινηματικών» δυνάμεων καταστολής (ΜΑΤ κλπ) τα ποσοστά έδιναν άνετη αυτοδυναμία. Η Αναστασία Τσουκαλά, καθηγήτρια εγκληματολογίας και πρώην σύμβουλος του υπουργείου Προστασίας του Πολίτη επί Χρήστου Παπουτσή, είχε κληθεί να κάνει σειρά διαλέξεων σε δόκιμους αξιωματικούς της ΕΛΑΣ, στα πλαίσια σεμιναρίων για το ρατσισμό και την ξενοφοβία, το 2013. Η κατάθεσή της στην ΕΔΕ του 2014 (για τις σχέσεις αστυνομίας-Χρυσής Αυγής) περιέγραψε ουσιαστικά τη σχολή δοκίμων ως «φυτώριο» συνειδητών φασιστών, σε πλήρη αντίθεση με το τελικά αθωωτικό πόρισμα των Εσωτερικών Υποθέσεων.¹³

Οι δεσμοί των νεοναζί με έναν άλλο κρατικό μηχανισμό αποτυπώθηκαν με τον πιο επίσημο τρόπο στις ευρωεκλογές του 2014, όταν η ΧΑ βρήκε πολλούς πρόθυμους για τα ψηφοδέλτιά της στον κύκλο των ενόπλων δυνάμεων και των απόστρωτων αξιωματικών.

Η ανοιχτή συμπόρευση με τη ΧΑ πολλών μητροπολιτών της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που στην Ελλάδα είναι ισχυρό «εξάρτημα» της κρατικής μηχανής, είναι μια άλλη πτυχή.

Ο Δημήτρης Χριστόπουλος, ολοκληρώνοντας την επιμέλεια του συλλογικού τόμου «Το “βαθύ κράτος” στη σημερινή Ελλάδα και η Άκρα Δεξιά – Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία», ρωτήθηκε: «Από τους τέσσερις τομείς που εξετάζεις, πού είναι πιο επικίνδυνα τα πράγματα;». Ήταν εύγλωττη η επισήμανσή του ότι «η απάντηση στο εύστοχο ερώτημα δεν ήταν καθόλου αυτονόητη», ενώ αξίζει αναφοράς η εκτίμησή του ότι παρότι τα φώτα εύλογα πέφτουν σε Αστυνομία-Στρατό-Εκκλησία, οι -υποτιμημένοι- δεσμοί της ακροδεξιάς με το δικαστικό σύστημα είναι ενδεχομένως οι πιο ανησυχητικοί.¹⁴

Αν η ΧΑ αξιοποίησε αφενός την ισχυρή «κρατικοποίηση» της ελληνικής ακροδεξιάς, επωφελήθηκε αφετέρου από τους «αδελφικούς δεσμούς» που υπήρχαν πάντοτε στον ακροδεξιό όροφο της δεξιάς πολυκατοικίας. Ο νεοναζιστικός χαρακτήρας της ΧΑ δεν την καθιστούσε «παρία» στον ευρύτερο συντηρητικό-ακροδεξιό χώρο. Υπάρχει μια πλούσια προϊστορία μεταπηδήσεων στελεχών (όπως ο «καριερίστας» δημοσιογράφος του «χώρου» Δημήτρης Παπαγεωργίου, ένοχος για επιθέσεις ως στέλεχος της ΧΑ, καθοδηγητής για ένα φεγγάρι των «Αυτόνομων Εθνικιστών», δημοσιογράφος σε έντυπα προσκείμενα στον Καρατζαφέρη, που μέχρι πρότινος αρθρογραφούσε σε ιστοσελίδα που συνδέεται με τον Κ. Μπογδάνο), εκλογικών συνεργασιών (της ΧΑ με άλλα «ρεύματα» της ακροδεξιάς), πολιτικού φλερτ (πιο διάσημη η δημόσια έκκληση του Καρατζαφέρη σε συστράτευση, με την ιδιότητα τότε του βουλευτή της ΝΔ) που καθιστούσαν την ΧΑ «προβληματικό ξαδερφάκι» της ευρύτερης δεξιάς οικογένειας. Αυτή η πτυχή κλιμακώθηκε μετά το 2012 -με πιο διάσημη τη δημόσια έκκληση

του Μπάμπη Παπαδημητρίου στη ΧΑ να «σοβαρευτεί» για να αποτελέσει τμήμα ενός μελλοντικού συντηρητικού κυβερνητικού συνασπισμού.

Η πιο υποτιμημένη -αλλά και πιο ενδιαφέρουσα- πτυχή, συζητώντας για τους σπόνσορες της ΧΑ, βρίσκεται στο ρόλο που έπαιξαν εργοδοτικοί κύκλοι. Έχουν ειπωθεί αρκετά για τις επιδείξεις «νομιμοφροσύνης» της ΧΑ μέσα στη Βουλή (υπέρ του Ιδρύματος Λάτση, των ιδιοκτητών ΠΑΕ, των εφοπλιστών). Η διεργασία υπήρξε πολύ βαθύτερη. Η ΧΑ ανέπτυξε μια ολόκληρη «επιχειρηματική» δραστηριότητα (με εταιρίες σεκιούριτι ως μέθοδο εξασφάλισης απασχόλησης για τους υποστηρικτές της κι έπειτα στρατολόγησής τους στα τάγματα εφόδου, με «νταβατζιλίκια» και «προστασίες» στον κόσμο της νύχτας κ.ο.κ.), η οποία απαιτούσε «συνεργάτες» στον επιχειρηματικό κόσμο. Πέρα από τις σχέσεις με τη «μαύρη» επιχειρηματικότητα, ανέπτυξε δεσμούς και με την πιο «λευκή», προωθώντας τη δημιουργία «σωματείων» που λειτουργούσαν στα όρια μεταξύ «γραφείου ευρέσεως εργασίας» και «πρακτορείου εργοδοτών», με στόχο πουλώντας «δουλειά σε Έλληνες» να τσακίσουν το συνδικαλισμό. Εμβληματικές πτυχές της εγκληματικής της δράσης λογοδοτούσαν σε αυτόν το στόχο (βλ. επίθεση σε Αιγύπτιους αλιεργάτες και στο κλιμάκιο του ΠΑΜΕ στην ευρύτερη περιοχή του Πειραιά και της Ζώνης του Περάματος). Ένα τμήμα των Ελλήνων εργοδοτών ήταν πρόθυμο να «παίξει» με τους νεοναζί ως λύση στα προβλήματά του.

Είναι αυτές οι πτυχές (που θα εξέθεταν κρατικούς κι εργοδοτικούς παράγοντες) που «θάφτηκαν» πιο γρήγορα στη διαδικασία δίωξης της ΧΑ το φθινόπωρο του 2013.

Το κόμμα του Μιχαολιάκου αξιοποίησε όλες αυτές τις συνθήκες για να εδραιωθεί. Και το έκανε με τρόπους που υπενθυμίζουν την ποιοτική διαφορά ανάμεσα στην ακροδεξιά, τον κρατικό συντηρητισμό και τον φασισμό: Η πύκνωση των γραμμών των ταγμάτων εφόδου και η κλιμάκωση της δράσης τους, οι «τελετουργίες» στις Θερμοπύλες, στην επέτειο την Ιμίων, στη Νέδα, οι μοτο-ροπαλο-πορείες, οι βίαιες παρεμβάσεις «υποκατάστασης Αρχής» σε λαϊκές αγορές, οι «περιπολίες» στα ΜΜΜ, το ρίζωμα σε «επιτροπές κατοίκων», οι κοινωνικές δράσεις «μόνο για Έλληνες» επιχειρούσαν να χτίσουν κοινωνικό κίνημα και μαχητική βάση. Να μετατρέψουν τη δεξαμενή ακροδεξιών ψηφοφόρων σε στρατό. Αυτή η διεργασία είχε όρια: η ακροδεξιά ριζοσπαστικοποίηση δεν ήταν δυνατό να κερδηθεί ολοκληρωτικά στις φασιστικές μεθόδους και δράσεις. Αλλά η ΧΑ βρήκε μορφές κι ενεργοποίησε στο δρόμο ένα «ρεύμα» εμφανώς πιο διευρυμένο από το σκληρό πυρήνα της.

Στη διετία 2012-13, όταν η υπόσχεση «πυγμής» και «αήττητου» (στην ουσία ακαταδίωκτου) έδειχνε πειστική κι ελκυστική σε μανιασμένα ή απογοητευμένα στοιχεία, η κλιμάκωση της βίας στους δρόμους υπήρξε σημαντική. Ο Συνήγορος του Πολίτη για εκείνο το διάστημα έκανε λόγο για 281 ρατσιστικές επιθέσεις, 4 νεκρούς, 135 περιστατικά με τραυματισμούς. Οι μέθοδοι (ομαδικός ξυλοδαρμός μέχρι αναισθησίας με κλομπ, ρόπαλα, σιδερογροθιές, μαχαίρια) παρέπεμπαν «σε άτυπες ρατσιστικές πολιτοφυλακές, ιδιαίτερα σε συγκεκριμένες περιοχές». Η

αναφορά συμπλήρωνε ότι αυτά «αποτελούν την κορυφή του παγόβουνου».¹⁵

Κάποια από τα σύγχρονα ακροδεξιά κόμματα επιδίδονται μαεστρικά σε έναν υπομονετικό «πόλεμο θέσεων». Ο Πιέρ Μιλζά γράφει, εύστοχα, για τη «χρησιμοποίηση του Γκράμσι για το θρίαμβο των ιδεών των αντιπάλων του».¹⁶ Αντίθετα, τα ρεύματα που θυμίζουν «ιστορικό» φασισμό αισθάνονται περισσότερο την ανάγκη να προχωρούν γρήγορα μπροστά. Η ζωογόνος δύναμή τους βρίσκεται στη διαρκή κίνηση, στη μόνιμη επίθεση, που κρατά ζωντανή την υπόσχεση της επερχόμενης νίκης. Μετά το 2012, σε πείσμα κάποιων εκτιμήσεων, η Χρυσή Αυγή ούτε «σοβαρεύτηκε», ούτε «προσαρμόστηκε στους κανόνες».

Όλη αυτή την περίοδο, το κοινοβουλευτικό πολιτικό σύστημα δεν ύψωσε κανένα «δημοκρατικό τείχος». Υπάρχουν διαβαθμίσεις στις ευθύνες και στο βαθμό ανοχής στους νεοναζί, αλλά το γενικό συμπέρασμα είναι σαφές. Η ρητορική Σαμαρά (από τις εμφυλιοπολεμικού τύπου επιθέσεις στην Αριστερά ως την πολεμική αντιμεταναστευτική υπόσχεση για «ανακατάληψη των πόλεων») δημιούργησε το «υπέδαφος» για την νομιμοποίηση των ιδεών της ΧΑ, που υποσχόταν να κάνει «πιο αποτελεσματικά» αυτό που υποσχόταν ο Σαμαράς και παρουσιαζόταν ως αναγκαίο από τα ΜΜΕ. Ο Δένδιας, προτού ξυπνήσει «αντιφασίστας» το Σεπτέμβριο του 2013, άφηνε τους δεκάδες φακέλους που «ανακάλυψε» μετά τη δολοφονία Φύσσα να μαζεύουν σκόνη στο συρτάρι του. Ήταν απασχολημένος να κάνει μηνύσεις εναντίον του Guardian (!), όταν η βρετανική εφημερίδα κατήγγειλε ότι η ΓΑΔΑ είχε μετατραπεί σε «Άμπου Γκράιμπ» εναντίον αναρχικών αντιφασιστών αγωνιστών. Ο ρόλος του Μπαλτάκου ως «συνδέσμου» μεταξύ ΝΔ και ΧΑ είναι πλατιά γνωστός. Το φαινόμενο δεν περιορίζεται στη ΝΔ και στο ζήτημα του ρατσισμού. Απλώνεται στα πολύ πιο δύσκολα «εθνικά θέματα» και αγγίζει τον ΣΥΡΙΖΑ. Όταν, το 2016, οι Καμμένος και Βίτσας θέλησαν να οργανώσουν σόου «εθνικής αποφασιστικότητας» στο Καστελόριζο, δε δίστασαν να προσκαλέσουν και την Χρυσή Αυγή. «Ως όφειλαν, καθότι θεσμικό κόμμα», σύμφωνα με την απόφαση του Δ. Βίτσα σε τότε καταγγελία του ΚΚΕ. Με την άρνηση των υπόλοιπων κομμάτων να παραστούν (για δικούς του λόγους το καθένα), καταγράφηκε το θλιβερό θέαμα της αρμονικής συνύπαρξης βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ, των ΑΝΕΛ και της Χρυσής Αυγής να στέλνουν παρέα με την ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων μήνυμα «αποφασιστικότητας» ενάντια στην Τουρκία...

Το φθινόπωρο του 2013 ως αρχή του τέλους

Στην ελληνική μυθολογία, μεταξύ της Ύβρης και της Νέμεσις-Τίσις, μεσολαβεί η Άτις. Πρώτα διαπράττει κανείς την Ύβρη - μια επίδειξη αλαζονείας απέναντι σε δυνάμεις υπέρτερές του. Τότε οι Θεοί του θολώνουν το μυαλό (Άτις), κάνοντάς τον να πιστέψει ότι είναι ακόμα ισχυρότερος από ό,τι ήδη πίστευε και να αποτολμήσει να διαπράξει μια ακόμα πιο αναίσχυντη αλαζονική πράξη που δεν μπορεί να μείνει ατιμώρητη. Και έπεται η Νέμεσις, η τιμωρία για αυτό που έκανε με το θολωμένο του μυαλό, που τον οδηγεί στην καταστροφή (Τίσις).

Θα μπορούσε να είναι μια περιγραφή της τροχιάς της ΧΑ το Σεπτέμβριο του 2013. Η αποδοχή της από το μιντιακό και το πολιτικό σύστημα, η γενικευμένη ατιμωρησία για την εγκληματική της δραστηριότητα και -πραγματικές ή φημολογούμενες, κρυφές ή κατασκευασμένες- δημοσκοπήσεις που την έδειχναν σε διαρκή ανοδική τροχιά, έκαναν την ναζιστική ηγεσία να θεωρήσει ότι «ήρθε η ώρα της». Να κλιμακώσει την επιθετική της εκστρατεία, να προσπαθήσει να πάρει την πρωτοβουλία κινήσεων ως αυτόνομη πολιτική δύναμη: το λυσσασμένο μαντρόσκυλο επιχείρησε να σπάσει το λουρί και να αρχίσει να δαγκώνει ανεξέλεγκτα. Η χρονική πυκνότητα των γεγονότων του Σεπτέμβριου, δείχνει την ύπαρξη σχεδιασμένης «καμπάνιας τρόμου».

Στις 12 Σεπτέμβριου γίνεται η δολοφονική επίθεση Τάγματος Εφόδου στους αφισκολλητές του ΠΑΜΕ, στις 15 Σεπτέμβριου ο «εμφύλιος» τραμπουκισμός στο Μελιγαλά και στις 17 Σεπτέμβριου η δολοφονία του Φύσσα από το Τάγμα της Νίκαιας. Κάθε εγκληματική επίθεση είχε τη σημασία της.

Η επίθεση στο ΠΑΜΕ ήταν η βίαιη κλιμάκωση της επίμονης προσπάθειας «να σπάσει το κομμουνιστικό-συνδικαλιστικό απόστημα» στη Ζώνη του Περάματος. Ήταν μια από τις πιο αποκαλυπτικές «καμπάνιες» της ΧΑ όσον αφορά τη φύση της ίδιας και των σχέσεών της με το κεφάλαιο.

Ήταν και μια πρώτη ένδειξη ότι η ΧΑ ρισκάρει να χοντρύνει αυτόνομα την σύγκρουση. Το ΚΚΕ έχει μια εδραιωμένη και «σεβαστή» παρουσία στο πολιτικό τοπίο. Η «δήλωση πρόθεσης» της ΧΑ εκείνο το βράδυ να πάει σε μετωπική σύγκρουση με το ΚΚΕ, θα μπορούσε να ταράξει ισορροπίες εγκατεστημένες για χρόνια στο πολιτικό σύστημα.

Ακολούθησε η επίδειξη δύναμης στο Μελιγαλά και η βίαια «υφαρπαγή» της δεξιάς φιάτσας από τους νεοναζί. Η ΧΑ δεν ήταν πλέον το «προβληματικό ξαδερφάκι» στην ακροδεξιά οικογένεια και δεν αρκούσαν πια στο ρόλο απλού παριστάμενου στην οικογενειακή μάζωξη. Διεκδικούσε ανοιχτά την «ηγεμονία» στο χώρο της Δεξιάς και το έκανε με όρους φασιστικής βίας –που πλέον στρέφονταν ενάντια ακόμα και στον mainstream συντηρητισμό. Ήταν επίσης ένα δείγμα της φύσης του φασισμού, του οποίου η σχέση με τις «παραδοσιακές ελίτ» έχει και όψεις ανταγωνισμού.

Τη νύχτα της 17ης Σεπτέμβριου στο Κερασίни, το Τάγμα Εφόδου της Νίκαιας οργάνωσε τη δολοφονία ενός «γνωστού αντιφρονούντα» μιας περιοχής στην οποία επιχειρούσαν συστηματικά να ριζώσουν και να επιβάλουν τον τρόπο. Μετά την επίθεση στην οργανωμένη, συνδικαλιστική Αριστερά και την αμφισβήτηση των ενδο-δεξιών συσχετισμών, η ΧΑ σκοτώνοντας τον Killah-P κήρυξε πόλεμο και στον ευρύτερο χώρο μιας κοινωνικής νεολαιίστικης αμφισβήτησης με αντιφασιστικά ανακλαστικά.

Στο Πέραμα και στο Μελιγαλά, οι χρυσαυγίτες είχαν διαπράξει «ύβρεις». Και το μυαλό τους θόλωσε από την ψευδαίσθηση παντοδυναμίας, τόσο που θεώρησαν ότι είχε έρθει η ώρα για ένα ακόμα πιο σοβαρό (και ατιμώρητο) έγκλημα στο Κερασίни. Ακόμα και ταπεινές γκροτέσκες λεπτομέρειες υπογραμμίζουν την

θολωμένη αλαζονεία ως αρχή της πτώσης. Την ώρα που τα πρώτα ρεπορτάζ (με πληροφορίες της ΓΑΔΑ) έκαναν λόγο για «ποδοσφαιρική διένεξη», ο μίτος του τι πραγματικά συνέβη άρχισε να ξεδιπλώνεται όταν ο συλληφθέντας Ρουπακιός αισθάνεται την άνεση να πει μέσα στο περιπολικό ότι «είμαι δικός σας, της Χρυσής Αυγής» πιστεύοντας ότι έτσι θα γλιτώσει...

Ακολούθησε η τιμωρία, που οδήγησε τελικά στην καταστροφή. Πέρα από τον «όψιμο αντιφασισμό» που κατέκλυσε τα μεγάλα ΜΜΕ, όλα τα πολιτικά κόμματα κ.ο.κ., εμφανίστηκε η ειλικρινής διάχυτη κοινωνική κατακραυγή αλλά και η μαζική οργή στους δρόμους όλων των πόλεων της Ελλάδας. Η κυβέρνηση υποχρεώθηκε να αντιδράσει για να μην χάσει πλήρως τον έλεγχο των εξελίξεων. Ήταν η αρχή του τέλους για τις μεγάλες φιλοδοξίες του Μιχαολιάκου...

Τα όρια που συνάντησε η ΧΑ

Θα μπορούσε να έχει πετύχει το φασιστικό σχέδιο και ο Σεπτέμβρης του 2013 να ήταν αντί για αρχή του τέλους, αρχή μιας πορείας προς ευρύτερη νίκη της ΧΑ; Ευτυχώς, δεν θα μάθουμε γιατί δεν συνέβη. Αλλά –όπως υπονοεί το σχήμα της «Υβρης»– εκτιμώ ότι υπήρχαν κάποια γενικότερα όρια για μια τέτοια εξέλιξη, που η ΧΑ αδυνατούσε να ξεπεράσει.

α) Ο ελληνικός καπιταλισμός δεν είχε φτάσει σε επιλογή «φασιστικής λύσης». Η «δουλειά» γινόταν με τον «κορμό» της ΝΔ, τις κυβερνήσεις συνεργασίας με το ΠΑΣΟΚ ή τη ΔΗΜΑΡ, ενώ προωθούνταν κι άλλες κοινοβουλευτικές «εφεδρείες» όπως το Ποτάμι. Οι φασίστες αντιμετώπιστηκαν με θαλπωρή, αλλά ως «συμπληρωματικοί» στον αστικό σχεδιασμό και ως διαθέσιμη «έσχατη εφεδρεία».

β) Σε συνάρτηση με το παραπάνω, παρά τις αρχικές επιτυχίες της, η Χρυσή Αυγή δεν κατάφερε να αποφύγει τη στιγμή της έντασης μεταξύ κοινοβουλευτικής ανέλιξης και φασιστικής «μάχιμης» δράσης, που βασάνισε πολλά νεοφασιστικά κόμματα στο παρελθόν, τα οποία στη συγκυρία της μεγαλύτερης επιτυχίας τους, είτε υποχρεώθηκαν να ρίξουν μονομερή έμφαση στο ένα σκέλος εις βάρος του άλλου, είτε διασπάστηκαν πάνω σε αυτό το δίλημμα. Η εξωκοινοβουλευτική-αντικοινοβουλευτική πτυχή της δράσης της Χρυσής Αυγής υπήρξε παράγοντας συσπείρωσης του 5-8%. Αλλά δυσκόλευε μια θεαματική διεύρυνσή του. Η ΧΑ «έζησε και πέθανε» με τον «πόλεμο κινήσεων», δυσκολευόμενη να διεξάγει «πόλεμο θέσεων» σε βάθος και διάρκεια. Εν τω μεταξύ, η ιδεολογική συγκρότηση και η ιστορική διαμόρφωση της ηγεσίας και του στενού κύκλου των οπαδών της ήταν τέτοια που της έκανε δύσκολο να αποστασιοποιηθεί -πειστικά- έστω και από τα σύμβολα του ατιμασμένου και λαομίσητου παρελθόντος του Τρίτου Ράιχ –και μάλιστα σε μια χώρα που είχε ζήσει μια θηριώδη ναζιστική κατοχή. Όλα αυτά δημιουργούσαν ένα «ταβάνι» που δεν μπόρεσε τελικά να διαπεράσει.

γ) Αν έμενε κανείς σε αυτές τις διαπιστώσεις, όσο χρήσιμες κι αν είναι, θα οδηγούνταν σε συνταγή παθητικότητας. Ο υποκειμενικός παράγοντας είναι

πάντοτε καθοριστικός –σε όλα τα πεδία των γενικών πολιτικών εξελίξεων, του ταξικού και κοινωνικού ανταγωνισμού, του πολιτικού αγώνα, της διαμόρφωσης συσχετισμών. Το ίδιο ισχύει και για τις προοπτικές φασιστικών ρευμάτων.¹⁷

Ένα επιπλέον όριο (απολύτως κρίσιμο!) που είχε να αντιμετωπίσει η Χρυσή Αυγή, ήταν ο κοινωνικός/πολιτικός συσχετισμός και με την παρακάτω έννοια: Η παρουσία μιας σχετικά δυνατής Αριστεράς, ενός αρκετά δραστήριου αντιφασιστικού χώρου, ενός ευρύτερου κοινωνικού κινήματος. Όταν η ΧΑ επιχειρήσει να «εφορμήσει», δεν είχε μεσολαβήσει κάποια σκληρή ήττα της Αριστεράς, που θα της επέτρεπε να προελάσει χωρίς σθεναρή αντίσταση. Υπήρχε το Κομμουνιστικό Κόμμα με τη δύναμη και τα χαρακτηριστικά που αναφέραμε ήδη, ο ΣΥΡΙΖΑ ως δύναμη της ριζοσπαστικής ακόμα τότε Αριστεράς στην αξιωματική αντιπολίτευση και με «ορμή» διεκδίκησης της κυβερνητικής εξουσίας, ένας «εξωκοινοβουλευτικός γαλαξίας» (από την ΑΝΤΑΡΣΥΑ και άλλες οργανώσεις της άκρας Αριστεράς ως το πλατύ φάσμα της αναρχίας) με σχετική γείωση, ενώ η κινηματική ύφεση δεν είχε εμπεδωθεί ακόμα –το μεγαλειώδες 2010-12 ήταν ακόμα πολύ κοντά και το «ρήγμα» παρέμενε «ενεργό». Γι' αυτό και η ΧΑ ενισχύθηκε από το σύστημα ως «εφεδρεία» και «συμπλήρωμα». Αλλά γι' αυτό επίσης, η πρωτοβουλία της να προχωρήσει εκείνη τη στιγμή σε αναβάθμιση και κλιμάκωση της σύγκρουσης με όλον αυτό τον πολιτικό-κοινωνικό χώρο προκαλούσε ανησυχία στους προστάτες της. Μπορούσε να οδηγήσει σε γενικευμένη αποσταθεροποίηση (μιας και οι φασιστικές προκλήσεις είχαν σοβαρό αντίπαλο και θα προκαλούσαν ισχυρή αντίδραση), με εξαιρετικά αμφίβολες προοπτικές επιτυχίας: θα μπορούσε να οδηγήσει σε «συνάντηση» του κινήματος αντιλιτότητας με την αντιφασιστική δράση και σε περεταίρω ενίσχυση της Αριστεράς και της μαχνητικής διάθεσης του κόσμου της. Τα πιο σοβαρά σκεπτόμενα τμήματα της αστικής τάξης δεν είχαν κανένα λόγο να πάρουν ένα τέτοιο ρίσκο: οι άλλες στρατηγικές αντιμετώπισης της κρίσης δεν είχαν εξαντληθεί. Η ΧΑ διεκδικούσε από τα αφεντικά της «να κάνει τη δουλειά», ενώ η δύναμη του κινήματος (με την ευρύτερη δυνατή έννοια) έκανε σαφές ότι δεν θα μπορούσε να την κάνει αποτελεσματικά, με κίνδυνο να γυρίσει μπούμερανγκ η πρωτοβουλία κλιμάκωσης. Ο κίνδυνος αυτός έγινε σαφέστατος αμέσως μετά τη δολοφονία του Παύλου και τη συγκλονιστική αντιφασιστική κινητοποίηση που απλώθηκε ταχύτατα από άκρη σε άκρη. Δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι, πολύ περισσότεροι από τον άμεσο περίγυρο και τις δυνατότητες κινητοποίησης που έχουν οι «συνήθειες ύποπτοι» της αντιφασιστικής δράσης, κατέβηκαν άμεσα στους δρόμους σε δεκάδες πόλεις της Ελλάδας. Υπήρξαν 30 διαδηλώσεις τη μέρα αμέσως μετά τη δολοφονία. Πάνω από 100 διαδηλώσεις έγιναν στη διάρκεια των επόμενων δύο εβδομάδων. Όπου υπήρχαν γραφεία της Χρυσής Αυγής, έγιναν στόχος μαζικών διαδηλώσεων που απαιτούσαν να κλείσουν.

Το φάντασμα της παρατεταμένης και κλικακούμενης κινητοποίησης αυτού του κόσμου, υποχρέωσε την τότε κυβέρνηση να ενεργοποιήσει τις διαδικασίες έρευνας εις βάρος της ΧΑ, σε μια προσπάθεια να ανακτήσει την πρωτοβουλία

κινήσεων και να γλιτώσει τα χειρότερα –και για τις δικές της προοπτικές, αν παρέμενε στο μονοπάτι της ανοχής και φιλικότητας προς τους νεοαζι δολοφόνους.

«Αστάθμητοι παράγοντες»...

Στη μυθολογία, η Νέμεση, ενώ αποκαθιστά μια ανώτερη θέληση για δικαιοσύνη, παίρνει μερικές φορές ανθρώπινη μορφή: Η Μάγδα Φύσσα εξελίχθηκε σε Νέμεση της ΧΑ. Έχουν γραφτεί πολλά από πολλές και πολλούς γι' αυτή τη γυναίκα. Πήγε μέχρι τέλους αυτό που ξεκίνησε ο γιος της εκείνο το βράδυ στο Κερατσίνι. Έχουν γραφτεί εξίσου πολλά για την επιλογή που έκανε ο Παύλος, να σταθεί απέναντί τους, γιατί «δεν θα φοβάμαι να κυκλοφορώ στη γειτονιά μου». Υπάρχουν επίσης οι δημοσιογράφοι των οποίων οι έρευνες εξέθεσαν τα «λαγωνικά» της ΕΛΑΣ, αποκαλύπτοντας ότι «όποιος θέλει βρίσκει», οι κοπέλες που προθυμοποιήθηκαν μόνες να πάνε να καταθέσουν, σε πείσμα είτε εχθρικών απειλών είτε φιλικών-οικογενειακών παραινέσεων να «κοιτάνε τη δουλειά τους». Πολλές μαζεμένες «μικρές πράξεις» κι «ατομικές επιλογές» έκαναν τη διαφορά σε επιμέρους στροφές και στιγμές της συγκυρίας, που όμως εκφράζουν και αποτυπώνουν ένα ολόκληρο κοινωνικό στρατόπεδο, αυτό που κωδικοποίησε εύστοχα μέσα στη δίκη ο Θανάσης Καμπαγιάννης, κάνοντας λόγο για τον «κόσμο των μελισσών»...¹⁸

Σε αυτές τις αναφορές, οφείλει κανείς να συμπεριλάβει και τους/τις δικηγόρους της Πολιτικής Αγωγής. Εξέφρασαν επίσης ένα κοινωνικό στρατόπεδο. Όπως έγραψε ο Νικόλας Κολυτάς:

*«Δεν είναι καριερίστες που επεδίωξαν προσωπική φήμη, είναι δικηγόροι με πολιτική τοποθέτηση που πάλεψαν για όλη την κοινωνία... Είναι οι ίδιοι δικηγόροι που μπήκαν στην πρώτη συνεδρίαση έχοντας από πίσω τους σωματεία, φοιτητικούς συλλόγους, μαθητικές ομάδες, αντιρατσιστικές συλλογικότητες, αντιφασιστικές πρωτοβουλίες, οργανώσεις και κόμματα της Αριστεράς και που πεντέμισι χρόνια μετά βγήκαν νικηφόρα και απευθύνθηκαν στους ίδιους συλλογικούς φορείς αλλά σε πολλαπλάσιο επίπεδο αυτή τη φορά».*¹⁹

Αλλά επίσης έκαναν μια επιλογή: Να πάρουν πάνω τους τη νομική μάχη. Έχοντας ως αφετηρία την ορθή συνειδητή καχυποψία όλων μας στην Αριστερά απέναντι στο δικαστικό σύστημα και το κράτος, δεν οδηγήθηκαν σε μοιρολατρική αναμονή μιας αρνητικής έκβασης αλλά στην πολιτική επιλογή να παρέμβουν και σε αυτή την πτυχή του αντιφασιστικού αγώνα, ως ελάχιστη εγγύηση ότι θα γίνει πραγματική δίκη κι όχι θέατρο. Δεν ήταν ευκολάκι, σε σύγκριση με τα κινηματικά καθήκοντα στο δρόμο. Πέρα από το βάρος μιας 5ετούς δίκης, ο Κώστας Παπαδάκης υπενθύμισε πρόσφατα:

«Οι συνήγοροι πολιτικής αγωγής μετράμε δύο σπασμένα κεφάλια, της Ευγενίας Κουνιάκη από τραμπούκους χρυσαυγίτες απέναντι από το

Εφετείο το Νοέμβρη του 2017 και της Ελευθερίας Τομπατζόγλου, συνηγόρου της οικογένειας Φύσσα μετά από επιδρομή στο στέκι “Φαβέλα” στον Πειραιά το Φλεβάρη του 2018».²⁰

Επιπλέον, η εκτίμησή τους αποδείχθηκε σωστή. Ο Κ. Παπαδάκης παραθέτει την παραδοχή συνηγόρων υπεράσπισης ότι: «Αν δεν υπήρχε πολιτική αγωγή, δε θα υπήρχε δίκη».²¹ Στην τελική ευθεία της δίκης, όπου αποκαλύφθηκε σε όλο της το μεγαλείο η Εισαγγελέας Οικονόμου, αυτό έγινε σαφές στο πανελλήνιο. Ας φανταστούμε μια δίκη όπου οι δύο αντιμαχόμενες (;) πλευρές θα ήταν οι δικηγόροι των χρυσαυγιτών και η εισαγγελέας που έγινε γνωστή στο Διαδίκτυο ως «η τελευταία χρυσαυγίτισσα που δεν εγκαταλείπει μέχρι τέλους». Εξαιτίας της Πολιτικής Αγωγής, «έγινε δίκη». Και εξαιτίας εθελοντικών δικτύων (GoldenDawnWatch, ΟμπίαTV), μεμονωμένων δημοσιογράφων και των εντύπων και site της Αριστεράς, αυτά που λέγονταν κι αποδεικνύονταν σε όλη τη διάρκεια αυτής της δίκης έφταναν στο πιο πλατύ κοινό. Η ενημέρωση υπήρξε ένας ακόμα παράγοντας όπου το «δικό μας στρατόπεδο» ανέλαβε τα πραγματικά καθήκοντα, ενώ οι πιο επίσημοι αρμόδιοι «θεσμοί» σφυρούσαν αδιάφορα...

Οι πολιτικές συνέπειες της δίκης και της έκβασής της

Οφείλουμε να θυμόμαστε ότι η εξέλιξη της δίκης και ο πολιτικός της αντίκτυπος δεν ήταν προκαθορισμένα. Ο υπογράφων, απευθυνόμενος σε συντρόφους στην Ελβετία τις μέρες της αρχικής «ενεργοποίησης» Δένδια, έκανε λόγο για μια δίωξη που λειτουργούσε μεταξύ άλλων ως «διαπραγμάτευση» κράτους-φασιστών. Ήταν σαφές ότι η δικαστική δίωξη δεν ήταν στημένο «επικοινωνιακό τρικ», αλλά δεν ήταν καθόλου σαφές ότι θα κατέληγε να «σακατέψει» τις προοπτικές όλης της ηγεσίας της ΧΑ. Θα μπορούσε να εξελιχθεί σε μια διαδικασία που θα «έκαιγε» κάποιους, ενώ θα έριχνε στα μαλακά ή και θα αθώωνε άλλους, ανοίγοντας το δρόμο σε μια «αυτοκαθαρμένη» ΧΑ με μια «εξαγνισμένη» ηγεσία.²²

Το γεγονός ότι δεν υπήρξε εφπυσασμός, σε συνάρτηση με την ευρύτερη πορεία των πολιτικών εξελίξεων, καθόρισε (κατά τη γνώμη μου) και την έκβαση της δίκης αλλά και τα όσα συνέβησαν έξω από αυτήν. Σε κάθε περίπτωση, η διαδρομή «δολοφονία Φύσσα – Δίωξη – Κατάρρευση» δεν υπήρξε αυτόματη.

Η Χρυσή Αυγή «κουβαλούσε» 400 χιλιάδες ψήφους και 6,97% από τον Μάη-Ιούνη του 2012. Στις ευρωεκλογές του Μάη του 2014, με τις διώξεις σε εξέλιξη, η ΧΑ κερδίζει 537.000 ψήφους και 9,38%, αναδεικνυόμενη σε τρίτο κόμμα. Σε σχέση με την προηγούμενη κάλπη, οι νεοναζί κατέγραψαν άνοδο σε ψήφους και ποσοστά, παρά τη δολοφονία, τη δίωξη και την κατακραυγή. Η πορεία της δίκης ήταν ακόμα τότε ένα ανοιχτό στοίχιμα και αυτό γινόταν αντιληπτό από την εκλογική της βάση που παρέμεινε συσπειρωμένη. Κάποια «ποιοτικά» στοιχεία αυτής της εκλογικής μάχης αποτυπώνουν την τότε «κατάσταση πνευμάτων». Το ένα αφορά το «μπετονάρισμα» της πολύ υψηλής

ψήφου στα Σώματα Ασφαλείας, που λόγω θέσης έχουν πιο ευαίσθητους «δέκτες» στο πού φυσάει ο άνεμος. Το δεύτερο και κυριότερο είναι η επάνδρωση των ψηφοδελτίων που κατέβηκαν στις ευρωεκλογές. Τα λεγόμενα «διευρυμένα ψηφοδέλτια» που συγκρότησε ο Κασσιδιάρης με εντολή Μιχαλολιάκου εκείνη την περίοδο, βρήκαν πρόθυμη ανταπόκριση σε ένα πολύ ευρύ φάσμα του κρατικού-πατριωτικού χώρου (με τους απόστρατους να παίζουν εμβληματικό ρόλο). Ήταν μια πρώτη -εξ ανάγκης- κίνηση προς το «σοβάρεμα» και ταυτόχρονα μια δήλωση πρόθεσης ενός πλατιού στελεχικού δυναμικού του βαθέως κράτους να απλώσει ομπρέλα προστασίας στη νεοναζιστική ηγεσία.

Το Γενάρη του 2015, η ΧΑ επιστρέφει στα αρχικά της όρια: 388.000 ψήφους και 6,28%. Ένα σημαντικό πωσγύρισμα σε σχέση με τις ευρωεκλογές, μια μικρή κάμψη σε σχέση με τις εθνικές του 2012, αλλά δείχνει αντοχή και παραμονή στην τρίτη θέση. Η κρίση της ΝΔ είναι σε πλήρη εξέλιξη και συνεχίζει να δίνει δυνατούπτες στη ΧΑ, αλλά τον τόνο δίνει η ελπίδα που τροφοδοτεί την άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ.

Η έναρξη της δίκης (Απρίλης 2015), συμπίπτει με τη μετατροπή της ΧΑ σε «κομπάρσο», καθώς η πολιτική ζωή κινείται στον αστερισμό της έκβασης της διαπραγματεύσεως, της εσωκομματικής μάχης στον ΣΥΡΙΖΑ, της μετωπικής σύγκρουσης «ΝΑΙ» και «ΟΧΙ» το καλοκαίρι κ.ο.κ. Το Σεπτέμβρη του 2015, η ΧΑ (σε πείσμα των θεωριών που την έβλεπαν ως εκφραστή «αντιμνημονιακής οργής»), αδυνατεί να κεφαλαιοποιήσει την «κωλοτούμπα» και το «αριστερό μνημόνιο» Τσίπρα. Μένει στάσιμη, με μικρή υποχώρηση σε ψήφους (χάνει περίπου 8-9 χιλιάδες) και μικρή αύξηση σε ποσοστό (κατά 0,7%), λόγω αυξημένης αποχής. Η «αντιμνημονιακή» ψήφος σκορπίζει μεταξύ αποχής, ΛΑΕ, ΑΝΤΑΡΣΥΑ και όσων επιλέγουν ξανά ΣΥΡΙΖΑ με ψαλιδισμένη ελπίδα για καλύτερη διαχείριση («παράλληλο πρόγραμμα»). Το προσφυγικό βρίσκεται ακόμα στην αρχική του φάση, όπου τον τόνο δίνει η μαζική-λαϊκή αλληλεγγύη.

Τα χρόνια που ακολουθούν, δίνονται ευκαιρίες στην ακροδεξιά: Ρατσιστική στροφή του κράτους (μετά τη συμφωνία Ελλάδας-ΕΕ-Τουρκίας) που «διαχέεται» και στην κοινωνία, μακεδονικό ζήτημα και εθνικιστικά συλλαλητήρια, όξυνση του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού. Αλλά το τοπίο έχει αλλάξει. Πιεζόμενη από τη δίκη, η ΧΑ έχει περιορίσει αισθητά την δράση των ταγμάτων εφόδου που αποτελεί «ζωογόνο δύναμη» για το πολιτικό της σχέδιο. Οι «σύγχρονοι Σπαρτιάτες» αναδιπλώθηκαν, όχι κυνηγημένοι πραγματικά από το κράτος, αλλά και μόνο υπό το βάρος της αμφιβολίας ότι αυτό μπορεί και να μην τους δώσει κάλυψη. Αυτή η αδρανοποίηση, μαζί με την εκλογική στασιμότητα, φθείρει την ΧΑ, που τρεφόταν από την υπόσχεση αδιάκοπης «επέλασης». Πέρα από την βίαιη δράση, αρχίζει να υποχωρεί και η υπόλοιπη «κινηματική» παρουσία: Πχ τα Ίμια φθίνουν χρόνο με το χρόνο. Αυτό αντανakλάται και στην ίδια τη δίκη, όπου οι αρχικοί θρασεείς τσαμπουκάδες εντός δικαστηρίων δίνουν τη θέση τους στην σιωπηλή απουσία από τις δικαστικές αίθουσες και κυρίως την απουσία κινητοποίησης των οπαδών «σε στήριξη της ηγεσίας» έξω από αυτές. Στο κεντρικό πολιτικό

πεδίο, στα «προνομιακά» θέματα της ΧΑ την πρωτοβουλία κινήσεων ανακτούσε η ΝΔ, στο «μαντρί» της οποίας επέστρεφε σταδιακά η ακροδεξιά ψήφος, μιας και η «εθνικιστική υπόσχεση» δεν είχε αποφέρει τίποτα. Στις ευρωεκλογές του 2019 η ΧΑ υποχωρεί στις 275.000 ψήφους (4,87%) και στην 5η θέση, πίσω από το ΚΙΝΑΛ και το ΚΚΕ. Στις εθνικές εκλογές που ακολουθούν, καταρακυλά στις 165.000 ψήφους και μένει εκτός Βουλής. Η οργανωτική αδράνεια και η εκλογική αποουσιώδης, πύκνωσε τις έριδες (όπως, φανταζόμαστε, και η εκτίμηση για την δυσμενή πορεία της δίκης), που κορυφώθηκαν το 2019 με τα φαινόμενα οργανωτικής αποδιάρθρωσης να φτάνουν πλέον στις «κορυφές» του ναζιστικού κόμματος.

Προς την τελική ευθεία της δίκης, είχαν μεσολαβήσει δύο εξελίξεις που βάρυναν στις προοπτικές της.

α) Η σχετική σταθεροποίηση του ελληνικού καπιταλισμού και του πολιτικού συστήματος. Μετά την επιτυχία της «εξημέρωσης» του ΣΥΡΙΖΑ, την επακόλουθη ύφεση των κοινωνικών κινημάτων και την πλειοψηφική αστική επιλογή για ακрайφή στήριξη στις κυβερνητικές προοπτικές της ΝΔ, η ναζιστική εφεδρεία έπαψε να είναι χρήσιμη κι έγινε πιο εύκολα αναλώσιμη. Με δείκτη και πάλι τα κρατικά στελέχη: Η πλειοψηφία των «διευρύνσεων» του 2014 έχει εγκαταλείψει πλέον το καράβι, ενώ στη ψήφο των Σωμάτων Ασφαλείας ο «άνεμος» πλέον πνέει ξανά προς τη ΝΔ. Ακροδεξιόι πολιτευτές (Βελόπουλος) που φέρονταν να παρακαλούν για μια θέση στα ψηφοδέλτια της ΧΑ στο παρελθόν, τώρα «βγαίνουν μπροστά» για να εκφράσουν τον «χώρο», αποστασιοποιούμενοι από τα «πολύ ναζιστικά»...

β) Καθώς η ΧΑ υποχωρούσε, η αντιφασιστική δραστηριότητα συνέχισε -με όλες της τις μορφές, μέσα στο δικαστήριο, έξω από αυτό, σε δρόμους, γειτονιές, σχολεία, χώρους δουλειάς- και καθιστούσε απαγορευτικές δεύτερες σκέψεις για «παιχνίδι» της δικαιοσύνης με τμήμα της ηγεσίας της ΧΑ. Η ευρύτητα που απέκτησε (σε εργατικά σωματεία, οπαδούς ποδοσφαίρου, καλλιτέχνες κλπ) το σύνθημα «Δεν Είναι Αθώοι» ως απάντηση στην ανεκδιήγητη εισήγηση της Εισαγγελέως, υπήρξε μια λαϊκή ετυμγορία που ήταν δύσκολο να αγνοηθεί. Τη στιγμή της καταδίκης, το μένος του Μιχαλόλια για τους «ξυπόλητους που διαδηλώνουν απέξω» και η δυσφορία του Κ. Πλεύρη για τις συνθήκες «Γαλλικής Επανάστασης» αποτυπώνουν την επίγνωση των ναζί για το ποιος τσάκισε τις φιλοδοξίες και τις προοπτικές τους...

Συμπεράσματα

1. Η πρόσφατη ελληνική εμπειρία δείχνει ότι σε συνθήκες οικονομικής και πολιτικής κρίσης και όταν υπάρχει ένα υπόστρωμα εθνικισμού και ρατσισμού, διαμορφώνεται το «κοινωνικό υλικό» για την ανάπτυξη φασιστικού ρεύματος. Η αστική τάξη είναι πρόθυμη είτε να «παίξει» με τέτοια ρεύματα για να τα έχει ως «εφεδρεία», είτε να τα «ανεχτεί» στο βαθμό που η δράση τους μπορεί να παίξει

συμπληρωματικό ρόλο στον κεντρικό αστικό σχεδιασμό. Οι συνθήκες της ταξικής πάλης στην Ελλάδα οδήγησαν την εγκώρια άρχουσα τάξη σε μια τέτοια τακτική. Το «δεν μπορεί να συμβεί εδώ» ή «δεν μπορεί να συμβεί ξανά», με την έννοια μιας επανάπαυσης στους σύγχρονους αστικούς θεσμούς ή στα ιδεολογικά κεκτημένα της εποχής μετά τον ΒΠΠ είναι αφελής στάση.

2. Παρά την σχετική αυτονομία του φασιστικού σχεδίου και παρά τις μεταλλάξεις του από χώρα σε χώρα κι εποχή σε εποχή, ο πυρήνας του παραμένει ο ρατσισμός και ο εθνικισμός, ο σεξισμός, ο μιλιταρισμός και ο κοινωνικός κανιβαλισμός: Πρόκειται για ένα πλέγμα ιδεών που είναι «νομιμοποιημένο» στον καπιταλισμό, υλοποιείται από κρατικές πολιτικές, προωθείται από πλατύτερα κόμματα που ξεπερνούν σε επιρροή την ακροδεξιά. Η επακόλουθη διάχυση αυτών των ιδεών στο κοινωνικό σώμα θρέφει και κανονικοποιεί τα φασιστικά ρεύματα. Δεν είναι όλοι οι εθνικιστές και οι ρατσιστές φασίστες, αλλά όλοι οι φασίστες είναι εθνικιστές και ρατσιστές. Και δεν μπορείς να πολεμήσεις αποτελεσματικά το ένα, χωρίς να πολεμάς το άλλο -σε κάθε τους έκφραση.

3. Δεν μπορούμε να ξεχνάμε ότι, σε τελική ανάλυση, λόγος ύπαρξης του φασισμού είναι η αντιμετώπιση του εργατικού κινήματος και της Αριστεράς -ένα ακόμα «σημείο επαφής» του με τον αστισμό, το σοβαρότερο. Η «στιγμή» που τμήματα του κράτους ή της άρχουσας τάξης αποφασίζουν να προκρίνουν τους φασίστες (κι όχι την γραβατωμένη ακροδεξιά, την παραδοσιακή Δεξιά ή μια κεντροαριστερά πρόθυμη να υλοποιήσει μέρος της ατζέντας τους), είναι όταν απειλούνται πολύ σοβαρά από το εργατικό κίνημα και την ριζοσπαστική Αριστερά και οι «παραδοσιακές μέθοδοι» δεν αρκούν. Όπως επιχειρήθηκε να εξηγηθεί παραπάνω, η «ελληνική ιδιαιτερότητα» της ανόδου της ΧΑ συνδέεται απόλυτα με την «ελληνική ιδιαιτερότητα» του Δεκέμβρη του 2008, του αντιμνημονιακού κινήματος του 2010-12, των απειλών της ανόδου του ΣΥΡΙΖΑ το 2012-15.

Αν υπάρξει «προγραμματική συμφωνία» πάνω στα αναγκαία, η αστική τάξη είναι πρόθυμη να κλείνει τα μάτια σε πτυχές της φασιστικής αγριότητας που δεν αποτελούν επιλογές της. Κωδικοποιώντας τη γερμανική εμπειρία, ο βετεράνος Αμερικάνος μαρξιστής Τζόελ Γκάιερ είχε γράψει ότι «Η αστική τάξη είχε ανάγκη τους Ναζί και οι Ναζί είχαν ανάγκη το Ολοκαύτωμα». Για να «ζυγίζουμε» νηφάλια την εκάστοτε απειλή, θα πρέπει να κρίνουμε αν υπάρχουν κύκλοι στην άρχουσα τάξη που προκρίνουν τη «φασιστική λύση», ή απλά την υποθάλπτουν ως «εφεδρεία», ή αντίθετα εκτιμούν ότι θα τους δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα από όσα θα τους λύσει.

4. Αντίστοιχη είναι η σχέση του φασισμού με το αστικό κράτος. Σε αυτό το πεδίο εκδηλώνεται πολύ περισσότερο η σχετική αυτονομία του φασιστικού σχεδίου. Αναπτύσσεται εν πολλοίς έξω από το κράτος ή παράλληλα με το κράτος, συχνά το υποκαθιστά και φιλοδοξεί να το αλλάξει ριζικά (καταργώντας τις πιο συμβατές με τον κοινοβουλευτισμό δομές του, αναμορφώνοντας άλλες κι αντικαθιστώντας κάποιες με τον φασιστικό μηχανισμό). Αλλά τόσο κατά την ανάπτυξή του όσο και μετά την κατάληψη της εξουσίας, ο φασισμός συμβιώνει και επιτυγχάνει ένα

βαθμό συνεργασίας με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Ιστορικά, στον Μεσοπόλεμο υπήρξε ένα «συνεχές» μεταξύ φασιστικών κινημάτων, τμημάτων του βαθέως κράτους, εθνικιστικών «θεσμικών» κύκλων, ακροδεξιών παρακρατικών συνωμοσιών, που κάποτε λειτουργούσαν ανταγωνιστικά αλλά πάντα αποτελούσαν «συγκοινωνούντα δοχεία».²³

Στις μεταπολεμικές εκδοχές, αυτό το στοιχείο συναντάται σχεδόν παντού (δεσμοί νεοφασιστικών οργανώσεων με την αστυνομία ή τις μυστικές υπηρεσίες) και στην ελληνική περίπτωση το φαινόμενο δεσμών με το κράτος πήρε ακραίες διαστάσεις, λόγω της ιδιαίτερης προϊστορίας της χώρας.²⁴

Με αυτά τα δεδομένα, η πολυχρησιμοποιημένη ρήση του Μπρεχτ μετά την ήττα του ιστορικού ναζισμού, για τον καπιταλισμό ως «σκύλα που γέννησε το φασισμό κι είναι πάλι σε οργανισμό» ή του Μαξ Χορκχάιμερ ότι «Όποιος δεν θέλει να μιλήσει για τον καπιταλισμό δεν πρέπει να μιλάει και για τον φασισμό» έχουν πολλές δόσεις αλήθειας. Υποδεικνύουν κάποια καθήκοντα: την πάλη ενάντια στις ιδέες και τις πολιτικές που τρέφουν το φασισμό κι άρα τη σημασία του αντιεθνικισμού, του αντιρατσισμού, του αντισεξισμού, του αντιμιλιταρισμού κ.ο.κ. Υποδεικνύουν επίσης κάποιες επιλογές στο κοινωνικό περιεχόμενο και τις συμμαχίες του αντιφασιστικού αγώνα, απέναντι σε έναν ιδιόμορφο «λαϊκομετωπισμό» (δεξιότερο του ιστορικού), ο οποίος έχει επανέλθει στη δημόσια συζήτηση, εν πολλοίς ως καρικατούρα (βλ. τη ψήφο στον Μπρίντεν ενάντια στον Τραμπ ή τη συμμαχία με τους Φιλελεύθερους ενάντια στον Μπόρις Τζόνσον).²⁵

5. Η αφοριστική επανάληψη των ρήσεων που αναφέραμε παραπάνω, δεν καλύπτει όλη την αλήθεια και μπορεί να οδηγήσει σε άλλα λάθη ερμηνείας του φασισμού και της αναγκαίας τακτικής στην αντιμετώπισή του. Μια αβασάνιστη ταύτιση καπιταλισμού-φασισμού που ξεμπερδεύει με τον δεύτερο ως «άλλη μια μορφή καπιταλιστικής κυριαρχίας» ή παρουσιάζει τον καπιταλισμό ως ήδη «εκφασισμένο» ή έτοιμο ανά πάσα στιγμή να «φασιστικοποιηθεί», υποτιμά κατάφωρα την ιδιαιτερότητα της φασιστικής απειλής.

Η Αριστερά καλείται να κινηθεί πέρα από δύο σημαντικά λάθη: Αφενός, του ξαναξεσταμένου «λαϊκομετωπισμού» που σήμερα παίρνει τη μορφή ενός πλατιού «συνταγματικού τόξου», που μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια της ανεξαρτησίας της εργατικής πολιτικής, με βαριές συνέπειες και στην ίδια την αντιφασιστική πάλη αλλά και στον ευρύτερο κοινωνικό ανταγωνισμό. Αφετέρου, του ξαναξεσταμένου «τριτοπεριοδισμού» που ανεβάζοντας στα λόγια το κοινωνικό-αντικαπιταλιστικό περιεχόμενο που οφείλει να έχει ο αντιφασισμός, κινδυνεύει να χάσει από τα μάτια του την ιδιαιτερότητα της φασιστικής απειλής και συνεπώς τις απαιτήσεις για «ειδική» αντιμετώπιση, επιλογές συμμαχιών κ.ο.κ.

6. Ένα άλλο δίλλημα που ανακύπτει κατά καιρούς (και αναδείχθηκε στην ελληνική περίπτωση, λόγω της δίκης) αφορά στις τακτικές. Είναι η ένταση μεταξύ «δρόμων» και «θεσμών». Και εδώ υπάρχει η Σκύλλα της αδιαφορίας για κάθε «θεσμική» δράση που μπορεί να αφήσει αναξιοποίητες δυνατότητες, και η Χάρυβδη της εμπιστοσύνης στους θεσμούς που μπορεί να αφοπλίσει την κινηματική

δράση. Σε αυτό το «δίλημμα» αξίζει μια αναφορά στο γερμανικό κίνημα, που ιστορικά παίρνει πολύ σοβαρά (σε βαθμό προβληματικής μονοθεματικότητας) το ζήτημα του αντιφασισμού και γι' αυτό έχει καταλήξει σε μια πολύ ευρεία ανάγνωση του «*By any means necessary*» (με κάθε αναγκαίο μέσο), που καλύπτει και τις πλέον θεσμικές και τις πλέον μαχητικές επιλογές...

Κατά τη γνώμη μου, τόσο στο επίπεδο «περιεχομένου/συμμαχιών» όσο και στο ζήτημα του ανταγωνισμού με το κράτος (αν και όταν αυτό επιχειρεί να πάρει πρωτοβουλία), το επίδικο είναι η οικοδόμηση ηγεμονικού ρόλου/αφηνήματος της Αριστεράς, η πάλη για το ποιος έχει την πρωτοβουλία κινήσεων στη διάρκεια

■ Ο αστικός πολιτικός κόσμος δοκιμάστηκε τα προηγούμενα χρόνια και αποδείχθηκε ότι δεν αποτελεί «αντιφασιστικό σύμμαχο» και σε καμία περίπτωση δεν «νομιμοποιείται» καμία «εκεχειρία» μαζί του.

της μάχης και ο πολιτικός αγώνας για την «οικειοποίηση/κεφαλαιοποίηση» της νίκης -και τα τρία αλληλένδετα δεμένα μεταξύ τους ως προς τις προοπτικές τους. Αυτά έχουν αναδειχθεί έντονα στην ελληνική εμπειρία της δίκης και της πολιτικής διαχείρισης του μηνύματός της, που έγινε από την πρώτη μέρα «πεδίο ανταγωνισμού».

Οι ιδιαιτερότητες του φασισμού κάνουν επικτές «ρωγμές» που μπορούν να αξιοποιηθούν από ένα κίνημα, στο

βαθμό που αυτό διατηρεί την αυτοτέλειά του. Παράλληλα, τα όρια που έχει η «αντοχή» του φασισμού χωρίς την ανοχή/στήριξη πλατύτερων δυνάμεων (πολιτικών ή κρατικών), κάνουν χρήσιμη την πάλη για απόσυρση/ακύρωση αυτής της στήριξης. Η λεγόμενη «υγειονομική ζώνη» απέναντι στους φασίστες μπορεί να θεωρηθεί μια καλοδεχούμενη εξέλιξη -αν και όποτε συμβαίνει- στο βαθμό που διευκολύνει τις δυνατότητες του κινήματος. Αλλά η στρατηγική και η δράση μας δεν μπορεί να είναι προσανατολισμένη και στηριγμένη σε αυτόν το στόχο, σε εκκλήσεις στον αστικό κόσμο να δείξει αντιφασιστικά αντανακλαστικά. Πέρα από άλλα προβλήματα, συχνά είναι αναποτελεσματική τακτική. Όπως συνήθιζε να υπενθυμίζει ο Αμερικάνος μαρξιστής Χαλ Ντράπερ, στο έργο του για το «μικρότερο κακό», το πρόβλημα με τον Χίντενμπουργκ δεν ήταν μόνο ότι ήταν ένας αστός πολιτικός, αλλά και ότι τελικά παρέδωσε ο ίδιος την εξουσία στον Χίτλερ, ενώ είχε ψηφιστεί υποτίθεται για να διασφαλίσει ότι κάτι τέτοιο δεν θα συμβεί. Στην Ελλάδα, φάνηκε τα προηγούμενα χρόνια ότι «υγειονομική ζώνη» απέναντι στην ΧΑ δεν υπήρξε. Εμφανίστηκε (έστω και ως καρικατούρα) μόνο κατόπιν εορτής και αυτό συνέβη υπό την πίεση ενός κινήματος που είχε ως τότε αντιμετωπίσει ως εχθρό κι όχι ως «συνομιλητή» τα αστικά πολιτικά κόμματα. Ο αστικός πολιτικός κόσμος δοκιμάστηκε τα προηγούμενα χρόνια και αποδείχθηκε ότι δεν αποτελεί «αντιφασιστικό σύμμαχο» και σε καμία περίπτωση δεν «νομιμοποιείται» καμία «εκεχειρία» μαζί του. Όπως έλεγε ο Μπουεναβεντούρα Ντουρούτι, εν μέσω ενός εμφυλίου πολέμου που τον έφερε στο ίδιο χαράκωμα με το στρατόπεδο της

Δημοκρατίας, «δεν πολεμάμε το φασισμό μαζί με την κυβέρνηση, αλλά σε πείσμα της κυβέρνησης».

7. Στη διάρκεια της δίκης της ΧΑ, δοκιμάστηκε η στάση απέναντι στο κράτος. Με την εξαίρεση ενός μειοψηφικού τμήματος του αναρχικού χώρου, όλο το φάσμα του κινήματος αντιλήφθηκε τη δίκη ως ευκαιρία κινητοποίησης και νίκης. Η ανησυχία για «αυταπάτες σχετικά με το κράτος» υπήρξε περιορισμένη.

Η υπερβολική ανησυχία για αυταπάτες σχετικά με το κράτος (γενικά, σε όλα τα μέτωπα) έχει δύο όψεις: Η μία έχει πιο σοβαρή αφετηρία: αφορά την εκτίμηση ότι αυτό δεν θα ικανοποιήσει το κινηματικό-λαϊκό αίτημα κι άρα δεν μπορούμε να επενδύουμε σε αυτό. Αλλά βλέπει ως καθήκον μια παθητική/«παιδαγωγική» προειδοποίηση για μια τέτοια αρνητική εξέλιξη. Καταλήγει στην αποφυγή διατύπωσης αιτημάτων και στόχων -μια συνταγή που δεν μπορεί να κινητοποιήσει. Τις μέρες που παιζόταν το ζήτημα των αναστολών, ο Βρετανός μαρξιστής Κέβιν Οβέντεν προειδοποιούσε ότι αν τα δικαστήρια ρίξουν τους χρυσαυγίτες στα μαλακά, η Αριστερά θα πρέπει να είναι στο πλευρό των σοκαρισμένων-εξοργισμένων ανθρώπων κι όχι να πει «σας τα έλεγα για την αστική δικαιοσύνη». Υπογράμμιζε έτσι τον αναγκαίο τρόπο απεύθυνσης της Αριστεράς, που πρέπει να αφορά τους πολλούς, έξω από τις οργανωμένες γραμμές της, κι όχι τους λίγους «πεισμένους».

Μια άλλη όψη αφορά την εκτίμηση ότι αν το κράτος οδηγηθεί στο να... ικανοποιήσει ένα κινηματικό/λαϊκό αίτημα, αποκτά μια νέα «νομιμοποίηση». Πρόκειται για τον ορισμό της πολιτικής «για τους λίγους», που βλέπει ως... πωsgύρισμα τις νίκες του κόσμου μας (πχ: το κλείσιμο στη φυλακή επικίνδυνων για τους μετανάστες ναζιστών «νομιμοποιεί» το δικαστικό σύστημα, ή μια αύξηση μισθών «νομιμοποιεί» το σύστημα της εκμετάλλευσης).

Δεν είναι δίκως καμία βάση αυτές οι ανησυχίες (ακόμα και η δεύτερη έχει δόσεις αλήθειας σε ένα επίπεδο), αλλά το *εχέγγυο απέναντί τους είναι η κινηματική ενεργοποίηση*, η οποία για να επιτευχθεί *απαιτεί ρήξη με κάθε γραμμή παθητικής «προειδοποίησης»* -και η οποία αν επιτευχθεί *αποτελεί το καλύτερο αντίσωμα στις «αυταπάτες»*. Ακριβώς επειδή υπήρξε στην Ελλάδα αντιφασιστική κινητοποίηση πριν και στη διάρκεια της δίκης κι επειδή μια στοιχειωδώς μαζική Αριστερά και η αναρχία «επικοινωνήσαν» τις ευθύνες των κυβερνητικών κομμάτων και του κράτους, *δεν υπήρξε ζήτημα «αυταπατών» από το αποτέλεσμα της δίκης*. Στις 7 Οκτώβρη, δόθηκε απάντηση. Δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι κατέβηκαν «για να αγωνιστούν» και αισθάνθηκαν ότι «νίκησαν». Δεν άνοιξαν την τηλεόραση, έμαθαν την απόφαση κι είπαν «μπράβο στους δικαστές, την αστυνομία και την κυβέρνηση».

8. Ένας άλλος κίνδυνος που απασχόλησε κυρίως στην αρχή της δίκης, ήταν αυτός της «ηρωοποίησης». Αποδείχθηκε υπερβολικός ο σχετικός φόβος. Ίσως υπερτιμήθηκε η συνοχή και το «βάθος» του χρυσαυγίτικου ρεύματος ή και το σθένος των ανθρώπων του. Είναι εύκολες ασφαλώς οι κατόπιν εορτής εκτιμήσεις κι όχι πάντα ασφαλείς για γενικεύσεις. Αλλά τελικά η «ανθρώπινη σκόνη» (κατά Τρότσκι) δεν άντεξε με την ηγεσία της στιγματισμένη και ο κάθετα ιεραρχικός

ναζιστικός μηχανισμός δεν λειτούργησε όταν η κορυφή του τέθηκε σε περιορισμό. Αν και γνωρίζαμε ότι «χωρίς το κράτος δεν μπορούν», κάπου ανησυχήσαμε για τις δυνατότητες των χρυσαυγίτων να χτίσουν ρεύμα «σε πείσμα του κράτους».

9. Όσον αφορά την κινηματική δράση όλα αυτά τα χρόνια, αναδείχθηκε η σημασία των «μικρών» παρεμβάσεων πλάι κι ενισχυτικά στα «μεγάλα». Η ίδια επισήμανση θα μπορούσε να αφορά και τη δίκη, που δεν κρίθηκε σε 1-2 κεντρικές αγορεύσεις, αλλά από μια συστηματική επίμονη δουλειά και δεν καλύφτηκε από 2-3 μεγάλα ρεπορτάζ, αλλά από την επίμονη καθημερινή προσπάθεια. Αυτά «έχτισαν» σωρευτικά την δημόσια εικόνα για τη δίκη στην τελική ευθεία. Όσον αφορά το κίνημα, ασφαλώς και κάποιες «κεντρικές» απαντήσεις (Ιμια, επέτειοι Φύσσα, αντιρατσιστικές διαδηλώσεις-«σταθμοί» όπως η 21 Μάρτη) είχαν μεγάλη σημασία για τη «δημόσια μαζική παρουσία» της δουλειάς που γινόταν. Αλλά αυτή η δουλειά γινόταν σε γειτονιές, σχολεία, χώρους δουλειάς, πλατείες κλπ. Κάθε «μάχη» για το καλωσόρισμα των προσφυγόπουλων στα σχολεία, κάθε προσπάθεια σωματείων ή παρατάξεων να καταγγείλουν-ματαιώσουν προσπάθειες χρυσαυγίτων να «τρυπώσουν» σε κλάδους, κάθε σβησμένο σύνθημα ή αντιφασιστικό γκράφιτι σε κάποια πλατεία, κάθε ομάδα μαθητών που στάθηκε απέναντι στην προσπάθεια διείσδυσης της ΧΑ στο σχολείο τους, το γεγονός ότι οι σχολές παρέμειναν «άβατο» για την ακροδεξιά, στέκια και χώροι που λειτούργησαν αποτρεπτικά στη ναζιστική δράση σε γειτονιές, πρωτοβουλίες κατοίκων που πάσχιζαν να οικοδομήσουν αντιπαραδείγματα αλληλεγγύης και συνύπαρξης κ.ο.κ. Πολλά πράγματα που τη στιγμή που γίνονταν έδειχναν «μικρά», έχτισαν σωρευτικά έναν κοινωνικό συσχετισμό.

Μετά το 2013 ενεργοποιήθηκε μια κοινωνική αντιφασιστική πλειοψηφία και αυτή η ενεργοποίηση έπαιξε κομβικό ρόλο στην παράλυση της ΧΑ και την υποχρέωση του κράτους να κινηθεί εναντίον της. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε πώς θα είχε γραφτεί η ιστορία αν είχαν υπάρξει τα ίδια αντανakλαστικά νωρίτερα. Από την ενεργοποίηση του ΚΚΕ (που ως το 2013 υπήρξε σχετικά ληθαργικό, αλλά «βάρεσε συναγερμό» μετά την επίθεση στο Πέραμα) και την κοινωνική ευρύτητα που απέκτησε η καμπάνια «Δεν Είναι Αθώοι» (σε εργατικά σωματεία, καλλιτέχνες κλπ) μέχρι την πάνδημη συμμετοχή στη διαδήλωση τη μέρα της δίκης (ακόμα και οπαδοί ποδοσφαιρικών ομάδων), παρουσιάστηκε μια δυναμική που ως το 2012-13 υπήρξε υποτονική.

10. Τέλος, το γεγονός ότι μεσολάβησε μια κρατική παρέμβαση για να ενταθεί η κρίση της ΧΑ, δεν υπενθυμίζει μόνο τη σχέση εξάρτησης που έχει η νεοναζιστική οργάνωση με τον κρατικό μηχανισμό (σε βαθμό που δυσκολεύεται να σταθεί μόλις αποσυρθεί η κάλυψή του). Χωρίς να μειώνεται σε τίποτα το έργο όλων όσων στάθηκαν απέναντι στο φασισμό, με όποιον τρόπο, όλα αυτά τα χρόνια, αυτή η διαπίστωση λειτουργεί ως υπενθύμιση και της δικής μας αδυναμίας. Υπήρξαν πράγματα που έγιναν, άλλα που έγιναν αποσπασματικά και άλλα που δεν έγιναν – γεγονός το οποίο υπενθυμίζει την ανάγκη μιας βαθύτερης γείωσης στην ταξική πάλη ως αποτελεσματικότερο όπλο και στην αντιφασιστική πάλη: Τι

θα γίνονταν πχ αν είχαμε σωματεία πρόθυμα και ικανά να ρίξουν «μαύρο» στους ναζί (στην τηλεόραση, στα έντυπα, στο ίντερνετ), να αρνηθούν τη μεταφορά οπαδών τους (στις συγκοινωνίες), ή τη φιλοξενία εκδηλώσεών τους (σε ξενοδοχεία, συνεδριακούς χώρους), αν είχαμε τοπικές συλλογικότητες αρκετά ριζωμένες και δικτυωμένες στις γειτονίες, ικανές να κινητοποιήσουν τον κόσμο για να τις περιφρουρήσουν απέναντι στις ναζιστικές επιδείξεις δύναμης και βίας κ.ο.κ.

Παρά τις ελλείψεις αυτές ωστόσο, στον πολιτικό αγώνα και τον κοινωνικό ανταγωνισμό, ισχύει ότι η δύναμη δεν είναι απόλυτο μέγεθος, αλλά σχέση μεταξύ μερών. Με αυτήν την έννοια, οι δυνατότητες της πολύπλευρης αντιφασιστικής κινητικοποίησης και δράσης αποδείχθηκαν ισχυρές απέναντι στις αντίστοιχες της Χρυσής Αυγής. Αν και δεν την συντρίψαμε έγκαιρα ή εύκολα ή «αδιαμεσολάβητα», ακόμα και στα χρόνια της ορμητικής ανόδου της, συνάντησε ένα επίπεδο αντίστασης που έπαιξε κομβικό ρόλο στις μετέπειτα εξελίξεις.

11. Τόσο μετά την εκλογική ήττα της ΧΑ, όσο και μετά την καταδικαστική απόφαση, υπήρξαν *ορθά αντανakλαστικά που υπενθύμιζαν ότι η πάλη δεν τελείωσε*. Ασφαλώς πρέπει να θυμόμαστε ότι ο «χώρος» που στήριξε την ΧΑ υπάρχει ακόμα και κουβαλά τις ίδιες ιδέες, ασφαλώς χρειάζεται να συνεχίσουμε την πάλη ενάντια στις ιδέες που την νομιμοποίησαν και το σύστημα που την έθρεψε. Αλλά η απενεργοποίηση της φασιστικής απειλής με τη μορφή της ΧΑ είναι μια σημαντική εξέλιξη -ακριβώς γιατί αυτού του είδους η απειλή διαφέρει. Για να το πούμε απλοϊκά, από τη στιγμή που ξέρουμε ότι «ζουν ανάμεσά μας», είναι διαφορετικό οι ρατσιστές να ψηφίζουν ΝΔ ή Βελόπουλο και να βρίζουν από το πληκτρολόγιο από ό,τι να παίρνουν ένα ρόπαλο και να βγαίνουν για κυνήγι κεφαλών...

Σε αυτό το νέο τοπίο, του τερματισμού της «ελληνικής εξαίρεσης» και επιστροφής στη διεθνή τάση («γραβατωμένης» ακροδεξιάς ή δεξιάς στροφής παραδοσιακών αστικών κομμάτων), θα χρειαστεί να υπενθυμίσουμε τη σημασία διάκρισης των διαφορετικών απειλών.

Την έλλειψη συμπάθειας αυτού του περιοδικού για τον Παλμίρο Τολιάτι την γνωρίζουν καλά οι πιο συστηματικοί αναγνώστες. Αλλά το 1928 είχε δίκιο όταν απευθυνόμενος σε διεθνές ακροατήριο τόνιζε:

«Έχει γίνει συνήθεια να χρησιμοποιείται [ο όρος “φασισμός”] για να χαρακτηριστεί κάθε μορφή αντίδρασης. Συλλαμβάνεται ένας σύντροφος, διαλύεται βίαια από την αστυνομία μια εργατική διαδήλωση, ένα δικαστήριο επιβάλλει άγριες ποινές σε αγωνιστές του εργατικού κινήματος, θίγονται ή καταργούνται τα δικαιώματα μιας κομμουνιστικής κοινοβουλευτικής ομάδας, κοντολογίς όποτε δέχονται επίθεση ή παραβιάζονται οι δημοκρατικές ελευθερίες που θεωρούνται ιερές από τους αστικούς θεσμούς, ακούγεται η κραυγή: “Ηρθε ο φασισμός, ο φασισμός είναι εδώ!”. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι δεν πρόκειται απλά για ζήτημα ορολογίας. Αν κάποιος πιστεύει ότι είναι λογικό να χρησιμοποιεί τον όρο “φασισμός” για να χαρακτηρίσει όλες τις μορφές αντίδρασης,

ας το πιστεύει. Αλλά δεν βλέπω κανένα πλεονέκτημα σε κάτι τέτοιο, εκτός ίσως από το επίπεδο της αγκιτάτσιας. Η πραγματικότητα όμως είναι κάτι τελείως διαφορετικό. Ο φασισμός είναι μια πολύ συγκεκριμένη και ιδιαίτερη μορφή αντίδρασης».²⁶

12. Ο ιστορικός φασισμός, ως καθεστώς, υπήρξε παράγωγο μιας εποχής που καθοριζόταν από το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου: Μαζική εξοικείωση με τη βία (και διάχυτη πρόσβαση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού σε όπλα), κράτη σε βαθιά-υπαρξιακή κρίση και «απειλή» εξάπλωσης της Ρωσικής Επανάστασης. Η κρίση του κράτους και η απειλή της επανάστασης αποτελούν βασικούς λόγους που μια αστική τάξη μπορεί να στραφεί τελικά στη «φασιστική λύση» ως απάντηση στο κυβερνητικό ζήτημα.

Στην ταινία «Novescento» του Μπερτολούτσι, οι αγρότισσες συνδικαλίστριες ξαπλώνουν στο οδόστρωμα (τραγουδώντας το υπέροχο La Lega) και η έφιππη αστυνομία διστάζει να επιτεθεί. Σε επόμενη σκηνή, μια σύσκεψη αφεντικών σε μια εκκλησία μαζεύει χρήματα για να αναλάβουν οι μελανοχίτωνες τη «δουλειά». Στην πραγματική ιστορία της Ιταλίας, η δράση των ένοπλων ομάδων του Μουσολίνι αναπτύχθηκε καταρχήν σε περιοχές όπου προοδευτικές αυτοδιοικήσεις επέβαλαν μια κάποια «αυτοσυγκράτηση» της αστυνομίας απέναντι στο ριζοσπαστικό συνδικαλιστικό κίνημα. Αντίστοιχα, αξίζει να θυμόμαστε ότι η εμφάνιση των Φράικορπς στη Γερμανία προέκυψε με το στρατό και την αστυνομία σε κατάσταση επαναστατικής διάλυσης και ότι η ακόλουθη άνοδος του Χίτλερ και άλλων ακροδεξιών εθνικιστικών ρευμάτων κι οργανώσεων έγινε και ως αντίδραση όσων θεωρούσαν τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης (με το SPD να έχει ενισχύσει την παρουσία του στους κρατικούς θεσμούς) ως υπερβολικά «ανεκτική» στην αντιμετώπιση του ευρύτερου εργατικού ριζοσπαστισμού.

Η κρίση/αδυναμία του κράτους και η διαλεκτική επανάστασης-αντεπανάστασης είναι καθοριστικά για την επανεμφάνιση ενός ρεύματος αντίστοιχου του ιστορικού φασισμού που θα διεκδικεί σοβαρά την εξουσία. Σε μια ενδιαφέρουσα συνέντευξη στον Άλεξ Καλίνικος, ο Βραζιλιάνος μαρξιστής Βαλέριο Αρκάρι, επανέρχεται συχνά σε αυτό το σημείο, κάνοντας εκτιμήσεις για το τί εκπροσωπεί ο Μπολσονάρο:

«Έχουμε λοιπόν την αντίδραση της αστικής τάξης, με τη μεσαία τάξη ως κοινωνική βάση στήριξης, εναντίον των παραχωρήσεων που υποχρεώθηκε να κάνει ο καπιταλισμός προς την εργατική τάξη τα τελευταία 30 χρόνια... Αν αυτές οι παραχωρήσεις ήταν ριζοσπαστικότερες και μεγαλύτερες... θα ήταν ένα βήμα στην κατεύθυνση του εμφυλίου πολέμου. Θα ήταν καλό, ναι για εμάς στην επαναστατική Αριστερά θα ήταν καλό. Όμως θα ήταν πολύ πιο επικίνδυνο. Καθότι δεν θα είχαμε να αντιμετωπίσουμε έναν "κοινοβουλευτικό φασισμό". Θα είχαμε πιθανότητα να αντιμετωπίσουμε έναν μαχητικό φασισμό, που δεν είναι το ίδιο πράγμα... Ο φασισμός είναι ένα αντεπαναστατικό πολιτικό εργαλείο, που επιστρατεύεται για να πολεμήσει εναντίον της προλεταριακής

σοσιαλιστικής ή αντικαπιταλιστικής επανάστασης... Οι άλλοι παράγοντες έρχονται δευτερευόντως. Ο Μπολσονάρο δεν είναι αυτό, γιατί δεν υπάρχει σήμερα προοπτική επανάστασης στη Βραζιλία».²⁷

13. Στην εποχή μας, παραδοσιακά μεγάλα κόμματα μπαίνουν συχνά σε βαθιά κρίση, ενώ το πολιτικό σύστημα δέχεται σκληρή αμφισβήτηση κι απονομιμοποίηση. Σε μια προηγούμενη φάση, αυτά «τροφοδότησαν» την άνοδο μαζικών σχηματισμών της ακροδεξιάς, αλλά και της ριζοσπαστικής Αριστεράς, σε διάφορες χώρες. Όμως τα κράτη έχουν αντέξει. Θωρακίζονται και αυταρχικοποιούνται επικίνδυνα. Μαζί με την άνοδο των εθνικισμών και του ρατσισμού, δημιουργείται ένα δηλητηριώδες περιβάλλον για διάφορες εκδοχές ακροδεξιάς και αυταρχικών πολιτικών ρευμάτων.²⁸ Καθώς γράφονται αυτές οι γραμμές, ένα σκοτάδι απλώνεται στη Γαλλία του «κεντρώου» Μακρόν, με την ισλαμοφοβία να παίρνει διαστάσεις που θυμίζουν αντισημιτισμό του Μεσοπολέμου και την κατηγορία περί «ισλαμο-αριστερισμού» να θυμίζει ανατριχιαστικά τη ναζιστική προπαγάνδα ενάντια στην «εβραιομπολσεβικική συνωμοσία»...²⁹ Αλλά -ακόμα- δεν συντρέχουν σοβαροί λόγοι για μια αποφασιστική στροφή στη «φασιστική λύση». Όσον αφορά την ευρύτερη «ακροδεξιά οικογένεια», το ορατό μέλλον ανήκει στους «φασίστες με γραβάτες», που έχουν καταγράψει τις μεγαλύτερες εκλογικές επιτυχίες σε μια σειρά χώρες, δημιουργώντας «πρότυπο».

Αυτό δε σημαίνει εφησυχασμό. Το αντίθετο, είναι έκκληση για μια άλλου τύπου ενεργοποίηση. Η σύγχρονη ακροδεξιά είναι μια σοβαρή και ύπουλη απειλή, τόσο απ' εαυτή της όσο και ως «μήτρα» μιας πιθανής μελλοντικής επανεμφάνισης ενός σύγχρονου «ισοδύναμου στην πράξη» του ιστορικού φασισμού, όπως το έθετε ο Ρόμπερτ Πάξτον στην «Ανατομία του Φασισμού», εκτιμώντας ότι μπορεί να πάρει άλλες μορφές από τις «αποκρουστικές αλλά περιθωριακές απομιμήσεις με τα ξυρισμένα κεφάλια και τις σβάστικες».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά της διεθνούς ακροδεξιάς ανόδου, βλ. Χρήστο Σταυρακάκη, «Τα τέρατα επιστρέφουν με γραβάτες», τεύχος 12 του περιοδικού «Κόκκινο». Για τα ιδιαίτερα νεοφασιστικά χαρακτηριστικά του ρεύματος γύρω από τον Μπολσονάρο στη Βραζιλία, βλ. Βαλέριο Αρκάρι, «Είναι ο Μπολσονάρο νεοφασίστας;» στο τεύχος 11 του περιοδικού «Κόκκινο».
 2. Σε ανακοίνωσή της για τη δίκη, η ΝΔ ισχυρίστηκε ότι «Κάποιοι μοιράζονταν την ίδια πλατεία σε συγκεντρώσεις εκμετάλλευσης του θυμού, αλλά και του πόνου, των πολιτών». Στο ίδιο μοτίβο το πρωτοσέλιδο του «Πρώτου Θέματος» μετά την καταδίκη, έγραφε «Στη φυλακή η πάνω πλατεία».
 3. Μια έντιμη και τεκμηριωμένη καταγραφή της φυσιογνωμίας της λεγόμενης «πάνω πλατείας», της ανοιχτής απέχθειας της Χρυσής Αυγής απέναντι στους «αγανακτισμένους», αλλά και της εποχής που με την «πάνω πλατεία» δημαγωγούσε ο «αντιμνημονιακός» ακόμα τότε Αντώνης Σαμαράς, βλ. Μηνά Κωνσταντίνου, «Το Πρώτο και τα υπόλοιπα ψέματα για την επάνω πλατεία και τους Αγανακτισμένους» στο antapocrisis.gr
- Ασφαλώς τμήμα της «πάνω πλατείας» είχε πολιτικά ζητήματα σεξισμού, εθνικισμού, ανορθολογισμού κλπ. Δεν είναι τυχαίο ότι προέκυψε στην πολιτική αργκό ο φραστικός διαχωρισμός με την «κάτω»

(των συνελεύσεων, της πιο ταξικής αναφοράς κλπ). Ο προσανατολισμός του κινήματος ήταν επίδικο και η συνειδητή παρέμβαση της ριζοσπαστικής Αριστεράς έπαιξε ρόλο σε αυτό. Ενδεικτικά, βλ. Γρηγόρη Δεμέστιχα, Κατερίνα Σεργίδου, «Η αγανάκτηση να γίνει δύναμη» στο φ. 245 της «Εργατικής Αριστεράς» και Αντώνη Νταβανέλο, «Οι πλατείες, η σημαία και η Αριστερά» στο φ. 247 της «Εργατικής Αριστεράς».

4. Αυτή η «αφήγηση» προέκυψε αρχικά κυρίως μέσα από τον χώρο του ΠΑΣΟΚ. Αφενός γιατί υπήρξε εξαρχής «μνημονιακό» κόμμα που αντιμετώπισε μόνο του τις πλατείες (πριν τη μνημονιακή «κωλοτούμπα» του Σαμαρά) και αφετέρου γιατί ήταν το κόμμα που χτυπήθηκε περισσότερο από αυτήν τη διαχωριστική, χάνοντας την αντιμνημονιακή εργατική-λαϊκή του βάση, οπότε επιχειρούσε να διασωθεί σπεκουλάροντας πάνω στις διαχωριστικές κεντροαριστερές-ακροδεξιές ή εστιάζοντας στο δίλλημα μεταξύ «κεντρώς υπευθυνότητας» και «λαϊκισμού». Στη διαδρομή ο μύθος υιοθετήθηκε από όλο το «αντιλαϊκιστικό» ακραίο κέντρο (ΚΙΝΑΛ, Ποτάμι, ΝΔ Μητσοτάκη).

5. Απόρρητο έγγραφο της ΕΛΑΣ, που αποκαλύφθηκε από την εφημερίδα «ΝΕΑ» 5 χρόνια μετά, αποκάλυπτε γλαφυρά ότι «η μισή αστυνομία ήθελε να συλληφθεί ο Περίανδρος και η άλλη μισή όχι». Άρθρο της Αρετής Αθανασίου, «ΤΑ ΝΕΑ», 17.4.2004, αναφέρεται από τον Δημήτρη Ψαρρά, στο «Η Μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής», σελ. 184.

6. «Κοινή επιχείρηση Χρυσής Αυγής και αστυνομίας» είδε το Alter στις 3.2.08, παρουσιάζοντας τα επίμαχα πλάνα σε μέλη της αστυνομίας και της ίδιας της ΧΑ, που έβγαλαν από τα ρούχα του τον παρουσιαστή («πουλάκια κάνουν τα μάτια μας;») με τις «διαψεύσεις» τους.

7. Ο Στέφανος Χίος, από τις στήλες τότε της Espresso περιγράφει στις 23 Νοέμβρη του 2008 ως «όμηρους του Άγιου Παντελεήμονα» τους Έλληνες κατοίκους της γειτονιάς, κάνοντας λόγο για 30.000 μετανάστες που «σκοτώνουν, ληστεύουν, κτηνοβατούν». Από το Νοέμβρη του 2008 συγκροτείται η Κίνηση Κατόικων του βου Διαμερίσματος, με στόχο τη διοργάνωση ανοιχτών εκδηλώσεων ενάντια στη μισαλλοδοξία. «Βλέπαμε το κακό να έρχεται», δήλωσε το ενεργό μέλος της, Χρήστος Ρουμπάνης, σε μεταγενέστερη συνέντευξή του («Είναι Πράγματι ο Άγιος Παντελεήμονας η Γειτονιά των Χρυσαιγιτών;», στο vice.com)

8. Ο «Ιός» της «Ελευθεροτυπίας», καταγράφοντας τις φασιστικές επιθέσεις, περιέγραψε το 2009 ως «χρονιά του μαύρου τρόμου». Παρατίθεται από τον Δημοσθένη Παπαδάτο-Αναγνωστόπουλο, στο «Ο Μαυροκόκκινος Δεκέμβρης», σελ. 233-236. Για μια πληρέστερη συνολικά παρουσίαση της θέσης για την ένταξη της ΧΑ σε μια συνολική καθεστωτική στρατηγική «αντιεξέγερσης» μετά το Δεκέμβρη του '08, βλ. το κεφάλαιο «MerryCrisis: κράτος και Ακροδεξιά, αντι-εξέγερση και παθητική επανάσταση» στο ίδιο βιβλίο.

9. «Αγανακτισμένοι και Χρυσή Αυγή», στα «Ενθέματα» της «Αυγής» το Σεπτέμβρη του 2012, σε ένα σημείωμα-απάντηση στον ισχυρισμό που είχε διατυπώσει τότε πρώτος ο Νίκος Μαραντζίδης στην «Καθημερινή», ότι «Η Χρυσή Αυγή γεννήθηκε στον Άγιο Παντελεήμονα, αλλά μεγάλωσε και νομιμοποιήθηκε πολιτικά στην πλατεία Συντάγματος».

10. Ο Δημήτρης Ψαρράς υπενθυμίζει ως σύμβολο της «μεταστροφής» την περίπτωση της Ελληνικής Χαλυβουργίας. Όπου η ΧΑ υποστηρίζει τον επιχειρηματία στην αρχή της εμβληματικής απεργίας και λίγους μήνες μετά οργανώνει μια προβοκατόρικη «επίσκεψη αλληλεγγύης» στους απεργούς. «Η Μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής», σελ. 391-392.

11. Για την ισπανική ακροδεξιά, τη σχέση της με το Λαϊκό Κόμμα και την «αυτομόνηση» του Vox, βλ. Μιγκέλ Ουρμπάν, «Ο Φράνκο δεν ξεριζώθηκε ποτέ», στο τεύχος 12 του περιοδικού «Κόκκινο».

12. Εκτίμηση του δικηγόρου αρκετών θυμάτων της οργάνωσης, Δημήτρη Ζώτου, στην εκπομπή Transit της NET το Μάη του 2005. Παρατίθεται από τον Δ. Ψαρρά, στη «Μαύρη Βίβλο της ΧΑ», σελ. 165)

13. Για μια αναλυτική περιγραφή της μαρτυρίας της Αναστασίας Τσουκαλά, βλ. «Σχολιά Αξιοματικών της ΕΛ.ΑΣ: “Φυσικά είμαστε φασίστες. Υπάρχει κανένα πρόβλημα;”», ρεπορτάζ της Μαρινίκης Αλεβιζοπούλου και του Αυγουστίνου Ζενάκου, στο UnfollowNo 30.

14. Αυτό το απόσπασμα της σύνοψης του βιβλίου αποτυπώνει την ελληνική πραγματικότητα: «Ιστο-

ρικά, η συντεταγμένη εξουσία στην Ελλάδα έχει αναπτύξει δυναμικά ειδύλλια με τη δεξαμενή αυτή, τα οποία παρά τη διακοπή τους μετά το 1974, δείχνουν να αντέκουν στον χρόνο. Ο στρατός, η αστυνομία, η δικαιοσύνη και η εκκλησία έχουν υπάρξει οι κατεξοχήν βραχίονες ενός κράτους “εθνικού και ιδεολόγου”, στη μείζονα διαδρομή του 20ού αιώνα. Πάντα υπάρχουν κάποιοι θύλακες στο εσωτερικό αυτών των πολιτειακών μηχανισμών που επιθυμούν να ανασυστήσουν το ειδύλλιο αυτό. Η ενθάρρυνσή τους από τον πολιτειακό περίγυρο κι από τα μηνύματα ανοχής που στέλνει η εκάστοτε κυβέρνηση και η κοινωνία, τους δίνει την ευκαιρία. Αυτό συμβαίνει σήμερα».

Για την ιδιαίτερη έμφαση στο -υποτιμημένο- σκέλος του δικαστικού συστήματος, «Βαθύ το κράτος της δικαιοσύνης στην Ελλάδα» (συνέντευξη στην lifo).

15. Για περισσότερα στοιχεία, βλ. «Συνήγορος του Πολίτη: Η ρατσιστική βία θέρειψε μαζί με τα ποσοστά της ΧΑ», στο «Βήμα», 25 Σεπτέμβρη 2013.

16. Πιέρ Μιλζά, «Οι Μελανοχίτωνες της Ευρώπης: Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα». Μια από τις πληρέστερες καταγραφές των μεταπολεμικών μεταμορφώσεων της ακροδεξιάς. Το κεφάλαιο για τη «Νέα Δεξιά», ιδιαίτερα σε Γαλλία και Ιταλία μετά τη δεκαετία του '70, περιγράφει αυτήν την «υιοθέτηση» του Γκράμσι από ακροδεξιούς διανοούμενους.

17. Βλ. ενδεικτικά για μια τέτοια προσέγγιση του φαινομένου στην περίπτωση της Βραζιλίας: Βαλέριο Αρκάρι, «Πόσο βαθιά η ήττα;» στο τεύχος Νο 12 του περιοδικού «Κόκκινο».

18. Η αγόρευση του Θ. Καμπαγιάννη κυκλοφορεί σε βιβλίο, το οποίο πήρε και τον τίτλο της συγκεκριμένης αποστοφής του λόγου του: «Με τις μέλισσες ή με τους λύκους; Αγόρευση στη δίκη της Χρυσής Αυγής». Αξίζει να αναφέρουμε ότι σε βιβλίο κυκλοφορεί και η αγόρευση του Κώστα Παπαδάκη: «Το “άλλο άκρο” στο εδώλιο: Δικαιοσύνη ή ατιμωρησία ξανά;».

19. Βλ. «Ο λαός στο δρόμο, οι ναζί στη φυλακή!», στο φύλλο 462 της Εργατικής Αριστεράς.

20. Βλ. συνέντευξη στο φ. 461 της Εργατικής Αριστεράς. Δημοσιευμένη στο Rproject με τίτλο «Στην τελική ευθεία για την καταδίκη των νεοναζί».

21. ό.π.

22. Για την σχετική παρέμβαση και τις τότε εκτιμήσεις για την επιλογή της κυβέρνησης να ασκήσει δίωξη, βλ. «Construire une mobilisation antifasciste et contre l'austérité», στο alencontre.org

23. Για την περίπτωση της Γερμανίας, αξίζει να δει κανείς τη σειρά Babylon Berlin, για μια «ζωντανή αναπαράσταση» αυτής της σύνθετης σχέσης.

24. Το άδοξο τέλος ή η καθήλωση στην ανυποληψία κάποιων πιο «αντικαπιταλιστικών» νεοναζιστικών οργανώσεων στην Ελλάδα (οι «αγριονεολαϊστικοί» Αυτόνομοι Εθνικιστές ή ο «στρασερικός» Μαύρος Κρίνος) που έμπαιναν στην εποχή της κρίσης «επί ίσους όρους» με την ΧΑ σε επίπεδο μεγέθους, υπογραμμίζει τη σημασία των δεσμών με το κράτος από την ανάποδη, ως αρνητικό παράδειγμα. Για την τακτική αυτών των ομάδων, βλ. Πάνο Πέτρου, «Ο κίνδυνος της ακροδεξιάς» στο τεύχος Νο 19 της Διεθνιστικής Αριστεράς, όπου είναι εμφανής μια –τότε– υπερτίμηση των δυνατοτήτων τους και αντίστοιχα μια τάση υποτίμησης των προοπτικών της ΧΑ.

25. Βλ. Πολ Μείσον, «Labour's best tactic to beat Boris Johnson? A popular front», στον Guardian, όπου εισηγούταν στην τότε ηγεσία Κόρμπιν να συμμαχήσει με τους Φιλελεύθερους Δημοκράτες για να σταματήσει το «ακροδεξιό Brexit», επικαλούμενος τις εμπειρίες της Γαλλίας και της Ισπανίας και τη στρατηγική του Δημητρώφ, αποσιωπώντας τις ήττες στις οποίες οδήγησαν.

Για τις ΗΠΑ, βλ. Ντέιβιντ Ρέντον, «On the limits of liberal anti-fascism». Αναδεικνύει τις υπερβολές των φιλελεύθερων στην ταύτιση του Τραμπ με το φασισμό ώστε να ζητήσουν «λαϊκό μέτωπο» εναντίον του. Βλ. επίσης Άνταμ Τερλ, «The urgency of antifascism». Ο Τερλ αφήνει ανοικτό το ζήτημα της φασιστικής απειλής στις ΗΠΑ, αλλά επιχειρηματολογεί ότι γι' αυτόν ακριβώς το λόγο δεν υπάρχει δυνατότητα για «λαϊκό μέτωπο» με τους φιλελεύθερους, γιατί δεν είναι αξιόπιστοι σύμμαχοι απέναντι σε μια τόσο μεγάλη απειλή.

26. Παρατίθεται από τον Ντέιβιντ Ρέντον στο «Right populism or neofascism?», στο tempestmag.org

27. Βλ. Βαλέριο Αρκάρι, «Πόσο βαριά η ήττα;», περιοδικό Κόκκινο, τεύχος 12.

28. Στην ανταλλαγή απόψεων μεταξύ Ρέντον και Τερλ, υπάρχει συμφωνία να κοιτάζουμε περισσό-

τερο στη δεκαετία του '20 (το κλίμα μιλιταρισμού κι εθνικισμού που εννόησε αργότερα την άνοδο του φασισμού όταν αυτή έγινε εφικτή κι αναγκαία) και λιγότερο στη δεκαετία του '30 (άνοδος φασιστικών κομμάτων και επιλογή της «φασιστικής λύσης» από την αστική τάξη) αν θέλουμε να βρούμε κάποιες αναλογίες.

29. Βλ. Πάνο Πέτρου, «Σκοτεινές μέρες στη Γαλλία» και «Όχι στην ισλαμοφοβία», φ. 463 της Εργατικής Αριστεράς.

Η άνοδος και η δύση του Ποδέμος

Αιτίες ενός αποχαιρετισμού

Του Μανουέλ Γκαρί

Ένας απολογισμός της διαδρομής του Ποδέμος, από την ορμητική εμφάνιση μέχρι τη σταδιακή «γήρανσή» του, που κατέληξε στη σημερινή συγκυβέρνηση με τους Σοσιαλιστές. Το άρθρο αποτελεί επίσης έναν απολογισμό των Αντικαπιταλιστών, από την απόφασή τους για την ίδρυση του Ποδέμος μέχρι την απόφαση να αποχωρήσουν από αυτό. Η αγγλική έκδοση δημοσιεύτηκε στο internationalviewpoint.org

Ο Μανουέλ Γκαρί είναι ιστορικό στέλεχος της Τέταρτης Διεθνούς στο Ισπανικό Κράτος και σήμερα είναι μέλος της ηγεσίας των Αντικαπιταλιστών και της συντακτικής επιτροπής του Viento Sur.

Η δημιουργία του Ποδέμος στο Ισπανικό Κράτος υπήρξε μια σημαντική απόπειρα να οικοδομηθεί ένα αντινεοφιλελεύθερο και πλουραλιστικό μαζικό κόμμα, στα αριστερά του σοσιαφιλελευθερισμού. Αυτή η εμπειρία, η οποία ξεκίνησε καλά, είχε τελικά πολύ άσχημη κατάληξη. Ίσως, γι' αυτόν το λόγο, ο τίτλος αυτού του άρθρου θα έπρεπε ακριβέστερα να είναι «Λάμψη και παρακμή του Ποδέμος... ως ένα απελευθερωτικό πολιτικό σχέδιο».

Στόχος αυτού του άρθρου είναι να εξηγήσει γιατί ήταν αναγκαίο, αρχικά, να δημιουργηθεί αυτό το κόμμα και γιατί ήταν αναγκαίο, τελικά, να το εγκαταλείψουμε. Περιλαμβάνει κάποιες σκέψεις και για τον απολογισμό που μπορεί να γίνει και τα συμπεράσματα που μπορούν να βγουν από τη δραστηριότητα της Αντικαπιταλιστικής Αριστεράς [Izquierda Anticapitalista], των σημερινών Αντικαπιταλιστών.¹

Το Ποδέμος γεννήθηκε επειδή η σοσιαλδημοκρατική και η ευρωκομμουνιστική Αριστερά βρίσκονταν σε αδιέξοδο μετά την κρίση του 2008. Το ξέσπασμα των indignados [ΣτΜ: αγανακτισμένοι] με το κίνημα 15Μ [ΣτΜ: από τη 15η Μάη, μέρα της πρώτης μεγάλης διαδήλωσης] το 2011, ήταν ο καταλύτης για την εμφάνιση νέων πολιτικών προσδοκιών, μέσα σε ένα πλαίσιο που ως τότε καθοριζόταν από την ασταμάτητη ενίσχυση του δεξιού Λαϊκού Κόμματος [ΣτΜ: Partido Popular, PP] απέναντι στη Σοσιαλιστική κυβέρνηση του Χοσέ Λουίς Ροντρίγκεζ Θαπατέρο. Η Ενωμένη Αριστερά [ΣτΜ: Izquierda Unida, IU] δεν μπορούσε να συγκρουστεί με τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές και το Ισπανικό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα (ΣτΜ: PSOE -σοσιαλδημοκρατικό κόμμα) αντίθετα ήταν μια από τις δυνάμεις που τις υποστήριζε. Και τα δύο κόμματα κουβαλούσαν τη βαριά κληρονομιά της συμμετοχής τους στη δημιουργία του πολιτικού καθεστώτος της Μετάβασης [ΣτΜ: είναι ο όρος που χρησιμοποιείται στην Ισπανία για να περιγράψει τη συντηρητική «μεταπολίτευση» που ενσωμάτωσε τον φρανκισμό στη μετέπειτα αστική δημοκρατία], μέσα από την πολιτική συμφωνία με τις δυνάμεις του καθεστώτος Φράνκο, που αποτυπώθηκαν στο Ισπανικό Σύνταγμα του 1978. Και τα δύο κόμματα αποτελούσαν τμήμα αυτού του καθεστώτος, ενώ ειδικά το PSOE ήταν ένας από τους βασικούς πυλώνες του.

Από την άλλη, υπήρχε μια διάχυτη απάθεια και κοινωνική αδράνεια. Βασική αιτία ήταν η λανθασμένη στρατηγική της επιδίωξης με κάθε θυσία κοινωνικών συμβολαίων από τη μεριά των πλειοψηφικών συνδικάτων, των CCOO [ΣτΜ: Comisiones Obreras, συνδέονται με το ΚΚ Ισπανίας και την Ενωμένη Αριστερά] και της UGT [ΣτΜ: συνδέεται με το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα]. Ο δεύτερος λόγος ήταν η αδυναμία των μαχητικών μειοψηφιών να οικοδομήσουν μια νέα σημαντική επιρροή μέσα στο εργατικό κίνημα, με την εξαίρεση των ταξικά προσανατολισμένων συνδικάτων LAB και ELA στη Χώρα των Βάσκων.

Αυτά διευκόλυναν τη μεταρρύθμιση του Άρθρου 135 του Κώδικα Εργασίας, η οποία έθεσε ως προτεραιότητα του κρατικού προϋπολογισμού την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους, αλλά και την επιβολή δύο αντιδραστικών εργασιακών μεταρρυθμίσεων: Πρώτα, αυτή που εγκρίθηκε από τη σοσιαλιστική διακυβέρνηση του 2004-2011, υπό τον Θαπατέρο. Έπειτα, η επιδείνωσή της από τη νομοθεσία της δεξιάς διακυβέρνησης του 2011-2018, υπό τον Μαριάνο Ραχόι. Αυτές μείωσαν την ισχύ των συλλογικών συμβάσεων, περιόρισαν το ρόλο των σωματείων στους χώρους δουλειάς και διάβρωσαν ή ακύρωσαν σημαντικά δικαιώματα της εργατικής τάξης, οδηγώντας σε μεγάλη υποτίμηση των μισθών, αύξηση της ανισότητας, ενίσχυση των κερδών του κεφαλαίου σε σχέση με τους μισθούς ως

μερίδιο του ΑΕΠ, αύξηση της εργασιακής ανασφάλειας και της φτώχειας -ειδικά στη νεολαία, που πρακτικά πετάχτηκε έξω από την αγορά εργασίας.

Ως αποτέλεσμα όλων αυτών των παραγόντων, το κίνημα 15M αναδύθηκε ως μια διαμαρτυρία ενάντια στην επιδείνωση της κοινωνικής κατάστασης και ως μια έκφραση απέχθειας ενάντια στον πολιτικό βάλτο. Αυτό άνοιξε ένα παράθυρο ευκαιρίας για μια ουσιαστική μεταβολή του πολιτικού χάρτη μέσα στο Ισπανικό Κράτος.

Το Ποδέμος γεννήθηκε για να καλύψει το κενό που είχε ήδη αποκαλυφθεί και ενισχύθηκε ως το εργαλείο για τη δημιουργία ενός νέου συσχετισμού δύναμης στο πολιτικό πεδίο, που, αν εδραιωνόταν, θα μπορούσε να συμβάλει στην ενθάρρυνση μιας ενίσχυσης της κοινωνικής οργάνωσης και κινητοποίησης.

Σε αυτό το πλαίσιο, αξίζει να κάνουμε μια ξεχωριστή αναφορά για τη σημασία των μαζικών διαδηλώσεων των Diadas, δηλαδή των ημερών δράσης και αμφισβήτησης του 2014 και της 1ης και 3ης Οκτώβρη του 2017 στην Καταλονία. Αυτές εξέφρασαν προσδοκίες σε εθνικό επίπεδο και την απαίτηση ενός ολόκληρου λαού να ασκήσει το δικαίωμά του να αποφασίσει, προκαλώντας τη μεγαλύτερη ως τώρα ρωγμή στο οικοδόμημα του καθεστώτος του 1978, ενώ εξελίχθηκαν σε βασικό παράγοντα της κρίσης του. Ήταν στιγμές στη διάρκεια των οποίων η πολιτική Αριστερά -συμπεριλαμβανομένου του Ποδέμος και των συμμάχων του στην Καταλονία- έχασε μια χρυσή ευκαιρία να καθοδηγήσει το μεγαλύτερο δημοκρατικό μαζικό λαϊκό κίνημα των τελευταίων δεκαετιών μέσα στο Ισπανικό Κράτος και να αμφισβητήσει την πολιτική ηγεμονία και την ηγεσία των άλλων πολιτικών δυνάμεων στο εσωτερικό του κινήματος.

Όμως το Ποδέμος έφτασε γρήγορα σε βαθμό «έσχατου γήρατος», επειδή κατέληξε στην αποδοχή του πλαισίου και των ορίων του Συντάγματος του 1978, της οικονομίας της αγοράς και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ορίζοντες της πολιτικής του. Αυτό σήμαινε την αποτυχία του σχεδίου Ποδέμος και μια ήττα εκείνης της Αριστεράς που το προώθησε. Παρ' όλα αυτά ήταν μονόδρομος να επιχειρηθεί. Και ήταν χρήσιμο.

Το κίνημα 15M ως «λόγος ύπαρξης» [raison d'être] του Ποδέμος

Το ξέσπασμα του κινήματος των indignados στις 15 Μάη του 2011 στις πλατείες και τους δρόμους της Μαδρίτης -που εξαπλώθηκε γρήγορα σε όλες τις περιοχές του Ισπανικού Κράτους, περιλαμβανομένης της Καταλονίας, της Χώρας των Βάσκων και της Γαλικίας- έφερε στο προσκήνιο την κοινωνική κινητοποίηση μιας νέας γενιάς που δεν ταυτιζόταν με τα κοινοβουλευτικά κόμματα («δεν μας εκπροσωπούν»), θιγόταν ιδιαίτερα από τις πολιτικές λιτότητας («δεν θα πληρώσουμε γι' αυτή την κρίση»), συγκρουόταν με τις οικονομικές ελίτ που επέβαλαν την κρατική βοήθεια για να σώσουν τις τράπεζες («αυτό δεν είναι κρίση, είναι απάτη») και κατήγγειλε τα όρια του πολιτικού καθεστώτος («το αποκαλούν δημοκρατία, αλλά δεν είναι»).

Ήταν ένα κίνημα με αντικαθεστωτική διάθεση, που διαμορφώθηκε γύρω από ριζοσπαστικά δημοκρατικά αιτήματα που αμφισβητούσαν το δικομματικό μοντέλο που ενσάρκωναν το PSOE και το PP, την παράδοση «εναλλαγής» στη διακυβέρνηση -τώρα οι σοσιαλιστές, τώρα οι συντηρητικοί- και το εκλογικό μοντέλο. Συγκροτήθηκε επίσης ως ένα κίνημα αντι-λιτότητας, απέναντι στις αρπακτικές οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές που συγκρούονταν με τη λαϊκή κυριαρχία, ειδικά μετά τη μεταρρύθμιση του Άρθρου 135 του Συντάγματος και τη «διάσωση» των ισπανικών τραπεζών, που απορρόφησε δημόσιους πόρους 65 δισεκατομμυρίων ευρώ, σύμφωνα με την Τράπεζα της Ισπανίας. Γι' αυτό το λόγο, το 15M, αν και με έναν πρωτόλειο τρόπο, απαιτούσε μια άλλη οικονομία, ένα άλλο κοινωνικό μοντέλο και ένα νέο Σύνταγμα. Αυτή ήταν η μεγάλη του συμβολή και η απόδειξη της δημιουργικής ενέργειας που στηρίζεται στη δραστηριοποίηση μαζικών τμημάτων του πληθυσμού. Το 15M κατάφερε να κατακτήσει τη συμπάθεια της πλειοψηφίας του πληθυσμού, που είχε μπουκτίσει με την περίοδο λιτότητας που άρχισε το 2008, αλλά και με τη «σκλήρυνση» του πολιτικού συστήματος.

Το κίνημα 15M ανέδειξε τα προβλήματα όλων των κομμάτων και των συνδικάτων εντός του συστήματος, ενώ άνοιξε το δρόμο για μια λαϊκή κινητοποίηση που στηρίχθηκε σε διάφορους κλάδους (τα λεγόμενα *mareas* ή «κύματα» στην εκπαίδευση, την υγεία, τις δημόσιες υπηρεσίες κ.ο.κ.), εν μέρει έξω από τον έλεγχο των γραφειοκρατιών και με νέες μορφές οργάνωσης και συντονισμού. Το 15M δημιούργησε μορφές ανυπάκουης μαζικής πάλης νέου τύπου, στηριγμένης στη συνέλευση ως οργανωτικό ιστό, η οποία πολύ σύντομα ξεπέρασε τις παραδοσιακές οργανώσεις. Το 15M προσέλκυσε οικολόγους ακτιβιστές, φεμινίστριες ακτιβίστριες και τμήματα της νεολαίας που δεν είχαν προηγούμενες εμπειρίες.

Αξίζει να σημειωθεί ιδιαίτερα ότι το 15M, με την κριτική του στο καθεστώς του 1978, έκανε εφικτή τη δημόσια συζήτηση για την ανάγκη μιας δημοκρατικής ρήξης και της εκκίνησης μιας συντακτικής διαδικασίας. Με την πάροδο του χρόνου, αυτό οδήγησε τους Αντικαπιταλιστές και άλλες δυνάμεις να αρχίσουν να χρησιμοποιούν τον πληθυντικό, καθώς θα χρειαζόταν να συντονιστεί ένα πλήθος «συντακτικών διαδικασιών», παίρνοντας υπόψη την ύπαρξη των επιμέρους εθνικών ζητημάτων και όχι μόνο τη γενική πτυχή που αφορά το Ισπανικό Κράτος στο σύνολό του.

Αλλά το 15M, επίσης, αποκάλυψε τα όρια που έχει ένα κοινωνικό κίνημα χωρίς πολιτική έκφραση και, συγκεκριμένα, χωρίς μια εκλογική έκφραση. Το 2013, η πολιτική κατάσταση ήταν μπλοκαρισμένη. Πολύ σύντομα, άρχισε η συζήτηση μεταξύ των πιο προωθημένων ακτιβιστών για την ανάγκη ενός πολιτικού εργαλείου. Αν και όλοι κι όλες συμφωνούσαν ότι καμιά πολιτική δύναμη που θα μπορούσε να δημιουργηθεί δεν δικαιούταν να ισχυριστεί ότι εκφράζει το κίνημα 15M, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το Ποδέμος ήταν αυτό που κληρονόμησε το πνεύμα των *indignados*.

Τα διλήμματα των Αντικαπιταλίστας

Στους μήνες πριν τη δημιουργία του Ποδέμος, στο εσωτερικό των Αντικαπιταλίστας η συζήτηση για το «τι να κάνουμε» εξελισσόταν γύρω από 3 απόψεις.

Η μία άποψη ήταν να δημιουργήσουμε ένα αριστερό μέτωπο ή μια τακτική συμμαχία με την Ενωμένη Αριστερά -αυτή η επιλογή είχε το μειονέκτημα της πρόσφατης ιστορίας υποταγής της Ενωμένης Αριστεράς στο Σοσιαλιστικό Κόμμα, σε επίπεδο προεκλογικών συμφωνιών σε επίπεδο κράτους, αλλά και στις εμπειρίες συγκυβέρνησης στην Ανδαλουσία και πολλούς Δήμους, όπως και το ζήτημα της αυξανόμενης απαξίωσής της στους κύκλους της ριζοσπαστικής νεολαίας.

Η δεύτερη άποψη υποστήριζε να προωθήσουμε ένα μέτωπο οργανώσεων της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Ήταν όλες τους μικρές -με εξαίρεση αυτές στη Χώρα των Βάσκων και ιδιαίτερα στην Καταλονία-, δεν είχαν μια συγκροτημένη παρουσία, ενώ είχαν σεχταριστικά χαρακτηριστικά. Αυτό θα σήμαινε ότι οι Αντικαπιταλίστας θα έμεναν έξω από το πλατύ ρεύμα μαζικής ριζοσπαστικοποίησης που αναδύθηκε μέσα από το 15Μ.

Η τρίτη άποψη, την οποία υποστήριζε η ηγεσία, πρότεινε μια πρωτοβουλία νέου τύπου, καθώς εκτιμούσε ότι οι υπάρχουσες αριστερές συγκροτήσεις της εποχής ήταν ανίκανες να φανούν χρήσιμες στο αναγκαίο άλμα που θα μετέφερε τον κοινωνικό αγώνα στο πολιτικό πεδίο. Η τελευταία επιλογή αποδείχθηκε ότι είχε τη στήριξη της πλειοψηφίας. Στην καρδιά του σχεδίου των Αντικαπιταλίστας, όπως και του προδρομικού σχήματος Espacio Alternativo [ΣτΜ: Εναλλακτικός Χώρος], υπήρξε πάντοτε η συζήτηση για την ανάγκη να στηρίξουμε τη γέννηση αντινεοφιλελεύθερων οργανώσεων των μαζών, δημοκρατικών και ικανών να διεξάγουν εκλογικές μάχες με τρόπο που θα συμπληρώνει τους κοινωνικούς αγώνες που προωθούν τα κινήματα. Γι'αυτό το λόγο, κατά την επεξεργασία της ιδέας του Ποδέμος, δόθηκε μεγάλη σημασία στην ιδέα ενός κόμματος-κινήματος που θα συγκροτείται από τη βάση -σε αυτό που αργότερα αποκαλέσαμε «κύκλους».

Οι Αντικαπιταλίστας ήταν η πρώτη οργάνωση της Αριστεράς που υποστήριξε την ανάγκη και τη δυνατότητα να γίνει αυτό το πολιτικό άλμα, καθώς η κινητοποίηση έδειχνε ήδη σημάδια εξάντλησης, ως αποτέλεσμα της αντίστασης του κράτους και της ανάκτησης της πρωτοβουλίας από τα καθεστωτικά κόμματα που άρχιζαν να συνέρχονται από την αρχική σύγχυση και παράλυση που τους είχε προκαλέσει ένα κίνημα διαμαρτυρίας, που ήταν εξίσου διευρυμένο όσο και απροσδόκητο.

Έτσι, οι Αντικαπιταλίστας εκτίμησαν ότι ήταν επείγον και εφικτό να κατευθυνθεί η πολιτική ενέργεια, που προέκυψε μετά το 15Μ, προς μια νέα μάχη, που θα μπορούσε να ξεκλειδώσει ένα πολιτικό τοπίο το οποίο αντικειμενικά λειτουργούσε ως «λουκέτο». Φάνηκε, εκ του αποτελέσματος, ότι υπήρχαν μεγάλες δυνατότητες στους κοινωνικούς και πολιτικούς χώρους που δεν είχαν ως τότε εκπροσώπηση. Με αυτή την έννοια, οι Αντικαπιταλίστας είχαν την ορθή σκέψη και την τακτική τόλμη να προωθήσουν την πρωτοβουλία Ποδέμος, της οποίας η

εμβέλεια και η φύση ήταν τέτοιου μεγέθους, που θα έθετε σε δοκιμασία όλες τις δυνάμεις και τις δυνατότητες της οργάνωσής μας.

Τι θα είχε συμβεί, αν δεν έκαναν αυτή την επιλογή οι Αντικαπιταλιστές; Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε, γιατί δεν συνέβη αυτό. Αυτό που γνωρίζουμε είναι ότι οργανώσεις της ριζοσπαστικής Αριστεράς που δεν συνδέθηκαν με το Ποδέμος, έφτασαν σε αυτοκτονία δια του σεχταρισμού. Είναι πιθανό οι Αντικαπιταλιστές να είχαν πάρει το δρόμο της πολιτικής ασημαντότητας, όπως συνέβη σε ένα μεγάλο μέρος των οργανώσεων που έμειναν εκτός. Πιθανότατα δεν θα είχαν αυξήσει τις δυνάμεις των ακτιβιστών τους και δεν θα είχαν αποκτήσει το πλατύ ακροατήριο στο οποίο κατάφεραν να απευθύνονται οι δημόσιοι εκπρόσωποί τους. Δεν θα είχαν επεκτείνει την οργάνωσή τους σε όλες τις αυτόνομες περιοχές της χώρας. Δεν θα είχαν την ικανότητα να οργανώσουν τα μαζικά πολιτικά γεγονότα -και στην πραγματική ζωή και στο ίντερνετ- που οργάνωσαν στη διάρκεια της πανδημίας. Καμιά από τις προτάσεις τους για το εθνικό ζήτημα ή για την κοινωνική ανισότητα δεν θα είχε τον αντίκτυπο που είχαν. Δεν θα μπορούσαν να διαμορφώνουν πολιτική ατζέντα στις γραμμές των πρωτοποριών, ούτε θα είχαν γίνει ένα ιδεολογικό και πολιτικό σημείο αναφοράς για τους ανθρώπους του πιο ενεργού ακτιβισμού. Δεν θα είχαν βιώσει την εμπειρία της παρέμβασης σε τοπικούς, περιφερειακούς και ευρωπαϊκούς θεσμούς, πάνω σε ζητήματα αντιλιτότητας και δημοκρατίας υπέρ των λαϊκών τάξεων. Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι ο Πάμπλο Ιγκλέσιας και η ομάδα του έδειξαν πολύ γρήγορα τα αντανάκλαστικά στο να εμποδίσουν -μέσω της κατάχρησης αντιδημοκρατικών ρυθμίσεων- τις δυνατότητες αντικαπιταλιστικών εκπροσώπων στην Κρατική Βουλή, όπου υπήρξε περιορισμένη η παρουσία μας και μόνο σε μια θητεία.

Αλλά αυτές και άλλες πτυχές που μπορούν να πιστωθούν στην επιλογή των Αντικαπιταλιστές, δεν μπορούν να αποκρύψουν δύο ζητήματα: 1) Ότι, όπως ήδη αναφέρθηκε, το σχέδιο Ποδέμος απέτυχε και οι θέσεις των Αντικαπιταλιστές πτήθηκαν. 2) Ότι στη διαδρομή έγιναν σημαντικά λάθη από τους Αντικαπιταλιστές που οδήγησαν στη νίκη των απόψεων του Πάμπλο Ιγκλέσιας.

Κατά συνέπεια, είναι σωστό να συζητήσουμε και να ανακατασκευάσουμε κριτικά την ιστορία του Ποδέμος, όπως και να αποτιμήσουμε τα βήματα των Αντικαπιταλιστές, προκειμένου να έχουμε μια συνολική άποψη για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την άλλη μεγάλη απόφαση που πήραμε: να εγκαταλείψουμε το Ποδέμος και να προωθήσουμε τους Αντικαπιταλιστές ως ένα νέο πολιτικό υποκείμενο.

Το φαινόμενο Ποδέμος σε όλη του τη συνθετότητα

Το πρώτο χαρακτηριστικό του Ποδέμος είναι ότι αντανάκλασε το αίσθημα αγανάκτησης που υπήρχε μετά την κρίση του 2008 και τη διάχυτη στην κοινωνία αντίληψη ότι μια μειοψηφία επωφελήθηκε από τις μεγάλες απώλειες της πλειοψηφίας. Όπως και την αντίληψη ότι αυτό το κοινωνικό ζήτημα είναι στενά

συνδεδεμένο με το δημοκρατικό ζήτημα. Στις 22 Νοέμβριο του 2014, όταν οι δημοσκοπήσεις έδειχναν το Ποδέμος πρώτη δύναμη, ο Πάμπλο Ιγκλέσιας, στην πιο ριζοσπαστική του περίοδο, εκκινώντας από μια αφήγηση αριστερού «λαϊκισμού» [ΣτΜ: στη συζήτηση στην Ισπανία, ο όρος «λαϊκισμός» δεν χρησιμοποιείται με την έννοια που έχει πάρει στην Ελλάδα, αλλά αναφέρεται κυρίως στις λατινοαμερικάνικες απόψεις που στήριξαν τις εκλογικές νίκες της εποχής του «ροζ κύματος»], η οποία όμως ήταν συμβατή με τις θέσεις της επαναστατικής Αριστεράς, δήλωνε:

«Η γραμμή της ρήξης σήμερα βάζει σε αντιπαράθεση αυτούς που όπως εμείς υποστηρίζουμε τη δημοκρατία... και αυτούς που είναι στο πλευρό των ελίτ, των τραπεζών, της αγοράς: Υπάρχουν οι από τα κάτω και οι από πάνω... μια ελίτ και η πλειοψηφία».

Ένα δεύτερο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της γέννησης αυτού του πολιτικού σχηματισμού είναι ο ενεργός και καθοριστικός ρόλος που έπαιξε μια μικρή, αλλά δραστήρια επαναστατική μαρξιστική οργάνωση, οι Αντικαπιταλιστές, στη δημιουργία και στο πρώτο στάδιο ανάπτυξης του Ποδέμος. Το ιδρυτικό κείμενο *«Κάντε την επόμενη κίνηση, μετατρέψετε την αγανάκτηση σε πολιτική αλλαγή»*² και το εκλογικό πρόγραμμα των ευρωεκλογών του 2014, αντανakλούσαν -παρά τους εύλογους «συμβιβασμούς» στο λεξιλόγιο, που προκύπτουν όταν συγκλίνουν διαφορετικές κουλτούρες- την ηγεμονία της επαναστατικής μαρξιστικής άποψης στις συναντήσεις και τις συνελεύσεις των ακτιβιστών. Αντίστοιχα, η συμβολή των Αντικαπιταλιστές σε άλλα πεδία ήταν θεμελιώδης: να αποκτήσει νομιμοποίηση και κύρος στην «κοινωνική Αριστερά» μια εκλογική πρόταση, να βρεθούν οι αρχικοί οικονομικοί πόροι, να τεθεί η μικρή οργανωτική υποδομή τους στη διάθεση του πολιτικού σχεδίου και στην ανάπτυξη των οργανώσεων βάσης, των «κύκλων», σε όλη σχεδόν την επικράτεια του Ισπανικού Κράτους.

Το τρίτο χαρακτηριστικό είναι ότι το Ποδέμος γεννήθηκε ως ένα κόμμα απολύτως ανοικτό στη συμμετοχή ποικίλων και διαφορετικών ρευμάτων της κοινωνικής και πολιτικής Αριστεράς. Αυτό γρήγορα υλοποιήθηκε με την προσχώρηση τμημάτων που έρχονταν σε ρήξη με την Ενωμένη Αριστερά, που είχε αποδειχθεί ανίκανη να ξεπεράσει την εσωτερική της κρίση και να προσφέρει εναλλακτικές προτάσεις στις απαιτήσεις μιας νέας γενιάς ακτιβιστών. Όπως επίσης και με το ενδιαφέρον που προκάλεσε στα κοινωνικά κινήματα, ιδιαίτερα σε τμήματα της πολιτικής οικολογίας και του φεμινισμού. Επίσης τράβηξε την προσοχή της γενιάς των «20κάτι» που βρισκόταν εκτός πολιτικής.

Υπήρχαν τρεις προϋποθέσεις, χωρίς τις οποίες δεν θα μπορούσε το σχέδιο Ποδέμος να προχωρήσει και να είναι χρήσιμο. α) Ότι θα διατηρούσε τον ριζοσπαστικό του προσανατολισμό. β) Ότι θα δημιουργούσε σταθερούς οργανικούς δεσμούς με την εργατική τάξη και τα τμήματα του λαού με τη μεγαλύτερη συνείδηση και μαχητικότητα. γ) Ότι θα οργάνωνε την εσωτερική του ζωή με δημοκρατικό τρόπο, ώστε να διευκολύνει τη διαβούλευση, τη συμμετοχή της βάσης στη λήψη

αποφάσεων και τη δημιουργική συνύπαρξη μέσα στον πλατύ ιδεολογικό και πολιτικό πλουραλισμό που βρισκόταν εξαρχής στην «καρδιά» του σχεδίου. Αυτός ο πλουραλισμός περιλάμβανε πολύ διαφορετικές πτυχές κι ένα φάσμα διαφορών πολύ ευρύτερο από αυτό που αντανάκλασαν οι τρεις αρχικές πολιτικές συνιστώσες -μία γύρω από τον Πάμπλο Ιγκλέσιας, μία γύρω από τον Ινίγο Ερεχόν και μία γύρω από τους Αντικαπιταλιστές, των οποίων οι πιο αναγνωρίσιμοι εκπρόσωποι ήταν η Τερέσα Ροντρίγκεζ και ο Μιγκέλ Ουρμπάν.

Από την ίδρυσή του ακόμα, το Ποδέμος έγινε ένα εσωτερικό πεδίο μάχης ανάμεσα στις 3 ψυχές του. Αυτή που εκπροσωπούταν από την αντικαπιταλιστική τάση -ευρύτερη από την οργάνωση που τη συγκρότησε- διακήρυξε τη σημασία του προγράμματος και της οργάνωσης στην οικοδόμηση του νέου κόμματος, όπως και την ανάγκη να προωθηθεί η αυτο-οργάνωση και η κοινωνική κινητοποίηση, το ριζώμα στον κόσμο της εργασίας και το συνδυασμό αυτών των καθηκόντων με αυτά μιας σταδιακής εκλογικής και θεσμικής συσσώρευσης δύναμης, που θα μπορούσε να τεθεί στην υπηρεσία αυτών των στόχων μέσα από μια αμφίδρομη σχέση κόμματος-εργαζομένων.

Απέναντι σε αυτή την πρόταση συγκροτήθηκε μια συμμαχία, ανάμεσα στην αριστερή-λαϊκιστική πτέρυγα του Ινίγο Ερεχόν και την πτέρυγα του Πάμπλο Ιγκλέσιας, κατά την πρώτη Συνέλευση Πολιτών [ΣτΜ: το αντίστοιχο «συνεδρίου»] του Ποδέμος, γνωστή ως Βισταλέγκρε 1 (από το μέρος στο οποίο διεξήχθη). Αυτή η συμμαχία αποτυπώθηκε στη δημιουργία μιας γραφειοκρατικής κλίκας που απαρτιζόταν από τις δύο τάσεις, ενώ η σύνθεσή της μετασχηματιζόταν διαρκώς ανάλογα με το συσχετισμό δυνάμεων στο εσωτερικό της, έχοντας ως κοινό στόχο τον απόλυτο έλεγχο του Ποδέμος. Ο βραχυπρόθεσμος στόχος αυτής της συμμαχίας ήταν να ηττηθούν οι επαναστατικές μαρξιστικές απόψεις.

Ο ιδιαίτερος στόχος του Πάμπλο Ιγκλέσιας ήταν να αναδειχθεί ο ίδιος ως αδι-αμφισβήτητος ηγέτης με πλήρη ελευθερία κινήσεων, χωρίς να συγκεκριμενοποιεί ένα πολιτικό σχέδιο -πέρα από το στόχο να ξεπεραστεί εκλογικά το Σοσιαλιστικό Κόμμα και να κερδηθεί σύντομα η κυβέρνηση. Προς αυτόν το στόχο, δεν δίσταζε να αλλάζει κατά βούληση τη ρητορική του, πότε προς το ριζοσπαστικότερο και πότε προς το μετριοπαθέστερο. Δεν πρότεινε ποτέ ένα σχέδιο για την κοινωνία, ή ένα κυβερνητικό πρόγραμμα ή μια στρατηγική, ενώ ποτέ δεν λήφθηκαν υπόψη οι προϋποθέσεις και τα μέτρα που θα χρειαζόνταν για να απαντηθούν οι επιθέσεις του κεφαλαίου. Το ίδιο συνέβη με τα μαθήματα που έπρεπε να βγουν από την παρέμβαση της τρόικα στην ελληνική περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ. Η παλιά ρεφορμιστική σύγχυση μεταξύ του κερδίσματος της κυβέρνησης και της κατάκτησης της εξουσίας επαναλαμβανόταν -έστω κι αν συνοδευόταν από ριζοσπαστικές ομιλίες που διατηρούσαν επαφή με το κλίμα αμφισβήτησης εκείνης της περιόδου. Όλη η πολιτική δραστηριοποίησή του χαρακτηριζόταν (με λιγότερο ή περισσότερο αριστερή ρητορική) από την άσκηση ενός προσωπικού υπερ-ηγετικού ρόλου, που μιμούνταν με απλοϊκό τρόπο τις λιγότερο ενδιαφέρουσες πτυχές της Μπολιβαριανής εμπειρίας. Χαρακτηριζόταν επίσης από αυτό

που θα μπορούσαμε να πούμε προγραμματικό σχετικισμό, ο οποίος επέτρεπε τότε να διατυπώνονται και τότε να αποσύρονται προτάσεις που βρίσκονταν σε ένα «ανάμικτο σακούλι», ανάλογα με το τι βολεύει τακτικά κάθε στιγμή, χωρίς να λογοδοτούν σε κανένα κοινωνικό σχέδιο ή την αναγκαία στρατηγική για να επιτευχθεί αυτό. Η στρατηγική υπόθεση ήταν ότι «δημιουργηθήκαμε για να κυβερνήσουμε». Δηλαδή η κυβέρνηση ως αυτοσκοπός.

Σε αυτή την προσπάθεια, ο Ιγκλέσιας βρήκε αρχικά έναν πολύ χρήσιμο σύμμαχο στο πρόσωπο του Ερεχόν, τον υποστηρικτή των απόψεων του Ερνέστο Λακλάου και της Σαντάλ Μουφ, περί της πλήρους αυτονομίας της πολιτικής, της υποβάθμισης του ρόλου των κοινωνικών τάξεων και της οικονομικής σύγκρουσης μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής.³ Συνεπώς, αυτή η πτέρυγα γέμισε τις πολιτικές ομιλίες και τα άρθρα στα ΜΜΕ, με αφηρημένες αναφορές στην οικοδόμηση ενός λαϊκού υποκειμένου μέσα από τη δημιουργία μιας ιδεολογικά διασταυρούμενης διαταξικής εκλογικής βάσης, με άξονα την κινητοποίηση των αισθημάτων για έναν ηγέτη ικανό να εκφράσει το λαό, σε αντιπαράθεση με κάθε στενή μειοψηφία που κατηγορούταν ως «ολιγαρχική». Αυτό συνεπαγόταν τη θεωρία ότι είναι πλέον ακατάλληλη η κατηγοριοποίηση αριστερά/δεξιά ή η ταξική ανάλυση κ.ο.κ. Ο Ερεχόν θεωρητικοποίησε τη δυνατότητα μιας γρήγορης εκλογικής νίκης, στον στόχο της οποίας έπρεπε να υποταγούν τα πάντα: η αποτελεσματικότητα σε βάρος της δημοκρατίας, η ιεραρχία σε βάρος της οργάνωσης από τα κάτω σε κύκλους, η εκλογική πολεμική μηχανή (έτσι ακριβώς διατυπώθηκε) εναντίον του μαζικού κόμματος, η δημοψηφισματική απόφαση σε βάρος της δημοκρατικής διαβούλευσης.

Μετά την πρώτη εσωκομματική νίκη αυτής της κλίκας, οι «κύκλοι» έπαψαν να έχουν τη δυνατότητα λήψης αποφάσεων και η εκλογή ηγετικών οργάνων γινόταν έξω από τη δικαιοδοσία της βάσης, μέσω online ψηφοφοριών από άτομα που γράφτηκαν συμπληρώνοντας μια φόρμα στο site. Αυτή ήταν η μόνη δέσμευση που είχαν τα μέλη. Οι εκλογές γίνονταν χωρίς συζήτηση και με προσωποποιημένο τρόπο. Ήταν μια επιλογή σε πλήρη αντίθεση με τη λειτουργία ενός μαζόμενου κόμματος και ενός οργανωμένου μαζικού κόμματος. Ο έλεγχος και η ανάκληση των ηγετών από τη βάση ήταν συνεπώς ανέφικτα.

Τα θεωρητικά σχήματα υποστήριξης αυτής της πρακτικής δεν προκάλεσαν καμιά σοβαρή ποιότητας θεωρητική και ιδεολογική αντιπαράθεση είτε μέσα στους ακαδημαϊκούς, είτε μέσα στους πολιτικοποιημένους κύκλους. Αυτή διεξήχθη μόνο μέσα σε μια μικρή μειοψηφία, που είχε πολύ άμεση εμπλοκή στην οικοδόμηση του Ποδέμος -εκφράζοντας τη μία ή την άλλη άποψη- και από μια μειοψηφία που υπεράσπιζε το δικομματικό κατεστημένο.

Αν και οι κοινοβουλευτικές εκλογές του 2015 και του 2016 έφεραν καλά αποτελέσματα για το Ποδέμος, δεν έφεραν τον πολυαναμενόμενο στόχο του ξεπεράσματος του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Η εκλογική πτώση άρχισε ταυτόχρονα με το κινήρι ψήφων δια της εγκατάλειψης κάθε ριζοσπαστισμού. Η «στιγμή του λαϊκισμού» -κατά Λακλάου, που διαφήμιζε στο Ισπανικό Κράτος η Σαντάλ Μουφ

στη μεγάλη πανεθνική εφημερίδα Ελ Παίς- είχε πλέον συρρικνωθεί απλώς σε έναν λαϊκιστικό τρόπο λειτουργίας.⁴ Οι κάλπες μετέτρεψαν τα θεωρητικά σχήματα σε στάχτες.

Στο επόμενο συνέδριο, το Βισταλέγκρε 2, ο Ιγκλέσιας στράφηκε προς τα αριστερά και εκκαθάρισε την τάση του Ερεχόν. Η σύγκρουση ανάμεσα σε αυτούς τους δύο γραφειοκρατικούς μηχανισμούς για τον έλεγχο του κόμματος εξέφραζε αυτό που εγώ κι ο Χάιμε Παστόρ είχαμε περιγράψει ως «*Πάμπλο Ιγκλέσιας εναντίον Ινίγο Ερεχόν: Μεταξύ αναστημένου ευρωκομμουνισμού και νεολαϊκισμού του κέντρου*».⁵ Για άλλους, όπως ο Εμανουέλ Ροντρίγκεζ, η σύγκρουση ήταν άλλη μια έκφραση της ιδεολογίας και της αντίληψης περί πολιτικής που επικρατούσε στο Ποδέμος ως μια υπόθεση παραγωγής νέων ελίτ, σύγκρουση μεταξύ τους και ικανοποίηση των προσδοκιών ακαδημαϊκών στοιχείων της προοδευτικής μεσαίας τάξης που δεν έχουν μέλλον.⁶ Η ένταση της σεχταριστικής σύγκρουσης ανάμεσα στις δύο φράξιες των πρώην συμμάχων, στα ΜΜΕ και στα κοινωνικά δίκτυα, πριν τη διεξαγωγή της δεύτερης συνέλευσης πολιτών απειλούσε την ίδια τη διεξαγωγή της. Παρά τη γενικευμένη «καυτή» ατμόσφαιρα, το συνέδριο έλαβε χώρα κυρίως λόγω των προσπαθειών και της ψυχραιμίας των Αντικαπιταλιστάς. Το περιέγραψε στο χρονικό του ένας δημοσιογράφος με ελάχιστη συμπάθεια στον επαναστατικό μαρξισμό, ο Ραούλ Σολίς, εκφράζοντας την έκπληξή του που η επαναστατική μαρξιστική Αριστερά «είχε λογική στάση».⁷

Για κάποιους μήνες, η αριστερή στροφή του Ιγκλέσιας ευνοούσε την πολιτική των Αντικαπιταλιστάς. Όμως ο Ιγκλέσιας εξαπέλυε επίθεση στον πλουραλισμό. Πρώτα, περιθωριοποίησε τον Ερεχόν, έναν πραγματικό Επιμηθέα αυτής της ιστορίας, που όταν ανακάλυψε καθυστερημένα το είδος του κόμματος που είχε σχεδιάσει και μπόρεσε να δει τι θα βγει από το Κουτί της Πανδώρας του Ποδέμος, αποφάσισε να αποχωρήσει για πολιτικούς λόγους, αλλά κυρίως γιατί δεν μπορούσε να αναπνεύσει σε μια οργάνωση χωρίς δημοκρατία. Αμέσως μετά ήρθε η εκκαθάριση, με τη χρήση γραφειοκρατικών μέσων, των Αντικαπιταλιστάς.

Πολύ σύντομα ο Ιγκλέσιας μπήκε σε μια διαδρομή, με ζιγκ ζαγκ αριστερά και δεξιά, προς τις νεανικές του αντιλήψεις που είχαν ευρωκομμουνιστικές ρίζες. Έφτασε να επικαλείται τη μνήμη του Σαντιάγκο Καρίγιο, του ηγέτη του ΚΚ Ισπανίας ο οποίος, μαζί με τον Ενρίκο Μπερλινγκουέρ του Ιταλικού ΚΚ και τον Ζορζ Μαρσέ του Γαλλικού ΚΚ, ήταν οι πατέρες του ευρωκομμουνισμού, της νέας μεθόδου (όπως έλεγαν οι ίδιοι) ανάδειξης στην κυβέρνηση δια του κοινοβουλευτικού συστήματος. Ο Ιγκλέσιας άρχισε να υποστηρίζει τα οφέλη του Συντάγματος του 1978, ως μια δημοκρατική κοινωνική ασπίδα, λες και μπορεί ένα Σύνταγμα να κατακερματιστεί σε μέρη όπου κάθε άρθρο δεν συνδέεται με το άλλο, ούτε αντανακλούν όλα μαζί τη λογική νομιμοποίησης του μετα-φρανκικού φιλελεύθερου καθεστώτος. Άρχισε να μιλά για μερική μεταρρύθμισή του, «*όταν θα είναι εφικτό*».

Αν και ο Πάμπλο Ιγκλέσιας χρησιμοποίησε το εννοιολογικό πλαίσιο του Λακλάου στη ρητορική του, δεν υπήρξε πιστός μαθητής του -απλά το αξιοποίησε προς όφελός του. Οι θεωρίες αυτού του μετα-μαρξιστή διανοούμενου ταίριαζαν

με τον εκλογικιστικό δρόμο προς την εξουσία και με τον κυρίαρχο ρόλο του ηγέτη, του Ιγκλέσιας σε αυτή τη διαδικασία. Οι αφηρημένες εκκλήσεις στη δημοκρατία ως εργαλείο μετασχηματισμού της κοινωνίας μέσα στο θεσμικό πλαίσιο της φιλελεύθερης δημοκρατίας -που δεν αμφισβητείται- οδηγούν στην ανικανότητα του αριστερού λαϊκισμού και του ευρωκομμουνισμού να κυβερνήσουν βελτιώνοντας ουσιαστικά και με διακριτό τρόπο τις συνθήκες διαβίωσης του λαού μέσα σε μια συνθήκη οικονομικής κρίσης. Πόσο μάλλον να μετασχηματίσουν την κοινωνία. Ο Στάθης Κουβελάκης έχει δίκιο όταν ασκεί κριτική στον Λακλάου ότι η αντίληψή του περί ριζοσπαστικής δημοκρατίας, η οποία αποκλείει τη ρήξη με την καπιταλιστική κοινωνικο-οικονομική τάξη πραγμάτων και τις αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας, είναι αυτοπεριοριστική. [Contretemps, 24 June 2019 [Contre la raison populiste. Les impasses d'Ernesto Laclau].

Και αξίζει να θυμόμαστε ότι σε αντίθεση με τις πεποιθήσεις του Λακλάου, η ταξική πάλη είναι αυτή που λειτουργεί ως «*παράγοντας συγκρότησης του πολιτικού υποκειμένου*» και όχι η λεγόμενη «*λαϊκιστική τακτική*».

Σε καθεμιά από τις εκλογές που ακολούθησαν, περιλαμβανομένων αυτών του 2019 στις οποίες ο Ιγκλέσιας ηγήθηκε της συμμαχίας των Ποδέμος με την Ενωμένη Αριστερά που ονομάστηκε Ουνίδα Ποδέμος (UP), η απώλεια ψήφων και εδρών ήταν διαρκής και έντονη. Το βάρος και η παρουσία στα ΜΜΕ περιοριζόταν. Το Ποδέμος δεν καθόριζε πλέον την πολιτική ατζέντα ή τους όρους της δημόσιας συζήτησης. Το κύρος της οργάνωσης -που ήταν πολύ ψηλό αρχικά- υποχωρούσε με κάθε δημοσκόπηση. Ψάχνοντας τις χαμένες ψήφους, άρχισε η απελπισμένη αναζήτηση πιο παραδοσιακών αριστερών και κεντροαριστερών ακροατηρίων. Το ίδιο αποτέλεσμα και η ίδια μοίρα χτύπησε το Μας Παϊς, τη διάσπαση που είχε καθοδηγήσει ο Ινίγο Ερεχόν. Ενώ αρχικά το Ποδέμος είχε τεράστια ελκτική δύναμη με την προκλητική και νικηφόρα αφήγησή του, τα εκλογικά του αποτελέσματα μετέτρεψαν αυτή την ορμή στο ωμό και ποσιμπιλιστικό [ΣτΜ: τον αυτοπεριορισμό στο «εφικτό»] «*δημιουργηθήκαμε για να κυβερνήσουμε*». Αυτή η στροφή ευνοήθηκε από τη διαδικασία πολιτικής αποδυνάμωσης της Ενωμένης Αριστεράς, με τον θρίαμβο των απόψεων του κυβερνητισμού στο εσωτερικό της και την αυξανόμενη υπόκλιση της στο Ποδέμος.

Οι αδυναμίες και τα λάθη των Αντικαπιταλιστάς

Η έκβαση της σύγκρουσης ρεφορμιστών/επαναστατών μέσα στο Ποδέμος δεν ήταν δεδομένη εκ των προτέρων και υπήρχαν πραγματικές δυνατότητες. Η αξιοποίησή τους και η διεξαγωγή της σύγκρουσης προϋπέθεταν την έξοδο από την «ασφαλή ζώνη» μέσα στην οποία, πολύ συχνά, συμβιβάζονται οι μικρές ομάδες και οργανώσεις της ριζοσπαστικής Αριστεράς, περιορίζοντας τη δραστηριότητά τους στην «οικοδόμηση» γύρω από τον εαυτό τους, την απεύθυνση καταγγελιών ή εκκλήσεων σε άλλα πολιτικά υποκείμενα και τον προπαγανδισμό, χωρίς θέληση ή ικανότητα να σχεδιάσουν πολιτικά σχέδια για τη μαζική δράση και σε

συνάρτηση με αυτή. Οι Αντικαπιταλίστας «ρίσκαραν χοντρά», είχαν θράσος και ξεδίπλωσαν όλες τις προγραμματικές και τακτικές τους δυνατότητες.

Το έργο με το οποίο αναμετρήθηκαν ήταν τεράστιο: η οικοδόμηση ενός μαζικού κόμματος εκ του μηδενός, σε μια συνθήκη κοινωνικής κρίσης, αλλά και με περιορισμένη κουλτούρα και παραδόσεις οργανωμένης πάλης. Με μια συνθήκη κρίσης του πολιτικού καθεστώτος -δεδομένης της απογοήτευσης της νεολαίας και της έκτασης της καταλανικής σύγκρουσης με το κεντρικό κράτος- αλλά όπου οι μετα-φρανκικοί κρατικοί μηχανισμοί παρέμεναν άθικτοι, χωρίς ρωγμές. Με μια κρίση του δικομματισμού που προκαλούσε συνθήκες ακυβερνησίας, αλλά με ένα σταθεροποιημένο PSOE που διατηρούσε την εμπιστοσύνη -συρρικνωμένη, αλλά ακόμα πλειοψηφική- των ανθρώπων της Αριστεράς. Σε αυτές τις συνθήκες, η οικοδόμηση της εναλλακτικής πολιτικής πρότασης ήταν μια δύσκολη αποστολή. Οι παράγοντες που εξηγούν την ύπαρξη του παραθύρου ευκαιρίας για τη δημιουργία του Ποδέμος μπορούσαν να εξελιχθούν σε Αχιλλείο Πτέρνα του. Για παράδειγμα, τα προηγούμενα χρόνια καταστροφής και υποχώρησης της συνείδησης του εργατικού κινήματος και η κατάρρευση της ρεφορμιστικής και επαναστατικής πολιτικής Αριστεράς. Αλλά, πάνω από όλα, το γεγονός ότι η οργανική κρίση δεν είχε ακόμα συμβεί. Όλα αυτά αντικειμενικά εμπόδιζαν την επιτυχία του σχεδίου των Αντικαπιταλίστας να κάνουν το Ποδέμος ένα εργαλείο για την απελευθέρωση.

Ωστόσο, είναι αναγκαίο να τονίσουμε κάποια λάθη κι αδυναμίες που, πέρα από τις αντικειμενικές δυσκολίες, βάρυναν τους Αντικαπιταλίστας. Ένα πρώτο λάθος ήταν η αποδοχή του ντε φάκτο στενού πλαισίου, που επέβαλε η κλίμα μέσα από τη νομιμοποίηση (με ένα μυστικό και χειριστικό τρόπο) των αντιδημοκρατικών και ιεραρχικών δομών, που παραχωρούσαν νόμιμα δικαιώματα ιδιοκτησίας στην ομάδα του Ιγκλέσιας. Μαζί με αυτό, έγινε μια προσπάθεια να υποβιβαστούν οι Αντικαπιταλίστας ως ιδρυτικό πολιτικό υποκείμενο, να παρουσιαστούν τα μέλη τους ως «εξωτερικοί» συνωμότες, εισοδιστές και εχθροί του σχεδίου που οι ίδιοι είχαν δημιουργήσει!

Ας θυμηθεί ο αναγνώστης τη φωτογραφία του Λένιν και του Τρότσκι σε μια συγκέντρωση, η οποία λογοκρίθηκε και αλλάχτηκε από τον Στάλιν σε μια επίδειξη φωτογραφικής μαγείας, που στόχευε να διαγράψει τη μνήμη και να οικειοποιηθεί την επανάσταση. Ε, λοιπόν, κάτι παρόμοιο συνέβη στο Ποδέμος. Πώς να χαρακτηρίσουμε τη στάση των Αντικαπιταλίστας σε αυτό το ζήτημα; Σήμερα πια μπορούμε να σκεφτούμε μόνο έναν προσδιορισμό: Αφελής και ανεύθυνη εμπιστοσύνη.

Υπήρξε μια υποκειμενική πεισματική υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων παρέμβασης των περιορισμένων οργανωμένων δυνάμεών μας. Όχι τόσο στο πεδίο της υποστήριξης της αρχικής αυθόρμητης και μαζικής ανταπόκρισης των ακτιβιστών, αλλά απέναντι στην υπερ-ηγεσία που χιζόταν στα ΜΜΕ και το δημοψηφισματικό δεσμό που υπήρχε (και καλλιεργούταν) ανάμεσα στο χαρισματικό ηγέτη και τις μάζες. Αυτή προέκυψε χωρίς καμιά διαδικασία βαθιάς πολιτικοποίησης,

εκπαίδευσης στελεχών, συστηματικής δόμησης της μαχητικότητας και οργανικής σχέσης με πλατιά στρώματα του λαού της Αριστεράς, αλλά μέσα σε ένα βαθύ αίσθημα ανάγκης για αλλαγή και εμφάνιση νέων κατευθύνσεων και νέων εκπροσώπων. Αυτός ο παράγοντας ήταν κλειδί για το βαθμό αυτονομίας που πέτυχε ο Πάμπλο Ιγκλέσιας στο ρόλο του γενικού γραμματέα -εκλεγμένου ξεχωριστά από την υπόλοιπη ηγεσία με δημοψηφισματικό τρόπο- για να επιβάλει τις δικές του κατευθύνσεις στο Ποδέμος, να περιθωριοποιήσει κάθε πρόταση για δημοκρατικές δομές και να δικαιολογήσει κάθε είδους πολιτική στροφή με βάση τις επιδιώξεις του σε κάθε συγκυρία.

Σε εκείνη τη φάση, το Ποδέμος συγκρότησε τη λεγόμενη «μιντιακή διοίκηση» με τον Σαντιάγο Άλμπα, η οποία για ένα σύντομο χρονικό διάστημα έφερε μια πραγματική ανατροπή στην πολιτική επικοινωνία, στα κοινωνικά δίκτυα, στη σχέση με τα οπτικοακουστικά μέσα. Αυτή την κομματική μηχανή την οικειοποιήθηκε αποκλειστικά η συμμαχία Ιγκλέσιας-Ερεχόν. Απέναντι σε αυτό, οι Αντικαπιταλιστές -με δεδομένο ότι η πρόσβαση στην κοινότητα του Ποδέμος είχε μπλοκαριστεί από τη γραφειοκρατική κλίκα- δεν οργάνωσαν, έστω σε εμβρυακό επίπεδο, ένα σύστημα επικοινωνίας που, όσο περιορισμένο κι αν ήταν, θα επέτρεπε να εκφράζει τις θέσεις τους στα ΜΜΕ και στα κοινωνικά δίκτυα με αυτόνομο τρόπο. Αυτό υπήρξε για καιρό ένα από τα βάρη που εμπόδιζαν τη δράση μας.

Ο νεοαρχηγισμός [ΣτΜ: Neocaudillismo, από τον caudillo, την παραδοσιακή λατινοαμερικάνικη φιγούρα του χαρισματικού ηγέτη] στο Ισπανικό Κράτος εμπνεύστηκε ιδεολογικά, πολιτικά και οργανωτικά από τις λατινοαμερικάνικες λαϊκιστικές εμπειρίες που βρίσκονται σήμερα σε παρακμή. Αλλά η ηγεσία του Ποδέμος υπερασπιζόταν τη «συγκυριακή» και «εργαλειακή» αναγκαιότητα του νεοαρχηγισμού, επικαλούμενη διαρκώς τη χρησιμότητά του και τις ευκαιρίες που αυτός δημιουργούσε «στην εκλογική και επικοινωνιακή λογική της κοινωνίας στον 21ο αιώνα». Το επόμενο πρόβλημα, σε συνάφεια με το προηγούμενο, είναι ότι οι Αντικαπιταλιστές δεν εντόπισαν έγκαιρα ότι αυτός ο αρχηγισμός επικοινωνούσε πολύ καλά με τμήματα που προέρχονταν από μετα-σταλινικές εμπειρίες και με τους λιγότερο πολιτικοποιημένους, οι οποίοι αποδέχονταν πρόθυμα την ιεραρχία της οργάνωσης, στην οποία πολλοί από αυτούς άρχισαν να αυτοαποκαλούνται «στρατιώτες».

Η ταχεία διαδικασία γραφειοκρατικοποίησης ευνοήθηκε από το γεγονός ότι αρκετοί αριστεροί αγωνιστές των κοινωνικών κινημάτων, χωρίς επαρκή πολιτική εμπειρία, αρχικά έδειξαν δυσπιστία απέναντι στο Ποδέμος -οπότε η αντικαπιταλιστική του πτέρυγα δεν μπορούσε να υπολογίζει στη βοήθειά τους σε μια κρίσιμη στιγμή. Μετά τις εκλογικές επιτυχίες του νέου κόμματος, τέτοιοι ακτιβιστές το προσέγγισαν πλέον, αλλά τυφλωμένοι, όπως πάνε τα κουνούπια προς το φως. Το προσέγγισαν, όταν ήταν πλέον αργά για να καθορίσουν την οργάνωση σε μια δημοκρατική κατεύθυνση. Χωρίς σαφή πολιτικό προσανατολισμό, κάποιοι συμβιβάστηκαν στη νέα κατάσταση, άλλοι απλά αναζήτησαν μια δουλειά στις

θεσμικές θέσεις, άλλοι έφυγαν αργότερα από το Ποδέμος μαζί με ένα μεγάλο κομμάτι αυτών που είχαν ενταχθεί από νωρίς.

Σε αυτή την κατάσταση, οι Αντικαπιταλιστές έκαναν ένα λάθος στο Βισταλέγκρε 1. Καθώς το πλαίσιο της διαμάχης επικεντρώθηκε στο οργανωτικό μοντέλο, εστίασαν τις προσπάθειές τους σχεδόν αποκλειστικά στις απαντήσεις που έδιναν στο ζήτημα της δημοκρατίας. Ήταν ένα πραγματικά σημαντικό ζήτημα, αλλά δεν δόθηκε αρκετή ενέργεια στη μάχη για ένα πολιτικό σχέδιο που θα διευκόλυνε την ένταξη υπαρκτών ριζοσπαστικών ρευμάτων στο περιβάλλον των Αντικαπιταλιστών. Ένα μάθημα που προκύπτει από τότε και αφορά και το μέλλον: η εγκαθίδρυση της σχέσης μεταξύ του πολιτικού σχεδίου και των προσδοκιών για μια οικοσοσιαλιστική και φεμινιστική κοινωνία είναι αναντικατάστατη προϋπόθεση για την οικοδόμηση στρατηγικών πολιτικών συσπειρώσεων που οφείλουν να έχουν ως ορίζοντα μια κοινωνία πέρα από τον καπιταλισμό. Μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορεί να δημιουργηθεί και να ενοποιηθεί ένα ανταγωνιστικό ιστορικό μπλοκ. Οι Αντικαπιταλιστές δεν κατάφεραν να θέσουν αυτό το ζήτημα στο επίκεντρο της οικοδόμησης του Ποδέμος και αυτό επέτρεψε στην ηγεσία του να ελίσσεται και να αλλάζει πολιτικές θέσεις κατά βούληση, καθορίζοντας συνεπώς τους στόχους με βάση τις άμεσες επιδιώξεις της.

Αλλά το θεμελιώδες ζήτημα είναι ότι καθώς το έργο ήταν Τιτάνιο, οι Αντικαπιταλιστές δεν είχαν επαρκείς αριθμούς, κοινωνικό ριζώμα και -ακόμα πιο σημαντικό- επαρκή βαθμό πολιτικής συνοχής, όταν αναλάμβαναν την υλοποίηση του σχεδίου που πρότεινε η ηγεσία. Γι' αυτό το λόγο προέκυψε η απώλεια ενός λιγότερο τολμηρού, πιο σχεταριστικού κι αριστεριστικού τμήματος που μετά από ένα σύντομο χρονικό διάστημα έπαψε να υπάρχει. Αλλά υπήρξαν επίσης απώλειες ενός τμήματος που περιόρισε τις προσδοκίες του στον εκλογικό δρόμο και δεν έβλεπε πλέον την ανάγκη ύπαρξης μιας επαναστατικής μαρξιστικής οργάνωσης μέσα στο πλαίσιο ενός πλατύτερου κόμματος.

Η ηγεσία των Αντικαπιταλιστών είχε μια καλή κατανόηση της κατάστασης που την οδήγησε στο συμπέρασμα της ανάγκης ίδρυσης του Ποδέμος, αλλά δεν είχε κατανοήσει επαρκώς τις πολιτικές προϋποθέσεις κι απαιτήσεις για να αντιμετωπίσει αυτό το άλμα. Από αυτό το ζήτημα μπορεί να προκύψει ένα μάθημα, με τη σκέψη σε μελλοντικά καθήκοντα μετά το Ποδέμος: Την ανάγκη να έχει υπάρξει σημαντική ιδεολογική και στρατηγική προετοιμασία μέσα στην οργάνωση, προτού ληφθούν αποφάσεις τέτοιου μεγέθους. Αλλά καθώς οι συνθήκες μέσα στις οποίες θα προκύψουν νέα παράθυρα ευκαιρίας για ποιοτικά άλματα δεν μπορούν να μαντευτούν μαγικά ή να προβλεφθούν επιστημονικά, είναι κρίσιμο να δημιουργήσουμε με συνειδητό και σχεδιασμένο τρόπο μια εσωτερική συνέπεια μέσα στην οργάνωση -ανώτερη από αυτή που προκύπτει αυθόρμητα και ρουτινιάρικα. Αυτό θα πρέπει να είναι ένα διαρκές κεντρικό καθήκον που θα αποδειχθεί πολύ χρήσιμο στο να δρούμε από κοινού, με στρατηγική σκέψη, τακτική ευφυΐα και οργανωτική δημιουργικότητα, ώστε οι ευκαιρίες να γίνονται δυνάμεις και οι δυνατότητες να γίνονται πραγματικότητες.

Θα ξαναβρεθούμε στους αγώνες

Όπως εξήγησε ο Ραούλ Καμάργκο σε μια συνέντευξη, οι λόγοι της αποχώρησης των Αντικαπιταλιστών από το Ποδέμος είναι δύο κατηγοριών.⁸ Αφενός, η απουσία εσωτερικής δημοκρατικής ζωής σε έναν οργανισμό όπου τα σώματα σπάνια συναντιούνται ή συζητούν, όπου δεν γίνεται σεβαστή η αναλογικότητα στην εκλογή θέσεων στην ηγεσία ή στις εκλογικές υποψηφιότητες που αποφασίζει ο γενικός γραμματέας. Όλα αυτά εμποδίζουν την ανάπτυξη μιας πλουραλιστικής οργανικής ζωής. Αφετέρου, επειδή η διαδικασία αποδοχής του συνταγματικού πλαισίου του καθεστώτος του 1978 και της ευέλικτης προσαρμογής στην οικονομία της αγοράς από την ομάδα του Ιγκλέσιας συνοδεύτηκε από την προσέγγιση με το PSOE, που κορυφώθηκε στο σχηματισμό της κοινής κυβέρνησης, όπου το Unidas Podemos (UP) παίζει δευτερεύοντα και συμπληρωματικό ρόλο.

Οι συμφωνίες του UP με το PSOE για τον προϋπολογισμό και το πρόγραμμα της κυβέρνησης συνασπισμού έχουν υποταχθεί στις απαιτήσεις του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Πρόκειται για μια κυβέρνηση που, υπό την ηγεμονία και την άγρυπνη επιφυλακή της υπουργού Οικονομίας, Νάντια Καλβίνιο, έχει μια οικονομική και κοινωνική πολιτική που καθορίζεται από τα όρια που θέτουν ανά πάσα στιγμή η Κομισιόν, το Συμβούλιο, το Γιούρογκρουπ και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Το κοινωνικό πνεύμα με το οποίο κινείται το Ποδέμος είναι αδιαμφισβήτητο, αλλά οι προτάσεις που καταθέτει -και αυτό φάνηκε και στην πανδημία- είναι περιορισμένης έκτασης και στόχων. Τα μέτρα υπεράσπισης των πλέον αδύναμων είναι αναγκαία ως ανακούφιση, αλλά ανεπαρκή. Τα μέτρα στο μέτωπο της εργασίας έχουν ημερομηνία λήξης και στηρίζονται σε ακόμα μεγαλύτερη χρέωση των κρατικών ταμείων και σε μέτρα στήριξης των επιχειρηματικών κερδών.

Κατά τη σύντομη ως τώρα εμπειρία της λεγόμενης προοδευτικής κυβέρνησης, το UP έχει προχωρήσει σε ένα κύμα υποχωρήσεων, εγκαταλείποντας ακόμα και πτυχές του προγράμματος που είχε συμφωνηθεί με το PSOE, ενώ έχει συναινέσει σιωπηλά σε σημαντικές πολιτικές υποχωρήσεις και οικονομικές αποφάσεις. Μια από τις επόμενες δοκιμασίες θα είναι η στάση του στην εξελισσόμενη κρίση του θεσμού της μοναρχίας, ο οποίος δεν θα πτυθηθεί μόνο με δηλώσεις μέσα στο κοινοβούλιο.

Δεν χρειάζεται να ενώνεις το λαό, να απευθύνεσαι στα συμφέροντα του λαού, να έχεις μια εκλογική παρουσία, ή να συμμετέχεις σε μια κυβέρνηση, αν αυτά δεν περιστρέφονται γύρω από ένα σχέδιο τερματισμού της αλλοτρίωσής του. Κάτι το οποίο, επιπλέον, μας υποχρεώνει να θυμηθούμε κατηγορίες και όρους όπως η κοινωνική τάξη και η εκμετάλλευση. Χρειάζεται να αντιλαμβανόμαστε την κοινωνική πλειοψηφία όχι ως ένα αριθμητικό άθροισμα ατόμων, αλλά ως μια αλγεβρική συνένωση της εργατικής τάξης με όλα τα κοινωνικά στρώματα που έχουν ανοιχτούς λογαριασμούς με το σύστημα, ικανή να διαμορφώσει ένα νέο ηγεμονικό μπλοκ. Με άλλα λόγια, μια αντίληψη του λαού ως ένα πραγματικά

ανταγωνιστικό πολιτικό υποκείμενο, που διεκδικεί την εξουσία με κάθε τρόπο. Αυτό απέχει πολύ από τον περιορισμό των επιδιώξεων του λαού απλώς στην κατάληψη μερικών υπουργικών χαρτοφυλακίων, από μια νέα ελίτ επαγγελματικοποιημένων νεαρών πολιτικών.

Το Ποδέμος έχει γίνει ένας δημοψηφισματικός εκλογικός μηχανισμός που, αν και εκπροσωπεί κομμάτι της Αριστεράς -έστω και με περιορισμένο τρόπο- αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη της λαϊκής αυτο-οργάνωσης. Αφενός, επειδή υπό την ηγεσία του, ο πολιτικός αγώνας έχει περιοριστεί απλώς σε θεσμικό αγώνα. Αφετέρου, επειδή έχει μια εργαλειακή σχέση με τις κοινωνικές οργανώσεις. Αυτά λειτουργούν συμπληρωματικά και υπηρετούν τον προσανατολισμό κυβερνητισμού του Ιγκλέσιας, που χαρακτηρίζεται από τη διακυβέρνηση με κάθε κόστος, την ενσωμάτωση στις δομές «προοδευτικής διαχείρισης» του κρατικού μηχανισμού, τον περιορισμό της εφαρμοσμένης πολιτικής από «ποσιμπλιστικά» («εφικτά») κριτήρια και την εγκατάλειψη του στόχου του μετασχηματισμού του πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού συστήματος. Μια λογική που υιοθετεί διαρκώς τη λογική του μικρότερου κακού, όπως φαίνεται σήμερα από τη διαχείριση της κοινωνικής κρίσης μετά τον Covid-19.

Συνοψίζοντας, η σημερινή ακτινογραφία του Ποδέμος δείχνει ένα ιεραρχικό κόμμα του οποίου τα ηγετικά σώματα δεν έχουν ζωή, καθώς ταυτίζονται με την κοινοβουλευτική ομάδα και τα μέλη της κυβέρνησης. Ένα κόμμα που έχει χάσει σχεδόν πλήρως τη βάση των αγωνιστών του κι έχει περιορίσει την πολιτική του δράση σε μια θεσμική παρουσία χωρίς προτάσεις και ιδέες μετασχηματισμού. Το βασικό αντικείμενο της ενδοσκοπής και των απολογισμών του είναι η θέση του στις δομές του κράτους και τα εσωτερικά του προβλήματα. Ένα κόμμα που -στην κατηγοριοποίηση που έκανε ο Αντόνιο Γκράμσι στις «Σύντομες Σημειώσεις για τις Πολιτικές του Μακιαβέλι»- έχει αφοσιωθεί στη «μικρή πολιτική»: σε «επιμέρους και καθημερινά ζητήματα που προκύπτουν εντός ενός ήδη εγκαθιδρυμένου πλαισίου κατά τους αγώνες μεταξύ διαφορετικών πτερυγών της ίδιας πολιτικής τάξης για τον πρώτο ρόλο». Ένα κόμμα που έχει εγκαταλείψει τη «μεγάλη πολιτική», η οποία πραγματικά «αντιμετωπίζει τα ζητήματα του κράτους και των κοινωνικών μετασχηματισμών». Που έχει κάνει το λάθος -για το οποίο προειδοποιούσε ο Γκράμσι- να μην καταλαβαίνει ότι «κάθε στοιχείο της μικρής πολιτικής» γίνεται «ζήτημα της μεγάλης πολιτικής».

Αυτά δεν είναι καλά νέα. Η σημερινή πολιτική κατάσταση δεν ευνοεί τις θέσεις της Αριστεράς, παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες και προκλήσεις από την απουσία της μεσολάβησης ενός μαζικού κόμματος. Αλλά αυτή η παρατήρηση δεν ακυρώνει τις θετικές πτυχές που επισημάνθηκαν παραπάνω όσον αφορά το γεγονός ότι οι Αντικαπιταλιστές πέρασαν μέσα από αυτή την εμπειρία -κάτι που δίνει δυνατότητες στην επαναστατική μαρξιστική οργάνωση να συνεχίσει να παίζει, όπως ισχυρίζεται ο Μπράις Φερνάντεζ, έναν ενεργό ρόλο στην κρίση του καθεστώτος του 1978.⁹ Για να το κάνει αυτό, πρέπει να προωθήσει νέες πολιτικές και κοινωνικές συμμαχίες απέναντι στις πολιτικές λιτότητας. Να συνεχίσει να εργάζεται

για τη δημιουργία αντινεοφιλελεύθερων συλλογικοτήτων με μαζική επιρροή, όπως η Adelante Andalucía. Να προωθήσει την οργάνωση συνδικαλιστικών, οικολογικών, φεμινιστικών, νεολαιίστικων και κοινωνικών αγώνων, όπως και των αγώνων για την υπεράσπιση του δημόσιου τομέα. Να γίνει ένα ιδεολογικό και πολιτισμικό σημείο αναφοράς στον εξελισσόμενο διάλογο για τη διαμόρφωση ενός νέου οικοφεμινιστικού και σοσιαλιστικού σχεδίου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η Izquierda Anticapitalista συμμετείχε στη διαδικασία δημιουργίας του Ποδέμος το 2013 και το 2014, πριν μετονομαστεί σε Αντικαπιταλίστας. Καθώς υπάρχει απόλυτη πολιτική και οργανωτική συνέχεια, χρησιμοποίησά το όνομα Αντικαπιταλίστας σε όλο το άρθρο για διευκόλυνση δική μου και των αναγνωστών.
2. Βλέπε «Podemos Manifiesto».
3. Ξαφνικά, για μια σύντομη χρονική περίοδο, οι βιτρίνες των βιβλιοπωλείων γέμισαν με έργα του Λακλάου όπως το «On Populist Reason, Hegemony and Socialist Strategy» των Λακλάου και Μουφ ή το «Podemos: In the Name of the People» των Μουφ και Ερεχόν. Αυτό που δεν μπορώ να γνωρίζω είναι αν είχαν όντως απίχηση στους αναγνώστες.
4. Βλ. El País, 10 Ιούνιο 2016 «El momento populista»
5. «Spanish state: a revived Eurocommunism vs centrist populism». [ΣτΜ: διαθέσιμο στα ελληνικά στο τεύχος 12 του περιοδικού «Κόκκινο»] Για έναν επιπλέον απολογισμό του Βισταλέγκρε 2, βλ. Raul Camargo «Vista Alegre II: The show is over, are the politics starting?».
6. Βλ. Viento Sur 7, Φλεβάρη 2017, Emmanuel Rodriguez, «El podemismo como problema y como ideología».
7. Βλ. HuffPost, 8 Φλεβάρη 2017, «La cordura de los anticapitalistas de Podemos».
8. Βλ. «Anticapitalistas leave Podemos». Original El Diario, 17 Μάρτ 2020. «Raúl Camargo: “El Podemos del Gobierno con el PSOE no es el original, ha evolucionado hacia posiciones más moderadas”».
9. Βλ. Viento Sur, 14 Απρίλιο 2020, «Y después de Covid19, ¿qué hacemos? Notas para una discusión en la izquierda».

Συζητώντας για τη σεξεργασία

Της σύνταξης

Η πανδημία Covid19 και τα κυβερνητικά μέτρα ρύθμισης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, έφεραν για λίγο στην επιφάνεια τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι σεξεργάτριες. Στη διάρκεια του περασμένου καλοκαιριού, εμφανίστηκε ένα πλήθος δημοσιευμάτων που προανήγγειλε μια συνολικότερη απόπειρα της κυβέρνησης να διαμορφώσει ένα νέο ρυθμιστικό πλαίσιο για τη σεξεργασία στην Ελλάδα.

Τα παραπάνω υπήρξαν αφορμή να ανοίξει -κατ' αρχήν εντός του φεμινιστικού κινήματος- η σχετική συζήτηση για ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει επί πολλά χρόνια το φεμινισμό σε διεθνές επίπεδο και έχει παράξει μια πολύ ζωντανή συζήτηση και αντιπαραθέσεις μεταξύ φεμινιστριών αγωνιστριών.

Θεωρούμε ότι αυτός ο διάλογος χρειάζεται να ανοίξει -και για να είμαστε σε καλύτερες θέσεις σε θεωρητικό-πολιτικό επίπεδο για να αντιμετωπίσουμε στο άμεσο μέλλον μια πιθανή κυβερνητική πρωτοβουλία, αλλά και για την ευρύτερη ανάγκη συγκρότησης άποψης μέσα στους κύκλους των φεμινιστριών αγωνιστριών πάνω σε ένα «δύσκολο» ζήτημα, που αφορά τις συνθήκες ζωής κι εργασίας χιλιάδων γυναικών.

Ως συμβολή από τη μεριά του «Κ», παρουσιάζουμε δύο κείμενα σε αυτό το τεύχος. Το πρώτο είναι το κεφάλαιο ενός βιβλίου της φεμινίστριας φιλοσόφου Σίλβια Φεντερίτσι (τίτλος πρωτότυπου *Beyond the Periphery of the Skin: Rethinking, Remaking, and Reclaiming the Body in Contemporary Capitalism* -δεν έχει ακόμα μεταφραστεί στα ελληνικά) όπου πραγματεύεται συνολικότερα το ζήτημα του σώματος στον καπιταλισμό. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο καταπιάνεται με τις ρίζες της σεξουαλικής εργασίας (με την ευρύτερη έννοια) στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, από την αυγή του καπιταλισμού μέχρι σήμερα. Είναι ένα χρήσιμο ιστορικό υπόβαθρο κατανόησης της σχέσης της ευρύτερης σεξουαλικής ζωής με την κοινωνική αναπαραγωγή, που αποτελεί χρήσιμη αφετηρία θεωρητικής κατανόησης και των ζητημάτων που άπτονται του επαγγέλματος της σεξεργασίας.

Ακολουθεί ένα άρθρο της αμερικανίδας φεμινίστριας κοινωνιολόγου Τζοάνα Μπρένερ που καταπιάνεται αμιγώς με το επάγγελμα της πώλησης σεξουαλικών υπηρεσιών στο σύγχρονο καπιταλισμό, από μια σοσιαλιστική-φεμινιστική σκοπιά. Η Μπρένερ ασχολείται με υποδειγματική νηφαλιότητα και σοβαρότητα με το θέμα. Παρουσιάζει τις διαφορετικές απόψεις, που

αντιπαρατίθενται στη διεθνή συζήτηση, εντοπίζει τις αρετές και τις αδυναμίες τους, παραθέτει εκτεταμένα αναλυτικά στοιχεία από τη διεθνή εμπειρία (νομοθετική, κοινωνική κλπ) χωρίς να αμελεί καμία διάσταση (ψυχολογική, υγειονομική, οικονομική, κινηματική) και προτείνει μια κατεύθυνση, με βασικό κριτήριο τη βελτίωση των συνθηκών ζωής (αλλά και κινηματικής δράσης/ διεκδίκησης!) των σεξεργατριών.

Η καταγωγή και εξέλιξη της σεξουαλικής εργασίας στον καπιταλισμό

Της Σίλβια Φεντερίτσι

Το κείμενο που ακολουθεί είναι κεφάλαιο του βιβλίου της Σίλβια Φεντερίτσι, «Beyond the periphery of the skin: Rethinking, Remaking, and Reclaiming the Body in Contemporary Capitalism». Τη μετάφραση έκανε η Στέλλα Μούσμουλα.

Η Σίλβια Φεντερίτσι είναι φεμινίστρια φιλόσοφος. Ενεργή ακτιβίστρια επί δεκαετίες, έχει γράψει πολλά άρθρα και βιβλία που καθόρισαν τη ριζοσπαστική φεμινιστική σκέψη.

Από τις απαρχές της καπιταλιστικής κοινωνίας, η σεξουαλική εργασία επιτελούσε δύο θεμελιώδεις λειτουργίες στο πλαίσιο της καπιταλιστικής παραγωγής και του καπιταλιστικού καταμερισμού εργασίας. Αφενός, εξασφάλιζε την παραγωγή νέων εργατών. Αφετέρου, υπήρξε βασική πτυχή της καθημερινής αναπαραγωγής τους, καθώς η σεξουαλική εκτόνωση υπήρξε, για τους άνδρες τουλάχιστον, η βαλβίδα ασφαλείας για τις

εντάσεις που συσσωρεύονταν κατά τη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας, ακόμη περισσότερο αναγκαία, καθώς για πολύ καιρό το σεξ ήταν μία από τις λίγες απολαύσεις που τους είχε απομείνει. Η ίδια η έννοια του «προλεταριάτου» παρέπεμπε σε μια εργατική τάξη που αναπαράγονταν μαζικά, όχι μόνο επειδή ένα ακόμα παιδί σήμαινε ακόμα έναν εργάτη στη φάμπρικα και ένα πρόσθετο μεροκάματο, αλλά και επειδή το σεξ ήταν η μόνη ευχαρίστηση των φτωχών.

Παρά τη σημασία της, κατά την πρώτη φάση της εκβιομηχάνισης, η σεξουαλική δραστηριότητα της εργατικής τάξης δεν αποτελούσε αντικείμενο ιδιαίτερης κρατικής παρέμβασης. Σε αυτή τη φάση, η οποία διήρκεσε μέχρι το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα, το κύριο μέλημα των καπιταλιστών ήταν η ποσότητα και όχι η ποιότητα του εργατικού δυναμικού που επρόκειτο να παραχθεί. Το γεγονός ότι οι Άγγλοι εργάτες-τριες, άνδρες και γυναίκες, πέθαιναν κατά μέσο όρο σε ηλικία 35 ετών δεν είχε σημασία για τους βρετανούς εργοστασιάρχες, εφόσον τα χρόνια αυτά δαπανούνταν εξολοκλήρου μέσα στο εργοστάσιο, από τη χαραυγή μέχρι το πλιοβασίλεμα, από τα πρώτα χρόνια της ζωής μέχρι το θάνατο, και εφόσον τεκνοποιούσαν άφθονη νέα εργατική δύναμη για την αντικατάσταση αυτών που συνεχώς εξοντώνονταν.¹ Η μόνη προσδοκία από τους εργάτες και τις εργάτριες στην Αγγλία ήταν να αναπαράγουν το προλεταριάτο σε αφθονία, και ελάχιστη προσοχή δινόταν στην «ηθική συμπεριφορά» τους. Πράγματι, θεωρούνταν αναμενόμενο ότι η «ασυδοσία» θα ήταν ο κανόνας στους κοιτώνες των παραγκουπόλεων, όπου, στη Γλασκώβη όπως και στη Νέα Υόρκη, οι εργαζόμενοι περνούσαν τις λίγες ώρες που είχαν διαθέσιμες έξω από το εργοστάσιο. Θεωρούνταν επίσης αναμενόμενο ότι οι Αγγλίδες και οι Αμερικανίδες εργαζόμενες θα ενάλλασαν ή θα συνδύαζαν τη δουλειά στο εργοστάσιο με την πορνεία, η οποία πήρε εκρηκτικές διαστάσεις σε αυτές τις χώρες ταυτόχρονα με την άνοδο της εκβιομηχάνισης.²

Τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, καθώς, υπό την πίεση και των εργατικών αγώνων, συνέβη μια αναδιάρθρωση της παραγωγής η οποία απαιτούσε ένα διαφορετικό τύπο εργαζομένου και, συνεπώς, μια αλλαγή στη διαδικασία αναπαραγωγής του. Ήταν η μετάβαση από την ελαφριά στη βαριά βιομηχανία, από το μηχανικό πλαίσιο στην ατμομηχανή, από την παραγωγή υφασμάτων στην παραγωγή άνθρακα και χάλυβα, η οποία δημιουργήσε την ανάγκη για έναν εργαζόμενο όχι τόσο αδύνατο, λιγότερο φιλάσθενο, πιο ικανό να αντέχει στους εντατικούς ρυθμούς εργασίας, που απαιτούσε η στροφή προς τη βαριά βιομηχανία. Ήταν σε αυτό το πλαίσιο που η αστική τάξη, αδιάφορη γενικά για τα υψηλά ποσοστά θνησιμότητας των βιομηχανικών εργατών, επινόπησε μια νέα στρατηγική αναπαραγωγής, αυξάνοντας το μεροκάματο για τους άνδρες εργάτες, πιέζοντας τις προλετάριες να γυρίσουν στο σπίτι και, ταυτόχρονα, αυξάνοντας την ένταση της εργασίας στο εργοστάσιο, την οποία θα ήταν πλέον ικανός να εκτελέσει ο υπό καλύτερες συνθήκες αναπαραγόμενος και καλύτερα αμοιβόμενος εργάτης.

Έτσι, μαζί με την εισαγωγή του Τειλορισμού και μια νέα συστηματική οργάνωση της εργασιακής διαδικασίας, κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα

έχουμε και ένα μετασχηματισμό της εργατικής οικογένειας, με επίκεντρο την κατασκευή ενός νέου οικιακού ρόλου για τη γυναίκα, ο οποίος θα την καθιστούσε εγγυητή της παραγωγής ενός εργατικού δυναμικού με περισσότερα προσόντα. Αυτό σήμαινε την πίεση επί των γυναικών όχι μόνο να τεκνοποιούν προκειμένου να αναπαραχθεί το αναγκαίο εργατικό δυναμικό, αλλά και να εγγυώνται την καθημερινή αναπαραγωγή των εργατών, μέσω της παροχής των υλικών, συναισθηματικών και σεξουαλικών υπηρεσιών, οι οποίες είναι απαραίτητες για τη διατήρηση της ικανότητας των εργατών για εργασία.

Σαν να συνειδητοποιήσαν ξαφνικά την πραγματικότητα της ζωής στο εργοστάσιο, γύρω στη δεκαετία του 1850 ένα πλήθος μεταρρυθμιστών άρχισε να κραυγάζει ενάντια στις πολλές ώρες που περνούσαν οι γυναίκες μακριά από το σπίτι. Μέσω μιας «προστατευτικής νομοθεσίας», πρώτα εξαλείφθηκαν οι νυχτερινές βάρδιες των γυναικών και έπειτα απομακρύνθηκαν οι παντρεμένες γυναίκες από τα εργοστάσια, ώστε να μπορέσουν να επανεκπαιδευτούν στο να λειτουργήσουν σαν «άγγελοι της οικογενειακής εστίας», γνώστριες των τεχνών της υπομονής και της υποταγής, ιδίως εφόσον δεν επρόκειτο να πληρωθούν για την εργασία για την οποία προορίζονταν.

Η εξιδανίκευση της «*γυναικείας αρετής*», που μέχρι το τέλος του αιώνα επιφυλασσόταν αποκλειστικά για τις γυναίκες της μεσαίας και ανώτερης τάξης, επεκτάθηκε σταδιακά και στις γυναίκες της εργατικής τάξης για να κρύψει την απλήρωτη εργασία που αναμένονταν από αυτές. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι βλέπουμε σε αυτή την περίοδο μια νέα ιδεολογική εκστρατεία που προωθεί μέσα στους κόλπους της εργατικής τάξης τα ιδανικά της *μητρότητας* και της *αγάπης*, εννοούμενης ως ικανότητα για απόλυτη αυτοθυσία. Η Φαντίνα, η πόρνη μπιτέρα στους «*Άθλιους*», που πουλάει τα μαλλιά της και δύο από τα δόντια της για να συντηρήσει το μωρό της, ήταν η κατάλληλη ενσάρκωση αυτού του ιδανικού. Η «*συζυγική αγάπη*» και το «*μητρικό ένστικτο*» είναι θέματα που διαπερνούν τις διαλέξεις των Βικτωριανών μεταρρυθμιστών, μαζί με τα παράπονα για τις ολέθριες επιπτώσεις της εργασίας στο εργοστάσιο πάνω στην ηθική των γυναικών και στον αναπαραγωγικό ρόλο τους.

Ωστόσο, η ρύθμιση της οικιακής εργασίας δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τη ρύθμιση της σεξουαλικής εργασίας. Όπως και με την οικιακή εργασία, αυτό που χαρακτήρισε την πολιτική του κεφαλαίου και του κράτους για τα σεξουαλικά θέματα σε αυτή τη φάση, ήταν η επέκταση και προς την προλετάρια γυναίκα των αρχών που ήδη καθόριζαν τη σεξουαλική διαγωγή των γυναικών στην αστική οικογένεια. Η πρώτη από αυτές τις αρχές ήταν η άρνηση της γυναικείας σεξουαλικότητας ως πηγής ευχαρίστησης, αλλά και χρηματικού οφέλους για τις γυναίκες. Για τη μεταμόρφωση της βιομηχανικής εργάτριας-πόρνης (και στις δύο περιπτώσεις αμοιβόμενης εργαζόμενης), σε απλήρωτη μπιτέρα-σύζυγο, έτοιμη να θυσιάσει το συμφέρον της και την επιθυμία της προς όφελος της ευημερίας της οικογένειάς της, βασική προϋπόθεση ήταν ο «*εξαγνισμός*» του μητρικού ρόλου από οποιοδήποτε ερωτικό στοιχείο.

Αυτό σήμαινε ότι η σύζυγος-μπιτέρα θα έπρεπε να απολαμβάνει μόνο την ευχαρίστηση της «αγάπης», η οποία εκλαμβάνονταν ως ένα συναίσθημα απαλλαγμένο από κάθε επιθυμία τόσο για σεξ όσο και για οικονομικές απολαβές. Στην ίδια τη σεξουαλική εργασία, ο διαχωρισμός μεταξύ του «σεξ για αναπαραγωγή» και του «σεξ για ευχαρίστηση» και, στην περίπτωση των γυναικών, ο συσχετισμός του σεξ με αντικοινωνικά χαρακτηριστικά, βάθυνε. Τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Αγγλία, θεσπίστηκε νέα νομοθεσία για την πορνεία, με στόχο τον διαχωρισμό των «τίμιων γυναικών» από τις «πόρνες» - μια διάκριση την οποία είχε υποβαθμίσει η στρατολόγηση των γυναικών στη βιομηχανική εργασία.

Ο Γουίλιαμ Άκτον, ένας από τους υποστηρικτές της μεταρρύθμισης στην Αγγλία, σημείωνε πόσο ολέθρια ήταν η συνεχής παρουσία «της πόρνης» σε δημόσιους χώρους. Οι λόγοι που ανέφερε, είναι χαρακτηριστικοί:

«Το κύριο ενδιαφέρον μου έγκειται στο να λάβουμε υπόψη την επίδραση που έχει στις παντρεμένες γυναίκες η εξοικείωση με αυτές τις συναντήσεις, όπου γίνονται μάρτυρες αυτής τη φαύλης και ανήθικης αδελφότητας γυναικών που αυτοεπιδεικνύονται με ελαφρότητα, ή αυτοαποκαλούνται “πρώτης τάξεως”, που δέχονται να γίνουν το επίκεντρο της προσοχής των ανδρών, που κολυμπάνε με ελευθεριότητα στο αλκοόλ, που συχνάζουν στα καλύτερα μέρη, ντυμένες πολύ καλύτερα από τη θέση τους, με άφθονα χρήματα για ξόδεμα, που δεν στερούν από τον εαυτό τους κανενός είδους διασκέδαση ή απόλαυση, χωρίς να επιβαρύνονται από οικιακά καθήκοντα και παιδιά. Όσο προσποιητή κι αν είναι αυτή η επίδειξη, αυτή η πραγματική ανωτερότητα της έκφυλης ζωής αποκλείεται να διαφεύγει της προσοχής του πανέξυπνου φύλου».

Η πρωτοβουλία του Άκτον είχε ως κίνητρο και μια άλλη ανησυχία: την εξάπλωση των αφροδισίων νοσημάτων, ιδίως της σύφιλης, μεταξύ του προλεταριάτου:

«Ο αναγνώστης, ο οποίος τυγχάνει να είναι ευσυνείδητος γονέας, πρέπει κατ' ανάγκη να με υποστηρίξει. Διότι, αν τεθούν σε λειτουργία τα υγειονομικά μέτρα τα οποία υποστηρίζω, δεν θα μειώσουν την αγωνία του, καθώς θα αναλογίζεται το μέγα άλμα των αγοριών του από τη βρεφική ηλικία στην ενηλικίωση; Οι άνθρωποι του κράτους και οι πολιτικοί οικονομολόγοι ήδη με υποστηρίζουν, διότι δεν είναι οι στρατοί και στόλοι που υποβαθμίζονται, δεν είναι η εργασία που εξασθενίζει, δεν είναι ο πληθυσμός που υποβαθμίζεται από τα δεινά τα οποία προτείνω να αντιπαλέψουμε;».

Η νομοθετική ρύθμιση της πορνείας είχε ως συνέπεια το να υποβληθούν οι σεξεργάτριες σε ιατρικό έλεγχο, σύμφωνα με το μοντέλο που υιοθετήθηκε στη Γαλλία από το πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.

Με αυτή τη νομοθετική ρύθμιση, η οποία κατέστησε το κράτος, μέσω της αστυνομίας και του ιατρικού προσωπικού, τον άμεσο επόπτη της σεξουαλικής

εργασίας, έχουμε τη θεσμοθέτηση της πόρνης και της μητέρας ως ξεχωριστές, αλληλοαποκλειόμενες γυναικείες μορφές και λειτουργίες. Έχουμε δηλαδή, τη θεσμοθέτηση μιας μητρότητας χωρίς ευχαρίστηση και μιας «ευχαρίστησης» χωρίς μητρότητα. Η κοινωνική πολιτική άρχισε να έχει την απαίτηση από την πόρνη να μη γίνει μητέρα.³ Η μητρότητά της έπρεπε να κρυφτεί, να απομακρυνθεί από το χώρο εργασίας της. Στη λογοτεχνία της εποχής, το παιδί της πόρνης ζει στην ύπαιθρο και η επιμέλειά του έχει ανατεθεί σε φιλεύσπλαχνους ανθρώπους που το φροντίζουν. Αντιθέτως, αναμενόταν από τη μητέρα, τη σύζυγο, την «τίμια γυναίκα» να θεωρεί το σεξ μόνο ως οικιακή υπηρεσία, ένα αναπόδραστο συζυγικό καθήκον, το οποίο όμως δεν θα της έδινε καμιά ευχαρίστηση. Το μόνο σεξ που αναγνωριζόταν στη μητέρα ήταν το σεξ που είχε εξαγνιστεί μέσω του γάμου και της αναπαραγωγής. Δηλαδή ένα σεξ που, κατόπιν ατελειώτων ωρών άμισθης εργασίας, έδινε ελάχιστη ευχαρίστηση και πάντα συνοδευόταν από το φόβο της εγκυμοσύνης. Από εκεί προκύπτει η κλασική εικόνα, που μας έχει δοθεί από τα μυθιστορήματα του δέκατου ένατου αιώνα, της γυναίκας που υπομένει με δυσθυμία τις σεξουαλικές κινήσεις του συζύγου της, προσέχοντας να μην έρθει σε σύγκρουση με το φωτοστέφανο της ιερότητας, με το οποίο ήθελε να την περιβάλει η κοινωνία.

Ο διαχωρισμός μεταξύ της σεξουαλικής εργασίας και της μητρότητας κατέστη δυνατός μόνο επειδή το κεφάλαιο άσκησε εκτεταμένη ψυχολογική και σωματική βία προκειμένου να τον επιβάλει. Η μοίρα της ανύπαντρης μητέρας, της «αποπλανημένης και εγκαταλειμμένης» που, μαζί με την εξιδανίκευση της μητρικής θυσίας, γέμιζε τις σελίδες των λογοτεχνικών έργων του δέκατου ένατου αιώνα, ήταν μια συνεχής προειδοποίηση προς τις γυναίκες πως οτιδήποτε ήταν προτιμότερο από το να «χάσει κάποια την τιμή της» και να θεωρηθεί «τσούλα». Αλλά το μαστίγιο που χρoσίμειυσε περισσότερο στο να κρατήσει τις γυναίκες στη θέση τους ήταν η κατάσταση στην οποία ήταν αναγκασμένη να ζει η πόρνη -προλεταριακής τάξης- καθώς όλο και περισσότερο απομονωνόταν από τις άλλες γυναίκες και βρισκόταν κάτω από συνεχή κρατικό έλεγχο.

Παρά την ποινικοποίηση της πορνείας, οι προσπάθειες για τη δημιουργία μιας ευυπόληπτης οικογένειας της εργατικής τάξης παρέμειναν για πολύ καιρό άκαρπες. Αυτό συνέβαινε, επειδή μόνο ένα μικρό μέρος της ανδρικής εργατικής τάξης ήταν σε θέση να κερδίζει τέτοιο μισθό, ο οποίος θα επέτρεπε σε μια οικογένεια να επιβιώσει καθαρά από τη «δική του δουλειά», ενώ η σεξουαλική εργασία ήταν πάντα για τις προλετάριες γυναίκες η πιο άμεσα διαθέσιμη μορφή εισοδήματος, και εκείνη στην οποία εξαναγκάζονταν να καταφύγουν λόγω της αστάθειας των σεξουαλικών σχέσεων, που συχνά τις άφηνε μόνες να έχουν να συντηρήσουν και τα παιδιά τους.

Τη δεκαετία του 1970 μάθαμε ότι στην Ιταλία, πριν τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα περισσότερα παιδιά στην εργατική τάξη κατά τη γέννησή τους είχαν καταχωρηθεί ως «αγνώστου πατρός» (NN, *nomen nescio*, όνομα άγνωστο). Οι εργοδότες εκμεταλλεύονταν τη φτώχεια των γυναικών για να τις εξαναγκάζουν

στην πορνεία, προκειμένου να διατηρήσουν τις όποιες θέσεις εργασίας τους ή να αποτρέψουν την απόλυση των συζύγων τους. Όσον αφορά τις «τίμιες» γυναίκες της εργατικής τάξης, αυτές πάντα γνώριζαν ότι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ γάμου και πορνείας, μεταξύ της πόρνης και της ευπόληπτης γυναίκας, ήταν πολύ λεπτή. Οι προλετάριας πάντα γνώριζαν ότι για τις γυναίκες ο γάμος σήμαινε το να είσαι «*υπηρέτρια τη μέρα και πόρνη τη νύχτα*»,⁴ και γι' αυτό κάθε φορά που σχεδίαζαν να εγκαταλείψουν το συζυγικό κρεβάτι, έπρεπε να συνυπολογίσουν τη φτώχεια τους.

Η κατασκευή της γυναικείας σεξουαλικότητας ως υπηρεσίας, και η άρνησή της ως ευχαρίστησης, κράτησαν για πολύ καιρό ζωντανή την ιδέα ότι η γυναικεία σεξουαλικότητα είναι αμαρτωλή και μπορεί να συγχωρεθεί μόνο μέσω του γάμου και της αναπαραγωγής. Δημιούργησε έτσι μια κατάσταση όπου *κάθε γυναίκα θεωρούνταν υποψήφια πόρνη* που θα πρέπει να ελέγχεται συνεχώς. Ως αποτέλεσμα, γενιές γυναικών, πριν από την άνοδο του φεμινιστικού κινήματος, βίωναν τη σεξουαλικότητά τους ως κάτι ντροπιαστικό και θεωρούσαν ότι έπρεπε να αποδείξουν ότι δεν ήταν πόρνες. Την ίδια στιγμή, η πορνεία, αν και αντικείμενο κοινωνικής καταδίκης που έπρεπε να βρίσκεται κάτω από τον έλεγχο του κράτους, αναγνωρίστηκε ως απαραίτητο στοιχείο για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, ακριβώς επειδή εκτιμήθηκε ότι η σύζυγος δεν θα ήταν σε θέση να ικανοποιήσει πλήρως τις σεξουαλικές ανάγκες του συζύγου της.

Αυτό εξηγεί γιατί η *σεξουαλική υπηρεσία* ήταν η πρώτη πτυχή της οικιακής εργασίας που κοινωνικοποιήθηκε. Ο κρατικός οίκος ανοχής, το «κλειστό σπίτι» (*casa chiusa*) ή το «σπίτι με γυναίκες» (*maison des femmes*), αντιπροσωπευτικά της πρώτης φάσης του σχεδιασμού της σεξουαλικής εργασίας από το κεφάλαιο, *θεσμοθέτησε τη γυναίκα ως συλλογική ερωμένη, εργαζόμενη άμεσα ή έμμεσα στην υπηρεσία του κράτους ως συλλογικός σύζυγος και προαγωγός*. Εκτός από την γκετοποίηση των γυναικών, οι οποίες θα πληρώνονταν για να κάνουν αυτό που εκατομμύρια άλλες παρείχαν δωρεάν, η κοινωνικοποίηση της σεξουαλικής εργασίας προσαρμόστηκε σε κριτήρια παραγωγικής αποτελεσματικότητας. Το «τεϊλορικό» μοντέλο στη συνουσία, χαρακτηριστικό των οίκων ανοχής, αύξησε σημαντικά την παραγωγικότητα της σεξουαλικής εργασίας. Το φθινό, εύκολα προσβάσιμο, παρεχόμενο από το κράτος σεξ ήταν ιδανικό για έναν εργαζόμενο, ο οποίος, αφού είχε περάσει μια μέρα μέσα σε ένα εργοστάσιο ή γραφείο, δεν είχε το χρόνο και την ενέργεια να αναζητήσει ερωτικές περιπέτειες ή να αρχίσει να επιδιώκει εκούσιες σχέσεις.

H αντίσταση στη σεξουαλική υπηρεσία

Με την ανάπτυξη της πυρηνικής οικογένειας και του συζυγικού σεξ, ξεκίνησε μια νέα φάση στην ιστορία του αγώνα των γυναικών ενάντια στην οικιακή εργασία και σεξουαλική υπηρεσία. Ένδειξη αυτού του αγώνα είναι η αύξηση των διαζυγίων, στις αρχές του εικοστού αιώνα, κυρίως στις ΗΠΑ και την Αγγλία, και στη

μεσαία τάξη, όπου είχε αρχικά υιοθετηθεί το μοντέλο της πυρηνικής οικογένειας.

Όπως επισημαίνει ο Ο'Νηλ (1967): «Μέχρι περίπου τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα τα διαζύγια στο Δυτικό κόσμο σπάνιζαν. Από τότε και στο εξής προέκυπταν με τόσο σταθερά αυξανόμενο ρυθμό, ώστε μέχρι το τέλος του αιώνα η νομική διάλυση του γάμου αναγνωρίστηκε ως μείζον κοινωνικό φαινόμενο». Συνεχίζει: «Εάν θεωρήσουμε τη Βικτωριανή οικογένεια ως νέο θεσμό... μπορούμε να καταλάβουμε γιατί το διαζύγιο έγινε απαραίτητο μέρος του οικογενειακού συστήματος. Όταν η οικογένεια γίνεται το κέντρο της κοινωνικής οργάνωσης, η οικειότητά της γίνεται αποπνικτική, οι περιορισμοί της ανυπόφοροι και οι προσδοκίες της πολύ υψηλές για να πραγματοποιηθούν».

Ο Ο'Νηλ και οι σύγχρονοί του γνώριζαν καλά ότι πίσω από την κρίση της οικογένειας και τη φούρια για διαζύγιο βρισκόταν η εξέγερση των γυναικών. Στις ΗΠΑ, ο κύριος όγκος των αιτήσεων διαζυγίου είχε υποβληθεί από γυναίκες. Το διαζύγιο δεν ήταν ο μόνος τρόπος με τον οποίο οι γυναίκες εξέφρασαν την απόρριψη στην οικογενειακή πειθαρχία. Την ίδια περίοδο, τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Αγγλία, η γεννητικότητα άρχισε να μειώνεται. Από το 1850 μέχρι το 1900, η μέση οικογένεια στις ΗΠΑ συρρικνώθηκε κατά ένα μέλος. Ταυτόχρονα, και στις δύο χώρες, αναπτύχθηκε ένα φεμινιστικό κίνημα, εμπνευσμένο από το κίνημα που μάχονταν για την κατάργηση της δουλείας, που έβαλε στο στόχαστρό του την «οικιακή σκλαβιά».

«Φταίνε οι γυναίκες;», ο τίτλος ενός συνεδρίου για το διαζύγιο, που δημοσιεύθηκε από το περιοδικό «North American Review» το 1889, ήταν ένα τυπικό παράδειγμα της επίθεσης που εξαπολύθηκε κατά των γυναικών εκείνη την περίοδο. Οι γυναίκες κατηγορήθηκαν ότι είναι άπληστες ή εγωίστριες, ότι περιμένουν πάρα πολλά από το γάμο, ότι έχουν μειωμένο αίσθημα ευθύνης και ότι θεωρούν δευτερεύουσα την ευημερία του κοινωνικού συνόλου σε σχέση με τα στενά προσωπικά συμφέροντα. Ακόμη και όταν δεν έπαιρναν διαζύγιο, οι γυναίκες συνέχιζαν τον καθημερινό αγώνα κατά της οικιακής και της σεξουαλικής εργασίας, ο οποίος συχνά έπαιρνε τη μορφή της ασθένειας και της αποσεξουαλικοποίησης. Ήδη το 1854, η Μέρι Νίκολς, Αμερικανίδα γιατρός και υποστηρίκτρια της οικογενειακής μεταρρύθμισης, θα έγραφε:

«Τα 9 στα 10 των παιδιών που γεννιούνται δεν ήταν επιθυμία της μητέρας. ...Ένας τεράστιος αριθμός γυναικών στον πολιτισμένο κόσμο δεν έχει ούτε το σεξουαλικό ούτε το μητρικό πάθος. Όλες οι γυναίκες θέλουν αγάπη και υποστήριξη. Δεν θέλουν να κάνουν παιδιά ή να γίνουν πόρνες για χάρη αυτής της αγάπης ή αυτής της υποστήριξης. Στο γάμο, όπως υφίσταται σήμερα, το ένστικτο ενάντια στο να κάνεις παιδιά και ενάντια στο να παραδοθείς στο ερωτικό αγκάλιασμα, είναι σχεδόν τόσο διαδομένο όσο και η αγάπη για τα παιδιά μετά τη γέννησή τους. Η εξάλειψη του μητρικού και σεξουαλικού ενστίκτου στις γυναίκες είναι ένα φοβερό παθολογικό γεγονός».

Οι γυναίκες κατέφευγαν στη δικαιολογία της αδυναμίας, της ευπάθειας και των αιφνίδιων ασθενειών (ημικρανίες, λιποθυμίες, υστερία) για να αποφεύγουν τα συζυγικά καθήκοντα και τον κίνδυνο της ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης. Το γεγονός ότι αυτές δεν ήταν, για να ακριβολογούμε, «ασθένειες», αλλά μορφές αντίστασης στην οικιακή εργασία και στη σεξουαλική υπηρεσία καταδεικνύεται όχι μόνο από τον γενικευμένο χαρακτήρα αυτών των φαινομένων, αλλά επίσης από τα παράπονα των συζύγων και τις νοθεσίες των γιατρών. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο μια Αμερικανίδα γιατρός, η κυρία R.B. Gleson, περιέγραψε τη διαλεκτική της ασθένειας και της άρνησης από την οπτική γωνία μιας γυναίκας και την αντίστοιχη ενός άνδρα στην οικογένεια της μεσαίας τάξης στα τέλη του 19ου αιώνα:

«Δεν έπρεπε να είχα παντρευτεί ποτέ μου, γιατί η ζωή μου είναι ένα ατέλειωτο μαρτύριο. Μόνη μου θα μπορούσα να το αντέξω, αλλά η σκέψη ότι χρόνο με το χρόνο γίνομαι η μητέρα αυτών που πρόκειται να συμμετάσχουν στα βάσανα που υπομένω και να τα διαιωνίσουν, με καταρρακώνει τόσο πολύ, που γίνομαι σχεδόν έξαλλη».

Λέει ο γιατρός:

«Ο μέλλοντας σύζυγος μπορεί να φροντίσει ιδιαιτέρως για την προστασία της όμορφης, αλλά εύθραυστης εκλεκτής του. Μπορεί... να λατρεύει με τρυφερότητα τη σύζυγο της νεότητάς του, όταν αυτή πονά συνεχώς και γερνάει πρόωρα. Κι όμως δεν έχει σύντροφο για να τον βοηθήσει να διπλασιάσει τις χαρές ή να ελαφρύνει τις ταλαιπωρίες της ζωής του. Κάποιες άρρωστες γυναίκες γίνονται εγωίστριες και ξεχνούν ότι, σε μια συμβίωση όπως η δική τους, όταν υποφέρουν αυτές, υποφέρουν και οι άλλοι. Κάθε πραγματικός σύζυγος που έχει άρρωστη σύζυγο, έχει μόνο μισή ζωή».

Λέει ο σύζυγος:

«Θα μπορέσει να γίνει ποτέ καλά;»

Όταν δεν αρρώσταιναν, οι γυναίκες γίνονταν ψυχρές ή, με τα λόγια της Μέρι Νίκολς, αποκτούσαν «μία κατάσταση απάθειας, η οποία δεν τις παρακινούσε σε καμία υλική ένωση». Στο πλαίσιο μιας σεξουαλικής πειθαρχίας που στερούσε στις γυναίκες, ειδικά στη μεσαία τάξη, τον έλεγχο της σεξουαλικής ζωής τους, η ψυχρότητα και ο πολλαπλασιασμός των σωματικών πόνων φαίνονταν αποτελεσματικές μορφές άρνησης. Αυτές μπορούσαν να καμουφλαριστούν ως προέκταση της «κανονικοποιημένης» υπεράσπισης της αγνότητας, δηλαδή, ως ένα πλεόνασμα αρετής, που επέτρεπε στις γυναίκες να αναποδογυρίζουν την κατάσταση υπέρ τους και να παρουσιάζονται ως οι αληθινές υπερασπίστριες της σεξουαλικής ηθικής. Με αυτόν τον τρόπο, οι γυναίκες της μεσαίας τάξης της Βικτωριανής εποχής ήταν συχνά σε θέση να αρνηθούν να εκτελέσουν τα σεξουαλικά τους καθήκοντα σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι θα μπορούσαν οι

εγγονές τους. Γιατί μετά από δεκαετίες άρνησης της σεξουαλικής υπηρεσίας από πλευράς των γυναικών, οι ψυχολόγοι, οι κοινωνιολόγοι και άλλοι «ειδικοί» απέκτησαν μεγάλη πείρα και πλέον ήταν λιγότερο πρόθυμοι να υποχωρήσουν. Είναι γεγονός ότι σήμερα ορθώνεται μια ολόκληρη εκστρατεία, η οποία γεμίζει με ενοχές την «ψυχρή γυναίκα», κατηγορώντας την, κυρίως, ότι δεν είναι απελευθερωμένη.

Η άνθηση των κοινωνικών επιστημών κατά το δέκατο ένατο αιώνα πρέπει εν μέρει να συνδεθεί με την κρίση της οικογένειας και την απόρριψή της από πλευράς των γυναικών. Η ψυχανάλυση γεννήθηκε ως η επιστήμη του σεξουαλικού ελέγχου, επιφορτισμένη με το καθήκον να παρέχει στρατηγικές για τη μεταρρύθμιση των οικογενειακών σχέσεων. Τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Αγγλία, τα σχέδια για την αναμόρφωση της σεξουαλικότητας εμφανίζονται στην πρώτη δεκαετία του εικοστού αιώνα. Βιβλία, εγχειρίδια, μπροσούρες, δοκίμια και πραγματείες αφιερώθηκαν στην οικογένεια και στο «πρόβλημα του διαζυγίου», αποκαλύπτοντας όχι μόνο το βάθος της κρίσης, αλλά και την αυξανόμενη συνειδητοποίηση ότι θα χρειαζόταν μια νέα σεξουαλική/οικογενειακή ηθική. Καθώς στις ΗΠΑ οι πιο συντηρητικοί κύκλοι ίδρυσαν το Σύνδεσμο για την Προστασία της Οικογένειας έτσι και οι ριζοσπαστικές γυναίκες τάχθηκαν υπέρ των ελεύθερων ενώσεων και υποστήριζαν ότι για να λειτουργήσει αυτό το σύστημα «θα ήταν απαραίτητο το κράτος να ενισχύει οικονομικά όλες τις μητέρες ως αναφαίρετο δικαίωμα». Κοινωνιολόγοι και ψυχολόγοι παρενέβησαν στη δημόσια συζήτηση, προτείνοντας την επιστημονική επίλυση του προβλήματος. Ο Φρόντ θα αναλάμβανε τη συστηματοποίηση του νέου σεξουαλικού κώδικα, και αυτός είναι ο λόγος που το έργο του έγινε τόσο δημοφιλές.

Ο Φρόντ και η μεταρρύθμιση της σεξουαλικής εργασίας

Επιφανειακά, η θεωρία του Φρόντ φαίνεται να αφορά τη σεξουαλικότητα γενικά, αλλά στην πραγματικότητα στόχευε στη γυναικεία σεξουαλικότητα. Το έργο του Φρόντ ήταν μια απάντηση στις αρνήσεις των γυναικών για οικιακή εργασία, αναπαραγωγή και σεξουαλική υπηρεσία. Όπως δείχνουν τα γραπτά του, γνώριζε πολύ καλά ότι η «οικογενειακή κρίση» είχε προκύψει από το γεγονός ότι οι γυναίκες δεν ήθελαν ή δεν μπορούσαν να κάνουν τη δουλειά τους. Επίσης, ανησυχούσε για την αύξηση της ανδρικής ανικανότητας, η οποία είχε λάβει τέτοιες διαστάσεις, ώστε να τη χαρακτηρίζει ως ένα από τα κύρια κοινωνικά φαινόμενα της εποχής του. Ο Φρόντ απέδωσε την τελευταία στην «επέκταση των απαιτήσεων που υπάρχουν από τις γυναίκες και στη σεξουαλική ζωή του άντρα, όπως και στο ταμπού της σεξουαλικής επαφής έξω από τον μονογαμικό γάμο». Έγραψε: «Η πολιτισμένη σεξουαλική ηθική... δοξάζοντας τη μονογαμία... σακατεύει την ανδροπρεπή σεξουαλική επιλογή -την αποκλειστική επιρροή μέσω της οποίας μπορεί να επιτευχθεί μια βελτίωση της φυλής».

Ο αγώνας των γυναικών κατά της σεξουαλικής υπηρεσίας δεν ήταν μόνο ότι έθετε σε αμφισβήτηση το ρόλο τους ως οικιακές ερωμένες και παρήγαγε δυσαρεστημένους άνδρες. Έθετε επίσης σε αμφισβήτηση τον αναπαραγωγικό τους ρόλο (ίσως τον πιο σημαντικό εκείνη την εποχή). «Δεν ξέρω», έγραψε, «εάν ο τύπος των αναίσθητων γυναικών συναντάται και εκτός πολιτισμένης εκπαίδευσης, αλλά το θεωρώ πιθανό. Εν πάση περιπτώσει, αυτές οι γυναίκες που συλλαμβάνουν χωρίς σεξουαλική ευχαρίστηση, αργότερα είναι πολύ λιγότερο πρόθυμες να υπομείνουν συχνούς τοκετούς, καθώς αυτοί συνοδεύονται από πόνους. Συνεπώς, η εκπαίδευση που προηγείται του γάμου ματαιώνει άμεσα τον ίδιο το σκοπό του γάμου».

Η στρατηγική του Φρόντ ήταν να (επαν)ενσωματώσει το σεξ στην εργάσιμη μέρα και στην πειθαρχία του σπιτιού, προκειμένου να ανοικοδομηθεί σε πιο στέρεες βάσεις, μέσω μιας πιο ελεύθερης και ικανοποιητικής σεξουαλικής ζωής, ο παραδοσιακός ρόλος της γυναίκας ως συζύγου και μητέρας. Με άλλα λόγια, για τον Φρόντ, η σεξουαλικότητα τίθεται στην υπηρεσία της σταθεροποίησης της οικιακής εργασίας και μετατρέπεται σε κομμάτι της δουλειάς, για να μετατραπεί σύντομα σε καθήκον. Η συνταγή του Φρόντ είναι μια πιο ελεύθερη σεξουαλικότητα ως μέσο για μια πιο υγιή οικογενειακή ζωή, για μια οικογένεια στην οποία η γυναίκα θα ταυτιζόταν με τη συζυγική της λειτουργία, αντί να γίνεται υστερική, νευρωτική και να περιβάλλει τον εαυτό της με τον μανδύα της ψυχρότητας μετά τους πρώτους μήνες του γάμου και ίσως να μπει στον πειρασμό να παρεκτραπεί μέσω «εκφυλιστικών» εμπειριών όπως ο λεσβιακός έρωτας.

Ξεκινώντας με τον Φρόντ, η σεξουαλική απελευθέρωση για τις γυναίκες σήμαινε εντατικοποίηση της οικιακής εργασίας. Το μοντέλο της συζύγου και της μητέρας που καλλιεργούνταν από το επάγγελμα της ψυχολογίας δεν ήταν πλέον εκείνο της μητέρας-παραγωγού που γεννούσε άφθονους απογόνους, αλλά εκείνο της συζύγου-ερωμένης που έπρεπε να εγγυηθεί υψηλότερα επίπεδα ευχαρίστησης στον σύζυγό της από αυτά που ήταν εφικτά μέσω της απλής διείσδυσης σε ένα παθητικό ή αντιστεκόμενο σώμα.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η επανένταξη της σεξουαλικότητας στην οικιακή εργασία άρχισε να βρίσκει έδαφος μέσα στην προλεταριακή οικογένεια με την εξέλιξη της οικιακής ζωής κατά την Προοδευτική Εποχή [ΣτΜ: 1896–1916, περίοδος κοινωνικής ενεργοποίησης και πολιτικών μεταρρυθμίσεων που στόχευαν να ρυθμίσουν κάποιες από τις συνθήκες του μέχρι τότε «αχαλίνωτου» αμερικάνικου καπιταλισμού] και επιταχύνθηκε με τη Φορντική αναδιοργάνωση της εργασίας και των μισθών. Συμβάδιζε με τη γραμμή συναρμολόγησης στο εργοστάσιο, το σταθερό ημερομίσθιο των πέντε δολαρίων και την επιτάχυνση της παραγωγής, ένα μοντέλο που απαιτούσε οι άνδρες να ξεκουράζονται τη νύχτα αντί να τριγυρίζουν στα σαλόνια, έτσι ώστε να είναι φρέσκοι και ανανεωμένοι για άλλη μια μέρα σκληρής δουλειάς. Η άκαμπτη εργασιακή πειθαρχία και η επιτάχυνση της παραγωγής που εισήγαγαν ο Τεϊλορισμός και ο Φορντισμός στο αμερικάνικο εργοστάσιο απαιτούσαν μια νέα υγιεινή, ένα νέο σεξουαλικό καθεστώς και επομένως

την αλλαγή της σεξουαλικότητας και της οικογενειακής ζωής. Με άλλα λόγια, προκειμένου να μπορέσουν οι εργαζόμενοι να αντέξουν και να στηρίξουν την πεθάρκηση της εργοστασιακής ζωής, ο μισθός έπρεπε να μπορεί να αγοράζει μια πιο ουσιαστική σεξουαλικότητα από εκείνη που παρείχαν οι περιστασιακές συνευρέσεις στα σαλόν. Το να γίνει το σπίτι ένας πιο ελκυστικός προορισμός, μέσω της αναδιοργάνωσης της οικιακής σεξουαλικής υπηρεσίας, ήταν επίσης ζωτικής σημασίας σε μια εποχή αύξησης των μισθών, οι οποίοι διαφορετικά θα μπορούσαν να δαπανηθούν σε διασκέδασεις.

Αυτή η στροφή ενθαρρύνθηκε επίσης και από πολιτικούς υπολογισμούς. Η προσπάθεια να πεισθούν οι άνδρες να μείνουν μέσα στο σπίτι και μακριά από το σαλόν, η οποία εντάθηκε μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε ως κίνητρο το ότι τα σαλόν είχαν αποτελέσει κέντρο πολιτικής οργάνωσης και διαλόγου, όπως και πορνείας.

Για τη σύζυγο αυτή η αναδιοργάνωση σήμαινε ότι θα έπρεπε να συνεχίσει να κάνει παιδιά και ότι θα έπρεπε πλέον να ανησυχεί μη χοντρύνει η περιφέρειά της, και κάπου εκεί άρχισε η μεγάλη παρέλαση από δίαιτες. Συνέχιζε να πλένει πιάτα και πατώματα, αλλά πλέον με μανικιουρισμένα νύχια και βολάν στην ποδιά της. Συνέχιζε να δουλεύει σαν σκλάβο από τα χαράματα μέχρι να νυχτώσει, αλλά έπρεπε να είναι περιποιημένη για να υποδεχτεί όπως έπρεπε τον άντρα της, όταν επέστρεφε. Σε αυτό το σημείο, το να πει όχι στο κρεβάτι έγινε πιο δύσκολο. Στην πραγματικότητα, νέοι «κανόνες», δημοσιευμένοι σε βιβλία ψυχολογίας και γυναικεία περιοδικά, άρχισαν να υπογραμμίζουν την καίρια σημασία της σεξουαλικής ένωσης για έναν καλό λειτουργικό γάμο.

Ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1950 υπήρξε επίσης μια αλλαγή στη λειτουργία της πορνείας. Καθώς προχωρούσε ο αιώνας, ο μέσος Αμερικανός άντρας κατέφευγε όλο και λιγότερο στην πορνεία για την ικανοποίηση των αναγκών του. Αυτό που έσωζε την οικογένεια, ωστόσο, περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, ήταν η περιορισμένη δυνατότητα που είχαν οι γυναίκες για δικά τους μεροκάματα. Αλλά δεν ήταν όλα καλά μέσα στην αμερικανική οικογένεια, όπως φαίνεται από τον μεγάλο αριθμό διαζυγίων κατά τη μεταπολεμική περίοδο (και στην Αγγλία και στις Ηνωμένες Πολιτείες). Όσα περισσότερα ζητούνταν από τις γυναίκες και την οικογένεια, τόσο αυξάνονταν η άρνηση των γυναικών, η οποία δεν μπορούσε ακόμη να είναι άρνηση του γάμου, για προφανείς οικονομικούς λόγους, αλλά έπαιρνε μάλλον τη μορφή *απαίτησης για μεγαλύτερη κινητικότητα εντός των πλαισίων των γάμων*: Δηλαδή την απαίτηση για δυνατότητα μετάβασης από σύζυγο σε σύζυγο (όπως από εργοδότη σε εργοδότη) και την απόσπαση καλύτερων συνθηκών οικιακής εργασίας. Σε αυτή την περίοδο, ο αγώνας για τη δεύτερη θέση εργασίας (αλλά και για κοινωνικό κράτος) συνδέθηκε στενά με τον αγώνα κατά της οικογένειας, καθώς το εργοστάσιο ή το γραφείο συχνά αντιπροσώπευαν για τις γυναίκες τη μόνη εναλλακτική λύση έναντι της απλήρωτης οικιακής εργασίας, της απομόνωσής τους μέσα στην οικογένεια και της υποταγής στις επιθυμίες των συζύγων τους. Όχι τυχαία, οι άνδρες για πολύ καιρό θεωρούσαν τη

δεύτερη δουλειά των γυναικών ως προθάλαμο στην πορνεία. Μέχρι την έκρηξη του αγώνα για κοινωνικό κράτος, το να έχουν μια εξωτερική δουλειά ήταν συχνά ο μόνος τρόπος για να βγουν οι γυναίκες από το σπίτι, να γνωρίσουν ανθρώπους, να ξεφύγουν από έναν αφόρητο γάμο.

Αλλά ήδη στις αρχές της δεκαετίας του 1950, η έκθεση Kinsey χτύπησε το συναγερμό, καθώς κατέδειξε την αντίσταση των γυναικών στην παροχή σεξουαλικής υπηρεσίας επαρκούς επιπέδου. Ανακαλύφθηκε ότι πολλές Αμερικανίδες ήταν ψυχρές, ότι δεν συμμετείχαν στη σεξουαλική εργασία, παρά μόνο εκτελούσαν τις αναγκαίες κινήσεις. Ανακαλύφθηκε επίσης ότι οι μισοί Αμερικανοί άνδρες είχαν -ή θα ήθελαν να έχουν- ομοφυλοφιλικές σχέσεις. Παρόμοια συμπεράσματα προέκυψαν από μια έρευνα για το γάμο μέσα στην αμερικανική εργατική τάξη, που διεξήχθη λίγα χρόνια αργότερα. Εδώ διαπιστώθηκε ότι το ένα τέταρτο των παντρεμένων γυναικών έκαναν έρωτα μόνο ως καθαρό συζυγικό καθήκον και ένας υπερβολικά υψηλός αριθμός δεν αντλούσε καμία ευχαρίστηση από αυτό. Σε αυτό το σημείο το κεφάλαιο στις ΗΠΑ εξαπέλυσε μια μαζική καμπάνια στο σεξουαλικό μέτωπο, αποφασισμένο να νικήσει με τα όπλα της θεωρίας και της πρακτικής την επίμονη απάθεια τόσων πολλών γυναικών απέναντι στη σεξουαλικότητα. Το κυρίαρχο μοτίβο αυτής της εκστρατείας ήταν η αναζήτηση του γυναικείου οργασμού, που όλο και περισσότερο θεωρούνταν ως το τεστ της τελειότητας στη συζυγική ένωση. Ο γυναικείος οργασμός, τη δεκαετία του 1960, έγινε το μοτίβο μιας ολόκληρης σειράς ψυχολογικών μελετών, που κορυφώθηκαν με τη φερόμενη ως ιστορική ανακάλυψη των Masters και Johnson ότι όχι μόνο υπήρχε γυναικείος οργασμός, αλλά θα μπορούσε να είναι και πολλαπλός.

Με τα πειράματα των Master και Johnson, η απαιτούμενη παραγωγικότητα της σεξουαλικής υπηρεσίας των γυναικών καθορίστηκε σε πολύ υψηλά επίπεδα. Όχι μόνο μπορούσαν οι γυναίκες να κάνουν έρωτα και να φτάσουν σε οργασμό, αλλά έπρεπε κιάλας. Αν δεν τα καταφέρναμε, δεν ήμασταν πραγματικά γυναίκες. Ακόμα χειρότερα, δεν ήμασταν «απελευθερωμένες». Αυτό το μήνυμά μας πέρασαν τη δεκαετία του 1960 μέσα από τις οθόνες του κινηματογράφου, τις σελίδες των γυναικείων περιοδικών και τα εγχειρίδια τύπου «κάντο μόνη σου», που μας δίδασκαν τις στάσεις που θα μας επέτρεπαν να έχουμε μια ικανοποιητική σεξουαλική επαφή. Επίσης αυτό ήταν το κήρυγμα των ψυχαναλυτών, οι οποίοι καθιέρωσαν την άποψη ότι μια «πλήρης» σεξουαλική σχέση αποτελεί προϋπόθεση για κοινωνική και ψυχολογική ισορροπία. Στη δεκαετία του 1970, άρχισαν να εμφανίζονται κλινικές σεξολόγων και sex shops, και η οικογενειακή ζωή υπέστη μια αξιοσημείωτη αναδιάρθρωση, με τη «νομιμοποίηση» των προγαμιαίων και εξωσυζυγικών σχέσεων, του «ανοιχτού γάμου», του ομαδικού σεξ και την αποδοχή του αυτοερωτισμού. Στο μεταξύ, συμπληρωματικά, η τεχνολογική καινοτομία παρήγαγε τον δονητή για εκείνες τις γυναίκες που ακόμη και η τελευταία έκδοση του Kama Sutra δεν αρκούσε για να τις στρώσει στη δουλειά.

Τι σήμαινε αυτό για τις γυναίκες;

Ας το πούμε ξεκάθαρα. Για τις γυναίκες του σήμερα, όχι λιγότερο από ό,τι για τις μανάδες και τις γιαγιάδες μας, η σεξουαλική απελευθέρωση μπορεί μόνο να σημαίνει απελευθέρωση από το «σεξ» και όχι εντατικοποίηση της σεξουαλικής υπηρεσίας.

«Απελευθέρωση από το σεξ» σημαίνει απελευθέρωση από τις συνθήκες κάτω από τις οποίες είμαστε αναγκασμένες να βιώνουμε τη σεξουαλικότητά μας, οι οποίες μετατρέπουν αυτή τη δραστηριότητα σε κοπιαστική εργασία, γεμάτη ατυχήματα και κυρίως τον κίνδυνο να μείνουμε έγκυες, δεδομένου ότι ακόμη και τα τελευταία γενιάς αντισυλληπτικά λαμβάνονται με σημαντικό κίνδυνο για την υγεία. Όσο επικρατούν αυτές οι συνθήκες, κάθε «πρόσδος» φέρνει περισσότερη δουλειά και άγχος. Αναμφίβολα, αποτελεί μεγάλο πλεονέκτημα να μην μας λιτσοάρουν πατεράδες, αδέρφια και σύζυγοι, αν τυχόν ανακαλυφθεί ότι δεν είμαστε παρθένες ή ότι είμαστε «άπιστες» και «έχουμε παρεκτραπεί», αν και ο αριθμός των γυναικών που δολοφονούνται από τους συντρόφους τους, επειδή επιθυμούν να τους εγκαταλείψουν, αυξάνεται συνεχώς. Η σεξουαλικότητα εξακολουθεί να αποτελεί για εμάς πηγή άγχους, διότι η «σεξουαλική απελευθέρωση» έχει μετατραπεί σε ένα καθήκον, το οποίο πρέπει να αποδεχθούμε, εάν δεν θέλουμε να κατηγορηθούμε ότι είμαστε οπισθοδρομικές. Έτσι, ενώ οι γιαγιάδες μας, μετά από μια ημέρα σκληρής δουλειάς, μπορούσαν να κοιμηθούν ήσυχα, προβάλλοντας τη δικαιολογία του πονοκέφαλου, εμείς, οι απελευθερωμένες εγγονές τους, νιώθουμε ενοχές, όταν αρνούμαστε να κάνουμε σεξ, όταν δεν συμμετέχουμε ενεργά σε αυτό, ή ακόμα και όταν δεν το απολαμβάνουμε.

Το να τελειώνουμε, το να έχουμε οργασμό, έχει γίνει μια τόσο κατηγορηματική επιταγή, που νιώθουμε αμήχανα να παραδεχθούμε ότι «δεν γίνεται τίποτα», και στις επίμονες ερωτήσεις των ανδρών απαντάμε με ένα ψέμα ή αναγκάζουμε τους εαυτούς μας να κάνουμε άλλη μια προσπάθεια, με αποτέλεσμα να νιώθουμε συχνά πως τα κρεβάτια μας είναι όπως το γυμναστήριο. Αλλά η κύρια διαφορά είναι ότι οι μπτέρες και οι γιαγιάδες μας έβλεπαν τις σεξουαλικές υπηρεσίες με τη λογική του δούναι και λαβείν: πήγαινες στο κρεβάτι με τον άντρα που παντρεύτηκες, δηλαδή, με αυτόν που σου υποσχέθηκε κάποια οικονομική ασφάλεια. Σήμερα, αντιθέτως, εργαζόμαστε δωρεάν, και στο κρεβάτι και στην κουζίνα, όχι μόνο επειδή η σεξουαλική εργασία είναι απλήρωτη, αλλά επειδή όλο και περισσότερο παρέχουμε σεξουαλικές υπηρεσίες χωρίς να περιμένουμε κανένα αντάλλαγμα. Πράγματι, το σύμβολο της απελευθερωμένης γυναίκας είναι η γυναίκα η οποία είναι πάντα διαθέσιμη, αλλά δεν ζητά πλέον τίποτα σε αντάλλαγμα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Είναι σημαντικό, για παράδειγμα, ότι στις ΗΠΑ, κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα, η ηλικία συναίνεσης για τις γυναίκες ορίστηκε στα δέκα περίπου έτη.

2. Είναι γενικά αναγνωρισμένο ότι οι χαμηλοί μισθοί των γυναικών και η «ασύδοτη» ανάμιξη των φύλων στις παραγκουπόλεις ήταν οι κύριες αιτίες της «έκρηξης» της πορνείας στην Αγγλία κατά την πρώτη φάση της διαδικασίας εκβιομηχάνισης. Όπως έγραψε ο Γουίλιαμ Άκτον στο διάσημο έργο του για την πορνεία: «Πολλές γυναίκες ... πυκνώνουν τις τάξεις της πορνείας εξαιτίας της θέσης τους, η οποία είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένη στον πειρασμό. Οι γυναίκες για τις οποίες ισχύει αυτή η παρατήρηση είναι κυρίως ηθοποιοί, κατασκευάστριες καπέλων, κορίτσια που δουλεύουν σε καταστήματα, οικιακές υπηρέτριες και γυναίκες που εργάζονται σε εργοστάσια ή σε αγροκτήματα... Είναι ένα επιείκοντο γεγονός, αλλά παρ' όλα αυτά είναι αλήθεια ότι το χαμηλό ύψος του μισθού των εργαζόμενων γυναικών διαφόρων επαγγελματίων αποτελεί μια αποδοτική πηγή πορνείας». Δεν αποτελεί έκπληξη το ότι για μεγάλο χρονικό διάστημα, στην αστική οικογένεια, η ερωτύλη ή «ανήθικη» συμπεριφορά των γυναικών τιμωρούνταν ως μια μορφή ταξικής έκπτωσης. «Να συμπεριφέρεται κάποια σαν μία από αυτές τις γυναίκες» σήμαινε να συμπεριφέρεται όπως οι προλετάριας, οι γυναίκες των «κατώτερων τάξεων».

3. Αυτό, ωστόσο, δεν ήταν εύκολο πράγμα. Ιδιαίτέρως ο Άκτον θρηνούσε:

«Οι πόρνες δεν πεθαίνουν, όπως πιστεύεται γενικά, κάνοντας αυτή τη δουλειά... Αντίθετα, ως επί το πλείστον, γίνονται, αργά ή γρήγορα, με σπιλωμένα σώματα και μολυσμένα μυαλά, σύζυγοι και μητέρες, ενώ μεταξύ ορισμένων λαϊκών τάξεων το ηθικό αίσθημα είναι τόσο εκφραλισμένο, ώστε η γυναίκα που ζει μισθώνοντας το κορμί της γίνεται δεκτή με ίσους σχεδόν όρους στις κοινωνικές συναναστροφές. Είναι σαφές, λοιπόν, ότι όσο κι αν αποκαλούμε αυτές τις γυναίκες απόκληρες και παρίες, έχουν ισχυρή αρνητική επιρροή σε όλες τις γραμμές της κοινότητας. Η ηθική βλάβη που προκαλείται στην κοινωνία από την πορνεία είναι ανυπολόγιστη, η σωματική βλάβη είναι τουλάχιστον εξίσου μεγάλη». [Acton (1857) 1969, 84-85].

4. Έτσι περιέγραψε τη ζωή της η γιαγιά μιας φίλης φεμινίστριας.

Η πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών: Από μια σοσιαλιστική φεμινιστική οπτική γωνία

Της Τζοάνα Μπρένερ

Το άρθρο γράφτηκε για το *logos journal* (vol. 13, no. 3-4) στα πλαίσια ενός ευρύτερου σχετικού αφιερώματος και αναδημοσιεύτηκε στο *internationalviewpoint.org*. Τη μετάφραση έκανε η Στέλλα Μούσμουλα.

Η Τζοάνα Μπρένερ είναι φεμινίστρια κοινωνιολόγος. Έχει αρθρογραφήσει για το *New Left Review* και το *Monthly Review* και έχει γράψει σοσιαλιστικά φεμινιστικά βιβλία όπως «*Women and the Politics of Class*» και «*Rethinking the Political: Women, Resistance, and the State*».

Η τρέχουσα δημόσια συζήτηση μεταξύ των φεμινιστριών για τη σεξουαλική εργασία περισσότερο δημιουργεί εντάσεις παρά ρίχνει φως στο θέμα. Οι κατηγορίες για κακοπιστία εκτοξεύονται και από τις δύο πλευρές, τα ευρήματα ερευνών επιστρατεύονται για να αποδυναμώσουν το επιχείρημα της άλλης πλευράς, ακόμη και όταν η ίδια η έρευνα έχει περιορισμούς από τις μεθόδους και το αντικείμενό της, ενώ φωνές διαφορετικών σεξεργατριών χαρακτηρίζονται από την κάθε

πλευρά είτε ως αυθεντικές είτε ως χειραγωγημένες, ανάλογα με τη θέση την οποία οι φωνές αυτές φαίνεται να υποστηρίζουν.

Οι φεμινίστριες που θέλουν να υπερασπιστούν το δικαίωμα των σεξεργατριών να πωλούν σεξουαλικές υπηρεσίες, υποστηρίζουν ότι δεν είναι και τόσο διαφορετικό από οποιαδήποτε άλλη εργασία παροχής υπηρεσιών που είναι κατηγοριοποιημένη έντονα με βάση το φύλο. Εκτιμώ το γεγονός ότι αυτή η θέση απομακρύνει την πορνεία από το χώρο της σκανδαλοθηρίας και του δράματος και την επανατοποθετεί στη ρουτίνα της καθημερινής εργασίας.¹

Ωστόσο, για να δικαιολογηθεί αυτή η επανατοποθέτηση, οι υποστηρίκτριές της τείνουν να υποβαθμίζουν τις ιδιαίτερα επισφαλείς και επικίνδυνες πτυχές αυτής της εργασίας. Παράλληλα, αγνοούν ή απορρίπτουν το φεμινιστικό επιχείρημα ότι η πορνεία είναι μια ακραία έκφραση του σεξισμού. Από την άλλη πλευρά, οι φεμινίστριες που υποστηρίζουν ότι η πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών είναι εγγενώς επιβλαβής και πρέπει να απαλειφθεί, υποτιμούν την αντοχή και την ικανότητα επιβίωσης εκείνων των εκδιδόμενων οι οποίες μπορεί να μην θεωρούν ότι η δουλειά τους είναι μοναδικά δύσκολη ή επικίνδυνη ή μπορεί είναι περήφανες για την ικανότητά τους να διαχειρίζονται με επιτυχία αυτούς τους κινδύνους.

Κατά την τελευταία δεκαετία, το διακύβευμα σε αυτή τη δημόσια συζήτηση έχει αυξηθεί σημαντικά εξαιτίας των προσπαθειών για τη θέσπιση νόμων για τη σεξουαλική εργασία στο όνομα φεμινιστικών στόχων. Από τη μια πλευρά, υπάρχουν οι φεμινίστριες που υποστηρίζουν το σκανδιναβικό μοντέλο, στο οποίο ο νόμος ποινικοποιεί τους πελάτες, αλλά όχι αυτές που πωλούν σεξουαλικές υπηρεσίες και απαγορεύει σε οποιοδήποτε «τρίτο πρόσωπο» να αποκομίζει κέρδος από αυτό. Αυτές οι φεμινίστριες επιδοκιμάζουν τη διεύρυνση των νόμων κατά της εμπορίας ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική-οικονομική εκμετάλλευση (sex trafficking). Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν οι φεμινίστριες που ζητούν την αποποινικοποίηση (και νομοθετική ρύθμιση) της σεξουαλικής εργασίας, οι οποίες θεωρούν ότι η νομοθεσία κατά του sex trafficking είναι υπερβολικά ευρεία και ποινικοποιεί αντί να προστατεύει τις γυναίκες που μεταναστεύουν για να κάνουν σεξεργασία.

Από τη στιγμή της εμπλοκής σε μια πολιτική μάχη, είναι τεράστια η πίεση να υπεραπλουστευθεί το επίμαχο ζήτημα προκειμένου να «κερδηθεί» η μάχη. Δεν θέλω να πάρω μια «αποστασιοποιημένη» θέση, λες και εγώ είμαι υπεράνω αυτής της διαμάχης. Ωστόσο, πιστεύω ότι δεν έχει προσφέρει καλές υπηρεσίες στο φεμινισμό το γεγονός ότι κάθε πλευρά σε αυτή τη συζήτηση προσεγγίζει ένα θέμα τόσο ποικιλόμορφο (ιδίως ως παγκόσμιο φαινόμενο), πολύπλοκο και δύσκολο να ερευνηθεί (λόγω της «κρυφής» του φύσης) όπως η πορνεία με τόση βεβαιότητα που είναι αδικαιολόγητη. Πιστεύω επίσης ότι είναι λάθος να τίθεται το ζήτημα της σεξουαλικής εργασίας με διαζευκτικό τρόπο, π.χ. η σεξουαλική εργασία είναι καταπιεστική ή ενδυναμωτική;

Βρίσκομαι διχασμένη ανάμεσα σε περιγραφές της πορνείας που είναι έντονα αντικρουόμενες, αλλά όλες μοιάζουν ακριβείς. Υπάρχει ένα τεράστιο φάσμα στην

εργασία πώλησης σεξουαλικών υπηρεσιών και εκτεταμένες διαφορές στις εμπειρίες των σεξεργατριών ανάλογα με την τοποθεσία, την οργάνωση και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εκτελείται η εργασία. Πρόκειται επίσης για μια δουλειά στην οποία υπάρχει ταξική και φυλετική διαστρωμάτωση. Στον (μικρό) τομέα της «μεσαίας τάξης» του σχετικού κλάδου στις ΗΠΑ, λευκές γυναίκες, των οποίων το 90% διαθέτει κάποιου είδους πανεπιστημιακή μόρφωση, βγάζουν 500 και παραπάνω δολάρια την ώρα, εργαζόμενες ως ανεξάρτητες συνοδοί. Οι μη-λευκές γυναίκες [ΣτΜ: «Women of color», όρος που περιγράφει -με «θετικό» προσδιορισμό- τις κοινές εμπειρίες όλων των γυναικών που δεν είναι λευκές, αλλά διαφέρει από τον αρνητικά φορτισμένο ιστορικά όρο «colored», που θα αποδιδόταν ως «έγχρωμες»] υπερεκπροσωπούνται στο πεζοδρόμιο, εξυπηρετώντας πελάτες μέσα σε αυτοκίνητα ή σε δωμάτια μοτέλ. Γυναίκες από την Ανατολική Ευρώπη μεταναστεύουν προκειμένου να εργαστούν σε αίθουσες μασάζ, οίκους ανοχής και κλαμπ στη Δύση, οι γυναίκες από τις Φιλιππίνες πηγαίνουν στην Ιαπωνία, έφηβα κορίτσια από την επαρχιακή Ινδία εκδίδονται σε οίκους ανοχής της Καλιφόρνιας. Οι μετανάστριες που δεν βρίσκονται κάτω από άμεσο εξαναγκασμό, βασίζονται και σε νόμιμα και σε παράνομα δίκτυα για να ταξιδέψουν και μόλις μπουν στη δουλειά, βιώνουν την εκμετάλλευση και τον εξαναγκασμό σε διάφορους βαθμούς, από τον υπερβολικό φόρτο εργασίας και την κλοπή του μεροκάματου μέχρι σχεδόν την υποδούλωση. Προσπαθώ να λάβω υπόψη μου αυτές τις διακυμάνσεις, αλλά με περιορισμένο τρόπο, δεδομένων των περιορισμών στην έκταση του κειμένου.

Ήμουν ανέκαθεν «κοινωνική κονστρουκτιβίστρια» όσον αφορά την κατανόηση της σεξουαλικότητας και έτσι σε γενικές γραμμές αισθάνομαι άβολα με οικουμενικού τύπου διατυπώσεις σχετικά με το πώς οι γυναίκες βιώνουμε τα σώματά μας και τους εαυτούς μας ως σεξουαλικά όντα. Ωστόσο, δεδομένων των συνθηκών κάτω από τις οποίες εργάζονται οι περισσότερες εκδιδόμενες, συμπεριλαμβανομένου του έντονου στιγματισμού, της οικονομικής εκμετάλλευσης, καθώς και της ποινικοποίησης, αναρωτιέμαι αν η πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών δεν ενέχει σοβαρούς κινδύνους για τη σωματική και ψυχική τους υγεία -κινδύνους που είναι υψηλότεροι από ό,τι στις περισσότερες εργασίες παροχής υπηρεσιών που έχουν μεγάλο ποσοστό γυναικείας απασχόλησης (οι οποίες σίγουρα επίσης δεν είναι απαλλαγμένες από κινδύνους).

Ως σοσιαλίστρια φεμινίστρια, αντιτίθεται στην αυξανόμενη εισβολή της εμπορευματοποίησης σε κάθε τομέα ανθρώπινης εμπειρίας, συμπεριλαμβανομένων των σεξουαλικών σχέσεων. Ωστόσο, κατανοώ επίσης τον κίνδυνο που ενέχει για τις φεμινίστριες η κατασκευή απόλυτα δυϊστικών σχημάτων όπως ιδιωτικό εναντίον δημοσίου, οικογένεια εναντίον αγοράς, φυσικό εναντίον κατασκευασμένου -τα οποία ήταν θεμελιώδη για τις πατριαρχικές κατασκευές της θηλυκότητας και για την καταπίεση των γυναικών.

Με έλκει το φεμινιστικό επιχείρημα ότι υπάρχει κάτι εγγενώς σεξιστικό στην επιθυμία και στην ικανότητα των ανδρών να αγοράζουν σεξουαλική ικανοποίηση

-είτε πρόκειται για ένα κλιδάτο ραντεβού με συνοδό είτε για μια πίπα στα γρήγορα μέσα σε παρκαρισμένο αυτοκίνητο. Ωστόσο, δυσκολεύομαι επίσης να μετατρέψω αυτή την κριτική σε κοινωνική πολιτική ή νομοθεσία χωρίς να αναπαράγω τον στιγματισμό των ανθρώπων που πωλούν σεξουαλικές υπηρεσίες.

Σε αυτό το κείμενο προσπαθώ να ταξινομήσω τους διάφορους ισχυρισμούς σχετικά με την εργασία της πώλησης σεξουαλικών υπηρεσιών. Στη συνέχεια, εξετάζω τα επιχειρήματα και τα δεδομένα όσον αφορά τα διαφορετικά νομικά πλαίσια, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι είναι δύσκολο, με βάση τα υφιστάμενα στοιχεία, να προσδιοριστούν το κόστος και τα οφέλη του καθενός. Παρ' όλα αυτά, καταλήγω υποστηρίζοντας την αποποινικοποίηση και τη θεσμοθέτηση κανονισμού λειτουργίας του κλάδου, επειδή πιστεύω ότι αυτή η θέση προσφέρει μεγαλύτερες δυνατότητες αυτο-οργάνωσης για τις εργαζόμενες. Ακόμη και υπό συνθήκες ποινικοποίησης, οι σεξεργάτριες σε χώρες τόσο διαφορετικές όσο η Ινδία και η Νέα Ζηλανδία έχουν δημιουργήσει εντυπωσιακές οργανώσεις βάσης. Η αποποινικοποίηση θα μπορούσε να το διευκολύνει αυτό.

Ωστόσο, τα οφέλη της αποποινικοποίησης (ή οποιουδήποτε νομικού πλαισίου) είναι εξαιρετικά περιορισμένα, καθώς δεν θίγονται οι δυνάμεις που δημιουργούν τη ζήτηση και την προσφορά εργασίας σε αυτόν τον κλάδο. Η σύγχρονη πορνεία συνδέεται με τον παγκοσμιοποιημένο νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό και τις πατριαρχικές κοινωνικές, πολιτιστικές και πολιτικές διευθετήσεις, που είναι συνυφασμένες με αυτόν. Είναι σημαντικό, επομένως, οι φεμινίστριες που νοιάζονται για τις εκδιδόμενες, να συμμετέχουν στους αγώνες των γυναικών σε όλο τον κόσμο για αγροτικές μεταρρυθμίσεις, για αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο, για τα εργασιακά δικαιώματα, για τον τερματισμό της λιτότητας, για την αύξηση των μισθών τους, για την αναγνώριση της αξίας της εργασίας παροχής φροντίδας, για τον τερματισμό της φτώχειας τους.

Είναι η πορνεία μια παροχή υπηρεσίας όπως όλες οι άλλες;²

Ο ισχυρισμός ότι η πορνεία είναι μοναδικά δύσκολη και επικίνδυνη περιστρέφεται γύρω από τρεις ιδέες. Πρώτον, ότι αν και πολλές εργασίες παροχής υπηρεσιών απαιτούν από τις εργαζόμενες να χρησιμοποιούν το σώμα τους ή τα συναισθήματά τους ή και τα δύο για να καλύψουν τις ανάγκες των πελατών (ή των ασθενών, ή των παιδιών, ή των ηλικιωμένων), η πορνεία περιλαμβάνει ένα επίπεδο σωματικής εισβολής από τον πελάτη, το οποίο είναι μοναδικό και εγγενώς επιβλαβές. Δεύτερον, ότι οι εργαζόμενες βιώνουν υψηλά επίπεδα βίας, εκτεταμένες βλάβες στην υγεία τους και συναισθηματικά τραύματα. Τρίτον, ότι ακριβώς επειδή πρόκειται για τόσο απαίσια δουλειά, καμιά δεν θα επέλεγε να την κάνει εθελοντικά. Το επακόλουθο συμπέρασμα είναι ότι οι εκδιδόμενες σχεδόν πάντα εξαναγκάζονται (ή εξαπατούνται ή παρασύρονται) στο να κάνουν αυτή τη δουλειά και κατακρατούνται εκεί από άλλους.³

Η συγκέντρωση αξιόπιστων αποδεικτικών στοιχείων για την υποστήριξη ή την αντίκρουση τέτοιων ισχυρισμών είναι δύσκολη, καθώς μεγάλο μέρος αυτής της εργασίας γίνεται στα κρυφά. Ορισμένος, πιθανώς όχι μικρός, αριθμός εκδιδόμενων εργάζεται σε συνθήκες που μοιάζουν με δουλεία και είναι ιδιαίτερα δύσκολο να τις βρει κανείς ή να τις μελετήσει. Οι εκδιδόμενες που είναι πρόθυμες να απαντήσουν σε ερωτήσεις μπορεί να είναι εκείνες που έχουν τις καλύτερες συνθήκες και είναι οι λιγότερο φοβισμένες να μιλήσουν με έναν ερευνητή. Οι «καλά πληροφορημένες» πηγές (π.χ. αστυνομικοί, κοινωνικοί λειτουργοί και εργαζόμενοι στον τομέα της υγείας, ΜΚΟ, εργαζόμενες στον τομέα του σεξ) συχνά έχουν τη δική τους ατζέντα και αποσπασματική/μεροληπτική πληροφορία, οδηγώντας σε πολύ διαφορετικές εκτιμήσεις για οποιοδήποτε θέμα που αφορά τη σεξουαλική εργασία⁴ Κι ενώ δεν βλέπω κανένα λόγο να αρνηθώ ότι η πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών εκθέτει τις εργαζόμενες στον κίνδυνο να υποστούν σωματική βία, βλάβη στην υγεία τους και συναισθηματική συντριβή, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι οι περισσότερες εργασίες παροχής υπηρεσιών όπου απασχολούνται πλειοψηφικά γυναίκες, νομίζω ότι οι συνθήκες υπό τις οποίες γίνεται η πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών μπορούν είτε να αυξήσουν είτε να ελαχιστοποιήσουν τους κινδύνους αυτούς.

Εξαναγκασμός ή επιλογή;

Όλες οι πλευρές αυτής της συζήτησης συμφωνούν ότι ο άμεσος εξαναγκασμός (από τους νταβατζήδες, τους ιδιοκτήτες οίκων ανοχής, τους σωματέμπορους) είναι άδικος και υποστηρίζουν την απαγόρευσή του.⁵ Οι διαφορές περιστρέφονται γύρω από το ζήτημα της επιλογής. Ορισμένες εκδιδόμενες δεν έχουν πραγματικές εναλλακτικές λύσεις λόγω της τοξικοεξάρτησης, της ηλικίας τους ή των ακραίων διακρίσεων στη νομιμοποιημένη οικονομική δραστηριότητα (π.χ. τρανσέξουαλ άτομα). Αλλά για πολλές, τα οφέλη της πορνείας θεωρούνται μεγαλύτερα από τους κινδύνους, δεδομένων των πολύ περιορισμένων επιλογών που έχουν στη διάθεσή τους στις έμφυλα κατηγοριοποιημένες καπιταλιστικές αγορές εργασίας. Δεν είναι κυρίως ο δραματικός καταναγκασμός της παραπλάνησης και της αιχμαλωσίας, αλλά ο «μουντός» εξαναγκασμός της αγοράς που ωθεί τις γυναίκες σε αυτή την εργασία -εργασία που συχνά πληρώνει περισσότερα και έχει πιο ευέλικτες ώρες από άλλες διαθέσιμες θέσεις εργασίας. (Για βαθύτερη ανάλυση του ζητήματος της επιλογής και της εργασίας στον καπιταλισμό, δείτε το δοκίμιο της Nancy Holmstrom).

Εκείνες που υποστηρίζουν ότι η πορνεία είναι επάγγελμα, επισημαίνουν ότι σπάνια διερωτόμαστε για το αν μια γυναίκα πραγματικά «επιλέγει» να είναι σερβιτόρα ή βοηθός-νοσοκόμα. Γιατί λοιπόν το διερωτόμαστε αυτό για τις εκδιδόμενες; Το δέχομαι αυτό. Ωστόσο, θα ήθελα στη συνέχεια να αναρωτηθώ, το να παίρνεις πίπα πραγματικά δεν διαφέρει από το να σερβίρεις ένα γλυκό; Ή να

αλλάζεις πάνες σε ένα γηροκομείο; Αυτή είναι η ερώτηση με την οποία θέλω τώρα να ασχοληθώ.

Κίνδυνοι για τη συναισθηματική υγεία

Είναι δύσκολο, αλλά αναγκαίο, να αναγνωρίσουμε τα περίπλοκα και πολιτισμικά διαμορφωμένα συναισθήματα που αφορούν τη σεξουαλικότητα, την οικειότητα και τα σώματα σε αυτή τη συζήτηση. Οι έννοιες που αποδίδονται στα σωματικά όρια και τις σεξουαλικές ανταλλαγές ποικίλλουν εντός των ανθρώπινων πολιτισμών. Στο κοινωνικό περιβάλλον των περισσότερων πρωταγωνιστριών της φεμινιστικής συζήτησης (και σε πολλές σύγχρονες κοινωνίες) τα σωματικά μας όρια χτίζονται ως απαραβίαστος τόπος της προσωπικής μας υπόστασης. Επιπλέον, τα μέρη του σώματος που είναι πιο στενά συνδεδεμένα με τη σεξουαλική διέγερση είναι κεντρικής σημασίας για την ψυχολογική αίσθηση της ιδιωτικότητας. Πολλές εργαζόμενες στον τομέα των υπηρεσιών αυξημένης γυναικείας απασχόλησης έχουν στενή επαφή με τα σώματα των άλλων ανθρώπων και με τις «βρόμικες» πλευρές της ζωής. Ωστόσο, τα δικά τους σωματικά όρια σε γενικές γραμμές παραμένουν άθικτα. Στην πορνεία όχι και τόσο. Εδώ, τα «απόκρυφα» ιδιωτικά μέρη χρησιμοποιούνται στην υπηρεσία της ευχαρίστησης κάποιου άλλου και όχι της δικής τους. Αυτό δημιουργεί πραγματικούς ψυχολογικούς κινδύνους -αποξένωσης κάποιος από την επιθυμία της, αποσύνδεσης από το σώμα της, άμβλυωσης των συναισθημάτων της, κατάθλιψης και ούτω καθεξής.

Οι εκδιδόμενες χρησιμοποιούν μια σειρά από στρατηγικές για να προστατευτούν από αυτούς τους συναισθηματικούς κινδύνους. Μια απ' αυτές είναι ο επαναπροσδιορισμός των μελών του σώματος και των σεξουαλικών δραστηριοτήτων μεταξύ αυτών που «φυλάσσονται» για τον εαυτό τους και τους στενούς συντρόφους τους και αυτών που χρησιμοποιούνται για την εργασία -για παράδειγμα, να μην επιτρέπουν στον πελάτη τα φιλάτη ή το στοματικό σεξ. Σε αρκετές μελέτες, τα προφυλακτικά λειτουργούν ως δείκτες του ορίου μεταξύ του σεξ στην εργασία και του σεξ για ευχαρίστηση, όπου οι εκδιδόμενες επιμένουν στη χρήση προφυλακτικών από τους πελάτες, αλλά όχι από τους σεξουαλικούς τους συντρόφους.⁶

Στο μεγαλύτερο μέρος της πορνείας, η εργαζόμενη υποχρεούται να κάνει περισσότερα από το να διαθέσει το σώμα της για χρήση. Η Melissa Gira Grant υποστηρίζει ότι η σεξουαλική εργασία είναι μια παράσταση.⁷ Αλλά ποιες φαντασιώσεις με βάση το φύλο πραγματοποιούνται και τι διακινδυνεύουν οι γυναίκες, όταν τις πραγματοποιούν;

Η δεξιotechνία της παράστασης επικεντρώνεται στην προσποίηση της επιθυμίας. Θα επεκτείνω στην πορνεία την ανάλυση της Susan Bordo σχετικά με τις γυναίκες στην πορνογραφία. «Στην πορνογραφία, οι γυναίκες είναι υποκείμενα, αλλά υποκείμενα των οποίων η δυνατότητα για δράση εκδηλώνεται μόνο ως επιθυμία να ευχαριστήσουν τον άνδρα θεατή... Υπάρχει μυαλό μέσα στο πορνογραφικό γυναικείο σώμα, αλλά αυτό εκφράζει μόνο ένα περιορισμένο φάσμα μη

απειλητικών επιθυμιών και άρα υφίσταται ως συντετμημένος εαυτός του».⁸

Η κεντρική φαντασίωση που αναπαριστάται στην πορνεία εκφράζει τον επίμονο αρσενικό ναρκισσισμό των πολιτισμικά αποδεκτών σεξουαλικών σεναρίων. Οι άνδρες που αγοράζουν σεξουαλικές υπηρεσίες, είναι σε γενικές γραμμές παρόμοιοι με τους άνδρες που δεν το κάνουν -δεν είναι απαραίτητα πιο μοναχικοί, λιγότερο ελκυστικοί, με μικρότερη σεξουαλική αυτοπεποίθηση, ανύπαντροι, παρότι μερικοί απ' αυτούς είναι.⁹ Κατά την αγορά σεξουαλικών υπηρεσιών, εκφράζουν ευρύτερες πατριαρχικές κατασκευές της σεξουαλικότητας, οι οποίες εξουσιοδοτούν την αρσενική αίσθηση του δικαιώματος στη σεξουαλική απόλαυση/εκτόνωση που τους προσφέρουν οι γυναίκες και στην επιβεβαίωση από τις γυναίκες της ανδρικής τους σεξουαλικής ικανότητας.¹⁰

Εξαιρώντας τις πιο σύντομες/περιορισμένες επαφές, στην πορνεία η προσομοίωση της ευχαρίστησης έχει κεντρική σημασία. Πολλές μελέτες της πορνείας ως εργασίας βασίζονται στην ανάλυση της Arlie Hochschild σχετικά με την παροχή υπηρεσιών στο βιβλίο της «The Managed Heart». Η Hochschild υποστηρίζει ότι το να ενεργεί κανείς σύμφωνα με τους «κανόνες των αισθήσεων» είναι μέρος του πώς οι άνθρωποι σχετίζονται μεταξύ τους. Μπορούμε να αντλήσουμε από ένα ρεπερτόριο παλαιότερων συναισθηματικών εμπειριών προκειμένου να εκφράσουμε συναισθήματα που επιθυμούμε να αισθανθούμε. Υπό αυτή την έννοια, «διευθύνουμε» τα συναισθήματά μας.¹¹

Αλλά όπως ο Μαρξ υποστήριξε ότι η αλλοτριωμένη εργασία δεν έχει μόνο σχέση με το να κάνει κάποιος μια δουλειά, αλλά με το πλαίσιο των σχέσεων εξουσίας μέσα στο οποίο ενεργεί, η Hochschild υποστηρίζει ότι όταν τα συναισθήματα βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο μιας εξωτερικής δύναμης, τότε η εργαζόμενη κινδυνεύει να αποξενωθεί από τον εαυτό της. Το θέμα δεν είναι να αντιπαραβάλουμε κάποιον «ουσιαστικό» ή «αυθεντικό» εαυτό σε αντίθεση με τον εαυτό που παρουσιάζεται κατά τη διάρκεια της εργασίας. Είναι κυρίως το να τεθεί το ερώτημα, αν οι απαιτήσεις της διαχείρισης συναισθημάτων σε ορισμένες θέσεις εργασίας και κάτω από ορισμένες εργασιακές συνθήκες επηρεάζουν την ικανότητα της εργαζόμενης να διαχειρίζεται τα συναισθήματά της προς το δικό της όφελος και για τους δικούς της σκοπούς, όταν δεν είναι στη δουλειά της.¹²

Η Hochschild μελέτησε μη συνδικαλισμένες αεροσυνοδούς, που εργάζονται σε μια αεροπορική εταιρεία με έδρα στον αμερικάνικο Νότο. Αυτό, λέει, της επέτρεψε να επικεντρωθεί σε έναν τομέα απασχόλησης όπου οι απαιτήσεις για διαχείριση συναισθημάτων ήταν οι μεγαλύτερες δυνατές. Με τη διάδοση του φεμινισμού, την επιτάχυνση της βιομηχανίας και την αύξηση του συνδικαλισμού, ο ρόλος των αεροσυνοδών έχει αλλάξει. Δεν βλέπουμε πλέον διαφημίσεις για αεροπορικές εταιρείες του στυλ «Με λένε Sara, κάνε με να πετάξω». Αλλαγές τέτοιου είδους δεν είναι εφικτές στην πορνεία.

Η Hochschild ανέπτυξε τις έννοιες της «επιφανειακής προσποίησης» και της «βαθιάς προσποίησης», προκειμένου να κάνει τη διάκριση μεταξύ εργασιών που απαιτούν μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό συναισθηματικής επένδυσης στην

εκτέλεση της συναισθηματικής εργασίας, με τη «βαθιά προσποίηση» να προκαλεί πιο καταστροφικές μορφές αποξένωσης. Όπως υποστηρίζει η Elizabeth Bernstein, στο μεταβιομηχανικό στίβο της πορνείας στις πόλεις ανά τον κόσμο, η ζήτηση για «βαθιά προσποίηση» διευρύνεται, όταν οι εκδιδόμενες ανταγωνίζονται μεταξύ τους προκειμένου να προσφέρουν «αυθεντικό δέσιμο» -την πώληση αυθεντικής συναισθηματικής και σωματικής σύνδεσης.¹³ Το να διατηρήσεις μια ψυχρή στάση και μια συναισθηματική απόσταση κατά τη διάρκεια της προσομοίωσης της «εμπειρίας σχέσης» (girlfriend experience) για κάποιον πελάτη, μπορεί να αποβεί περισσότερο παρά λιγότερο συναισθηματικά εξουθενωτικό.

Τέλος, πρέπει να λάβουμε υπόψη τις αρνητικές συνέπειες του να κάνεις μια πολύ στιγμισμένη εργασία που είναι τόσο απαιτητική ψυχολογικά. Ακόμη και πέρα από τα άγχη που προκαλεί η παρανομία, το κοινωνικό στίγμα ρίχνει τη σκιά του στην εργασιακή ζωή των εκδιδόμενων.

Σε κάθε περίπτωση, η εκτίμηση των κινδύνων για τη συναισθηματική υγεία των εκδιδόμενων είναι δύσκολη. Πράγματι φαίνεται ότι η ψυχική υγεία των γυναικών που κάνουν πεζοδρόμιο είναι χειρότερη από αυτή των γυναικών με την ίδια ηλικία και το ίδιο υπόβαθρο που δεν είναι εκδιδόμενες. Είναι δύσκολο να ξεδιαλύνει κανείς τους πολλαπλούς λόγους για αυτή τη διαφορά. Ορισμένες έρευνες υποδηλώνουν ότι κάποιοι παράγοντες στη ζωή τους, συχνά συνδεδεμένοι με την καταρχήν εισοδό τους στη σεξουαλική εργασία (π.χ. χρήση ναρκωτικών, διάφορα παιδικά τραύματα, νεαρή ηλικία εισόδου στην πορνεία), εξηγούν τη διαφορά περισσότερο από ό,τι η ίδια η εργασία.¹⁴

Τα στοιχεία για την πορνεία σε κλειστούς χώρους είναι ανάμικτα. (Ο όρος «κλειστός χώρος» καλύπτει μια σειρά από τοποθεσίες, όπως σάουνες και αίθουσες μασάζ, εργαζόμενες που «καλεί» κανείς όπως οι συνοδοί, γυναίκες που εργάζονται μόνες τους ή με άλλες έξω από ένα διαμέρισμα και εργασία σε οίκους ανοχής οι οποίοι μπορεί να είναι είτε νόμιμοι είτε παράνομοι). Μια μελέτη στην Ολλανδία συνέκρινε εργαζόμενες σε τέτοιους νόμιμους κλειστούς χώρους, με γυναίκες που εργάζονται στον τομέα της υγείας -κυρίως νοσοκόμες- και με ανθρώπους που υποβάλλονταν σε θεραπεία λόγω «επαγγελματικής εξουθένωσης» (burnout). Διαπίστωσε ότι σε δύο από τις τρεις κατηγορίες μέτρησης, οι νοσοκόμες και οι εκδιδόμενες είχαν παρόμοια αποτελέσματα, τα οποία ήταν πολύ χαμηλότερα από αυτά της ομάδας που υποβάλλονταν σε θεραπεία. Οι εκδιδόμενες σημείωσαν μεγαλύτερο σκορ από τις νοσοκόμες σε μία μέτρηση, αυτή της «αποπροσωποποίησης» των πελατών τους, το οποίο σχετίζεται με την «επαγγελματική εξουθένωση» των νοσηλευτριών. Υψηλότερα επίπεδα «αποπροσωποποίησης» μπορεί να σημαίνουν μια υγιή προσαρμογή και όχι παράγοντα ψυχικής εξουθένωσης.¹⁵

Από τη σκοπιά της Hochschild, αυτή η αποστασιοποίηση μπορεί να είναι μια μορφή επιφανειακής προσποίησης που προστατεύει από μια πιο βαθιά απώλεια της αίσθησης του εαυτού. Ωστόσο, «δεν υπήρχε καμία ένδειξη που να συνδέει τον κυνισμό με την καλή υγεία, όπως με υψηλή αυτοεκτίμηση και ατομική αντοχή ή χαμηλή συμπτωματολογία άγχους». Η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι

η αποπροσωποποίηση των πελατών μπορεί να είναι ένας μηχανισμός αντιμετώπισης απέναντι στην αρνητική συνέπεια της συναισθηματικής εξάντλησης.¹⁶ Μια μικρή μελέτη πάνω σε γυναίκες, που έγινε στη Νέα Ζηλανδία πριν από την αποποινικοποίηση, έδειξε ότι οι σεξεργάτριες δεν είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να βιώσουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση ή προβληματικές κοινωνικές σχέσεις συγκρίνοντάς τις με οποιαδήποτε άλλη γυναίκα σε γενικές γραμμές.¹⁷

Από την άλλη πλευρά, μια διακρατική μελέτη που θεωρείται βασική βιβλιογραφική αναφορά (Melissa Farley κ.ά.) αποκάλυψε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες (Post Traumatic Stress Disorder), όπως αυτή μετρήθηκε από ένα σύντομο ερωτηματολόγιο. Αν και οι περισσότερες από τις συμμετέχουσες στη μελέτη έκαναν πεζοδρόμιο, στο Μεξικό τα επίπεδα της ΔΜΣ ήταν παρομοίως υψηλά τόσο για τις εργαζόμενες σε οίκο ανοχής, όσο και για τις εργαζόμενες στο πεζοδρόμιο.¹⁸ Υπερασπιζόμενος το σουηδικό νόμο, ο Max Waltman επικαλείται δύο μελέτες: η μία βασιζόμενη σε συνεντεύξεις με επαγγελματίες ψυχικής υγείας που περιέθαλπταν πρώην εκδιδόμενες και η άλλη με 46 πρώην εκδιδόμενες στην Κορέα (που δούλευαν σε κλειστούς χώρους), οι οποίες υποδηλώνουν επίσης υψηλά επίπεδα ΔΜΣ μεταξύ πρώην εκδιδόμενων.¹⁹

Κίνδυνοι σωματικής/σεξουαλικής βίας

Οι εργαζόμενες στο πεζοδρόμιο, τουλάχιστον στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, βρίσκονται σε διαφορετική θέση από τις εργαζόμενες σε κλειστούς χώρους. Πολλές μελέτες δείχνουν ότι οι εκδιδόμενες του πεζοδρομίου έχουν περισσότερες πιθανότητες να δεχτούν βία από τους πελάτες σε σχέση με τις εργαζόμενες σε κλειστούς χώρους.

Η έρευνα των Church κ.ά. διαπίστωσε ότι στο δικό τους δείγμα εκδιδόμενων σε τρεις βρετανικές πόλεις, το 50% των εργαζομένων στο πεζοδρόμιο και το 26% των εργαζομένων σε κλειστούς χώρους βίωσαν βία από τους πελάτες κατά τους τελευταίους έξι μήνες. Όσον αφορά το σύνολο της επαγγελματικής τους ζωής, το 47% των εκδιδόμενων που κάνουν πεζοδρόμιο και το 14% των εργαζομένων σε κλειστούς χώρους είχαν φάει χαστούκι, είχαν γρονθοκοπηθεί ή τις κλώτσησαν, το 28% των εργαζομένων στο πεζοδρόμιο και το 17% των εργαζομένων σε κλειστούς χώρους είχαν υποστεί απόπειρα κολπικού βιασμού, ενώ το 22% των εργαζομένων που κάνουν πεζοδρόμιο και το 2% των εργαζομένων σε κλειστούς χώρους είχαν υποστεί κολπικό βιασμό.²⁰ Δεδομένου ότι οι εργαζόμενες στο πεζοδρόμιο αποτελούν μειοψηφία (10-20%), η εμπειρία τους δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον χαρακτηρισμό της πορνείας στο σύνολό της. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη τα επίπεδα βίας που βιώνουν οι εργαζόμενες σε κλειστούς χώρους, είναι δύσκολο να εντοπιστεί άλλο επάγγελμα με αυξημένο ποσοστό απασχόλησης γυναικών όπου το 17% των εργαζομένων βίωσαν απόπειρα βιασμού ως μέρος της δουλειάς τους. (Το αν το υψηλό επίπεδο βίας είναι υποχρεωτικά μέρος της πορνείας ή όχι,

είναι κάτι για το οποίο υπάρχει έντονη αντιπαράθεση. Το πραγματεύομαι στο τελευταίο τμήμα του άρθρου).

Κίνδυνοι για την υγεία - Σωματική υγεία

Μετά την επιδημία του AIDS, οι διεθνείς οργανισμοί και τα εθνικά κράτη αύξησαν τις παρεμβάσεις για να ενθαρρύνουν τη χρήση προφυλακτικού και πράγματι φαίνεται ότι η χρήση προφυλακτικού σε πολλές χώρες, αλλά σε καμία περίπτωση σε όλες, μείωσε σημαντικά το ποσοστό λοιμώξεων μεταξύ των γυναικών που πωλούν σεξ.²¹ Ωστόσο, η δυνατότητα χρήσης προφυλακτικού εξαρτάται από τη διαπραγματευτική δύναμη της γυναίκας.²² Από τη στιγμή που οι άνδρες είναι πρόθυμοι να πληρώσουν ένα σημαντικό επιπλέον ποσό για σεξ χωρίς προφυλακτικό, όπως έδειξε η έρευνα του περιοδικού «Economist», εάν οι γυναίκες χρειάζονται τα χρήματα, μπορεί κάλλιστα να θεωρήσουν ότι δεν έχουν άλλη επιλογή από το να συμμορφωθούν.²³ Ορισμένες εκδιδόμενες έχουν πρόσβαση σε τακτική υγειονομική περίθαλψη και μπορούν να λάβουν θεραπεία για τα Σεξουαλικά Μεταδιδόμενα Νοσήματα και άλλα προβλήματα υγείας που είναι συνηθισμένα στην εργασία τους, ώστε αυτά να μην απειλήσουν σοβαρά την υγεία τους. Σε παγκόσμιο επίπεδο, ωστόσο, οι γυναίκες της εργατικής τάξης δεν έχουν πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη και, δεδομένης της μεγαλύτερης έκθεσης των εκδιδόμενων σε λοιμώξεις και άλλες ασθένειες, αυτή η έλλειψη πρόσβασης μειώνει ιδιαίτερα τη σωματική τους υγεία.

Φεμινιστικές παρεμβάσεις

Η σύγχρονη πορνεία συνδέεται στενά με τις βαθιές οικονομικές ανισότητες του νεοφιλελεύθερου παγκόσμιου καπιταλισμού, την επέκταση της βιομηχανίας παροχής υπηρεσιών διασκέδασης και φαγητού και της τουριστικής βιομηχανίας, την τάση για εξευγενισμό των πόλεων σε όλο τον κόσμο, τα καθεστώτα λιτότητας, την αντιμετώπιση του χρέους από τα κράτη, μέσω της ενθάρρυνσης τόσο του σεξουαλικού τουρισμού όσο και της γυναικείας μετανάστευσης για εμβάσματα κλπ. Συνδέεται επίσης με πατριαρχικές κατασκευές της ανδρικής σεξουαλικότητας και με τις μεγάλες και μικρές πατριαρχικές εξουσίες που διαμορφώνουν τις εμπειρίες των γυναικών ως κόρες, μπτέρες, συζύγους και εργάτριες.

Αυτά τα δομικά/πολιτικά πλαίσια βάζουν όρια στο τι μπορεί να επιτύχουν οποιαδήποτε ειδικά κοινωνικά προγράμματα ή νομικές ρυθμίσεις σε ό,τι αφορά την πορνεία. Ίσως η πιο αποτελεσματική παρέμβαση θα ήταν μια επαναστατική αλλαγή στην παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία, αυξάνοντας για παράδειγμα, τους μισθούς γενικά και τους μισθούς των γυναικών ειδικότερα και παρέχοντας οικονομικά προσιτή στέγαση, οικονομικά προσιτούς παιδικούς σταθμούς και άλλες υπηρεσίες που υποστηρίζουν τις μονογονεϊκές οικογένειες, ιδίως επειδή τόσες πολλές εκδιδόμενες έχουν παιδιά. Ωστόσο, ενώ αγωνιζόμαστε για την πραγματοποίηση αυτών των αλλαγών, καλούμαστε να

προσδιορίσουμε τις παρεμβάσεις που θα μεγιστοποιήσουν τα οφέλη και θα ελαχιστοποιήσουν τα επιβλαβή στοιχεία αυτού του επαγγέλματος για τις εργαζόμενες σε αυτό.

Εστιάζω εδώ σε δύο τομείς δράσης: 1) Παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και άλλων προγραμμάτων με μη-επικριτικό τρόπο, ώστε οι σεξεργάτριες που επιθυμούν να αποχωρήσουν από το επάγγελμα, να έχουν την ευκαιρία να το πράξουν. 2) νομοθετική ρύθμιση.

Κοινωνικά προγράμματα

Η Φάρλεϊ και λοιποί, πραγματοποιώντας έρευνα σε 854 εκδιδόμενες σε 9 χώρες, ανακάλυψαν ότι το 89% θέλει να τα παρατήσει. Ωστόσο, είναι δύσκολο να γνωρίζουμε τι σημαίνει αυτό. Οι εκδιδόμενες σε πολλές χώρες κερδίζουν πολλαπλάσια χρήματα από αυτά που θα κέρδιζαν στις άλλες διαθέσιμες δουλειές (δουλειές που, παρεμπιπτόντως, συχνά τις εκθέτουν σε σεξουαλικά αρπακτική συμπεριφορά εργοδοτών και διευθυντών).²⁴ Φαίνεται απολύτως εύλογο να υποθέσουμε ότι πολλές επιθυμούν να αποχωρήσουν, αλλά δεν θα το έκαναν, παρά μόνο εάν έβρισκαν μια δουλειά με περίπου ίση αμοιβή και συνθήκες καλύτερες από εκείνες που υπάρχουν στις υπόλοιπες διαθέσιμες αυτή τη στιγμή δουλειές. Προγράμματα κατά του *trafficking* που διδάσκουν σε πρώην εκδιδόμενες τη χρήση ραπτομηχανής, για παράδειγμα, συχνά αποτυγχάνουν να εμποδίσουν τις γυναίκες να επιστρέψουν στην πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών. Κάποιες σεξεργάτριες στις νότιες χώρες, όπως και κάποιες στις βόρειες, δεν έχουν καμία πρόθεση να εγκαταλείψουν τις δουλειές τους.²⁵

Όλες οι φεμινίστριες μπορεί να συμφωνήσουν ότι ανεξάρτητα από τον αριθμό των ατόμων που θέλουν να φύγουν, θα πρέπει να υπάρχουν εκτεταμένες, αποτελεσματικές υπηρεσίες που θα υποστηρίζουν τις εκδιδόμενες με μη-επικριτικό τρόπο, θα χτίζουν την εμπιστοσύνη τους και θα ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους. Παγκοσμίως, η πρόληψη του HIV/AIDS έχει οδηγήσει σε προσεγγίσεις «μείωσης των επιβλαβών συνεπειών» στην πορνεία, όπως η αύξηση της χρήσης προφυλακτικού. Όπως υποστηρίζει η Farley, η μείωση των επιβλαβών συνεπειών πρέπει να επεκταθεί για να συμπεριλάβει υπηρεσίες που βοηθούν γυναίκες να εγκαταλείψουν τον κλάδο.

Οι επικριτές των προγραμμάτων κατά της εμπορίας ανθρώπων για σεξουαλικούς σκοπούς και των προγραμμάτων διάσωσης υποστηρίζουν ότι η στενή εστίαση των κοινωνικών προγραμμάτων αποκλειστικά στην έξοδο από το επάγγελμα δεν είναι μόνο αντιπαραγωγική, αλλά και ασυμβίβαστη με τις φεμινιστικές αξίες. Ως φεμινίστριες, θα πρέπει να έχουμε επίγνωση των σχέσεων εξουσίας μεταξύ «παρόχου» και «πελάτη», οι οποίες, ιστορικά και σήμερα, περνούν μέσα από πολλά κυβερνητικά και μη κυβερνητικά προγράμματα που απευθύνονται στις γυναίκες της εργατικής τάξης.²⁶ Οι υπηρεσίες θα πρέπει να παρέχονται είτε οι εκδιδόμενες επιθυμούν να παραμείνουν είτε να φύγουν.

Οι βέλτιστες πρακτικές για την παροχή βοήθειας στις εκδιδόμενες για να αφήσουν την πορνεία περιλαμβάνουν: την αναγνώριση ότι η έξοδος από το επάγγελμα δεν αποτελεί «μια κι έξω» απόφαση ή γεγονός, την παροχή στέγης (κατάλυμα έκτακτης ανάγκης, κατοικίες προσαρμογής και μακροχρόνια σταθερή στέγαση), υπηρεσίες απεξάρτησης από το αλκοόλ και τα ναρκωτικά, παιδική φροντίδα, υπηρεσίες επαγγελματικού προσανατολισμού και επαγγελματικής κατάρτισης (αν και πολλές εκδιδόμενες αναφέρουν ότι οι υψηλότεροι μισθοί και οι ευέλικτες ώρες της τωρινής τους εργασίας καθιστούν δύσκολο να την αφήσουν για άλλες διαθέσιμες δουλειές).²⁷

Νομικές Παρεμβάσεις

Η νομοθετική ρύθμιση είναι απίστευτα περίπλοκο ζήτημα.²⁸ Αν και η δημόσια συζήτηση σχετικά με τη λογική και την αποτελεσματικότητα των νόμων δεν περιορίζεται στην πορνεία, οι ισχυρισμοί για τα διάφορα νομικά καθεστώτα σε ό,τι αφορά τον αντίκτυπό τους σε άτομα που πωλούν σεξουαλικές υπηρεσίες είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αξιολογηθούν. Οι μελέτες πάνω σε μια «κρυφή» δραστηριότητα αντιμετωπίζουν τον περιορισμό των ατόμων στα οποία μπορεί να υπάρξει πρόσβαση και των πραγμάτων για τα οποία είναι πρόθυμα τα παραπάνω άτομα να μιλήσουν. Διαφωνώ με όσες υποστηρίζουν ότι μόνο όσες έχουν «επιζήσει» της πορνείας είναι ελεύθερες περιορισμών και άρα αποκλειστικά αρμόδιες να σχολιάσουν τις συνέπειες διαφόρων νόμων.²⁹ Από την άλλη πλευρά, δεδομένου ότι η υποδούλωση και ο εξαναγκασμός αποτελούν κομμάτι αυτής της δουλειάς, πρέπει να αναγνωριστεί ότι οι εκδιδόμενες που συμμετέχουν στις έρευνες, αντιπροσωπεύουν άγνωστο ποσοστό του συνόλου των εργαζομένων.³⁰

Σε ό,τι αφορά την πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών, υπάρχουν χοντρικά τρία μοντέλα νομικών πλαισίων (με διάφορες παραλλαγές κι αποχρώσεις το καθένα): ποινικοποίηση, νομιμοποίηση, αποποινικοποίηση.³¹ Θα αναφερθώ λίγο στα στοιχεία που υπάρχουν για τη νομιμοποίηση, αλλά επικεντρώνομαι σε δύο αντιπαρατιθέμενα νομικά καθεστώτα, όπου και τα δύο προσπαθούν να προωθήσουν μια νομική μεταρρύθμιση με βάση φεμινιστικές αξίες: α) Το νομικό καθεστώς της Σουηδίας, συχνά αποκαλούμενο ως σκανδιναβικό μοντέλο, το οποίο ποινικοποιεί όλες τις πτυχές της πορνείας εκτός από την πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών από ένα μεμονωμένο άτομο. β) Και τους νόμους της Νέας Ζηλανδίας που έχουν αποποινικοποιήσει όλες τις πτυχές της δραστηριότητας, αλλά έχουν επίσης, σε αντίθεση με τα περισσότερα καθεστώτα νομιμοποίησης (π.χ. Γερμανία), θεσπίσει ένα σύστημα ρυθμίσεων και εφαρμογών τους, που στοχεύει στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας των εκδιδόμενων.

Νομιμοποίηση

Σκοπός της νομιμοποίησης είναι γενικά η προστασία της κοινωνικής τάξης (π.χ. να περιοριστεί το εγκληματικό στοιχείο, να φύγει το σεξ από το δρόμο) και όχι η προστασία των σεξεργατριών. Η νομιμοποίηση μπορεί να έχει στρεβλά επακόλουθα. Η νομιμοποίηση μέρους της σεξουαλικής εργασίας, όπως για παράδειγμα

μόνο σε εγκεκριμένους οίκους ανοχής ή για ορισμένες σεξεργάτριες, όπως μόνο για όσες έχουν καρτιά για εργασία, μπορεί να δημιουργήσει ακόμη χειρότερες συνθήκες για άλλες, όπως για παράδειγμα αυτές που εργάζονται σε οίκους ανοχής χωρίς άδεια, στο πεζοδρόμιο ή τις μετανάστριες.

Ενδεικτικό παράδειγμα, στο Κουίνσλαντ της Αυστραλίας, όπου το μέγεθος των οίκων ανοχής που λειτουργούν με άδεια είναι περιορισμένο, δεν μπορούν να προσφέρουν υπηρεσίες συνοδείας (οι σεξεργάτριες να πηγαίνουν στον πελάτη που τις καλεί) ή να σερβίρουν αλκοόλ. Η διαφήμιση είναι περιορισμένη και ελεγχόμενη. Ως το 2010, μόνο 25 οίκοι ανοχής είχαν λάβει άδεια στο Κουίνσλαντ, μία Πολιτεία με πληθυσμό τεσεσέρμισι εκατομμυρίων κατοίκων και με ακμάζουσα τουριστική βιομηχανία. Ερευνητές υπολόγισαν ότι μόνο το 10% της δραστηριότητας λάμβανε χώρα μέσα σε οίκους ανοχής με άδεια και το 75% στον τομέα των υπηρεσιών συνοδείας. Μεμονωμένες επαγγελματίες μπορούν νόμιμα να πηγαίνουν σε πελάτες που τις καλούν, αλλά δεν μπορούν να δουλέψουν μαζί με άλλη σεξεργάτρια ή να προσλάβουν ρεσεψιονίστ. Μπορούν να προσλάβουν έναν φρουρό ασφαλείας ειδικά αδειοδοτημένο και (από το 2009) μπορούν να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους επικοινωνώντας μέσω τηλεφώνου με άλλο άτομο πριν και μετά το ραντεβού. Μπορεί να ασκηθεί ποινική δίωξη σε ιδιοκτήτες ακινήτων ως «τρίτα ενδιαφερόμενα μέρη στην πορνεία», όταν δύο ή περισσότερες γυναίκες εργάζονται στον ίδιο χώρο. Αυτό αποθαρρύνει πιθανούς συλλογικούς διακανονισμούς μεταξύ των εκδιδόμενων, μέσω των οποίων θα μπορούσαν να μοιράζονται τα κέρδη τους, αντί να τις εκμεταλλεύεται κάποιος αφεντικό.

Επειδή υπάρχουν τόσοι λίγοι νόμιμοι οίκοι ανοχής, πολλές εκδιδόμενες εργάζονται σε παράνομους οίκους ανοχής, όπου είναι πιο ευάλωτες. Οι διευθυντές των νόμιμων οίκων ανοχής δεν είναι υποχρεωμένοι να παράσχουν ιδιαίτερα καλές συνθήκες εργασίας, διότι η προσφορά εργατικού δυναμικού είναι πολύ μεγάλη.³² Δεν είναι σαφές εάν οι εκδιδόμενες στο σύνολό τους είναι καλύτερα ή χειρότερα σε αυτό το είδος καθεστώτος νομιμοποίησης.

Ένα από τα επιχειρήματα υπέρ της νομιμοποίησης είναι ότι, εάν η πορνεία καταστεί μια εργασία όπως κάθε άλλη, οι εκδιδόμενες θα έχουν πρόσβαση στο ίδιο εύρος παροχών (π.χ. ασφάλιση υγείας και συνταξιοδότηση τουλάχιστον στην ΕΕ) όπως και οι υπόλοιπες εργαζόμενες.

Ωστόσο, οι περισσότερες εργαζόμενες σε οίκους ανοχής δεν αντιμετωπίζονται ως υπάλληλοι, αλλά ως «εργολάβοι» που «ενοικιάζουν» δωμάτια από τον οίκο ανοχής και πληρώνουν τέλη για διάφορες υπηρεσίες που παρέχει το «σπίτι». Συνεπώς, εξαιρούνται από τα οφέλη του καθεστώτος σταθερής απασχόλησης.

Όσες από εμάς έχουμε παρακολουθήσει την αύξηση της «απορυθμισμένης» και «επισημασμένης» απασχόλησης σε ολόκληρο τον παγκόσμιο Βορρά, δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει το ότι τα παραπάνω αναφερθέντα είναι συνήθως αποκύημα φαντασίας και ότι οι ιδιοκτήτες/διευθυντές ελέγχουν και ρυθμίζουν σε μεγάλο βαθμό τη δουλειά αυτών των εργατριών κατά τρόπο όχι διαφορετικό απ' ό,τι ελέγχουν και ρυθμίζουν τη δουλειά των άλλων υπαλλήλων.³³

Η νομιμοποίηση των οίκων ανοχής ενδέχεται να βελτιώσει τις δυνατότητες

οργάνωσης των εργαζομένων. Αλλά μπορεί επίσης να ισχύει ότι η χορήγηση στους ιδιοκτήτες οίκων ανοχής ενός νόμιμου μονοπωλίου υπονομεύει τις δυνατότητες για συλλογική ισχύ των εργαζομένων. Πολλές φεμινίστριες πιστεύουν ότι είναι ιδιαίτερα απεχθές οι ιδιοκτήτες οίκων ανοχής (ή νταβατζήδες) να κερδίζουν τα προς το ζην από γυναίκες που πωλούν σεξουαλικές υπηρεσίες. Το ερώτημα που επιχειρεί να απαντήσει το σκανδιναβικό μοντέλο είναι κατά πόσον είναι δυνατόν ή όχι να απαγορευθεί αποτελεσματικά αυτή η μορφή εκμετάλλευσης.

Ποινικοποίηση του πελάτη, του νταβατζή και του ιδιοκτήτη του οίκου ανοχής

Το σκανδιναβικό μοντέλο φαίνεται αρκετά ελκυστικό στις φεμινίστριες, επειδή ποινικοποιεί τον αγοραστή, αλλά όχι την πωλήτρια σεξουαλικών υπηρεσιών. Ο σουηδικός νόμος, που ψηφίστηκε το 1999, ποινικοποιεί επίσης την οργανωμένη σεξουαλική εργασία οποιουδήποτε είδους (σε οίκους ανοχής, σάουνες, υπηρεσίες συνοδών κ.λπ.), καθιστώντας παράνομο το κέρδος από την εργασία της εκδιδόμενης για όλους εκτός από την ίδια. Ο νόμος αποσκοπεί στη συρρίκνωση της ζήτησης σεξουαλικών υπηρεσιών, στην ενθάρρυνση των εκδιδόμενων να εγκαταλείψουν το επάγγελμα, στην ισχυροποίηση των εκδιδόμενων απέναντι στους πελάτες (για παράδειγμα, στο να καταγγείλουν περιστατικά βίας ή κλοπής από πελάτες στην αστυνομία) και στον περιορισμό του sex trafficking.

Λόγω περιορισμένου χώρου δεν μπορούμε να υπεισέρθουμε εδώ στην έντονη δημόσια συζήτηση για τις λεπτομέρειες των επιπτώσεων αυτού του νόμου.³⁴ Συνολικά, είναι δίκαιο να πούμε ότι η ετυμηγορία εκκρεμεί για το αν η αγορά σεξουαλικών υπηρεσιών έχει συρρικνωθεί σημαντικά ή όχι ως αποτέλεσμα αυτής της νομοθεσίας. Η πορνεία στα πεζοδρόμια έχει μειωθεί. Ωστόσο, η έκθεση της ίδιας της κυβέρνησης δεν μπορούσε να πει με βεβαιότητα ότι ο νόμος μείωσε τον συνολικό αριθμό των γυναικών που έχουν βγει στην πορνεία, επειδή δεν γνώριζαν πόσο μεγάλο μέρος της δραστηριότητας είχε μεταφερθεί σε κλειστούς χώρους, με τη διευκόλυνση του διαδικτύου. Δεν υπήρχαν αξιόπιστες μελέτες για εργαζόμενες σε κλειστούς χώρους πριν από την εφαρμογή του νόμου και συνεπώς δεν μπορεί κανείς να κρίνει. Διατυπώθηκαν διάφορες εκτιμήσεις. Ωστόσο, η έκθεση μπορούσε μόνο να καταλήξει στο συμπέρασμα: «Συνολικά, αυτό σημαίνει ότι μπορούμε κατά κάποιο τρόπο να συμπεράνουμε με ασφάλεια ότι η πορνεία στο σύνολό της τουλάχιστον δεν έχει αυξηθεί στη Σουηδία από το 1999».³⁵

Άλλη μια απόδειξη της αποτελεσματικότητας του νόμου, η οποία παρατίθεται συχνά, είναι δύο έρευνες, μία του 1996 και μία του 2008, που έδειξαν ότι από τότε που πέρασε ο νόμος, ο αριθμός των ανδρών που είπαν ότι αγόρασαν σεξ μειώθηκε από 13,6% σε 8%.³⁶ Είναι άγνωστο αν αυτό αντανakλά μια πραγματική μείωση ή δείχνει ότι οι άνδρες δεν θέλουν να παραδεχθούν ότι έχουν επιδοθεί σε μια ποινικοποιημένη δραστηριότητα ή αν εξαιτίας του νόμου αυξήθηκε

η ντροπή. Οι υποστηρίκτριες του νόμου διατείνονται ότι η κοινωνική στήριξη στην ισότητα των φύλων δεν είναι συμβατή με το να επιτρέπει η πολιτεία στους άνδρες να αγοράζουν σεξουαλικές υπηρεσίες. Ίσως ο νόμος να έχει κάνει πιο αρνητική την αντίληψη της κοινωνίας για τους άνδρες που πληρώνουν για σεξ.³⁷

Αλλά από την άλλη πλευρά, οι πολέμιες του νόμου υποστηρίζουν ότι όποια και αν είναι τα οφέλη του στην αλλαγή της κοινωνικής νοοτροπίας ή τη συρρίκνωση της αγοράς, έχει αυξήσει τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι εκδιδόμενες. Γενικά, η αστυνομία στοχοποιεί τις εργαζόμενες στο πεζοδρόμιο, επειδή η αστυνόμευση της σεξεργασίας σε κλειστούς χώρους είναι χρονοβόρα και δαπανηρή. (Ένας άλλος σημαντικός λόγος είναι ότι η πορνεία του πεζοδρομίου είναι πιο ορατή.) Αυτό εξακολουθεί να ισχύει στη Σουηδία.³⁸ Αν και οι ίδιες οι εργαζόμενες στο πεζοδρόμιο δεν γίνεται να συλληφθούν, η αστυνομική παρουσία δυσχεραίνει τη δουλειά τους.

Οι πολέμιες του νόμου υποστηρίζουν ότι έχει ωθήσει τους πελάτες στο να απαιτούν μεγαλύτερη μυστικότητα, έχει μετατοπίσει τη δουλειά σε πιο απομονωμένες περιοχές, δίνει στις εκδιδόμενες λιγότερο χρόνο να «ζυγίσουν» τον πελάτη, κι αυτό τις καθιστά ακόμα πιο ευάλωτες από πριν. Υπάρχουν μερικά στοιχεία, αλλά καμιά συστηματική έρευνα στη Σουηδία για την υποστήριξη αυτού του ισχυρισμού.³⁹

Ωστόσο, μια μελέτη στο Βανκούβερ που πήρε συνεντεύξεις από εργαζόμενες που κάνουν πεζοδρόμιο -τόσο πριν όσο και μετά την αλλαγή στον τρόπο επιβολής του νόμου από την αστυνομία του Βανκούβερ, η οποία αλλαγή συνίστατο στο να συλλαμβάνονται οι πελάτες αντί για τις εκδιδόμενες- βρήκε ότι η στοχοποίηση των πελατών δεν βελτίωσε τα επίπεδα βίας που βίωναν. Επιπλέον, οι εκδιδόμενες ανέφεραν ότι η νέα πολιτική παρακώλυε την ικανότητά τους να διαπραγματεύονται με τους πελάτες και αύξανε τον κίνδυνο άρνησης από πλευράς των πελατών να χρησιμοποιήσουν προφυλακτικό.⁴⁰

Οι πολέμιες του νόμου υποστηρίζουν επίσης ότι, καθώς οι πελάτες φοβούνται να συναλλαγούν σε δημόσιο χώρο, αυτό έχει ανοίξει την πόρτα στην ενίσχυση του ρόλου των «μεσαζόντων», συμπεριλαμβανομένων των νταβατζήδων. Σε αυτό το σημείο, δεν γνωρίζω αξιόπιστα στοιχεία που να δείχνουν είτε ότι ο νόμος έχει αυξήσει τη δουλειά του νταβατζή είτε ότι την έχει μειώσει.⁴¹

Οι υποστηρίκτριες του νόμου ισχυρίζονται ότι θα αυξήσει τις καταγγελίες στην αστυνομία για ληστεία, σεξουαλική και σωματική επίθεση από πελάτες, καθώς η εκδιδόμενη δεν είναι πλέον δυνατόν να συλληφθεί. Σε καμία -διαθέσιμη στην αγγλική γλώσσα- κυβερνητική έκθεση για τα αποτελέσματα που επέφερε ο νόμος δεν υπάρχουν στοιχεία ότι έχει αυξήσει τις σχετικές καταγγελίες στην αστυνομία.⁴² Αυτό δεν προκαλεί έκπληξη. Οι εκδιδόμενες διατάζουν να καταγγείλουν περιστατικά βίας ή κλοπής, για διάφορους λόγους, όπως η παράνομη χρήση ναρκωτικών από τις ίδιες, ο φόβος των αντιποίνων από τους πελάτες, η επιθυμία να διατηρήσουν την ανωνυμία τους, επειδή

κρατούν τη δραστηριότητά τους κρυφή από τους φίλους και την οικογένειά τους, οι επιφυλάξεις απέναντι στη νομική διαδικασία, με δεδομένο ότι είναι δύσκολο να αποδειχθούν οι ισχυρισμοί τους και έτσι η ταλαιπωρία της καταγγελίας βαραίνει περισσότερο από μια δικαίωση που δείχνει απίθανη.

Οι πολέμιες του νόμου υποστηρίζουν ότι η ποινικοποίηση τρίτων δεν μειώνει την εκμετάλλευση των εκδιδόμενων και τις κάνει πιο ευάλωτες στο να τις βλάψουν. Αναγνωρίζοντας ότι οι οίκοι ανοχής δεν είναι απαραίτητα το καλύτερο εργασιακό περιβάλλον, υποστηρίζουν ότι το να εξαναγκάζονται οι εκδιδόμενες να εργάζονται λαθραία τις καθιστά ακόμα πιο ευάλωτες. Και, υποστηρίζουν, ότι ο νόμος, αν και αποθαρρύνει τους νταβατζήδες, αποτρέπει επίσης τις εκδιδόμενες από το να κάνουν συμφωνίες με τρίτους με σκοπό την προστασία τους. Για παράδειγμα, ο νόμος ποινικοποιεί την πραγματοποίηση εισοδήματος από τρίτο ενδιαφερόμενο πρόσωπο που λαμβάνει χρήματα για την παροχή ασφάλειας. Οι ιδιοκτήτες ακινήτων που επιτρέπουν σε μια γυναίκα να δουλεύει έξω από το διαμέρισμά της ή σε αρκετές γυναίκες να εργάζονται έξω από ένα σπίτι, είναι πιθανό να συλληφθούν ως «τρίτο ενδιαφερόμενο μέρος». Ιδιοκτήτες έχουν κάνει έξωση σε εκδιδόμενες γι' αυτό το λόγο. Κάθε ενήλικας που συγκατοικεί με μια εκδιδόμενη και μοιράζεται το εισόδημά της είναι πιθανό να διωχθεί.

Νομίζω ότι πρόκειται για ένα περίπλοκο ζήτημα. Φαίνεται παράλογο να επιτρέπεται στις γυναίκες να παρέχουν σεξουαλικές υπηρεσίες, αλλά στη συνέχεια να επιβάλλονται κυρώσεις σε ιδιοκτήτες που τους νοικιάζουν ένα διαμέρισμα.⁴³ Και φαίνεται ότι, όπως και με τους προαγωγούς, δεν είναι πάντα εύκολο να αποσαφηνιστεί η πραγματική σχέση εξουσίας μεταξύ μιας εκδιδόμενης και των «τρίτων ενδιαφερόμενων μερών» που εμπλέκονται.⁴⁴ Από την άλλη πλευρά, οι υπερασπίστριες του νόμου υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι πράγματι συνελήφθησαν σύντροφοι ή σύζυγοι -εκτός των περιπτώσεων που ασχολούνται ενεργά με τη δουλειά της εκδιδόμενης, δηλαδή ενεργούν ως προαγωγοί.⁴⁵ Ακόμη και αν αυτό συνέβη, θεωρώ σημαντικό να γίνει διάκριση μεταξύ του νόμου και της εφαρμογής του. Τα προβλήματα εφαρμογής δεν αποτελούν καθοριστικό επιχείρημα κατά ενός συγκεκριμένου νόμου. Για παράδειγμα, η τακτική της υποχρεωτικής σύλληψης, όταν η αστυνομία καλείται για ένα περιστατικό ενδοοικογενειακής βίας, έχει αποδειχθεί αντιπαραγωγική.⁴⁶

Αυτό συνεπάγεται ότι πρέπει να κάνουμε κάτι για τις πρακτικές εφαρμογές του νόμου, αλλά δεν πρέπει να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι ο ίδιος ο νόμος, που ποινικοποιεί την ενδοοικογενειακή βία, είναι αρνητικός για τις γυναίκες.

Το ερώτημα παραμένει, ωστόσο, αν η ποινικοποίηση των περισσότερων πτωχών της πώλησης σεξουαλικών υπηρεσιών είναι θετική ή αρνητική για τις γυναίκες που κάνουν αυτή τη δουλειά. Η ανησυχία αυτή βρίσκεται πίσω από τη νομική μεταρρύθμιση της Νέας Ζηλανδίας.

Αποποινικοποίηση

Η Νέα Ζηλανδία έχει κάνει τα περισσότερα βήματα προς την αποποινικοποίηση, ψηφίζοντας το Νόμο για τη Μεταρρύθμιση της Πορνείας το 2003. Στο σύστημα της Νέας Ζηλανδίας, οι οίκοι ανοχής πρέπει να έχουν άδεια, είναι παράνομο για τους ιδιοκτήτες οίκων ανοχής να εξαναγκάζουν εργαζόμενες να αναλαμβάνουν πελάτες παρά τη θέλησή τους, απαιτείται από τους ιδιοκτήτες να ενθαρρύνουν και να υποστηρίζουν τη χρήση προφυλακτικού (το στοματικό, πρωκτικό ή κολπικό σεξ χωρίς προφυλακτικό είναι παράνομο), οι εγκαταστάσεις τους πρέπει να βρίσκονται στη διάθεση των αρχών για επιθεωρήσεις, δεν μπορούν να προσλάβουν κανένα άτομο κάτω των 18 ετών. Το να παρακινεί ή να αναγκάζει κανείς οποιοδήποτε άτομο να πουλάει σεξουαλικές υπηρεσίες είναι παράνομο, οπότε η μαστροπεία είναι έγκλημα. Ωστόσο, είναι νόμιμο να είσαι «τρίτο ενδιαφερόμενο πρόσωπο», δηλαδή, να ζεις από τα «οφέλη» της πορνείας.⁴⁷ Η Συλλογικότητα Εκδιδόμενων Νέας Ζηλανδίας, η οποία ήταν πολύ δραστήρια στις πολυετείς διαπραγματεύσεις που κατέληξαν στην ψήφιση του νόμου, τάχθηκε κατά των πολλών εμποδίων στη διαδικασία αδειοδότησης, επειδή φοβούνταν ότι θα δημιουργούνταν ένα «διπλό» παράλληλο σύστημα όπως αυτό στο Κουίνσλαντ.

Κυρίως, υποστήριξαν με επιτυχία ότι ο νόμος πρέπει να στηρίζει τις επιχειρήσεις που ανήκουν σε εκδιδόμενες και διευθύνονται από αυτές. Έως τέσσερα άτομα μπορούν να εργαστούν από κοινού μέσα σε μια κατοικία ή ενοικιαζόμενο χώρο, χωρίς να χρειάζεται να υποβάλουν αίτηση για «άδεια υπεύθυνου διαχείρισης» (Εάν περισσότερα από τέσσερα άτομα εργάζονται μαζί, ένα από αυτά υποχρεούται να υποβάλει αίτηση γι' αυτή την άδεια.) Μπορούν να διαφημίζονται υπό τους ίδιους περιορισμούς με τους οίκους ανοχής που έχουν διευθύνση. Μπορούν να προσλάβουν οποιονδήποτε θέλουν για βοήθεια, χωρίς περιορισμούς (π.χ. δεν χρειάζεται να είναι «αδειοδοτημένοι» επαγγελματίες ασφαλείας όπως στο Κουίνσλαντ). Ο νόμος επιτρέπει επίσης στις εκδιδόμενες να εισπράττουν άμεσα κοινωνικά επιδόματα, ακόμα και αν εγκαταλείψουν εθελοντικά το επάγγελμα.⁴⁸

Οι πολέμιες της αποποινικοποίησης υποστηρίζουν ότι αυτή οδηγεί σε αύξηση της πορνείας. Μια μελέτη για τις επιπτώσεις της μεταρρύθμισης στο μέγεθος της αγοράς σεξουαλικών υπηρεσιών στο Christchurch είναι αρκετά αξιόπιστη. Πριν από την έγκριση του Νόμου για τη Μεταρρύθμιση της Πορνείας και τρία χρόνια αφότου ψηφίστηκε, πραγματοποιήθηκε μια άριστη μεθοδολογικά μελέτη. Η μελέτη διαπίστωσε, για αυτή την περιοχή τουλάχιστον -τη δεύτερη μεγαλύτερη αστική περιοχή στη Νέα Ζηλανδία- μια μικρή αύξηση 17 ατόμων (από 375 σε 392), τα οποία πωλούν σεξουαλικές υπηρεσίες.⁴⁹

Έχει επίσης υποστηριχθεί ότι η νομιμοποίηση και η αποποινικοποίηση οδηγούν σε αύξηση της εμπορίας ανθρώπων (trafficking). Ωστόσο, η πιο συχνά παρατιθέμενη μελέτη, η οποία υποστηρίζει ότι η νομιμοποίηση οδηγεί σε αύξηση του trafficking, έχει πολλές ατέλειες.⁵⁰ Τα δεδομένα για τη μέτρηση των ροών trafficking σε διάφορες χώρες προέρχονται από μία μελέτη του ΟΗΕ, οι συντάκτες της οποίας

προειδοποιούσαν ότι ήταν εξαιρετικά αναξιόπιστη, καθώς οι ορισμοί του trafficking από χώρα σε χώρα και η αξιοπιστία των πηγών πληροφόρησης σε διάφορες χώρες ποικίλλουν έντονα. Επιπλέον, αυτή ήταν μια μελέτη που καταμέτρησε την εμπορία ανθρώπων συνολικά και όχι μόνο την εμπορία για σεξουαλικούς σκοπούς, επομένως η εφαρμογή της για συμπεράσματα στην εμπορία για σεξουαλικούς σκοπούς δεν είναι θεμιτή.⁵¹ Μετά τη μεταρρύθμιση στη Νέα Ζηλανδία δεν υπήρξαν περιστατικά trafficking που να διώχθηκαν από την υπηρεσία μετανάστευσης Νέας Ζηλανδίας (η οποία εποπτεύει τις εργαζόμενες σε «κλειστούς» χώρους). Η επιτροπή επιθεώρησης του νόμου για τη μεταρρύθμιση κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η «απαγόρευση σε όσες δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι να εργάζονται στη βιομηχανία του σεξ, σε συνδυασμό με τη γεωγραφική απομόνωση της Νέας Ζηλανδίας και το στοιβαρό νομικό σύστημα, παρέχει προστασία έναντι της επιλογής της Νέας Ζηλανδίας ως προορισμού διακινητών ανθρώπων για σεξουαλικούς σκοπούς».⁵²

Ένας από τους στόχους του Νόμου για τη Μεταρρύθμιση της Πορνείας ήταν η βελτίωση των συνθηκών εργασίας των εκδιδόμενων. Η μεταρρύθμιση όντως φαίνεται να έχει δημιουργήσει ευκαιρίες για τις εκδιδόμενες να εργαστούν για τον εαυτό τους. Και πάλι, αναφερόμενη στη μελέτη στο Christchurch, το 1999, το 62% των εκδιδόμενων εργάζονταν στον τομέα των οίκων ανοχής που λειτουργούσαν με διεύθυνση, ενώ το 10% ήταν ανεξάρτητες. Το 2006, οι εργαζόμενες που είχαν διευθυντήρια μειώθηκαν στο 51%, ενώ οι ανεξάρτητες εργαζόμενες αυξήθηκαν στο 23%.⁵³

Εκτός από τη συρρίκνωση του «διευθυνόμενου» τομέα της δραστηριότητας, ο Νόμος για τη Μεταρρύθμιση της Πορνείας αποσκοπούσε στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας των εργαζομένων που λειτουργούσαν υπό διεύθυνση. Σύμφωνα με μία μελέτη, οι διαχειρίστριες/ές οίκων ανοχής, οι οποίες-οι μεταχειρίζονταν καλά τις εργαζόμενες και πριν από τη νομιμοποίηση, συνέχισαν να το κάνουν. Αλλά οι εργοδοσίες που είχαν προηγουμένως αθέμιτες πρακτικές διαχείρισης συνέχισαν επίσης τις ίδιες πρακτικές. Όπως συμβαίνει με πολλούς νόμους για την υγεία και την ασφάλεια στην εργασία, η εφαρμογή τους είναι δύσκολη και εξαρτάται λιγότερο από τους κανονισμούς και περισσότερο από τη δυνατότητα που έχουν οι ίδιες οι εργαζόμενες να αντιστέκονται στα αφεντικά.⁵⁴ Ωστόσο, το γεγονός ότι κατανοούμε τα όρια των κανόνων υγείας και ασφάλειας, δεν μου φαίνεται από μόνο του πειστικό επιχείρημα κατά της απόκτησής τους. Εάν η διαπραγματευτική ισχύς των εργαζομένων είναι κρίσιμη σ' αυτή την περίπτωση, τότε είναι λογικό να ισχυριστούμε ότι η ποινικοποίηση δημιουργεί προβλήματα, διότι μειώνει ακόμη περισσότερο τη διαπραγματευτική ισχύ των σεξεργατριών και τις δυνατότητες προσφυγής στους κανόνες.

Βία και αναφορές

Οι ερωτηθείσες εκδιδόμενες αισθάνονταν ότι, από τότε που ψηφίστηκε ο νόμος, είχαν περισσότερη ευχέρεια να αρνηθούν πελάτες και είχαν αρνηθεί πελάτες πιο συχνά απ' ό,τι παλιά. Από την άλλη πλευρά, όπως έχουν επισημάνει οι πολέμιες της αποποινικοποίησης, ενώ οι εκδιδόμενες είπαν ότι αισθάνονταν

ότι μπορούσαν να καταγγείλουν βίαια περιστατικά, ως επί το πλείστον δεν έκαναν καταγγελίες και όταν τελικά τις έκαναν, δίσταζαν να φέρουν σε πέρας όλη τη διαδικασία. Οι ίδιοι παράγοντες, οι οποίοι αποθαρρύνουν την ολοκλήρωση της διαδικασίας καταγγελιών βίαιων περιστατικών σε άλλες χώρες, φαίνεται να ισχύουν και εδώ.⁵⁵ Μπορεί με την πάροδο του χρόνου, η εκπαίδευση των αρμόδιων αξιωματούχων και οι αλλαγές στις πρακτικές εφαρμογής της νομοθεσίας να ανοίξουν το δρόμο για την υποβολή καταγγελιών και για την περαιώσή τους. Από την άλλη πλευρά, το κοινωνικό στίγμα της πορνείας αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στην υποβολή καταγγελιών. Οι εκδιδόμενες φοβούνται την απώλεια της ανωνυμίας τους και την έκθεσή τους σε φίλους και οικογένεια. Ίσως με την πάροδο του χρόνου, η αποποινικοποίηση να μειώσει το στίγμα, αλλά υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να μην περιμένουμε ότι θα συμβεί κάτι τέτοιο.

Το καθεστώς της Νέας Ζηλανδίας αναφέρεται σε φεμινιστικές αξίες. Αποδέχεται την τρέχουσα πραγματικότητα, ότι δηλαδή υπάρχει μεγάλη ζήτηση για εμπορευματοποιημένες σεξουαλικές υπηρεσίες και επικεντρώνεται στην ελαχιστοποίηση των κινδύνων μιας δυνητικά επικίνδυνης δραστηριότητας. Αλλά αυτό που με προσελκύει περισσότερο στο μοντέλο της Νέας Ζηλανδίας είναι το ότι ενθαρρύνει την αυτοοργάνωση των εκδιδόμενων τόσο ως εργαζόμενες όσο και ως πολιτικά υποκείμενα. Και ενώ η συλλογική δράση μπορεί ενδεχομένως να βελτιώσει τις συνθήκες εργασίας στον διευθυνόμενο τομέα, θα ήθελα επίσης να δω την αύξηση της κυβερνητικής και μη κυβερνητικής στήριξης (ίσως ένα πρόγραμμα προώθησης του συνεταιρισμού;) για χώρους εργασίας που λειτουργούν συλλογικά.

Άλλες παρεμβάσεις

Η Prahba Kotiswaran, στην έρευνά της για τη σεξουαλική εργασία στην Ινδία, καταλήγει με την παρατήρηση ότι οι πιο αποτελεσματικές παρεμβάσεις για λογαριασμό των εργατριών προέρχονται από οργανώσεις μελών, τις οποίες καθοδηγεί η Επιτροπή Durbar Mahila Samwaya (DMSC), μια οργάνωση σεξεργατριών με εξήντα χιλιάδες μέλη, με έδρα την Καλκούτα.

Η DMSC «παρέχει πρόσβαση σε προγράμματα πίστωσης και αποταμίευσης, εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις για τις σεξεργάτριες και τα παιδιά τους, πρωτοβάθμια υγεία και πρόσβαση στην πολιτιστική έκφραση, ενώ προωθεί μια ενεργό πολιτική κουλτούρα διαμαρτυρίας ενάντια σε βίαιους πελάτες, σπιτονοικοκυρήδες και ιδιοκτήτες οίκων ανοχής... Παρότι η ποινική νομοθεσία στρέφεται με πολύ βάνανσο τρόπο κατά της σεξουαλικής εργασίας, μια οργάνωση σεξεργατριών έχει αποκτήσει ρίζες... για να καταφέρει μόνη της τα θετικά αποτελέσματα που θα είχε η επίσημη εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας που η DMSC επιθυμεί για τη βιομηχανία του σεξ».⁵⁶

Συνεχίζει λέγοντας ότι η αυτορρύθμιση, αν και έχει προβλήματα όπως η αναπαγωγή των συντηρητικών στερεοτύπων περί «καλών» και «κακών» γυναικών,

θα πρέπει να θεωρείται ως μια εναλλακτική απέναντι στην αστυνομία και τα δικαστήρια.

«Οι ερωτηθείσες σεξεργάτριες στην Καλκούτα προτιμούσαν να επιλύουν τις διαφορές τους τοπικά ή μέσω των αυτορρυθμιστικών επιτροπών της DMSC παρά στα κρατικά δικαστήρια. Η DMSC διοργανώνει πορείες διαμαρτυρίας κατά βίαιων ιδιοκτητών οίκων ανοχής και είναι γνωστό ότι οι σεξεργάτριες της κοινότητας συχνά παίρνουν στο κυνήγι βίαιους πελάτες ή πιάνουν αυτούς που μπορεί να έχουν κλέψει μια σεξεργάτρια ή να την έχουν εξαπατήσει. Η αστυνομία συχνά φτάνει πολύ αργά για να φανεί χρήσιμη με οποιοδήποτε τρόπο.»

Οι νόμοι είναι σημαντικοί. Αλλά όπως καθίσταται σαφές από τα παραπάνω, θα ήταν ίσως σημαντικότερο να αφιερώσουν οι φεμινίστριες χρόνο, χρήμα και πάθος στην αυτοοργάνωση των εκδιδόμενων, ανάλογο με το χρόνο, το χρήμα και το πάθος που αφιερώνουν τώρα στην άσκηση πιέσεων και στη διατύπωση επιχειρημάτων για διάφορα νομικά πλαίσια.

Η Συλλογικότητα Εκδιδόμενων Νέας Ζηλανδίας (New Zealand Prostitutes Collective) είναι ένα ακόμα μοντέλο αυτοοργάνωσης. Όπως και η DMSC, η NZPC δημιουργήθηκε αρχικά ως απάντηση στην επιδημία του AIDS/HIV. Τα ιδρυτικά μέλη της οργάνωσης συνενώθηκαν εξαιτίας του κοινού θυμού και της απογοήτευσής τους για τον κοινωνικό τους στιγματισμό, την αστυνομική παρενόχληση, το άδικο και αυταρχικό σύστημα διεύθυνσης στους χώρους εργασίας τους, για τη διάρθωση του οποίου δεν είχαν κανένα δικαίωμα από το νόμο και την περιθωριοποίηση των σεξεργατριών στη χάραξη πολιτικής. Ήθελαν επίσης να οργανωθούν για να αποτρέψουν την εξάπλωση του HIV στη βιομηχανία του σεξ.

Το 1988, η συλλογικότητα έλαβε χρηματοδότηση από το Υπουργείο Υγείας της Νέας Ζηλανδίας και λειτούργησε ένα κέντρο φροντίδας στο Wellington. Η NZPC ασχολείται με την υποστήριξη, καθώς και με την παροχή υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων συμβουλών και βοήθειας για την έξοδο από το επάγγελμα (αλλά και την είσοδο σε αυτό). Έπαιξε κεντρικό ρόλο στο κίνημα για τη νομική μεταρρύθμιση και παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό ενεργή στη διαδικασία εφαρμογής και αξιολόγησης των μεταρρυθμίσεων. Η εκτεταμένη και βαθιά σύνδεση της NZPC με τις εργαζόμενες στον κλάδο συνέβαλε καθοριστικά στη διευκόλυνση της πρόσβασης των ερευνητών και στην ποιότητα των πληροφοριών που έχουν συλλεχθεί. (Αυτό δεν σημαίνει ότι οι μελέτες αυτές είναι αμερόληπτες).

Τόσο η DMSC όσο και η NZPC είναι προσπάθειες που προκαλούν έμπνευση και που αξίζει να μελετηθούν προσεκτικά για να δούμε πώς θα μπορούσαν να αναπτυχθούν σε άλλες χώρες. Σίγουρα οι τεράστιες διαφορές μεταξύ Νέας Ζηλανδίας και Ινδίας δείχνουν ότι σε πολλά μέρη η αυτοοργάνωση των εκδιδόμενων δεν είναι αδύνατη (αν και αναγνωρίζω πολλές από τις τρομακτικές δυσκολίες). Όπως και για άλλα θέματα που αφορούν τις γυναίκες, η αυτοοργάνωση των εκδιδόμενων (όχι η οργάνωση των υπερασπιστριών των εκδιδόμενων) είναι το κλειδί.

Στη Νέα Ζηλανδία, η NZPC ήταν, και είναι, μια αρκετά δεσπόζουσα φωνή εκπροσώπησης των σεξεργατριών. Σε άλλες χώρες, υπάρχουν ανταγωνιστικές φεμινιστικές οργανώσεις που εκπροσωπούν εκδιδόμενες με διαφορετικές προσεγγίσεις για το τι πρέπει να γίνει. Αναγνωρίζω ότι υπάρχουν μειονεκτήματα σε οποιοδήποτε νομικό καθεστώς. Δέχομαι επίσης την άποψη της Kotiswaran ότι οι αγορές του σεξ διαφέρουν και οι νομικές προσεγγίσεις που μπορεί να έχουν αποτέλεσμα σε μία περιοχή ενδέχεται να μην είναι οι καλύτερες σε μία άλλη. Ωστόσο, προτιμώ το νομικό καθεστώς της Νέας Ζηλανδίας (το οποίο επιτρέπει τη συμμετοχή «τρίτων ενδιαφερόμενων προσώπων», αλλά ποινικοποιεί τον εξαναγκασμό). Με ενδιαφέρει ιδιαίτερα να δω ποιες περαιτέρω παρεμβάσεις στην εφαρμοζόμενη πολιτική θα μπορούσαν να βοηθήσουν στη μετατόπιση του κέντρου βάρους ακόμη πιο μακριά από τη «διευθυνόμενη» και περισσότερο προς την «αυτοδιαχειριζόμενη» οργάνωση του επαγγέλματος.

Όποια και αν είναι η εκτίμηση της καθεμιάς από εμάς γι' αυτό το θέμα, είναι θεμελιώδεις οι φεμινίστριες να αγκαλιάσουμε την τεράστια πολυπλοκότητα του ζητήματος που έχουμε μπροστά μας, να βρούμε ένα «κοινό έδαφος» σε αυτά που μπορούμε και να σεβαστούμε την εγκυρότητα που έχουν οι πολλές διαφορετικές οπτικές γωνίες που δίνουν ζωή στο διάλογό μας. Κυρίως, πρέπει να στρέψουμε τις συλλογικές μας ενέργειες προς την επαναστατικοποίηση της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας και την αμφισβήτηση των πατριαρχικών δυνάμεων, όπως και όπου μπορούμε.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ακόμη και η γλώσσα γίνεται αντικείμενο διαμάχης σε αυτή τη συζήτηση. Δεν χρησιμοποιώ τον όρο «εκδιδόμενες γυναίκες/άτομα» (prostituted persons/women), διότι εξαλείφει την αυτενέργεια των ατόμων που εξασκούν την πορνεία. Από την άλλη πλευρά, δεν θέλω να χρησιμοποιώ τον όρο σεξεργάτριες (sex workers) αντί για πόρνες (prostitutes), διότι αυτός ο όρος εξαλείφει την ιδιαιτερότητα της πώλησης σεξουαλικών υπηρεσιών ως μορφή εργασίας. (Σε αυτό το σημείο, δείτε το άρθρο της Nancy Holmstrom). Τουλάχιστον κάποια άτομα που πωλούν σεξουαλικές υπηρεσίες εξακολουθούν να χρησιμοποιούν τον όρο «πόρνη» (prostitute) για να περιγράψουν την εργασία τους, επανοικειοποιούμενες τη λέξη με τον ίδιο τρόπο που η Melissa Gira Grant θέλει την επανοικειοποίηση του όρου «πουτάνα» (whore).

Σημείωση της Σύνταξης: Προτιμούμε τη χρήση του όρου «σεξεργάτριες» και τον επιλέγουμε όπου η ίδια η Μπρένερ χρησιμοποιεί το «sex workers». Ωστόσο η Μπρένερ, για τους λόγους που περιγράφει παραπάνω, υιοθετεί και τη χρήση του όρου «prostitute» και θέλουμε να σεβαστούμε το πρωτότυπο. Οι διαφορές στη γλώσσα αντανακλούν διαφορές στις κοινωνικές εμπειρίες. Στα ελληνικά η λέξη «πόρνη» (ως μετάφραση του prostitute) εξακολουθεί να έχει αρνητικό κοινωνικό χρώμα. Η επανοικειοποίηση λέξεων (που περιγράφει η Μπρένερ ως διαδικασία στις ΗΠΑ για το «prostitute», ή και για το «whore», που αποδίδεται με το ακόμα πιο αρνητικά φορτισμένο «πουτάνα») έχει προϋποθέσεις κατακτήσεων που δεν έχουν ακόμα εκπληρωθεί στην Ελλάδα. Γι' αυτό και οι περισσότερες άμεσα ενδιαφερόμενες συλλογικότητες εδώ καλούν σε αποφυγή όρων που έχουν ταυτιστεί με το στιγματισμό. Απορρίψαμε τη λέξη «ιερόδουλες» ως παραπειστικό αρχαϊκό ευφημισμό. Επιλέξαμε τη λέξη «εκδιδόμενες», ως την καλύτερη λύση στα ελληνικά. Αναγνωρίζοντας το πρόβλημα που θέτει η Μπρένερ

για την παθητική φωνή, δεν υπάρχει στην ελληνική ορολογία η αντίστοιχη διάκριση (όπως μεταξύ «prostituted woman» και «prostitute») που θα επέτρεπε μια πιο πιστή απόδοση. Επιπλέον, ο όρος «εκδιδόμενη» ανταποκρίνεται -στις ελληνικές συνθήκες- στο κριτήριο της Μπρένερ για χρήση του από κάποιες γυναίκες στην περιγραφή της εργασίας τους, βλ. την ύπαρξη «Σωματείου Εκδιδόμενων Προσώπων». Χρησιμοποιήσαμε τον όρο «πορνεία» ως απόδοση του «prostitution», όταν πρόκειται για χαρακτηρισμό του χώρου/επαγγέλματος και όχι των προσώπων μέσα σε αυτό.

2. Αυτό το κείμενο επικεντρώνεται στις γυναίκες που πωλούν σεξουαλικές υπηρεσίες. Είναι αδύνατο να καταπαστούμε με τρόπο δίκαιο και σοβαρό στις ιδιαίτερες εμπειρίες των ανδρών και των διεμφυλικών ατόμων σε αυτό το επάγγελμα εντός των ορίων του παρόντος άρθρου.

3. Melissa Farley, «Prostitution, Liberalism, and Slavery». *Logos: A Journal of Modern Society and Culture*, v. 12, no. 3, 2013.

4. Για ένα ενδεικτικό παράδειγμα, βλ. Swedish Government National Board of Health and Welfare, *Prostitution in Sweden 2007* (November, 2008) www.socialstyrelsen.se, november 2008.

5. Ωστόσο, υπάρχει έντονη διαμάχη γύρω από το κίνημα που μάχεται το sex trafficking: για το αν είναι απαραίτητοι οι νόμοι που αντιμετωπίζουν ειδικά την εμπορία ανθρώπων για σεξουαλικούς σκοπούς και όχι γενικά την εμπορία ανθρώπων, για το πώς πρέπει να συντάσσονται οι νόμοι (π.χ. πώς θα πρέπει να τεκμηριώνεται ο εξαναγκασμός) και για τις πρακτικές εφαρμογής τους. Συγκρίνετε, για παράδειγμα, την έκθεση του Σουηδικού Ινστιτούτου, «Στοχοποιώντας τον αγοραστή του σεξ: Σταματώντας την πορνεία και την εμπορία ανθρώπων για σεξουαλικούς σκοπούς εκεί όπου τα πάντα ξεκινούν» (2010) <https://eng.si.se/areas-of-operatio...> Και το έργο της Laura Maria Augustin, «Σεξ στο Περιθώριο: Μετανάστευση, αγορές εργασίας και βιομηχανία διάσωσης» (Λονδίνο: Zenit Books, 2007). Για λόγους χώρου δεν απαντώ σε αυτά τα ερωτήματα.

6. Οι γυναίκες που αξιοποιούν τα σπίτια τους ως χώρους εργασίας κάνουν διαχωρισμούς μεταξύ εργασίας και προσωπικού χώρου, για παράδειγμα δεν χρησιμοποιούν το δικό τους κρεβάτι για σεξουαλική εργασία.

Gillian M. Abel, «Different stage, different performance: The protective strategy of role play on emotional health in sex work», *Social Science & Medicine* 72 (2011), 1177-1184. Teela Sanders, «“It’s Just Acting”: Sex Workers’ Strategies for Capitalizing on Sexuality», *Gender, Work and Organization*, V.12 no. 4 (July 2005), σελ. 319-342.

7. *Playing the Whore* (London: Verso, 2014), σελ. 90.

8. Laurie Shrage, «Feminist Perspectives on Sex Markets», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <[http://plato.stanford.edu/archives/...](http://plato.stanford.edu/archives/)>

9. Sven-Axel Månsson, «Men’s Practices in Prostitution and Their Implications for Social Work», Martin A. Monto, «Prostitutes’ Customers: Motives and Misconception», in Ronald Weitzer, ed, *Sex for Sale: Prostitution, Pornography, and the Sex Industry*, (Hoboken, N.J.: Taylor and Francis, 2009). Για μια επισκόπηση του εύρους των ιδεών σε αυτό το ζήτημα, βλ. Nikolas Westerhoff, «Why Do Men Buy Sex», *Scientific American Mind*. June 2009 Special Issue, Vol. 20 Issue 3, σελ. 70-75. Σύμφωνα με έρευνες στην Ινδία, το 45,5-64% των πελατών ήταν παντρεμένοι, ενώ η πλειονότητα ζούσε με τις συζύγους τους.

Prahba Kotiswaran, *Dangerous Sex, Invisible Labor: Sex Work and the Law in India* (Princeton: Princeton University Press, 2011), σελ. 241

10. Υπάρχουν πολλά περισσότερα που χρειάζεται να ειπωθούν σχετικά με αυτό από όσα μπορούν να συζητηθούν εδώ. Έρευνες που βασίζονται σε διαδικτυακές συνομιλίες και συνεντεύξεις με εκδιδόμενες σχετικά με τις υπηρεσίες που παρέχουν, δείχνουν ότι σε μεγάλο βαθμό η ζήτηση είναι για στοματικό και κολπικό σεξ. Ωστόσο, υπάρχουν «εξειδικευμένες» αγορές για άλλες σεξουαλικές πρακτικές. Στο παιχνίδι μπαίνουν επίσης πολιτιστικά «νομιμοποιημένες» φυλετικές φαντασιώσεις. Επιπλέον, η φύση των φαντασιώσεων που ενσαρκώνονται, όταν άνδρες αγοράζουν υπηρεσίες από άλλους άνδρες, μπορεί να είναι διαφορετική. Βλ. για παράδειγμα, Juline Koken, David S. Bimbi, and Jeffrey T. Parsons, «Male and Female Escorts: A Comparative Analysis», in Weitzer, ed., σελ. 205-232.

11. Arlie Russell Hochschild, «The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling» (Berkeley: University of California Press, 1983) Chapter 3.
12. Hochschild, 181-184.
13. Elizabeth Bernstein, «Temporarily Yours: Intimacy, Authenticity, and the Commerce of Sex» (Chicago: University of Chicago Press, 2007), σελ. 103-104. Janet Lever and Deanne Dolick, «Call Girls and Street Prostitutes: Selling Sex and Intimacy», in Weitzer, ed., σελ. 187-205.
14. Ine Vanwesenbeeck, «Burnout Among Female Indoor Sex Workers», Archives of Sexual Behavior, Vol. 34, No. 6, December 2005, σελ. 627-639, ειδικά σελ. 627-628. Βλ. επίσης, Teela Sanders, «A continuum of risk? The management of health, physical and emotional risks by female sex workers», Sociology of Health & Illness Vol. 26 No. 5, 2004, σελ. 557-574. Υπάρχουν ενδείξεις ότι οι εκδιδόμενες που κάνουν πεζοδρόμιο είναι πιο πιθανό να χρησιμοποιούν ναρκωτικά για να προετοιμαστούν ψυχολογικά για τη δουλειά τους από τις εκδιδόμενες που δουλεύουν σε κλειστούς χώρους. Lever and Dolick, σελ. 196.
15. Vanwesenbeeck, σελ. 635-636.
16. Vanwesenbeeck, σελ. 638.
17. Gillian Abel and Lisa Fitzgerald, «Risk and Risk Management in Sex Work post-Prostitution Reform Act: a public health perspective», in Gilian Abel, Lisa Fitzgerald, Catherine Healy with Aline Taylor, eds., «Taking the Crime Out of Sex Work: New Zealand Sex Workers' Fight for Decriminalization» (Bristol: The Policy Press, 2010), σελ. 217-238, σελ. 231.
18. Melissa Farley et al. «Prostitution and Trafficking in Nine Countries: An Update on Violence and Posttraumatic Stress Disorder», Journal of trauma practice 2 (3/4), 2003 σελ. 33-74.
Η εγκυρότητα αυτών των αποτελεσμάτων αμφισβητήθηκε τόσο για την ανεπάρκεια της μέτρησης της Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες βάσει μιας έρευνας 10 ερωτήσεων όσο και για την υπερεκπροσώπηση των εκδιδόμενων που κάνουν πεζοδρόμιο μεταξύ των ερωτώμενων.
John Lowman, «Crown Expert-Witness Testimony in Bedford v. Canada: Evidence-Based Argument of Victim-Paradigm Hyperbole?», in Emilv van der Meulen, Elya M. Durisin, and Victoria Love, eds. «Selling Sex: Experience, Advocacy, and Research on Sex Work in Canada» (Vancouver-Toronto: UBC Press, 2013), σελ. 230-250, ειδικά σελ. 234-235.
19. Max Waltman, «Sweden's prohibition of purchase of sex: The law's reasons, impact, and potential», Women's Studies International Forum 34 (2011), 449-474. Μία μελέτη σε 201 σεξεργάτριες (συμπεριλαμβανομένων των χορευτριών σε καμπαρέ, καθώς και των εκδιδόμενων) στη Βικτόρια, βρήκε ότι το 50% ανέφερε ότι έχει ή πέρασε κατάθλιψη σε σύγκριση με το 6% των γυναικών και το 3% των ανδρών στο γενικό πληθυσμό.
Cecilia Benoit and Alison Millar, «Dispelling Myths and Understanding Realities: Working Conditions, Health Status, and Exiting Experiences of Sex Workers», Report funded by BC Health Research Foundation, Capital Health District, BC Centre of Excellence on Women's Health (October 2001), σελ. 68.
20. Stephanie Church, Marion Henderson, Marina Barnard, Graham Hart, «Violence by clients towards female prostitutes in different work settings: questionnaire survey», The BMJ Volume v. 322 no. 3 March 2001, σελ. 524-525.
Μια έρευνα σε πάνω από 700 εκδιδόμενες στη Νέα Ζηλανδία πέντε χρόνια μετά την αποποινικοποίηση της πορνείας έδειξε ότι τους τελευταίους 12 μήνες, το 13% των εργαζομένων στο πεζοδρόμιο και το 7-10% των εργαζομένων σε κλειστούς χώρους είχαν υποστεί σωματική επίθεση. Το 39% των εργαζομένων στο πεζοδρόμιο και το 9-16% των εργαζομένων σε κλειστούς χώρους είχαν απειληθεί με σωματική βία.
New Zealand Ministry of Justice, Report of the Prostitution Law Review Committee on the Operation of the Prostitution Reform Act 2003, Wellington, New Zealand, May 2008, σελ. 56.
21. AVERT, Sex Workers and HIV/AIDS, <http://www.avert.org/sex-workers-an...>
22. Σε ορισμένες χώρες όπου η πορνεία είναι ημινομιοποιημένη ή αποποινικοποιημένη, η μη χρή-

- ση προφυλακτικού αποτελεί αξιόποινη πράξη. Οι Abel και Fitzgerald βρήκαν ότι οι εκδιδόμενες χρησιμοποίησαν το νόμο προκειμένου να διαπραγματευτούν ασφαλές σεξ με πελάτες. Σελ. 219-221.
23. «More Bang for Your Buck; Prostitution and the Internet», *The Economist*, August 9, 2014. Στη Νέα Ζηλανδία, όπου το σεξ χωρίς προφυλακτικό είναι παράνομο, το 12% των εργαζομένων στο πεζοδρόμιο και το 4-5% των εργαζομένων σε κλειστούς χώρους είχαν κάνει κολπικό σεξ χωρίς προστασία τους τελευταίους 12 μήνες, ενώ το 20% των εργαζομένων στο πεζοδρόμιο και το 16% των εργαζομένων σε κλειστούς χώρους δήλωσαν ότι είχαν κάνει στοματικό σεξ χωρίς προστασία. Για τα οικονομικά κίνητρα ενθάρρυνσης του απροστάτευτου σεξ, βλ. επίσης Kotiswaran, σελ. 202.
24. Kotiswaran, σελ. 216. Report of the Prostitution Law Review Committee on the Operation of the Prostitution Reform Act 2003 Ministry of Justice, Wellington, New Zealand, May 2008, σελ. 66-69.
25. Για παράδειγμα, Christine B.N. Chin, «Cosmopolitan Sex Workers: Women and Migration in a Global City» (New York and Oxford: Oxford University Press, 2013), σελ. 98.
26. Steven Bittle, «Still Punishing to 'Protect': Youth Prostitution Law and Policy Reform», *Emilv van der Meulen et. al.*, σελ. 279-296.
27. Pat Mayhew and Elaine Mossman, «Exiting Prostitution: Models of Best Practice». Crime and Justice Research Centre, Victoria University of Wellington, October 2007.
28. Όπως καθιστά σαφές η Kotiswaran, οι αγορές του σεξ διαφέρουν όχι μόνο από χώρα σε χώρα, αλλά και εντός μιας χώρας. Κι ενώ θα μπορούσαν να διατυπωθούν γενικές αρχές, οι στρατηγικές για την ενσωμάτωση αυτών των αρχών σε νομικούς κανόνες διαφέρουν ανάλογα με τις κατά τόπους συνθήκες.
29. Μπορεί να υπάρξουν προβλήματα εγκυρότητας κατά τη συνέντευξη ατόμων που εξασκούν την πορνεία, σε αντίθεση με τη συνέντευξη επιζώντων που εγκατέλειψαν το επάγγελμα. Οι τελευταίες δεν επηρεάζονται από τρίτα ενδιαφερόμενα πρόσωπα ή δεν εξαρτώνται με άλλο τρόπο από τη συνέχιση της πορνείας και, ως εκ τούτου, είναι λιγότερο πιθανό να παράσχουν απαντήσεις που μεροληπτούν υπέρ της βιομηχανίας του σεξ.
- Max Waltman, «Assessing Evidence, Arguments, and Inequality in *Bedford v. Canada*», *Harvard Journal of Law & Gender*, Vol. 37, (2014), σελ. 459-544 (2014).
30. Για μια συζήτηση πάνω στα προβλήματα, βλ. Elaine Mossman, «Brothel Operators' and support agencies' experiences of decriminalization», *Abel et. al.*, σελ. 121-122.
31. Elaine Mossman, *International Approaches to Decriminalising or Legalising Prostitution*, New Zealand Ministry of Justice, October 2007.
32. Barbara Sullivan, «When (Some) Prostitution is Illegal», *Journal of Law and Society*, v. 37, no. 1 (March 2010), σελ. 85-104. Βλ. επίσης Barbara G. Brents and Kathryn Hausbeck, «Violence and Legalized Brothel Prostitution in Nevada: Examining Safety, Risk, and Prostitution Policy», *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 20 No. 3, March 2005, σελ. 270-295.
33. Report by the Federal Government on the Impact of the Act Regulating the Legal Situation of Prostitutes (Prostitution Act) Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth, Berlin (2007), σελ. 17. Τέτοιες διευθετήσεις είναι επίσης συνηθισμένες στη Νεβάδα (Brents & Hausbeck, op. cit.), την Ολλανδία (Vanwesenbeeck op. cit.) και την Ινδία (Kotiswaran op. cit.). Η έκθεση επεσήμανε επίσης ότι οι νέοι περιορισμοί που τέθηκαν στα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας και ανεργίας, είχαν μειώσει τη δυνατότητα που είχαν οι εκδιδόμενες να εγκαταλείψουν το επάγγελμα. Σελ. 37-38.
34. Συνέκρινε Max Waltman, op. cit., 2011 με Ann Jordan, *The Swedish Law to Criminalize Clients: A Failed Experiment in Social Engineering*, Program on Human Trafficking and Forced Labor. Center for Human Rights & Humanitarian Law, Issue Paper # 4 (2012).
35. Selected extracts of the Swedish government report SOU 2010:49: *The Ban against the Purchase of Sexual Services. An evaluation 1999-2008*, (συνήθως αναφέρεται ως Skarhed Report, Έκθεση Skarhed) σελ. 28. Η έκθεση του σουηδικού συμβουλίου υγείας και πρόνοιας (όπως παρατί-

θεται) είναι πολύ πιο επιφυλακτική από την έκθεση Skarhed στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τις επιπτώσεις του νόμου, δεδομένων των πολύ διαφορετικών και ενίοτε αντικρουόμενων αξιολογήσεων που έλαβαν από διάφορους παρόχους πληροφοριών, όπως η αστυνομία, οι κοινωνικοί λειτουργοί, οι ακαδημαϊκοί και οι εκδιδόμενες. Μια μελέτη για τη μέτρηση των επιπτώσεων της μεταρρύθμισης της νομοθεσίας της Νορβηγίας (σύμφωνα με το σουηδικό μοντέλο) το 2009 αντιμετώπισε παρόμοιες δυσκολίες, καθώς στη Νορβηγία επίσης δεν υπήρχαν αξιόπιστες μετρήσεις για τον αριθμό των ατόμων στην πορνεία πριν από τη θέσπιση του νόμου ή μετά από αυτόν. Οι ερευνητές ισχυρίζονται βάσει των παρατηρήσεων των παρόχων πληροφοριών τους ότι, «αν μπορούσαν να μαντέψουν», η πορνεία στα πεζοδρόμια είχε μειωθεί σημαντικά και ότι η αγορά στους κλειστούς χώρους είχε πέσει 10-20%. Αν και έπαιρνε υπόψη ότι η οικονομική κρίση είχε μειώσει τη ζήτηση, η έκθεση ωστόσο υποστήριζε ότι ο νόμος συνέβαλε επίσης κατ' άγνωστο ποσοστό στη μείωση των τιμών. Σχολίαζαν ότι οι εργαζόμενες σε κλειστούς χώρους έπρεπε να εργαστούν πιο σκληρά για να κρατήσουν το εισόδημά τους στο ίδιο επίπεδο με πριν.

Αξιολόγηση της νορβηγικής νομοθεσίας που ποινικοποιεί την αγορά σεξουαλικών υπηρεσιών (περίληψη). Για μια κριτική αυτής της έρευνας, Anette Brunovskis and May-Len Skilbrei, «The Evaluation of the Sex Purchase Act Brings Us no Closer to a Conclusion» (August, 2014), Fafo Institute. <http://fafo.no/prostitution/>

36. Skarhed Report, σελ. 23.

37. Niklas Jakobsson and Andreas Kotsadam, «What explains attitudes toward prostitution?», Working Papers in Economics No. 349, Goteborg University, April 2009.

38. Bernstein, σελ. 151-153.

39. Board of Health and Welfare Report, σελ. 47-48. Η αναφορά Skarhed απλώς αρνείται αυτόν τον ισχυρισμό, χωρίς να παραθέτει στοιχεία που να υποστηρίζουν τη θέση της.

40. A Krüsi, K Pacey, L Bird, C Taylor, J Chettiar, S Allan, D Bennett, J S Montaner, T Kerr, K Shannon, «Criminalisation of clients: reproducing vulnerabilities for violence and poor health among street-based sex workers in Canada - a qualitative study», *BMJ Open*, 2014, no. 4.

41. Κάποιοι πάροχοι πληροφοριών, που η γνώμη τους ζητήθηκε για το National Board of Health and Welfare Report, διατύπωσαν αυτόν τον ισχυρισμό. Σελ. 47-48.

42. Κάποιοι πάροχοι πληροφοριών πίστευαν ότι ο νόμος στην πραγματικότητα καθιστούσε ακόμα λιγότερο πιθανό για τις εκδιδόμενες να καταγγείλουν περιστατικά κλοπής ή βίας. Susanne Dodillet and Petra Östergren, «The Swedish Sex Purchase Act: Claimed Success and Documented Effects», Conference paper presented at the International Workshop: Decriminalizing Prostitution and Beyond: Practical Experiences and Challenges. The Hague, March 3 and 4, 2011 σελ. 21-22.

43. Αυτό ισχύει και για το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου τόσο η πώληση όσο και η αγορά (σεξουαλικών υπηρεσιών) είναι νόμιμες, αλλά η άγρα πελατών, η διαφήμιση και η ενοικίαση δωματίου σε μια εκδιδόμενη για επαγγελματικούς σκοπούς είναι παράνομα.

44. Για ένα παράδειγμα, Bernstein, σελ. 90, επίσης Kara Gillies, «A Wolf in Sheep's Clothing: Canadian Anti-Pimping Law and How It Harms Sex Workers», van der Meulen et. al., σελ. 269-278.

45. «Being and Being Bought: An interview with Kajsa Ekis Ekman», Meghan Murphey, *Feminist Current* (January 2014). <http://feministcurrent.com/8514/being-and-being-bought-an-interview-with-kajsa-ekis-ekman/>

46. Στις ΗΠΑ, ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1980, ακτιβίστριες του κινήματος κατά των ξυλοδαρμών απαίτησαν από τα αστυνομικά τμήματα να μην επιτρέπουν πλέον στους αστυνομικούς τη διακριτική ευχέρεια της διαχείρισης της ανταπόκρισής τους σε περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας. Η σύλληψη, υποστήριζαν, θα αποτρέψει τους άνδρες από το να συμπεριφερθούν ξανά έτσι στο μέλλον. Μέχρι το 2005, σχεδόν οι μισές Πολιτείες είχαν θεσπίσει πολιτικές υποχρεωτικής σύλληψης. Αυξανόμενα στοιχεία έδειξαν ότι η υποχρεωτική σύλληψη είχε το αντίθετο αποτέλεσμα, αυξάνοντας τα μετέπειτα περιστατικά κακοποίησης. Επιπλέον, οι αστυνομικοί συχνά συνελάμβαναν και τα δύο μέρη και περιθωριοποιημένες κοινωνικά γυναίκες (μη-λευκές γυναί-

κες, μετανάστριες χωρίς χαρτιά, λεσβίες, ιερόδουλες, κλπ) αποτέλεσαν ιδιαίτερα στόχο σύλληψης. Color of Violence: The INCITE! Anthology, INCITE Women of Color Against Violence (South End Press, 2006), esp. Chapters 17 and 25. Web resource: <http://www.incite-national.org/page...>

47. Η διάταξη αυτή έχει το αντίθετο πρόβλημα απ' ό,τι το σκανδιναβικό μοντέλο. Εκεί, μπορεί να επιβληθούν κυρώσεις σε αθώους ανθρώπους, εδώ οι εκμεταλλευτές μπορεί να αποφύγουν την τιμωρία.

48. New Zealand Prostitutes' Collective website <http://www.nzpc.org.nz/index.php?pa...> Η Συλλογικότητα Εκδιδόμενων Νέας Ζηλανδίας «δεν αισθάνεται άνετα» με τη διάταξη του Νόμου για τη Μεταρρύθμιση της Πορνείας που αποκλείει τις μετανάστριες από τη σεξεργασία, η οποία δημιουργεί έναν παράνομο τομέα που είναι βαθιά κρυμμένος και αναμφίβολα πολύ εκμεταλλευτικός. Abel et. al, σελ. 262-3.

49. Report of the Prostitution Law Review Committee, σελ. 35.

50. Seo-Young Cho, Axel Dreher and Eric Neumayer, «Does legalized prostitution increase human trafficking?», World Development, 41, 2012, σελ. 67-82.

51. Ronald Weitzer, New Directions in Research on Human Trafficking The Annals of the American Academy of Political and Social Science v. 653 no. 6 (May, 2014), σελ. 6-24.

52. Έκθεση της Επιτροπής Επισκόπησης του Νόμου για την Πορνεία, σ. 167. Οι φόβοι για την αύξηση της εμπορίας ανθρώπων για σεξουαλικούς σκοπούς διαμόρφωσαν τη μεταρρύθμιση του νόμου, οδηγώντας στη διάταξη που ποινικοποιεί τους μη μόνιμους κατοίκους που πωλούν σεξουαλικές υπηρεσίες.

53. Gillian M. Abel, Lisa J. Fitzgerald, Cheryl Brunton, «The Impact of Decriminalization on the Number of Sex Workers in New Zealand», Journal of Social Policy, v. 38 iss. 3 (July 2009), σελ. 515-531, σελ. 523.

54. Πολλές μελέτες του νομιμοποιημένου διευθυνόμενου τομέα διαπιστώνουν ότι η ασφάλεια ενισχύεται από επίσημα και ανεπίσημα μέσα ελέγχου, όπως η εγγύτητα άλλων εργαζομένων, συναγερμών και καμερών ασφαλείας. Βλ. πχ. Sullivan, Brents & Hausbeck, Abel et. al.)

55. Abel and Fitzgerald, σελ. 227-229.

56. Kotiswaran, σελ. 248

**Το κείμενο αυτό διαμορφώθηκε σε στενή συνεργασία με τη Nancy Holmstrom. Αρχικά είχαμε σκοπό να γράψουμε από κοινού, αλλά καταλήξαμε σε ξεχωριστά άρθρα. Η Jan Haaken προσέφερε βασικές ιδέες, τις οποίες έχω αντλήσει σε μεγάλο βαθμό. Ευχαριστώ επίσης τη Meena Dhandu, τη Bill Resnick και τη Liz Rappaport για τα πολύτιμα σχόλιά τους.*

100 χρόνια από την έκδοση του «Αριστερισμού»

Της σύνταξης

Πριν από 100 χρόνια, το 1920, εκδόθηκε το βιβλίο του Λένιν με τον τίτλο «Ο Αριστερισμός» και τον διλωτικό για τις δηκτικές διαθέσεις του συγγραφέα υποτίτλο «Παιδική αρρώστια του κομμουνισμού». Είναι ένα από τα πιο σημαντικά και πολυδιαβασμένα βιβλία του Λένιν, γραμμένο σε μια στιγμιά ιστορικής καμπής.

Το 1920 η ηγεσία της Κομιντέρν συνειδητοποιούσε ότι η ένταση του επαναστατικού κύματος που εξαπέλυσαν οι συνθήκες του τέλους του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η ένταση του κύματος που είχε ενισχύσει αποφασιστικά η νικηφόρα εργατική επανάσταση στη Ρωσία το 1917, είχε πλέον μπει σε καθοδική φάση. Ο καπιταλισμός ανακτούσε σταδιακά μια σταθεροποίηση και οι καπιταλιστές άρχιζαν να εξαπολύουν συστηματικές επιθέσεις ενάντια στις κοινωνικές και πολιτικές εργατικές κατακτήσεις της προηγούμενης περιόδου. Οι εμφάσεις στην πολιτική των Κομμουνιστικών Κομμάτων -μελών της Τρίτης Διεθνούς- όπως είχαν καθοριστεί στα πρώτα δύο συνέδρια της Κομιντέρν, αλλά και η οργανωτική πολιτική με στόχο την ανάπτυξή τους, όφειλαν να αναπροσαρμοστούν.

Αυτή τη συζήτηση άνοιξε ο Λένιν με την έκδοση του «Αριστερισμού». Είναι το νήμα της σκέψης που τελικά οδήγησε στις αποφάσεις του 3ου Συνεδρίου της Κομιντέρν («Προς τις μάζες!») και των επεξεργασιών που ολοκληρώθηκαν στο

4ο Συνέδριο της Διεθνούς, με τις αναλυτικές αποφάσεις για το Ενιαίο Μέτωπο, το Μεταβατικό Πρόγραμμα και τη μεταβατική λογική, αλλά και την απάντηση της Κομιντέρν στο ζήτημα της κυβερνητικής εξουσίας μέσα σε συνθήκες που δεν ήταν πλέον άμεσα επαναστατικές, δηλαδή με τις αποφάσεις για τις εργατικές κυβερνήσεις (ή κυβερνήσεις της Αριστεράς).

Η κατεύθυνση αυτή δεν πέρασε χωρίς αντίσταση στο εσωτερικό του κομμουνιστικού κινήματος. Υπήρχε μια μάζα μελών και στελεχών που καθοριζόταν από τις δυνάμεις της αδράνειας: ήλπιζαν ότι θα συνεχιστεί η προηγούμενη «επιθετική» πορεία, ότι η αλλαγή των συνθηκών θα αποδειχθεί ένα συγκυριακό διάλειμμα. Υπήρχε μια πτέρυγα υπερ-αριστερών στελεχών και διανοούμενων που είχαν προσδεθεί στην Κομιντέρν λόγω της αίγλης της νίκης του Οκτώβρη, χωρίς να έχουν αφομοιώσει τα διδάγματα της πείρας των Μπολσεβίκων. Υπήρχε ένα τμήμα που θεωρούσε ότι η αλλαγή των συνθηκών έπρεπε να απαντηθεί με έναν «πραξικοπηματικό» βολонταρισμό (οι οπαδοί της «Θεωρίας της Επίθεσης»). Υπήρχαν, τέλος, οι διαφορές που προέκυπταν στο εσωτερικό της ρωσικής αντιπροσωπείας στην Κομιντέρν (Λένιν, Τρότσκι, Ζινόβιεφ, Μπουχάριν, Ράντεκ), οι διαφωνίες μεταξύ των ίδιων των Μπολσεβίκων, που αφορούσαν τις εξελίξεις στην ΕΣΣΔ κατά την πολύ ευαίσθητη μετάβαση από το καθεστώς του Πολεμικού Κομμουνισμού προς τη Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΕΠ).

Όλα αυτά μετέτρεπαν αυτή τη συζήτηση σε διαδικασία με αβέβαιη έκβαση. Ο αναγνώστης, που θα εμβαθύνει στην ιστορία της εποχής, θα εκπλαγεί με τον απόλυτα δημοκρατικό και ανοιχτό χαρακτήρα της συζήτησης σε όλη τη διάρκειά της: Ο Λένιν, συνηθέστερα μαζί με τον Τρότσκι, αντιπαράτιθονται συστηματικά με τους Ζινόβιεφ-Μπουχάριν, άλλοτε έχοντας την υποστήριξη του Ράντεκ και άλλοτε όχι. Ο Λένιν και ο Τρότσκι συμφωνούν με την Κλάρα Τσέκιν και τον Πάουλ Λέβι, απέναντι στην πλειοψηφία της ηγεσίας του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας της περιόδου της «Δράσης του Μάρτη» και των θεωριών της «Επίθεσης». Η Κομιντέρν επανέρχεται στα ζητήματα της διάσπασης του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ιταλίας στο συνέδριο του Λιβόρνο, επανεξετάζοντας τη καθοδήγηση της διάσπασης από τον Μπορντίγκα κ.ο.κ. Επίσης ο αναγνώστης θα εκπλαγεί από το βάθος της σύνδεσης αυτής της συζήτησης με τα συγκεκριμένα ζητήματα της ταξικής πάλης στις πιο σημαντικές χώρες της Ευρώπης. Δεν είναι αυθαίρετος ο ισχυρισμός ότι οι αποφάσεις της Κομιντέρν για το Ενιαίο Μέτωπο, ουσιαστικά υπαγορεύτηκαν από την πείρα της Γερμανικής Επανάστασης: από τη σημασία που απέκτησε η ενοποίηση του ΚΚ Γερμανίας με την αριστερή πτέρυγα των Ανεξάρτητων Σοσιαλδημοκρατών, από τις κατακτήσεις του Κόμματος με το «Ανοιχτό Γράμμα» προς τα άλλα εργατικά κόμματα και τα συνδικάτα, από τις πρώτες αυθόρμητες εφαρμογές της ενιαιομετωπικής στρατηγικής που ακύρωσαν την απόπειρα πραξικοπήματος του στρατηγού Καπ.

Η εικόνα της «μονολιθικής» 3ης Διεθνούς, που τάχα αποφάσιζε ακούγοντας κατά γράμμα τις οδηγίες της μπολσεβίκικης αντιπροσωπείας, δεν έχει σχέση με την πραγματικότητα της Κομιντέρν στην εποχή του Λένιν.

Ο Λένιν ανοίγει με τον «Αριστερισμό» αυτή τη διεθνή συζήτηση μεταξύ των στελεχών του κομμουνιστικού κινήματος, μεταξύ συντρόφων αποφασιστικά ενταγμένων στον αγώνα, με την προσφιλή του μέθοδο: τη συγκεκριμένη ανάλυση των συγκεκριμένων συνθηκών. Καταλήγει σε συγκεκριμένα συμπεράσματα, απολύτως ελέγξιμα με βάση την πολιτική πείρα των αγωνιστών-στριών της εποχής, και παίρνει την ευθύνη να προτείνει μια τακτική στροφή ως υποχρεωτική για τα ΚΚ διεθνώς.

Προειδοποιεί ότι οι αποφάσεις των πρώτων δύο συνεδριών της Κομιντέρν, που αφορούσαν τον ιδεολογικό προσανατολισμό των ΚΚ, την πολιτική τακτική τους, αλλά και τις οργανωτικές επιλογές (21 όροι για την ένταξη ενός κόμματος στην 3η Διεθνή), που λογοδοτούσαν στο επείγον καθήκον του διαχωρισμού με τους ρεφορμιστές, ήταν υπερβολικά «ρώσικες». Αυτό δεν αναιρούσε, σε τελευταία ανάλυση, την ορθότητά τους, αλλά έστρεφε την προσοχή στην ανάγκη ορθότερης «μετάφρασής τους» στις πιο προηγμένες συνθήκες που επικρατούσαν στις χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού. Άνοιξε έτσι ο ίδιος ο Λένιν το έδαφος για τις μετέπειτα λαμπρές επεξεργασίες του Τρότσκι σχετικά με την αναβάθμιση του Ενιαίου Μετώπου σε αναντικατάστατο πυλώνα της σύγχρονης επαναστατικής σοσιαλιστικής στρατηγικής, αλλά και τις εργασίες του Γκράμσι που έθεσαν τη διάκριση «Ανατολής-Δύσης», διερευνώντας τις διαφορές των καθηκόντων μεταξύ του «Πολέμου Κινήσεων» και του «Πολέμου Θέσεων».

Ο Λένιν υπογραμμίζει ότι η αποτελεσματική εφαρμογή αυτής της κατεύθυνσης, προϋποθέτει την αδιάκοπη προσοχή των κομμουνιστών στο να συνδέονται στενά με το υπαρκτό κίνημα των μαζών, με τις πραγματικές δυναμικές του και τις πραγματικές αδυναμίες του. Μόνο σε αυτό το έδαφος, δηλώνει, αποκτούν δημιουργικό περιεχόμενο οι οργανωτικές συνθήξεις ενός πειθαρχημένου επαναστατικού κόμματος, αλλιώς οι νόρμες του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού γίνονται ένας απωθητικός «πιθηκισμός». Για να σιγουρευτεί ότι αυτή η κατεύθυνση θα γίνει κατανοητή και πολιτικά ελέγξιμη, προτείνει ως υποχρεωτική για τα κόμματα-μέλη της Διεθνούς τη δράση μέσα στα συνδικάτα, ακόμα και τα πιο αντιδραστικά. Απαιτεί τη ρήξη με κάθε συνθήθεια υποτίμησης των εκλογικών αντιπαράθεσεων, ζητώντας να παρουσιάζονται κομμουνιστικές υποψηφιότητες όπου αυτό είναι εφικτό. Ο ηγέτης του μόνου επαναστατικού κόμματος που κατόρθωσε τη νίκη των εργατικών συμβουλίων επί του αστικού κοινοβουλίου, δηλώνει απερίφραστα ότι για να νικήσει το Σοβιέτ στην αντιπαράθεση με τη Βουλή (ή την Εθνοσυνέλευση), είναι απαραίτητη προϋπόθεση η δράση των κομμουνιστών και μέσα στη Βουλή, με στόχο «την αποσύνθεση του κοινοβουλίου από τα μέσα, για να ενισχυθεί το Σοβιέτ...». Εδώ είναι φανερό η άμεση αναφορά στο μεγάλο λάθος της πλειοψηφίας του ιδρυτικού συνεδρίου του ΚΡD που, παρά τις εισηγήσεις της Λούξεμπουργκ και του Λέβι, αποφάσισε την απομονωτική αποχή από τις εκλογές για την Εθνοσυνέλευση στη Γερμανία, όπως και η καταδίκη των απόψεων του Μπορντίγκα που είχαν αναγάγει την αποχή από τις εκλογές σε γενική «θέση αρχής» για τους κομμουνιστές.

Σε όλο το έργο του Λένιν είναι σταθερή η πεποίθηση ότι η ταξική πάλη είναι ευρύτερη από τον οικονομικό/συνδικαλιστικό αγώνα των εργατών-τριών, ότι πρέπει να διεξάγεται στο ευρύτερο πεδίο του πολιτικού αγώνα. Στον «Αριστερισμό» καλεί τα στελέχη των νέων και άπειρων ΚΚ να πάρουν στα σοβαρά αυτή τη θέση, θυμίζοντας ότι προκύπτει αβίαστα από το σύνολο της επαναστατικής εμπειρίας στη Ρωσία. Καλεί τους κομμουνιστές να εγκαταλείψουν ως «παιδιάστικη» τη νοοτροπία που αποφεύγει ή καταγγέλει τους «συμβιβασμούς» γενικώς: στην πολιτική πάλη (όπως και σε όλες τις πτυχές της συλλογικής ζωής) δεν έχει λογική η απόρριψη γενικώς των «συμβιβασμών», αλλά αντίθετα επείγει η κατάκτηση της δυνατότητας να διακρίνει κανείς τους επωφελείς ή αναγκαίους συμβιβασμούς από τις άχρηστες ή επιζήμιες υποχωρήσεις. Σε αυτό το θέμα επανήλθε ο Τρότσκι (σε αντιπαράθεση με τον Τουχατσέφσκι κ.ά.), συμπληρώνοντας ότι ακόμα και στο στρατιωτικό πεδίο, η επαναστατική στρατηγική και τακτική του Κόκκινου Στρατού κάθε άλλο παρά απέκλειε εκ προοιμίου κάθε συμβιβασμό, κάθε υποχώρηση, κάθε αναδίπλωση στα καθήκοντα της άμυνας.

Η αντίληψη του Λένιν για τον πολιτικό αγώνα εστιάζει στο ζήτημα της συγκέντρωσης δυνάμεων γύρω από το εργατικό κίνημα, ώστε να καταστούν εφικτά τα αποφασιστικά χτυπήματα κατά του ταξικού αντιπάλου. Στο 3ο και στο 4ο Συνέδριο της Κομιντέρν υποστήριξε μια αποφασιστική διεύρυνση της θεματολογίας της δράσης, αλλά και της προπαγάνδας και της αγκιτάτισας των ΚΚ: απαίτησε την οργάνωση της παρέμβασης των κομμουνιστών στο γυναικείο ζήτημα, στις εθνικά καταπιεσμένες μειοψηφίες, στην υποστήριξη καταπιεσμένων θρησκευτικών ομάδων και κυρίως στην υποστήριξη των «λαών της Ανατολής», δηλαδή των καταπιεσμένων από τον ιμπεριαλισμό λαϊκών μαζών στις αποικίες.

Αυτή η πλατιά και μάχιμη αντίληψη για τον πολιτικό αγώνα καθορίζει τη στάση του Λένιν στο κομβικό ζήτημα των πολιτικών συμμαχιών. Στον «Αριστερισμό», κυριολεκτικά χλευάζει την τάση των «καθαρών» κομμουνιστών, που συγχέουν την προσήλωση στην επαναστατική στρατηγική με την οικειοθελή πολιτική απομόνωση, και προτείνει ένα ευρύ και ευέλικτο πλέγμα πολιτικών και εκλογικών συμμαχιών ή συμπράξεων, με κριτήριο το τι εξυπηρετεί κάθε φορά τις ανάγκες κλιμάκωσης του εργατικού αγώνα και τη συγκέντρωση πολιτικής δύναμης στα ΚΚΕ ή ακόμα (όπως στη Βρετανία) στους μικρότερους πυρήνες αγωνιστών, που ο Λένιν ήλπιζε ότι θα χτίσουν ένα υπολογίσιμο ΚΚ. Ένας σημερινός (όχι ιδιαίτερα έμπειρος) αναγνώστης θα εκπλαγεί διαβάζοντας την παρουσίαση, από τον ίδιο τον Λένιν, των πολιτικών ή εκλογικών συμμαχιών των Μπολσεβίκων με τους ρεφορμιστές Μενσεβίκους, με τους Εσέρους και συγκυριακά ακόμα και με τους φιλελεύθερους δημοκράτες μιας πτέρυγας των Καντέτων, αλλά θα εκπλαγεί περισσότερο διαβάζοντας τις προτάσεις του Λένιν σχετικά με την ανάγκη εκλογικής υποστήριξης των Εργατικών στη Βρετανία, απέναντι στο ενοποιημένο εκλογικά και πολιτικά «στρατόπεδο» των αυθεντικών αστικών κομμάτων.

Ο συνδυασμός όλων αυτών των στοιχείων αναδεικνύει με καθαρότητα την «ψυχή» της πολιτικής στρατηγικής του Λένιν: το συνδυασμό, τη συγχώνευση σε

ένα ενιαίο σύνολο, της μέγιστης ακαμψίας στο στρατηγικό σκοπό με την αναγκαία τακτική ευελιξία που χρειάζεται, ώστε ο «σκοπός» να υπηρετηθεί στην πράξη και όχι στα λόγια.

Ο «Αριστερισμός» προειδοποιεί ότι χρειάζεται προεργασία και μακρά σκληρή προσπάθεια για να μπορέσει μια συλλογικότητα κομμουνιστών να δράσει αποτελεσματικά σε αυτό το επίπεδο, να δράσει σαν μια οργάνωση πράξης και όχι σαν σέχτα ιδεολογικής κριτικής. Σε αυτή την αναγκαία προεργασία, ο Λένιν αναφέρει την προσπάθεια για την ανάπτυξη των συγκεκριμένων δεσμών του κόμματος με την τάξη, την εκπαίδευση των οργανώσεων των μελών του στον πολιτικό αγώνα, τη διαμόρφωση σχετικά σταθερών ηγετικών ομάδων, αποτελούμενων από στελέχη με πείρα και κύρος μέσα στα μέλη και στο κίνημα. Συμπυκνώνοντας την αντιπαράθεση σε αυτό το σημείο, μέσα στους κόλπους της Διεθνούς, γράφει:

«Συνεπώς, δύο κομμουνιστικά κόμματα στέκουν, τώρα, το ένα απέναντι στο άλλο. Το ένα είναι το κόμμα των ηγετών, που επιδιώκει να οργανώσει τον επαναστατικό αγώνα από τα πάνω, δεχόμενο τους συμβιβασμούς και τον κοινοβουλευτισμό...

Το άλλο είναι το κόμμα των μαζών, που περιμένει την άνοδο του επαναστατικού αγώνα από τα κάτω, που ξέρει να εφαρμόζει σε αυτόν τον αγώνα μόνο μια μέθοδο που οδηγεί ξεκάθαρα στον σκοπό, απορρίπτοντας κάθε κοινοβουλευτική και οπορτουνιστική μέθοδο... η μοναδική μέθοδος είναι η μέθοδος της χωρίς όρους ανατροπής της αστικής τάξης... Εκεί η δικτατορία των ηγετών – εδώ η δικτατορία των μαζών! Αυτό είναι το σύνθημα... Κάθε Μπολσεβίκος... διαβάζοντας αυτούς τους συλλογισμούς θα πει αμέσως: Τι παλιά και από καιρό γνωστή σαβούρα! Τι “αριστερή” παιδαρωδία!».

Στα χρόνια που ακολούθησαν, υπήρξαν μέσα στο κομμουνιστικό κίνημα όχι λίγες συγκρούσεις, ρήξεις, διασπάσεις. Ο Λένιν προτρέπει να τοποθετείται κανείς σε αυτά τα ενδεχόμενα, εξετάζοντας το πολιτικό περιεχόμενο των διαφορών και τις συνέπειές τους στην ανάπτυξη της ταξικής πάλης. Είναι όμως ιδιαίτερα καυστικός απέναντι στις παιδίαστικές δημαγωγίες, που συγκαλύπτουν την ουσία σε αυτά τα ζητήματα, δίνοντας έμφαση στην «αντι-ηγετική» ρητορική, όπως γινόταν τότε σε ακραίο βαθμό στο εσωτερικό του ΚΚ Γερμανίας. Γράφει: *«Είναι εξαιρετικά διασκεδαστικό το ότι στη θέση των παλιών ηγετών, που μπορούν να βλέπουν τα πράγματα όπως όλοι οι άνθρωποι, προωθούν στην πράξη, με προκάλυμμα το σύνθημα “Κάτω οι ηγέτες!”, νέους ηγέτες, που μπορούν να λένε τερατώδεις ανοησίες και παρλαπίπες».*

Το δικαίωμα στις «τερατώδεις ανοησίες και παρλαπίπες» υπήρξε το πραγματικό υπόβαθρο για πάρα πολλές διασπάσεις και διαλυτικές κρίσεις στη σύγχρονη ριζοσπαστική Αριστερά.

Ο Τόνι Κλιφ (ηγετικό στέλεχος του SWP στη Βρετανία) επαναλάμβανε συχνά ότι ο «Αριστερισμός» υπήρξε το πιο επιδραστικό από τα βιβλία του Λένιν. Η δημιουργική συνέχεια της θεματολογίας που άνοιξε αυτή η παρέμβαση του Λένιν, δόθηκε από τον Τρότσκι με τα λαμπρά κείμενα της δεκαετίας του '30, σχετικά με το τι είναι και τι δεν είναι το Ενιαίο Μέτωπο, αλλά και από τον Γκράμσι με τα

«Τετράδια της Φυλακής», μετά τη σύντομη σύμπλευση του μεγάλου Σαρδηνού με τον Αμαντέο Μπορντίγκα.

Όμως, όπως συμβαίνει συχνά σε εμβληματικά έργα, ο «Αριστερισμός» επιχειρήθηκε να αξιοποιηθεί από διαφορετικές, αντικρουόμενες σκοπιές. Η ελληνική έκδοση από το Θεμέλιο (που ήταν η βασική για τη μεταπολιτευτική Αριστερά) αρχίζει με έναν πρόλογο του Παλμίρο Τολιάτι, γραμμένο το 1959. Ο ηγέτης του PCI, που ως Έρκολι είχε προϋπηρετήσει ως το δεξί χέρι του Στάλιν στις πιο δύσκολες «επιχειρήσεις» μέσα στην Κομιντέρν, παρουσιάζει τον Αριστερισμό για να προαναγγείλει τη στροφή προς τον «εθνικό δρόμο για το σοσιαλισμό», επιχειρώντας να παρουσιάσει μια κάποια συνέχεια μεταξύ της λενινιστικής παράδοσης και του εκκολλαπτόμενου τότε ευρωκομμουνισμού.

Απέναντι στη μετά το 1968 ορμητική εμφάνιση της διεθνούς άκρας Αριστεράς, οι ηγεσίες των ΚΚ κράδαιναν τον Αριστερισμό σαν ένα ιδεολογικό ρόπαλο, στην προσπάθειά τους να συντρίψουν την ανερχόμενη επιρροή των «γκρουπούσκουλων» μέσα στο κίνημα της νεολαίας και μέσα σε υπολογίσιμες μειοψηφίες των εργατικών πρωτοποριών. Ασφαλώς ο Λένιν δεν φταίει σε τίποτα γι' αυτό, όπως δεν έφταιγε και για την πολιτική του Μαρσέ, του Καρίγιο, του Κορβαλάν ή του Φλωράκν. Η απάντηση του Κον Μπεντίτ, με τον τίτλο «Αριστερισμός: Αντίδοτο στη γεροντική ασθένεια του Κομμουνισμού» εξέφραζε μεν μια αυθάδεια της εποχής απέναντι στα ΚΚ, αλλά δεν είχε τίποτα ουσιαστικό να πει απέναντι στο αυθεντικό κείμενο του Λένιν (γι' αυτό, άλλωστε, δεν άντεξε στο χρόνο). Σε λίγα χρόνια, οι πιο σοβαρές δυνάμεις της επαναστατικής Αριστεράς κατανόησαν ότι ο (κατά τον Μπενσαϊντ) «βιαστικός λενινισμός» της περιόδου αμέσως μετά το 1968 ήταν γεμάτος κενά, και στράφηκαν προς τις στρατηγικές του πιο «μακρού χρόνου», ανακαλύπτοντας ξανά τη σημασία του Ενιαίου Μετώπου και της μεταβατικής πολιτικής. Ο Αριστερισμός του Λένιν εντάχθηκε ομαλά στο οπλοστάσιο της διεθνούς επαναστατικής Αριστεράς. Τα εκατοντάδες άρθρα, σε όλες τις γλώσσες του κόσμου, με τις υπογραφές των πιο έγκυρων στελεχών, που «συζητούν» ξανά και ξανά αυτό το πολύτιμο βιβλίο του Λένιν, είναι η καλύτερη απόδειξη.

Η θεματολογία του «Αριστερισμού» ταιριάζει γάντι στον χαρακτήρα της περιόδου που ζούμε σήμερα διεθνώς: η σχέση μεταξύ της ιστορικής στρατηγικής και της καθημερινής τακτικής, η σχέση μεταξύ των ριζοσπαστικών μειοψηφιών και των ευρύτερων πλειοψηφικών τμημάτων της τάξης μας, η σχέση μεταξύ των οργανωμένων κομμουνιστικών δυνάμεων και των κοινωνικών κινημάτων, είναι κομβικά ζητήματα που θα κρίνουν την τύχη της αντικαπιταλιστικής Αριστεράς.

Είναι γνωστό ότι η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται κατά γράμμα. Μεταξύ της εποχής όπου έγραφαν ο Λένιν, ο Τρότσκι, ο Γκράμσι και της σημερινής εποχής της κρίσης του παγκοσμιοποιημένου νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού, υπάρχουν μεγάλες και σοβαρές διαφορές. Ο δρόμος δεν είναι στρωμένος, οφείλουμε να τον στρώσουμε εμείς. Όμως μπροστά σε αυτό το καθήκον παραμένουν πολύτιμα τα γενικά κριτήρια που αναδείχθηκαν κατά την περίοδο που γράφτηκε ο «Αριστερισμός».

Το άρθρο του Τζον Ρόουζ, στις επόμενες σελίδες, παρουσιάζει τις κεντρικές ιδέες που εισηγείται ο Λένιν στον «Αριστερισμό», δοκιμασμένες μέσα στις πολιτικές μάχες της εποχής. Ξεχωρίζει δύο κομβικά γεγονότα: Τη Γερμανική Επανάσταση και το συνέδριο διάσπασης του PSI στο Λιβόρνο στην Ιταλία. Στέκεται ιδιαίτερα στην ανάγκη να διαβαστεί ο «Αριστερισμός του Λένιν σε συνάρτηση με τις επεξεργασίες του Αντόνιο Γκράμισι στο «Σύγχρονο Ηγεμόνα».

Ακολουθεί ένα άρθρο του Λούκα Ταβάν, που αφορά μια άλλη επέτειο: Τα 80 χρόνια από την «Κόκκινη Διετία» στην Ιταλία (1919-20). Πέρα από την αυτοτελή αξία παρουσίασης αυτού του κορυφαίου γεγονότος, ο αναγνώστης θα βοηθηθεί να κατανοήσει καλύτερα τις σύντομες σχετικές αναφορές στο άρθρο του Ρόουζ, να εξοικειωθεί με το επαναστατικό υπόβαθρο των μετέπειτα επεξεργασιών του Γκράμισι (απέναντι στη ρεφορμιστική «κακοποίηση» τους από τον Τολιάτι), αλλά και να εξετάσει πώς στάθηκε σε αυτά τα γεγονότα ένας από τους πιο διάσημους «υπερ-αριστερούς», που δέχθηκε τις πολεμικές του Λένιν, ο Αμαντέο Μπορντίγκα. Με αυτή την έννοια, το κείμενο για την Κόκκινη Διετία προτείνεται να διαβαστεί ως συμπλήρωμα στο αφιέρωμα στον Αριστερισμό.

Στο ίδιο πνεύμα προτείνουμε να διαβαστεί και η βιβλιοπαρουσίαση που αφορά την έκδοση του βιβλίου του Πιερ Μπρουέ για τη Γερμανική Επανάσταση. Πρόκειται για ένα κορυφαίο έργο αναφοράς που το «Κ» προτείνει ανεπιφύλακτα και δεν θα μπορούσε να μην το παρουσιάσει. Αλλά επίσης η παρουσίαση των γεγονότων που πραγματεύεται το βιβλίο θα βοηθήσει τον αναγνώστη να παρακολουθήσει καλύτερα και τη συζήτηση γύρω από τις παρεμβάσεις του Λένιν στον «Αριστερισμό».

«Αριστερισμός: Παιδική ασθένεια του κομμουνισμού»

Του Τζον Ρόουζ

Το άρθρο δημοσιεύτηκε την άνοιξη του 2013, στο τεύχος Νο 138 του International Socialist Journal. Τη μετάφραση έκανε ο Μάρκος Γαρμπής.

Ο Τζον Ρόουζ αρθρογραφεί στο ISJ, θεωρητικό περιοδικό του SWP στη Βρετανία, ιδιαίτερα για ζητήματα ιστορίας. Πρόσφατα ολοκλήρωσε το διδακτορικό του με θέμα «Εργατικά Εξουσία και η Αποτυχία του Κομμουνισμού».

«Η προλεταριακή πρωτοπορία έχει κερδηθεί ιδεολογικά... Αλλά αυτό απέχει ακόμη πολύ από τη νίκη. Η νίκη δεν μπορεί να κερδηθεί μόνο με την πρωτοπορία. Το να ρίξεις μόνο την εμπροσθοφυλακή στην αποφασιστική μάχη... θα ήταν... εγκληματικό. Η προπαγάνδα και η αγκιτάτσια δεν αρκούν για να πάρει θέση μάχης ολόκληρη η τάξη, οι ευρείες μάζες των εργαζομένων, εκείνων που καταπιέζονται από το κεφάλαιο. Για να συμβεί αυτό, οι μάζες πρέπει να αποκτήσουν τη δική τους πολιτική εμπειρία. Αυτός είναι ο θεμελιώδης νόμος όλων των μεγάλων επαναστάσεων».¹

Το διάσημο βιβλίο του Λένιν «Αριστερισμός: Η παιδική αρρώστια του κομμουνισμού» [Στμ: «Αριστερισμός» από δω και πέρα], που δημοσιεύθηκε τον Απρίλιο του 1920, είναι ένα πολύ πιο σημαντικό έργο από ό,τι συνήθως νομίζουμε.² Εκεί βρίσκεται το κλειδί για να κατανοήσουμε τους λόγους για τους οποίους η Ρωσική Επανάσταση του Οκτώβρη του 1917 δεν έγινε εφικτό να εξαπλωθεί στις πιο προηγμένες βιομηχανικές χώρες της Ευρώπης. Είναι βιβλίο απαραίτητο για την κατανόηση του μεγαλύτερου ζητήματος από όλα στον 20ό αιώνα: Γιατί απομονώθηκε η νικηφόρα εργατική επανάσταση στη Ρωσία;

Η πολιτική παρέμβαση του Λένιν, αν αξιοποιηθεί σωστά -καθώς αναλύει το παρελθόν- ενισχύει την ικανότητά μας να κατανοήσουμε το παρόν: τις αδυναμίες που εμποδίζουν την αναζωογόνηση μιας εκτεταμένης δημόσιας και διεθνούς συζήτησης για την ανάγκη ενός «πραγματικού», «γνήσιου» κομμουνισμού ως απάντηση στην πιο βαθιά οικονομική, πολιτική και περιβαλλοντική κρίση του καπιταλισμού στη ζωή μας.

«Η πολιτική είναι μια επιστήμη και μια τέχνη που δεν πέφτει από τον ουρανό... για να ξεπεράσει την αστική τάξη, το προλεταριάτο πρέπει να εκπαιδεύσει δικούς του προλεταριακούς ταξικούς πολιτικούς, σε καμία περίπτωση κατώτερους από τους αστούς πολιτικούς».³

Ο Λένιν τονίζει εδώ τη σημασία της διανοητικής και θεωρητικής δύναμης, ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την προπαγανδιστική ισχύ της δράσης ενός επαναστατικού κόμματος. Αυτό έχει σημασία, καθώς θα υποστηρίξω στη συνέχεια ότι η καταστροφική αποτυχία της πολιτικής σκέψης να εφαρμόσει τις αρχές που έθετε ο Λένιν απαντήθηκε με ένα από τα πιο παρεξηγημένα, αλλά και πιο εκλεπτυσμένα μαρξιστικά έργα του περασμένου αιώνα, τα «Τετράδια της Φυλακής» του Αντόνιο Γκράμσι. Πρέπει να κατανοήσουμε μαζί αυτά τα δύο, ομολογουμένως πολύ διαφορετικά κείμενα, ως βάση για ένα πολύ δυναμικό, δημιουργικό, ανοικτό θεωρητικό και πρακτικό μοντέλο, που είναι απαραίτητο σήμερα για να κατανοήσουμε το παρόν και ως εκ τούτου να δράσουμε, αλλά και για να αναλύσουμε το παρελθόν.

Το βασικό επιχείρημα του Λένιν είναι ότι προέτρεπε τους επαναστάτες να δρουν εκεί όπου βρίσκονται οι μάζες. Ο Λένιν έδινε ιδιαίτερη σημασία στο να εκπαιδευτούν τα νέα κομμουνιστικά κόμματα σε ολόκληρη την Ευρώπη και πέρα από αυτή, να σχετίζονται ταυτόχρονα με τις επαναστατικές μειοψηφίες, αλλά και με τις ρεφορμιστικές πλειοψηφίες μέσα στο εργατικό κίνημα. Αυτό σήμαινε να δουλεύουν μέσα στα ρεφορμιστικά συνδικάτα, καθώς και να λαμβάνουν πολύ σοβαρά υπόψη τις εθνικές κοινοβουλευτικές, περιφερειακές και τοπικές εκλογές. Περιλάμβανε την επιλογή να παρουσιάζονται κομμουνιστές υποψήφιοι, όπου ήταν απαραίτητο. Ο Λένιν μάλιστα χαρακτήρισε «υποχρεωτικό» για το κόμμα του επαναστατικού προλεταριάτου το καθήκον να παρουσιάζει τέτοιες υποψηφιότητες. Επαναλαμβάνει αυτή τη λέξη πολλές φορές.

Ο Λένιν δεν είχε ψευδαισθήσεις για την κοινοβουλευτική διαδικασία. Αναγνώριζε όμως ότι οι περισσότεροι εργαζόμενοι είχαν τέτοιες ψευδαισθήσεις και ότι

αυτό το «δημοκρατικό» και δημόσιο φόρουμ έπρεπε να αξιοποιηθεί στο μέγιστο των δυνατοτήτων. Έφτασε να υπογραμμίζει ότι «δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί η νίκη των Σοβιέτ επί του κοινοβουλίου, αν δεν παρέμβουν φιλοσοβιετικοί πολιτικοί στο κοινοβούλιο, αν δεν αποσυντεθεί ο κοινοβουλευτισμός από τα μέσα».⁴

Η αναγνώριση της ανθεκτικότητας του κοινοβουλευτισμού, ειδικά στις αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης, ήταν αρχικά ένας πικρός απολογισμός σχετικά με την ταχύτητα με την οποία οι ρεφορμιστές «σοσιαλιστές» του SPD, του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Γερμανίας, μπόρεσαν να υπονομεύσουν την ανάδυση των εργατικών και στρατιωτικών συμβουλίων μετά τη Γερμανική Επανάσταση του Νοέμβριου του 1918. Η προοπτική της γρήγορης επέκτασης της σοσιαλιστικής επανάστασης από τη Ρωσία στη Δυτική Ευρώπη συνετρίβη, κάτι που υπογραμμίστηκε συμβολικά με τις δολοφονίες της Ρόζας Λούξεμπουργκ και του Καρλ Λίμπκνεχτ τον Ιανουάριο του 1919. Στα πλαίσια της συνολικότερης στρατηγικής του, το SPD αντιπαραθέσε, πολύ αποτελεσματικά, την Εθνοσυνέλευση, το γερμανικό κοινοβούλιο, απέναντι στα συμβούλια των εργατών και των στρατιωτών.

Αν και ο Λένιν αναφέρεται περιορισμένα σε αυτά τα παραδείγματα στο βιβλίο του,⁵ η απειλητική τους παρουσία το στοιχειώνουν σιωπηλά. Όλα τα λάθη που έγιναν κατά το καθυστερημένο ιδρυτικό συνέδριο του KPD, του Γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος, στα τέλη Δεκεμβρίου 1918, όταν η Γερμανική Επανάσταση θα μπορούσε ακόμη να πάρει άλλο δρόμο, αναπαράχθηκαν στη διάσπαση που συγκρότησε το «υπερ-αριστερό» KAPD, το Γερμανικό Κομμουνιστικό Εργατικό Κόμμα, τον Απρίλιο του 1920. Το KAPD αποτελεί το αρνητικό παράδειγμα σε πολλά από τα επιχειρήματα της πολεμικής του Λένιν.

Δεν είναι σύμπτωση ότι η επιμονή του Λένιν για την παρέμβαση μέσα στο κοινοβούλιο αντανακλά τη διάσημη ομιλία της Ρόζας Λούξεμπουργκ στο ιδρυτικό συνέδριο του KPD:

«Βρισκόμαστε τώρα μέσα σε μια επανάσταση και η Εθνοσυνέλευση είναι ένα αντιεπαναστατικό φρούριο που υψώθηκε ενάντια στο επαναστατικό προλεταριάτο. Ο στόχος μας είναι λοιπόν να καταλάβουμε αυτό το φρούριο και να το καταστρέψουμε. Για να κινητοποιήσουμε τις μάζες ενάντια στην Εθνοσυνέλευση... πρέπει να χρησιμοποιήσουμε τις εκλογές και το βήμα της ίδιας της Εθνοσυνέλευσης... Για να καταγγείλουμε... όλα τα εξωφρενικά κόλπα αυτής της σεβαστής συνέλευσης, για να εκθέτουμε το αντιεπαναστατικό της έργο σε κάθε της βήμα και για να καλέσουμε τις μάζες να παρέμβουν και να επιβάλουν τις αποφάσεις τους -αυτά είναι καθήκοντα της συμμετοχής μας στην Εθνοσυνέλευση».⁶

Η Λούξεμπουργκ ηττήθηκε στην ψηφοφορία του συνεδρίου. Θα επιστρέψουμε παρακάτω στα άλλα μεγάλα λάθη που έγιναν στο συνέδριο του KPD τον Δεκέμβριο του 1918.

Ο Λένιν απευθυνόταν επίσης στους επαναστάτες που δραστηριοποιούνταν στο εργατικό κίνημα στη Βρετανία, όπως η Σύλβια Πάνκχερστ και ο Γουίλι Γκάλαχερ, που ήλπιζε ότι θα ίδρυσαν ένα βρετανικό κομμουνιστικό κόμμα. Η αιχμηρή και λεπτομερής πολεμική του στον «Αριστερισμό», ενώ επαινούσε το ταξικό τους μίσος απέναντι στους ρεφορμιστές πολιτικούς, καυτηρίαζε την απροθυμία να κάνουν τακτικούς συμβιβασμούς μαζί τους. Με βαθιά ειρωνεία, υπονόησε ότι ο Βρετανός πρωθυπουργός Λόιντ Τζορτζ είχε καλύτερη κατανόηση του μαρξισμού!⁷

Ο Λένιν επεσήμανε μια ομιλία του Λόιντ Τζορτζ τον Μάρτιο του 1920, στην οποία καλούσε σε ενότητα των Φιλελεύθερων με τους Συντηρητικούς για να αντιμετωπιστεί η αυξανόμενη κοινοβουλευτική απειλή του Εργατικού Κόμματος. Ο Λόιντ Τζορτζ ανησυχούσε για τις «μπολσεβίκικες» υποσχέσεις των Εργατικών περί συλλογικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, μια απειλή για την ατομική ιδιοκτησία που «θα έθετε τον ίδιο τον πολιτισμό σε κίνδυνο».⁸ Αυτό που ανησυχούσε πραγματικά τον Λόιντ Τζορτζ ήταν η βιομηχανική εργατική τάξη που υποστήριζε το Εργατικό Κόμμα: «Τα τέσσερα πέμπτα της χώρας είναι βιομηχανικά και εμπορικά... έχουν μεγαλύτερο βάρος απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη χώρα στον κόσμο, και αν αρχίσουν οι αναταραχές, η συντριβή εδώ... θα είναι μεγαλύτερη απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη χώρα».⁹

Ο Λόιντ Τζορτζ καταλάβαινε τη σημασία της ενότητας του δικού του ταξικού στρατοπέδου, όσο και τη δύναμη των ιδεών. Ο Λένιν υποστήριζε ότι οι Βρετανοί κομμουνιστές έπρεπε να διδαχθούν από αυτό. Θα έπρεπε, υπογραμμίζει, να υπάρξει μια προσωρινή εκλογική ενότητα με τους ηγέτες των Εργατικών, όπως ο Χέντερσον και ο Σνόουντεν, ενάντια στη συμμαχία των Φιλελεύθερων-Συντηρητικών. Όπου ήταν δυνατόν, κομμουνιστές υποψήφιοι θα έπρεπε να συμμετέχουν στην εκλογική συμμαχία, διατηρώντας όμως την «πλήρη ελευθερία αγκιτάσις, προπαγάνδας και πολιτικής δραστηριότητας».¹⁰

Αν και ο Λένιν δεν χρησιμοποιεί τη φράση, ωστόσο προτείνει ένα εκλογικό ενιαίο μέτωπο. Οι Μπολσεβίκοι είχαν μακρά εμπειρία από αυτό το είδος πολιτικών συμβιβασμών. Στον «Αριστερισμό», ο Λένιν παραθέτει λεπτομερώς μια σειρά πολιτικών -και εκλογικών- συμμαχιών, γύρω από ένα κάθε φορά συμφωνημένο σύνολο αιτημάτων, που οι Μπολσεβίκοι ανέπτυξαν με τους φιλελεύθερους Καντέτους, αργότερα με τους ρεφορμιστές Μενσεβίκους, καθώς και με το αγροτικό κόμμα, τους Σοσιαλεπαναστάτες: «Πάντα ακολουθούσαμε αυτή την πολιτική», αλλά την ίδια στιγμή «δεν σταματήσαμε ποτέ τον ιδεολογικό και πολιτικό αγώνα εναντίον τους, ως σορτουνιστές και φορείς της αστικής επιρροής μέσα στο προλεταριάτο».¹¹

Οι Μπολσεβίκοι ήταν έτοιμοι για όλων των ειδών τις συμμαχίες, ακόμα και τις πιο απροσδόκητες. Για παράδειγμα με τον Παπά Γκαπόν, τον Χριστιανοσοσιαλιστή που μπήκε μπροστά στην εργατική διαδήλωση στην αρχή της Επανάστασης του 1905. Αυτό συνέβη παρά το γεγονός ότι η ομάδα του Γκαπόν στηριζόταν στα ελεγχόμενα από την αστυνομία συνδικάτα -με βάση τις προσπάθειες του τσαρικού κράτους να υπονομεύσει τα ανεξάρτητα συνδικάτα.¹²

Αυτή η κατεύθυνση αντικατοπτρίζεται και στη στάση του Λένιν στα ζητήματα της προπαγάνδας. Το 1900, χτίζοντας την επαναστατική σοσιαλιστική εφημερίδα Ίσκρα, ο Λένιν ήταν πρόθυμος να καλέσει τον Πίτερ Στρούβε, τον μελλοντικό ηγέτη των Καντέτων, να γράφει σε αυτήν, σε ένα «άνοιγμα της εφημερίδας σε αντιπαραθέσεις με τους φιλελεύθερους».¹³

Έτσι αναδεικνύεται η κατεύθυνση:

«Είναι απαραίτητο να συνδέουμε την αυστηρότερη αφοσίωση στις ιδέες του κομμουνισμού, με την ικανότητα να πραγματοποιούμε όλους τους απαραίτητους πρακτικούς συμβιβασμούς, τακτικές, συμφιλιωτικούς ελιγμούς, ζιγκ-ζαγκ, υποχωρήσεις... για να επιταχύνουμε τις αναπόφευκτες τριβές, διαμάχες, συγκρούσεις και την πλήρη ρήξη».¹⁴

Αυτή η κατεύθυνση είναι περισσότερο αναγκαία στη δράση μέσα στα συνδικάτα. Ο Τζον Ριντέλ μας έχει δώσει μια λεπτομερή περιγραφή της εφαρμογής της στη Γερμανία, από το μετέπειτα μαζικό κομμουνιστικό κόμμα, το διευρυμένο KPD, μετά τη συγχώνευσή του με την αριστερή πτέρυγα των Ανεξάρτητων Σοσιαλδημοκρατών.¹⁵ Το «Ανοιχτό Γράμμα», τον Ιανουάριο του 1921, καλούσε τους συνδικαλιστές ηγέτες για συστηματική κοινή μαζική δράση επί συμφωνηθέντων αιτημάτων. Αυτή η προσέγγιση υποσχόταν τεράστιες δυνατότητες και ως προς τη διευκόλυνση της δράσης των μαζών, αλλά και ως προς το κέρδιμα χιλιάδων εργατών ρεφορμιστικών αντιλήψεων στο επαναστατικό στρατόπεδο. Η αντίστροφη Δράση του Μάρτη, το 1921, «δολοφόνησε» αυτή τη δυνατότητα. Ο Τζον Ρίντελ περιέγραψε το περιεχόμενο του «Αριστερισμού» ως «την προδρομική, τότε, προσέγγιση του Ενιαίου Μετώπου».¹⁶

Η γραμμή του «Ανοιχτού Γράμματος», που δημιούργησε τα πρώτα κριτήρια για τις ενιαιομετωπικές πρωτοβουλίες, βοήθησε να αποκρυσταλλωθούν και να διατυπωθούν πλήρως οι αρχές του Ενιαίου Μετώπου, που θα γινόταν αργότερα η πολιτική της Κομιντέρν.¹⁷ Αυτή μπορεί να συνοψιστεί στην τριπλή φόρμουλα «αιτήματα/εκλογές/ιδεολογία», η οποία παραμένει σήμερα τόσο επίκαιρη όσο ήταν και στον καιρό του Λένιν.

1) Τα αιτήματα που διατυπώνει το κόμμα -που απευθύνονται πολύ έξω από τις γραμμές του κόμματος- είναι τα ζωτικά μέσα για την προσέγγιση των ευρύτερων «μη επαναστατικών» εργατικών μαζών και άλλων δυναμικών συμμάχων στην ταξική πάλη.

2) Η δράση μέσα στα ρεφορμιστικά συνδικάτα είναι αναγκαία, ενώ η παρέμβαση στις εκλογές, όπου είναι εφικτή, είναι επίσης αναγκαία.

3) Η ιδεολογική πάλη παραμένει κεντρικής σημασίας.

Λιβόρνο

Δυστυχώς, είτε όταν ήταν πλήρως διατυπωμένο είτε νωρίτερα, το επιχείρημα του Λένιν έπεσε σε άγονο έδαφος. Είναι πραγματικά σοκαριστικό το γεγονός ότι μέσα σε μόλις πέντε χρόνια από την Επανάσταση του Οκτώβρη του 1917, το «κίνημα»

που πήρε την εξουσία και την κράτησε σε μια ευρωπαϊκή χώρα ήταν το ακριβώς αντίθετο του κομμουνισμού -ο φασισμός του Μουσολίνι στην Ιταλία το 1922.

Είναι εξίσου σοκαριστικό το γεγονός ότι ένα χρόνο νωρίτερα, στη Γερμανία, όπου η εξάπλωση του Οκτώβρη ήταν ακόμη μια ζωντανή προσδοκία, παρά την αποτυχία της επανάστασης του Νοέμβρη του 1918, οι προοπτικές αποδυναμώθηκαν καίρια από τη διαβόητη «Δράση του Μάρτη» του 1921. Επρόκειτο για την τρελή αριστεριστική περιπέτεια που χαρακτηρίστηκε από τον Κρις Χάρμαν «*Η παράνοια του Μάρτη*».¹⁸

Υπάρχει μια σύνδεση μεταξύ αυτών των δύο καταστροφικών γεγονότων που μας βοηθά να κατανοήσουμε αυτή την καταθλιπτική εικόνα: Το Συνέδριο στο Λιβόρνο του PSI, του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, στις αρχές του 1921. Το PSI ήταν μια ιδιαίτερη περίπτωση ανάμεσα στα σοσιαλιστικά κόμματα της Ευρώπης. Είχε αντιταχθεί στη συμμετοχή της Ιταλίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Διατήρησε τις μαρξιστικές του αναφορές και είχε υποβάλει αίτηση για ένταξη στην Κομιντέρν. Ωστόσο, όταν ήρθε το περίφημο *biennio rosso*, η «Κόκκινη Διετία» στην Ιταλία, που είχε στο κέντρο το κίνημα του Εργοστασιακών Συμβουλίων των εργατών του Τορίνο, το PSI στάθηκε στο περιθώριο παραλυμένο. Αυτή η παράλυση εμπόδισε την κλιμάκωση του εργατικού κινήματος.

Η τάση υπέρ της διάσπασης του PSI, μεταξύ της ρεφορμιστικής και της επαναστατικής γραμμής, ήταν ισχυρή. Αλλά πάνω σε ποια βάση; Πώς θα μπορούσε να επιτευχθεί μια διάσπαση, που θα ακολουθούσε τις αρχές του Λένιν, επιτρέποντας τη δημιουργία ενός διακριτού επαναστατικού σοσιαλιστικού ρεύματος, που θα μπορούσε όμως να συνεχίσει να σχετίζεται με την πλειοψηφία της εργατικής τάξης και των αγροτών; Ένας από τους πιο ξεχωριστούς κομμουνιστές στην Ιταλία, που ίσως θα μπορούσε να κατανοήσει πώς μπορεί να συμβεί αυτό, ήταν ο Αντόνιο Γκράμισι.

Ο Γκράμισι και οι σύντροφοί του μετέτρεψαν την εφημερίδα των εργατικών μελών του PSI στο Τορίνο, την «*L'Ordine Nuovo*» σε «*μια εφημερίδα των Εργοστασιακών Συμβουλίων*».¹⁹ Ο Γκράμισι περιέγραφε σε αυτήν το πώς ο ίδιος και οι σύντροφοί του περιόδευσαν στα εργοστάσια του Τορίνο, παλεύοντας για την ανάγκη μετατροπής του κινήματος των εργοστασιακών συμβουλίων σε επαναστατικά όργανα σοβιετικού τύπου.

Η «*L'Ordine Nuovo*» μετατράπηκε στην πράξη σε εφημερίδα μιας μπολσεβίκικης φράξιας του PSI στο Τορίνο. Παρόλο που ο Γκράμισι είχε αποκλειστεί από την αντιπροσωπεία του PSI στο Δεύτερο Συνέδριο της Κομιντέρν, τον Ιούλιο του 1920, ο Λένιν διέκρινε την «*L'Ordine Nuovo*» ως το βασικό όργανο για την πρόοδο της εξάπλωσης της σοσιαλιστικής επανάστασης στην Ιταλία.

Οι «Θέσεις για τα θεμελιώδη καθήκοντα του Δεύτερου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς» υιοθετούσαν δημοσίως τις κριτικές της «*L'Ordine Nuovo*» για την παράλυση του PSI μπροστά στο κίνημα των Εργοστασιακών Συμβουλίων του Τορίνο κατά τη «*biennio rosso*».²⁰

Ωστόσο, το καθήκον της διαχείρισης της διάσπασης του PSI στο συνέδριο του Λιβόρνο αποδείχθηκε ιδιαίτερα δύσκολο και ο γνωστός «υπερ-αριστερός»

κομμουνιστής Αμαντέο Μπορντίγκα -που επίσης είναι στόχος της κριτικής στον «Αριστερισμό» του Λένιν- δυστυχώς αποδείχθηκε πολύ ικανότερος στους χειρισμούς από τον Γκράμσι. Δεν είναι εδώ ο κατάλληλος χώρος για να συζητήσουμε τους λόγους για τους οποίους ο Γκράμσι δεν κατάφερε να διαφοροποιηθεί αποτελεσματικά από τον Μπορντίγκα. Αλλά αυτό, τελικά, είχε ως αποτέλεσμα ο Γκράμσι να βοηθήσει «να δημιουργηθεί το είδος του κόμματος που δεν ήθελε».²¹ Η εκδοχή διάσπασης που επέβαλε ο Μπορντίγκα αποδείχθηκε αποφασιστικής σημασίας, καθώς είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την απομόνωση του νέου κομμουνιστικού κόμματος από τη μάζα των εργατικών στελεχών του PSI.

Όμως, σε αυτή την εξέλιξη συνέβαλε κι ένας άλλος παράγοντας -η πραγματικά καταστροφική παρέμβαση του μηχανισμού της Κομιντέρν, των στελεχών της που επηρεάζονταν από τη λεγόμενη «θεωρία της επίθεσης».²² Αυτή είχε ως αποτέλεσμα την υπόκλιση στην υπερ-αριστερή «Δράση του Μάρτη» στη Γερμανία το 1921, η οποία ανέτρεψε τον Πάουλ Λέβι, το διάδοχο της Ρόζας Λούξεμπουργκ στην ηγεσία του KPD, όπως και έπληξε θανάσιμα τις προοπτικές σοσιαλιστικής επανάστασης στη Γερμανία.²³

Ο Λέβι ήταν παρών στο συνέδριο του PSI στο Λιβόρνο και αντιτάχθηκε έντονα στην υποστήριξη που έδωσαν οι εκπρόσωποι της Κομιντέρν προς τον Μπορντίγκα. Αυτό οδήγησε το μηχανισμό της Κομιντέρν [ΣτΜ: υπό την ηγεσία του Ζινόβιεφ και τον ενεργό ρόλο του Ράντεκ] σε ελιγμούς απομόνωσης του Λέβι μέσα στην ηγεσία του γερμανικού κομμουνιστικού κόμματος, όπου προετοιμαζόταν η Δράση του Μάρτη του 1921.

Έτσι, στο Λιβόρνο έλαβε χώρα η «αδρανοποίηση» τόσο του Γκράμσι όσο και του Λέβι, που είχαν τις δυνατότητες να σταθούν απέναντι στον απομονωτικό υπερ-αριστερισμό, ο οποίος συνέβαλε στην υπονόμευση της επαναστατικής δυναμότητας των εργατικών πρωτοποριών τόσο στην Ιταλία όσο και στη Γερμανία.

Ο αριστερισμός του Μπορντίγκα αποδείχτηκε απολύτως καταστροφικός. Πρέπει να μετρηθεί ως ένας σημαντικός παράγοντας που οδήγησε στην αποτυχία να αντιμετωπιστεί η άνοδος του Μουσολίνι. Αυτό είναι το θέμα ενός καταπληκτικού βιβλίου του αείμνηστου Τομ Μπέχαν, στο οποίο περιγράφει λεπτομερώς την άνοδο και τις τεράστιες δυνατότητες των «Arditi del Popolo» (ADP, Οι Γενναίοι του Λαού),²⁴ δηλαδή του αυθόρμητου μαζικού αντιφασιστικού κινήματος στην Ιταλία. Οι ADP ανέπτυξαν μια ενιαιομετωπική αντίληψη με έναν κεντρικό στόχο: να σταματήσουν τις κινητοποιήσεις του Μουσολίνι, με μαζική βία εάν ήταν απαραίτητο, επιδιώκοντας τη μέγιστη συμμετοχή όλου του πολιτικού φάσματος της Αριστεράς. Δυστυχώς, αν και συμμετείχαν πολλοί αγωνιστές του PSI και του PCI, αυτή δεν ήταν η επίσημη γραμμή αυτών των κομμάτων.

Τον Ιούλιο του 1921, ο Γκράμσι είχε συνειδητοποιήσει, καθυστερημένα, τη σοβαρή απειλή που αποτελούσε ο φασισμός και πρότεινε στους κομμουνιστές να υποστηρίξουν τους ADP.²⁵ Αλλά ο Μπορντίγκα διαφωνούσε. Στο πρώτο μεγάλο άρθρο του σχετικά με το θέμα που δημοσιεύτηκε στην «Il Comunista», στις 14 Ιουλίου, υποστήριξε:

«Η επαναστατική στρατιωτική οργάνωση του προλεταριάτου πρέπει να στηρίζεται σε κομματική βάση... Οι κομμουνιστές επομένως δεν μπορούν να συμμετέχουν σε δραστηριότητες που οργανώνονται από άλλα κόμματα ή που εν γένει προκύπτουν εκτός κόμματος».²⁶

Ακόμη και ο Γκράμσι δεν ήταν πάντα απόλυτα συνεπής στην υποστήριξή του στους ADP.²⁷

Ένα χρόνο αργότερα, τον Ιούλιο του 1922, με τον Μουσολίνι να απέχει μόλις τρεις μήνες μακριά από την κατάληψη της εξουσίας, ο Μπορντίγκα χλευάζει αυτή την προοπτική. Γράφει: «Θέλουν λοιπόν οι φασίστες να κάψουν το κοινοβουλευτικό τσίρκο; Θα θέλαμε να τη δούμε αυτή τη μέρα!».²⁸

Το PCI αρνήθηκε όλες τις εκκλήσεις συνεργασίας με τους σοσιαλιστές, καθώς και με τους ADP. Όπως ισχυριζόταν ο Μπορντίγκα, τον Μάιο του 1921: «Οι φασίστες και οι σοσιαλδημοκράτες δεν είναι τίποτα άλλο παρά δύο πλευρές του ενός και μοναδικού αυριανού εκθροού».²⁹ Και σε αυτό το σημείο ο Γκράμσι στεκόταν ακόμα με ταλαντεύσεις.

Η αποτυχία κατανόησης της απειλής του φασισμού και έγκαιρης διαμόρφωσης του τρόπου αντιμετώπισης επεκτείνονταν σε ορισμένους από τους ηγέτες της Κομιντέρν, που νωρίτερα είχαν υποστηρίξει τη «Θεωρία της Επίθεσης». Αυτό συνέχισε να ισχύει ακόμη και μετά την κατάληψη της εξουσίας από τον Μουσολίνι. Ο πρόεδρος της Κομιντέρν, ο Ζινόβιεφ, έγραφε: «Πρόκειται για πραξικόπημα ή για κωμωδία; Ίσως και τα δύο ταυτόχρονα. Από ιστορική άποψη, είναι κωμωδία. Σε λίγους μήνες η κατάσταση θα αναστραφεί προς όφελος της εργατικής τάξης».³⁰

Όστόσο, η Κομιντέρν συλλογικά είχε αρχίσει να μετατοπίζεται. Μετά την καταστροφική Δράση του Μάρτη στη Γερμανία, το Τρίτο Συνέδριο της Κομιντέρν το καλοκαίρι του 1921 υιοθέτησε τις αρχές του Ενιαίου Μετώπου. Παρόλο που ήταν πλέον αργά, τον Ιανουάριο του 1922, η Κομιντέρν απεύθυνε μια έντονη κριτική στους Ιταλούς κομμουνιστές επειδή δεν ανταποκρίθηκαν στις εκκλήσεις των ADP:

«Πού ήταν η -στην πράξη- ηγεσία των εργατικών μαζών; Πού ήταν οι κομμουνιστές εκείνη την περίοδο; Ήταν απασχολημένοι να εξετάζουν εξονυχιστικά το κίνημα με μεγεθυντικό φακό για να δουν αν ήταν αρκούντως μαρξιστικό και σύμφωνο με το πρόγραμμά τους; Δεν το πιστεύουμε. Αντιθέτως -μας φαίνεται ότι εκείνη τη στιγμή το νεαρό μας PCI ήταν πολύ αδύναμο για να μπορέσει να ηγεμονεύσει σε αυτό το αυθόρμητο κίνημα. Η αμφιβολία που προκύπτει αφορά το αν η σχολαστική και δογματική θέση του κόμματος απέναντι στους Arditi del Popolo ήταν η αιτία αυτής του της αδυναμίας... Το PCI θα έπρεπε να είχε ενταχθεί αμέσως και ενεργητικά στο κίνημα των Arditi, έχοντας κοινό στόχο με τους εργάτες και ως εκ τούτου μετατρέποντας μικροαστικά στοιχεία σε συναγωνιστές τους. Οι τυχοδιώκτες θα έπρεπε να είχαν καταγγεληθεί και απομακρυνθεί από τις θέσεις ηγεσίας και αξιόπιστα στοιχεία να είχαν τοποθετηθεί επικεφαλής του κινήματος. Το

Κομμουνιστικό Κόμμα είναι η καρδιά και το μυαλό της εργατικής τάξης και δεν υπάρχει κανένα κίνημα στο οποίο παίρνουν μέρος εργατικές μάζες το οποίο να θεωρείται πολύ χαμηλού επιπέδου ή πολύ «μολυσμένο» για το Κόμμα... Για το κίνημά μας, είναι πάντα πολύ πιο ωφέλιμο να κάνει λάθη μαζί με τις μάζες παρά να είναι μακριά τους, απομωμένο σε ένα κλειστό κύκλο κομματικών ηγετών που διακηρύσσουν την ιδεολογική τους καθαρότητα».³¹

Η ιταλική εργατική τάξη έμελλε να πληρώσει βαρύ τίμημα γι' αυτή την αποτυχία της Αριστεράς, όπως πλήρωσε και ο δυνητικά πιο ικανός ηγέτης της, ο Αντόνιο Γκράμσι.

Τα «Τετράδια της Φυλακής» του Γκράμσι και ο Σύγχρονος Ηγεμόνας

Η κυκλοφορία του βιβλίου «The Gramscian Moment» (Η Γκραμσιανή στιγμή) από τον Πίτερ Ντ. Τόμας έδωσε πρόσθετο βάρος στην οπτική για τα γραπτά του Γκράμσι που είχε αναπτύξει ο αείμνηστος Κρις Χάρμαν.³² Ο Τόμας βγάζει παρόμοια συμπεράσματα μέσα από την ενδελεχή ενασχόλησή του με ένα ευρύ φάσμα κειμένων για τον Γκράμσι, μεγάλο μέρος των οποίων αντιπαρά τίθεται σε μια τέτοια οπτική.³³

Ο Χάρμαν ισχυριζόταν ότι «Τα Τετράδια» διατρέχονται από το βασανιστικό ερώτημα «γιατί η επαναστατική έφοδος στην Ιταλία δεν ήταν επιτυχής, καταλήγοντας στην άνοδο του Μπενίτο Μουσολίνι στην εξουσία;».³⁴ Μέρος της απάντησης ήταν η αποτυχία εφαρμογής των αρχών του Ενιαιού Μέτωπου, τις οποίες ο Γκράμσι είχε πλέον υιοθετήσει πλήρως -όχι μόνο σε σχέση με την αντίσταση στον Μουσολίνι, αλλά και νωρίτερα σε σχέση με την αποτυχία του κινήματος των εργοστασιακών συμβουλίων του Τορίνο κατά την Κόκκινη Διετία να καθοδηγήσει ένα παν-κοινωνικό κίνημα εκατομμυρίων ανθρώπων προς μια επαναστατική αντιπαράθεση με το Ιταλικό κράτος. Μια τέτοια πολιτική θα απαιτούσε την κατανόηση όλων των «πρακτικών και ιδεολογικών βημάτων για την προσέλκυση όλων των εργατών, της μάζας των αγροτών, των αποστρατευμένων στρατιωτών και των δυσαρεστημένων μικροαστικών στρωμάτων».³⁵ Εδώ μπαίνει στο παιχνίδι η πιο σημαντική (αλλά και κακοποιημένη) αντίληψη του Γκράμσι, περί της Ηγεμονίας.

Ο Γκράμσι κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «οι ιδεολογικοί δεσμοί που δένουν τους ανθρώπους με τα υπάρχοντα κράτη είναι ισχυρότεροι από ό,τι στη Ρωσία, λόγω της ύπαρξης πυκνών δικτύων επίσημων και άτυπων οργανώσεων (“κοινωνία των πολιτών”). Αυτά επηρεάζουν τις κατώτερες τάξεις, αλλά οι ηγεσίες τους συνδέονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο με τις δομές της υπάρχουσας κοινωνίας και χρησιμεύουν ως κανάλι που διαχέει τις ιδεολογίες στις “υποτελείς” (κατώτερες) τάξεις». Έτσι, ο «αγώνας για ηγεμονία είναι μια διπλή μάχη -για να απελευθερωθεί η εργατική τάξη από τους δεσμούς που τη συνδέουν με την υπάρχουσα

εκμεταλλευτική τάξη και για να συνδέσει τις άλλες υποτελείς τάξεις σε ένα “μπλοκ” με την εργατική τάξη». ³⁶

Αλλά πώς μπορεί να επιτευχθεί αυτός ο στόχος; Εδώ ο Χάρμαν αναδεικνύει ένα από τα πιο διάσημα αποσπάσματα του Γκράμσι με έμφαση στον «ενεργό άνθρωπο της μάζας»:

«Ο ενεργός άνθρωπος της μάζας έχει μια πρακτική δραστηριότητα, αλλά δεν έχει σαφή θεωρητική συνείδηση της πρακτικής του δραστηριότητας, η οποία εντούτοις περιλαμβάνει την κατανόηση του κόσμου στο βαθμό που τον μεταμορφώνει. Η θεωρητική του συνείδηση μπορεί πράγματι να είναι ιστορικά σε αντίθεση με τη δραστηριότητά του. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι σχεδόν έχει δύο θεωρητικές συνειδήσεις (ή μία αντιφατική συνείδηση): μία που εμφανίζεται άρρητα στη δραστηριότητά του και η οποία στην πραγματικότητα τον ενώνει με όλους τους συναδέλφους του στην έμπρακτη μεταμόρφωση του υπαρκτού κόσμου και μία επιφανειακά ρητή ή διατυπωμένη, την οποία έχει κληρονομήσει από το παρελθόν και έχει απορροφήσει άκριτα». ³⁷

Η αντιφατική συνείδηση μπορεί να παραλύσει τον ενεργό άνθρωπο της μάζας. Πρέπει να ξεπεράσει την παραλυτική ιδεολογική κληρονομιά από το παρελθόν, αλλά δεν μπορεί να το κάνει μόνος του. Μια επαναστατική μάχιμη οργάνωση είναι απαραίτητη, στο βαθμό που διεξάγει τον ιδεολογικό αγώνα, ως μέρος της ταξικής πάλης, στο υψηλότερο επίπεδο. Αυτή είναι ο Σύγχρονος Ηγεμόνας. ³⁸

«Μια ανθρώπινη μάζα δεν «γίνεται διακριτή», δεν γίνεται ανεξάρτητη από μόνη της χωρίς, με την ευρύτερη έννοια, να οργανωθεί. Και δεν υπάρχει καμία οργάνωση χωρίς διανοούμενους, δηλαδή χωρίς οργανωτές ή ηγέτες, με άλλα λόγια, χωρίς να διακρίνεται η θεωρητική πτυχή του συμπλέγματος θεωρίας-πράξης μέσα από την ύπαρξη μιας ομάδας ανθρώπων «ειδικευμένων» στην εννοιολογική και φιλοσοφική επεξεργασία των ιδεών». ³⁹

Ο Τόμας ενισχύει αυτό το επιχειρήμα, εισάγοντας την ενδυναμωτική ιδέα του Γκράμσι για τη «δημοκρατική φιλοσοφία», όπου οι διανοούμενοι εξίσου συχνά «εκπαιδεύονται» και «εκπαιδεύουν», καθώς συνεργάζονται με τους αγωνιστές εργάτες, «για να οικοδομήσουν ένα διανοητικό-ηθικό μπλοκ που καθιστά πολιτικά εφικτή μια μαζική διανοητική πρόοδο». Πρέπει να επιχειρούν «μόνιμα κι ενεργά να πείσουν», αγωνιζόμενοι για την προλεταριακή ηγεμονία προκειμένου να δημιουργηθεί η βάση για μια νέα κοινωνία. ⁴⁰

Η χαμένη επανάσταση στη Γερμανία

Ας επανεξετάσουμε τις αιτίες της αποτυχίας της Γερμανικής Επανάστασης. Σε ένα κρίσιμο σημείο στο βιβλίο του «Η χαμένη επανάσταση: Γερμανία 1918-23», ο Κρις Χάρμαν παραθέτει το απόσπασμα του Γκράμσι για τον «ενεργό άνθρωπο

της μάζας».⁴¹ Περιγράφει, έτσι, το πώς οι πιέσεις του SPD υπονόμισαν την επανάσταση.

Η πρόσφατη κυκλοφορία στα αγγλικά του «All Power to the Councils! A Documentary History of the German Revolution of 1918-1919» (Όλη η Εξουσία στα Συμβούλια! Μια Ιστορία-Ντοκουμέντο της Γερμανικής Επανάστασης του 1918-1919), που επιμελήθηκε και μεταφράστηκε από τον Γκάμπριελ Κουν, μας επιτρέπει να δούμε τη σημασία αυτής της θέσης του Γκράμσι, εστιάζοντας σε έναν από τους βασικούς «ενεργούς ανθρώπους της μάζας», τον Ρίχαρντ Μίλερ. Ο Μίλερ ήταν ηγετικό μέλος της «Εκτελεστικής Επιτροπής των Συμβουλίων Εργατών και Στρατιωτών» στο Βερολίνο. Το βιβλίο συγκεντρώνει αρκετές ομιλίες και γραπτές δηλώσεις τεσσάρων από τους βασικούς ηγέτες της Γερμανικής Επανάστασης κατά τους κρίσιμους μήνες του Νοεμβρίου και Δεκεμβρίου 1918: της Ρόζας Λούξεμπουργκ, του Καρλ Λίμπκνεχτ και των εργατών που ηγούνταν των επαναστατών συνδικαλιστών βάσης στο Βερολίνο, τον Ρίχαρντ Μίλερ και τον Ερνστ Ντάμουνινγκ. Και οι τέσσερις είχαν βρεθεί στη φυλακή για τις αντιπολεμικές δραστηριότητές τους.

Ένα θέμα είναι κυρίαρχο σε όλες τις παρεμβάσεις τους: πώς τα συμβούλια πρέπει να επιβάλουν τον ηγετικό τους ρόλο στην επανάσταση και να αντισταθούν στη φρενήρη ιδεολογική, στρατηγική και τακτική προσπάθεια του SPD να υποτάξει τα συμβούλια στην προοπτική για Εθνοσυνέλευση. Και όμως μία από τις πιο βασικές προϋποθέσεις -η ουσία της γκραμισιανής θεώρησης- για την επιτυχή διεξαγωγή μιας τέτοιας αντίστασης, ήταν θεαματικά απύσχα: η ενότητα των επαναστατών διανοούμενων και των εργατικών στελεχών σε μια κοινή οργάνωση.⁴² Αυτό εξακολούθησε να ισχύει ακόμα και μέσα στο ιδρυτικό συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας (KPD), στα τέλη Δεκεμβρίου του 1918.

Η απομόνωση της Λούξεμπουργκ και του Λίμπκνεχτ υπογραμμίστηκε ξεκάθαρα, όταν αποκλείστηκαν σκόπιμα από το Εθνικό Συνέδριο των Εργατικών και Στρατιωτικών Συμβουλίων στα μέσα Δεκεμβρίου.⁴³

Ο Ρίχαρντ Μίλερ ήταν θεωρητικά και πολιτικά αφοπλισμένος. Η επισφαλής θέση του επιδειωνόταν από την ύπαρξη μιας πλειοψηφίας αγωνιστών του SPD στην Εκτελεστική Επιτροπή Εργατών και Στρατιωτών του Βερολίνου. Όχι ότι αυτοί συμφωνούσαν μεταξύ τους. Όλοι τους, μερικοί ειλικρινά, άλλοι λιγότερο, ήταν ενθουσιώδεις υποστηρικτές της επανάστασης και της εργατικής της πλειοψηφίας. Και αρκετοί ήταν πραγματικά μπερδεμένοι από τη συζήτηση αντιπαραβολής Συμβουλίων και Εθνοσυνέλευσης. Η ομάδα τους και -πολύ πιο σημαντικό- οι υποστηρικτές τους στα εργοστάσια θα μπορούσαν να διασπαστούν, και πράγματι να κινητοποιηθούν για δράση, αν υπήρχε μια σαφής στρατηγική και τακτική από την επαναστατική πλευρά. Αρκετά χρόνια αργότερα, αναστοχαζόμενος κριτικά πάνω στον ρόλο του, σε ένα άρθρο που αναπαράγεται σε αυτή τη συλλογή, ο Ρίχαρντ Μίλερ έγραψε:

«Το πρωταρχικό και πιο σημαντικό καθήκον του Εκτελεστικού Συμβουλίου ήταν να δώσει στην επανάσταση ένα πρόγραμμα, και συνεπώς

περιεχόμενο και κατεύθυνση. Αντ' αυτού, το Εκτελεστικό Συμβούλιο καταπιείστηκε με χίλια-δυο πράγματα, άφησε τις πρώτες εβδομάδες να περάσουν χωρίς καμία πρωτοβουλία και επέτρεψε τόσο στους ομορτιστές όσο και στους αντιπάλους της επανάστασης να διαμορφώσουν την κοινή γνώμη και να ορίσουν μια ημερομηνία για τις εκλογές της Εθνοσυνέλευσης».⁴⁴

Ο Πιερ Μπρουέ παρέχει μια αναλυτική περιγραφή του τρόπου με τον οποίο ο Μίλερ ξεγελάστηκε στην Επιτροπή, με μια απόφαση που υποστήριζε επιφανειακά τα συμβούλια, αλλά στην πράξη τα υπέτασσε στην Εθνοσυνέλευση.⁴⁵ Οι εκκλήσεις του SPD για «εργατική ενότητα» και η υποχωρητικότητα του Μίλερ στην αναζήτηση συμβιβασμών, με κάθε κόστος,⁴⁶ τον έκαναν κυριολεκτικά όμηρο μιας αντιφατικής συνείδησης.

Ο Μίλερ είναι απολύτως δικαιολογημένος εάν η ανάγκη για ένα πρόγραμμα, που αναγνώρισε καθυστερημένα, ήταν πράγματι ο τρόπος για να ξεφύγει από αυτό το αδιέξοδο. Η Ρόζα Λούξεμπουργκ είχε αναπτύξει ένα τέτοιο πρόγραμμα, ένα πρόγραμμα αιτημάτων που στηριζόταν στη μαζική δράση της εργατικής τάξης, στο οποίο αναφέρεται και ο Μίλερ αργότερα στο ίδιο άρθρο.⁴⁷ Η δραστηριοποίηση για αυτό το πρόγραμμα, σύμφωνα με τα λεγόμενά της, θα αύξανε τις πιθανότητες για τίποτα λιγότερο από «ένα ενιαίο μέτωπο ολόκληρου του γερμανικού προλεταριάτου, που ενοποιεί το νότο με το βορρά, την πόλη με την επαρχία, τον εργάτη με τον στρατιώτη».⁴⁸ Να ποιος ήταν ο μηχανισμός για να απευθυνθεί στους υποστηρικτές του SPD στους χώρους εργασίας, «πάνω από τα κεφάλια» των ηγετών τους. Τα βασικά αιτήματα επικεντρώνονταν στην ανάγκη κινητοποίησης και την έναρξη της μεταφοράς εξουσίας στη βάση:

«Εκλογή επιχειρησιακών συμβουλίων σε όλους τους χώρους εργασίας. Σε συνεργασία με τα εργατικά συμβούλια, τα επιχειρησιακά συμβούλια θα είναι υπεύθυνα για τον έλεγχο των εσωτερικών υποθέσεων του χώρου εργασίας, των συνθηκών εργασίας, της παραγωγής και, τελικά, της διοίκησης».

Το αμέσως επόμενο αίτημα παρείχε τον μηχανισμό για την εφαρμογή:

«Συγκρότηση μιας κεντρικής απεργιακής επιτροπής, η οποία, σε συνεχή συνεργασία με τα επιχειρησιακά συμβούλια, θα δώσει στα απεργιακά κινήματα, που αναδύονται σε ολόκληρη τη χώρα, μια ενοποιημένη ηγεσία και σοσιαλιστική κατεύθυνση, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα την υψηλότερη δυνατή υποστήριξη από τα συμβούλια των εργατών και των στρατιωτών».⁴⁹

Όπως εξηγήωσε η Λούξεμπουργκ στο ιδρυτικό συνέδριο του KPD, αυτό ήταν το απαραίτητο επόμενο βήμα από την πολιτική στην «οικονομική επανάσταση και επομένως στη σοσιαλιστική επανάσταση».⁵⁰ Η διατύπωσή της -πραγματικά επιτυχής πρόβλεψη- για τα «απεργιακά κινήματα σε ολόκληρη τη χώρα» επιβεβαιώθηκε στους πρώτους μήνες του 1919. Τραγικά, συνέβη μετά τις δολοφονίες

τόσο της ίδιας όσο και του Λίμπκνεχτ. Ωστόσο, λόγω της απόλυτης αποτυχίας του συνεδρίου στο να υιοθετήσει πολιτικές που να ταιριάζουν στη συγκυρία και να διευκολύνουν την ένταξη εργατών ηγετών όπως ο Ρίχαρντ Μίλερ και ο Ερνστ Ντάουμινγκ και ενδεχομένως χιλιάδες άλλοι,⁵¹ το KPD απέτυχε να οικοδομήσει την ενοποιημένη ηγεσία και συνεπώς δεν μπόρεσε επαρκώς να παράσχει σοσιαλιστική κατεύθυνση στο απεργιακό κίνημα.⁵² Παρ' όλα αυτά, η παρέμβαση της Λούξεμπουργκ -επί της αρχής, έστω και αν δεν μπόρεσε να υλοποιηθεί στην πράξη- επιβεβαιώνει τη σημασία της αντίληψης για το Ενιαίο Μέτωπο, που διαποτίζει τον «Αριστερισμό» του Λένιν και τις μετέπειτα επεξεργασίες του Γκράμσι.

Το πρόγραμμα αιτημάτων της Ρόζας είχε ως στόχο την κινητοποίηση της μάζας των εργαζομένων, για να σπάσει την παράλυση της επανάστασης και τον ισοχρισμό του SPD ότι η Εθνοσυνέλευση είχε μεγαλύτερη σημασία από τα Συμβούλια των Εργατών και Στρατιωτών. Τα αιτήματα θα οδηγούσαν τους εργάτες να δράσουν άμεσα για να επιβάλουν μια θεμελιώδη αλλαγή συσχετισμού δυνάμεων στην παραγωγική βάση της κοινωνίας και επομένως στην ίδια την επανάσταση. Αυτά τα πρακτικά βήματα θα έπρεπε να συνοδεύονται από μια ιδεολογική επίθεση, πολύ ρητά διατυπωμένη σε τόσα πολλά από τα γραπτά της Λούξεμπουργκ εκείνη την εποχή, που θα δημιουργούσε διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στον γνήσιο σοσιαλισμό, βασισμένο στην εργατική δύναμη από τα κάτω, απέναντι στην ελιτίστικη εκδοχή του SPD, όπου ο σοσιαλισμός θα εισαγόταν με διατάγματα στην Εθνοσυνέλευση.⁵³

Ωστόσο, η Λούξεμπουργκ δεν υποτίμησε ούτε στιγμή την ανθεκτικότητα και την επιρροή της εκδοχής του SPD: «τι ωραία ιδέα να υλοποιούσαμε τον σοσιαλισμό με τον κοινοβουλευτικό τρόπο, με μια απλή ψήφο της πλειοψηφίας».⁵⁴ Αυτή η πραγματικότητα είναι που έκανε το άλλο σημείο της ενιαιομετωπικής φόρμουλας «αιτήματα/εκλογές/ιδεολογία» τόσο σημαντικό. Προσαρμόζοντας τη θέση του Λένιν, που παραθέσαμε νωρίτερα, στο γερμανικό πλαίσιο: η νίκη των συμβουλίων των εργατών και των στρατιωτών επί του κοινοβουλίου δεν ήταν εφικτή χωρίς πολιτικούς υπέρ των συμβουλίων μέσα στο κοινοβούλιο, χωρίς δράση αποσύνθεσης του κοινοβουλευτισμού και από μέσα.

Συμπεράσματα για το σήμερα

[...] Υπάρχουν σημαντικά μαθήματα τόσο για την κατανόηση των αποτυχιών της Αριστεράς στις επαναστάσεις του δεύτερου μισού του περασμένου αιώνα, όσο και για την καθοδήγηση της πρακτικής μας σε αυτόν τον αιώνα. Μαθαίνουμε ότι επαναστατικές κρίσεις μπορεί να γεννήσουν αυθόρμητες και πολύ προωθημένες μορφές εργατικών οργανώσεων. Αλλά μαθαίνουμε, επίσης, ότι οι πιέσεις της παλιάς κοινωνίας θα υπονομεύουν αυτούς τους νέους θεσμούς, αν δεν παρεμβαίνει ένα επαναστατικό σοσιαλιστικό κόμμα, ιδεολογικά καινοτόμο, που θα αναπτύσσει γρήγορα μια μαζική βάση μέσα στην επανάσταση, για να της δώσει ηγετική κατεύθυνση. Αυτό το καθήκον περιλαμβάνει τη συμβολή στην αύξηση της αυτοπεποίθησης των εργαζομένων,

ώστε να αρχίσουν να βλέπουν τους εαυτούς τους ως τη νέα ηγέτιδα τάξη σε μια σοσιαλιστική κοινωνία.

Οι Μπολσεβίκοι, φυσικά, είχαν αντιμετωπίσει μια ανάλογη κρίση. Ο Λένιν αρκετά απομονωμένος τον Απρίλη του 1917, όταν καλούσε για το «Όλη η Εξουσία στα Σοβιέτ». Όπως και στη Γερμανία, τα σοβιέτ, τα εργατικά συμβούλια, κυριαρχούνταν από ρεφορμιστικές δυνάμεις, που καλούσαν σε μια Εθνοσυνέλευση. Οι Μπολσεβίκοι ταλαντεύονταν. Περιγράφοντας αυτή την ιστορική στιγμή στη βιογραφία του Λένιν, ο Τόνι Κλιφ έδωσε στο σχετικό κεφάλαιο τον τίτλο «Ο Λένιν επανεξοπλίζει το Κόμμα», μια στρατιωτική μεταφορά που υπογραμμίζει την αποφασιστική σημασία της ηγετικής ιδεολογικής παρέμβασης του Λένιν.

Η απουσία ακόμα και ενός σοβαρού εμβρύου του επαναστατικού κόμματος στην Πολωνία, το Ιράν και τη Νότια Αφρική στα τέλη της δεκαετίας του '70 και τη δεκαετία του '80, ήταν ο καθοριστικός παράγοντας για την παράλυση και την επακόλουθη αποδιάρθρωση των επαναστατικών δυνατοτήτων των εργατικών κινημάτων σε αυτές τις χώρες, παρά τον αποφασιστικό ρόλο που έπαιξαν νωρίτερα στην ανατροπή αυταρχικών καθεστώτων.⁵⁵

Στην αδράνεια και την κατάρρευση των εργατικών κινημάτων στην Πολωνία, στο Ιράν, στη Νότια Αφρική και αλλού συνέβαλε ασφαλώς και η συσσωρευόμενη κρίση της ΕΣΣΔ και των δορυφόρων της που κατέρρευσε το 1989. Η ανυποληψία του επίσημου Κομμουνισμού κρεμιόταν πάνω από τα κεφάλια των αγώνων. Στην Πολωνία, η ίδια η εργατική εξέγερση στράφηκε ενάντια στον Επίσημο Κομμουνισμό. Στο Ιράν, το υπερ-νομιμόφρον φιλοσοβιετικό κόμμα Τουντέχ ήταν απολύτως ανυπόληπτο. Στη Νότια Αφρική, το SACP, το Κομμουνιστικό Κόμμα Νότιας Αφρικής, συνθηκολόγησε με το νεοφιλελευθερισμό μετά την αποσάρθρωση της ΕΣΣΔ. Δεν μιλάμε καν για μεταρρύθμιση εναντίον επανάστασης. Το SACP ήταν τόσο αποπροσανατολισμένο ιδεολογικά που δεν μπόρεσε να αντισταθεί ούτε στην υιοθέτηση πολιτικών της αγοράς από το Αφρικανικό Εθνικό Κογκρέσο και να αντιπροτείνει στοιχειώδεις κρατικές μεταρρυθμίσεις για να αντιμετωπιστεί η φτώχεια των μαύρων στις πόλεις, που είχε σωρευτεί στα χρόνια του Απαρτχάιντ.

Στο μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη, και ιδιαίτερα στους διανοούμενους της Δεξιάς, αλλά και σε μεγάλο τμήμα της Αριστεράς, αναπτύχθηκε η ερμηνεία για την κατάρρευση του επίσημου Κομμουνισμού ως μια μη-αναστρέψιμη ήττα των αρχών του κομμουνισμού, όπως τέθηκαν από τον Μαρξ και τον Ένγκελς στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο το 1848. Θα ήμασταν πολύ ανόητοι, αν υποτιμούσαμε την ένταση ενός πλέγματος αντιλήψεων και συμπεριφορών που έχουν πλέον αναπτυχθεί ως νέα «κοινή λογική»,⁵⁶ που θεωρεί δεδομένη την «αλήθεια» αυτού του ισχυρισμού, ότι ο κομμουνισμός υπήρξε ένα σχέδιο που δοκιμάστηκε και απέτυχε.

Για να το θέσουμε με έναν άλλο τρόπο, επιστρέφοντας στο απόσπασμα του «Αριστερισμού» που παρατίθεται στην αρχή αυτού του άρθρου, μετά τον Οκτώβρη του 1917, ο Λένιν υπέθετε ότι η πρωτοπορία των εργατικών κινημάτων στη δυτική Ευρώπη είχε ήδη κερδηθεί, ή επρόκειτο να κερδηθεί σύντομα, στις ιδέες του Μπολσεβικισμού. Δεν ήταν μια παράλογη υπόθεση, καθώς δεκάδες -ή και εκατοντάδες- χιλιάδες

αγωνιστές της εργατικής τάξης χαιρέτιζαν τη νίκη του Οκτώβρη και ταυτίζονταν με αυτή. Ο Λένιν και η Κομιντέρν συγκέντρωσαν αυτούς τους εργάτες και άλλους αγωνιστές, επιταχύνοντας τη δημιουργία νέων κομμουνιστικών κομμάτων και πιέζοντας ταυτόχρονα αριστερούς ρεφορμιστές και αναρχικούς συμπαθούντες του Οκτώβρη να ενωθούν μαζί τους.

Η Ρωσική Επανάσταση, η απομόνωσή της και τελικά ο σταλινικός εκφυλισμός της, θα καθόριζαν τις πρωτοπορίες των εργατικών κινημάτων σε όλο τον πλανήτη στη μεγαλύτερη διάρκεια του 20ού αιώνα. Οι αγωνιστές που παίζουν ηγετικό ρόλο στα εργατικά κινήματα του 21ου αιώνα κουβαλούν αυτή την ανάμνηση ως ένα ιστορικό βάρος, το οποίο δεν έχει ακόμα αντιμετωπιστεί καταλλήλως. Ακόμα χειρότερα, έχει οδηγήσει σε ιδεολογικό αποπροσανατολισμό τις τάξεις των αγωνιστών, μια έλλειψη πίστης στη σοσιαλιστική εναλλακτική, όπου συχνά ο «σοσιαλισμός» σημαίνει στην καλύτερη περίπτωση την άσκηση μαζικής πίεσης στο υπάρχον καπιταλιστικό κράτος για να απαλυνθούν οι χειρότερες συνέπειες της κρίσης.

Αυτά κάνουν το ζήτημα της ιδεολογικής πάλης, στην περίοδο που ζούμε, θεμελιωδώς πολύ πιο σημαντικό από ό,τι στην εποχή του Λένιν. Σημαίνει ότι έχουμε φτάσει σε αυτό που ο Πίτερ Τόμας αποκαλεί «Γκραμισιανή Στιγμή».⁵⁷

Το να βαθύνουμε την κατανόησή μας για την αποτυχία του Κομμουνισμού με κεφαλαίο «Κ» στον 20ό αιώνα, ενισχύει την ικανότητά μας να δράσουμε στον αγώνα για τον κομμουνισμό με μικρό «κ» στον 21ο αιώνα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Λένιν, 1968, σελ. 75-76. Αυτό το άρθρο είναι μια προσαρμογή και ανάπτυξη ομιλιών σχετικά με αυτό το θέμα στο International Socialism Conference το Σεπτέμβριο 2012 και στο συνέδριο του Historical Materialism τον Νοέμβριο του 2012.
2. «Σπάνια ένα τόσο σύντομο έργο είχε τόσο ισχυρή και διαρκή επιρροή στο εργατικό κίνημα. Η επιρροή του θα μπορούσε να συγκριθεί με το Κομμουνιστικό Μανιφέστο. Ήταν τεράστιας σημασίας για τη δημιουργική ανάπτυξη της στρατηγικής και της τακτικής του επαναστατικού κινήματος» - Κλιφ, 1979, σελ. 24.
3. Λένιν, 1968, σελ. 63.
4. Λένιν, 1968, σελ. 64.
5. Είναι περίεργο το ότι ο Λένιν δεν έγραψε ποτέ κάτι συγκεκριμένα γι' αυτή την περίοδο.
6. Κλιφ, 1979, σελ. 15-16.
7. Λένιν, 1968, σελ. 101.
8. Λένιν, 1968, σελ. 65.
9. Λένιν, 1968, σελ. 65.
10. «Χωρίς αυτή την προϋπόθεση δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε σε ένα μπλοκ, αυτό θα ήταν προδοσία... χρειαζόμαστε πλήρη ελευθερία για να εκθέτουμε τους Χέντερσον και τους Σνόουντεν» - Λένιν, 1968, σελ. 69. «Θέλω να στηρίξουμε τον Χέντερσον όπως το σκονίσι στηρίζει τον κρεμασμένο» - Λένιν, 1968, σελ. 71. Αυτή ήταν μια από τις αγαπημένες φράσεις του Τόνι Κλιφ.
11. Λένιν, 1968, σελ. 55.
12. Ο ίδιος ο Γκαπόν αποκαλύφθηκε αργότερα ως κατάσκοπος της αστυνομίας. Ο Κλιφ αναφέρει τον ενθουσιασμό του Λένιν για τον Γκαπόν -Κλιφ, 1975, σελ. 149-158.
13. Κλιφ, 1975, σελ. 73.

14. Λένιν, 1968, σελ. 78.
15. Ριντέλ, 2011, σελ. 119-124.
16. Ριντέλ, 2011, σελ. 118.
17. Ριντέλ, 2011, σελ. 134.
18. Χάρμαν, 1982, σελ. 222-20.
19. Φιόρι, 1990, σελ. 120. Τρούντελ, 2007, σελ. 73.
20. Φιόρι, 1990, σελ. 134.
21. Μπάμπερι, 2007, σελ. 89.
22. Μπάμπερι, 2007, σελ. 89, επίσης Μπρούε, 2006, σελ. 488-490. Χάρμαν, 1982, σελ. 207-8.
23. Βλ. Ζέκετμερ και Ρόουζ, 2013.
24. Μια πρόχειρη μετάφραση, σύμφωνα με τον Μπέχαν, 2003, σελ. 121.
25. Μπέχαν, 2003, σελ. 62.
26. Μπέχαν, 2003, σελ. 67-68. Έμφαση στο πρωτότυπο.
27. Μπέχαν, 2003, σελ. 74.
28. Μπέχαν, 2003, σελ. 92.
29. Μπέχαν, 2003, σελ. 92-93.
30. Μπέχαν, 2003, σελ. 94.
31. Μπέχαν, 2003, σελ. 107-108.
32. Στο International Socialism No 114, ο Κρις, με τη βοήθεια πολλών συντρόφων, συγκέντρωσε μια μελέτη για τη ζωή του Γκράμσι με τον τίτλο «Η Επαναστατική Κληρονομιά του Αντόνιο Γκράμσι».
33. Ενώ αναπόφευκτα αποδέχεται μέρος της ακατάληπτης σχολαστικής γλώσσα τους, ο Τόμας αποσαφηνίζει διαφωτιστικά μεγάλο μέρος τους. Σε ένα σημείωμά του για το άρθρο μου, γράφει: «Να τονίσεις ότι αναφέρομαι σε ένα από τα κείμενα του Κρις για τον Γκράμσι... ως αντίδοτο στις μετα-μαρξιστικές αναγνώσεις... Ο Κρις και εγώ μιλήσαμε επίσης μαζί σε μια ημερίδα του International Socialism για τον Γκράμσι το 2007, και είχα χαρεί όταν είδα ότι συμφωνήσαμε σε κεντρικά ζητήματα. Όσον αφορά την άποψή σου [ότι τα Τετράδια της Φυλακής είναι μια απάντηση στην καταστροφική ήττα της Αριστεράς στην Ιταλία με αποτέλεσμα τη νίκη του Μουσολίνι], νομίζω ότι αυτό που γράφεις είναι γενικά ακριβές -ωστόσο, θα προσέθετα ότι τα Τετράδια της Φυλακής και η ιδιαίτερα έννοια του Σύγχρονου Ηγεμόνα πρέπει να γίνουν κατανοητά επίσης και ίσως, πάνω απ' όλα, ως απόρριψη της γραμμής της «τρίτης περιόδου» (του σταλινισμού) και ως έκκληση για ένα νέο Ενιαίο Μέτωπο στα 1930».
34. Χάρμαν, 2007, σελ. 107.
35. Χάρμαν, 2007, σελ. 107-108.
36. Χάρμαν, 2007, σελ. 108-109.
37. Απόσπασμα του Γκράμσι -Παρατίθεται από Χάρμαν, 2007, σελ. 109-110 και Τόμας, 2010, σελ. 378.
38. Γιατί ο Σύγχρονος Ηγεμόνας; Βλέπε Χάρμαν, 2007, σελ. 106. Επίσης: «Από όλα τα θέματα που διερευνήθηκαν στα Τετράδια της Φυλακής, λίγα συζητούνται σήμερα όσο η θεωρία του Γκράμσι για το πολιτικό κόμμα της εργατικής τάξης ως "οργάνωση μάχης"», Τόμας, 2010, σελ. 437.
39. Οι διανοούμενοι εδώ είναι «οργανικοί» διανοούμενοι, «ένας νέος τύπος διανοουμένου, που προκύπτει απευθείας από τις μάζες» -Γκράμσι, όπως παρατίθεται στον Χάρμαν, 2007, σελ. 110-111.
40. Γκράμσι, παρατίθεται στον Τόμας, 2010, σελ. 436.
41. Χάρμαν, 1982, σελ. 148.
42. Μια σοβαρή αδυναμία αυτού του βιβλίου είναι η αποτυχία του να αντιμετωπίσει επαρκώς αυτό το ζήτημα. Θα πρέπει να διαβαστεί μαζί με τα ακόλουθα κεφάλαια, «Μέρες εργατικής εξουσίας» (Days of Workers Power), Χάρμαν, 1982, σελ. 52-72, ειδικά το τελευταίο μέρος, και «Η περίοδος της δυαδικής εξουσίας» (The Period of Dual Power), Μπρούε, 2006, σελ. 157-188.
43. Χάρμαν 1982, σελ. 56. Νετλ, 1966, σελ. 745.
44. Κουν, 2012, σελ. 61.
45. Μπρούε, 2006, σελ. 177-179.
46. Μπρούε, 2006, σελ. 178.

47. Κουν, 2012, σελ. 70-71.

48. Κουν, 2012, σελ. 102.

49. Κουν, 2012, σελ. 105.

50. Χάρμαν, 1982, σελ. 67. Μπρουέ, 2006, σελ.219.

51. «Καταστροφικό» (Disastrous) -Χάρμαν, 1982, σελ. 72. Βλ. επίσης το λυπημένο και οργισμένο άρθρο του Λίμπκνεχτ «Διαπραγματεύσεις με τους Επαναστάτες Αντιπροσώπους» (Negotiations with the Revolutionary Stewards) -Κουν, 2012, σελ.119-121. Βλ. επίσης το «Επαναστατική Γυμναστική» (Revolutionary Gymnastics) του Μίλερ -Κουν, 2012, σελ. 76-78.

52. Βλ. επίσης τα κεφάλαια «Οι Μήνες του Εμφυλίου Πολέμου» (The Months of Civil War), Χάρμαν, 1982, σελ. 96-124, και «Η περίοδος Νόσκε» (The Noske Period), Μπρουέ, 2006, σελ. 261-283.

53. Ωστόσο, υπάρχει ένα άλλο γρίφος σχετικά με το τμήμα του προγράμματος με τίτλο «Διεθνή Καθήκοντα». Σε αυτό ζητάει: «Άμεση καθιέρωση τακτικής επικοινωνίας με τα διεθνή σοσιαλιστικά κόμματα προκειμένου να δοθεί στη σοσιαλιστική επανάσταση μια διεθνή πλατφόρμα και για να διαχειριστεί και να εξασφαλίσει την ειρήνη με την αδελφοποίηση και την επαναστατική εξέγερση του παγκόσμιου προλεταριάτου» -Κουν, 2012, σελ. 105. Δεν αναφέρει την ανάγκη αλληλεγγύης με την επιτυχή κατάληψη της εξουσίας από τους εργάτες στη Ρωσία τον Οκτώβρη του 1917 και τον σκληρό αγώνα για την υπεράσπιση αυτής της ιστορικής εξέλιξης που εξελισσόταν σε ολόκληρη τη Ρωσία το 1918. Αυτό προκαλεί ιδιαίτερη έκπληξη, γιατί η ιδεολογική αναμέτρηση μεταξύ των ρεφορμιστών και των επαναστατών τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 1918 στη Γερμανία ήταν ιδιαίτερα έντονη σε σχέση με τις διαφορετικές ερμηνείες των γεγονότων στη Ρωσία. Ο Λίμπκνεχτ αναφέρει ότι μέχρι τα μέσα Δεκεμβρίου η πλειοψηφία των στρατιωτών είχε «υποκινηθεί ενάντια στον Μπολσεβικισμό» -Κουν, 2012, σελ. 107. Ο Ρίχαρντ Μίλερ παραθέτει τον Κάουτσκι: «Τα συμβούλια... δεν μπορούν ποτέ να δώσουν νομιμοποίηση στην εξουσία των μαζών με τον ίδιο τρόπο [όπως οι εκλογές στην εθνική συνέλευση]. Γι' αυτό η [Μπολσεβίκικη] τρομοκρατία κατέστη απαραίτητη» -Κουν, 2012, σελ. 69. Ο Λένιν είχε προειδοποιήσει επανειλημμένα πόσο επικίνδυνος ήταν ο Κάουτσκι ως ιδεολογικός αντίπαλος. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο έγραψε τη μπροσούρα «Η Προλεταριακή Επανάσταση και ο Αποστάτης Κάουτσκι» -Μπρουέ, 2006, σελ. 121. Ήταν μια υπεράσπιση της σοβιετικής δημοκρατίας ενάντια στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, καθώς και μια πολεμική εναντίον των επιθέσεων του Κάουτσκι στην Μπολσεβίκικη Επανάσταση. Πόσο δυναμικά αντέδρασαν η Λούξεμπουργκ και ο Λίμπκνεχτ στις επιθέσεις του Κάουτσκι στη Μπολσεβίκικη Επανάσταση; Ολόκληρη η γερμανική πολιτική τάξη, το πολιτικό φάσμα από τον Κάουτσκι μέχρι όλα τα κοινοβουλευτικά κόμματα, αριστερά, κεντρώα και δεξιά, μέχρι το καταρρέον γερμανικό αριστοκρατικό κατεστημένο και τη στρατιωτική ελίτ, συνασπίστηκαν ενάντια στον «ιό» των Μπολσεβίκων που εξαπλωνόταν στη Γερμανία. Το μπαράζ προπαγάνδας ήταν ασφυκτικό. Μήπως οι σοβαρές αμφιβολίες της Ρόζας Λούξεμπουργκ για τη Ρωσική Επανάσταση, όπως εκφράστηκαν στο χειρόγραφο της «Η Ρώσικη Επανάσταση», γραμμένο λίγο πριν την απελευθέρωσή της από τη φυλακή τον Αύγουστο/Σεπτέμβριο του 1918, επηρέασαν την κρίση της για το πώς να απαντήσει στις επιθέσεις; Ο Πάουλ Λέβι την είχε επισκεφτεί στη φυλακή και την έπεισε να μην το δημοσιεύσει -Μπρουέ, 2006, σελ. 123. Βλ. επίσης «Οι Κριτικές της Ρόζα Λούξεμπουργκ για τους Μπολσεβίκους στην Εξουσία», του Κλιφ, 1959. Φυσικά, πρέπει να επιδείξουμε εξαιρετική προσοχή προτού προβούμε σε επιφανειακά εύλογες κρίσεις εκ των υστέρων σχετικά με τη Λούξεμπουργκ και τον Λίμπκνεχτ. Ωστόσο, αυτή είναι μία περιοχή που προσφέρεται για θεμιτή έρευνα. Είναι ένα ακόμα παράδειγμα, όπου η αύξηση της ικανότητάς μας να γνωρίζουμε, αυξάνει την ικανότητά μας να δράσουμε: βλ. το σχετικό συμπέρασμα σε αυτό το άρθρο.

54. Κουν, 2012, σελ. 113.

55. Η πολιτική βιογραφία του Γιάτσεκ Κούρον, του πρώην επαναστάτη σοσιαλιστή που έγινε κορυφαίος σύμβουλος του εργατικού κινήματος της Αλληλεγγύης στην Πολωνία κι έπειτα ρεφορμιστής υπουργός Εργασίας στη νέα μετα-σταλινική κυβέρνηση της Αλληλεγγύης, λειτουργεί ως αρνητικό ή αντίστροφο παράδειγμα για το επείρημα που αναπτύσσεται εδώ. Βλ. Ζεμπρόφκι, 2004. Η αποτυχία της Αριστεράς στους χώρους δουλειάς στη διάρκεια της Ιρανικής Επανάστασης επέτρεψε στον Χομείνι και τους Ισλαμιστές να γεμίσουν το κενό. Αναποδογύρισαν τα επιχειρήματα του Λένιν και του

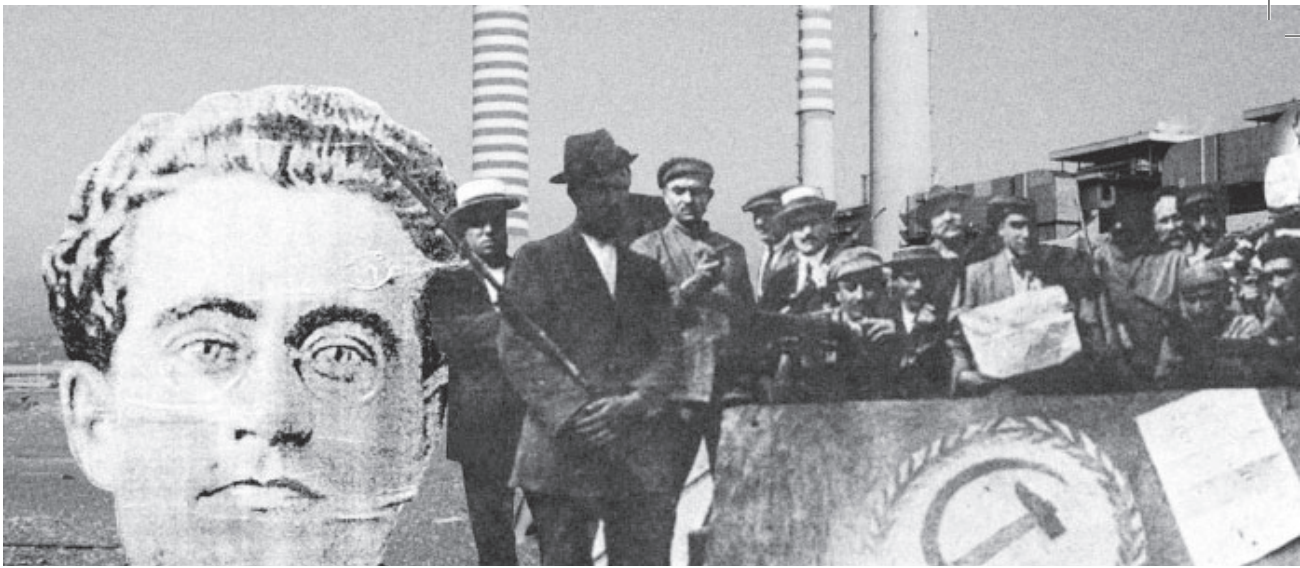
Γκράμσι. Ο Χομεινί εξαπέλυσε μια ιδεολογική επίθεση στο «μαρξισμό» στους χώρους δουλειάς και ενσωμάτωσε με επιτυχία τα αιτήματα των «σόρας» (έμβρυα εργατικών συμβουλίων) στο κοινωνικό πρόγραμμα της «Ισλαμικής» επανάστασης, επιβάλλοντας «Ισλαμικά» σόρας πάνω στα υπάρχοντα. Η αποτυχία της Αριστεράς έδωσε επίσης νομιμοποίηση στην επαναστατική Ισλαμική εκλογική δημοκρατία, με τη συμμετοχή στις εκλογές για το ιρανικό κοινοβούλιο στο μετεπεναστατικό Ιράν να θεωρείται πολύ σοβαρή υπόθεση από την πλειοψηφία του κόσμου. Βλ. Πόγια, 1987, σελ. 123-168.

56. Για τον Γκράμσι η «κοινή λογική» ήταν ιδεολογικά συντηρητική και προκαλούσε παθητικότητα. Βλ. Χάρμαν, 2007, σελ. 109 και Τόμας, 2010, σελ. 16.

57. Αυτή η «ενότητα θεωρίας και πράξης» προωθείται από το επαναστατικό κόμμα και «γίνεται η κρίσιμη τέχνη εντοπισμού, από τη μια, την ορθή θεωρητική μορφή μιας πρακτικής, ικανής να αυξάνει τη δυνατότητα δράσης ή, από την άλλη, την επαρκή πρακτική μορφή μιας θεωρίας, ικανής να αυξάνει την ικανότητα κατανόησης». Μια «αναζωογόνηση ενός Μαρξισμού που πασχίζει να γίνει, για να επικαλεστούμε τον Γκράμσι, “μια εναλλακτική αντίληψη του κόσμου”». Τόμας, 2010, σελ. 383 και σελ. 450-453.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Μπάμπερι Κρις, 2007, «Hegemony and Revolutionary Strategy», *International Socialism* 114 (spring), www.isj.org.uk/?id=306
- Μπέχαν Τομ, 2003, «*The Resistible Rise of Benito Mussolini*» (Bookmarks).
- Μπρούε Πιερ, 2006, «*The German Revolution 1917-1923*» (Haymarket).
- Κλιφ Τόνι, 1959, «*Rosa Luxemburg*», www.marxists.org/archive/cliff/works/1959/rosalux/index.htm
- Κλιφ Τόνι, 1975, «*Lenin, volume 1: Building the Party*» (Pluto).
- Κλιφ Τόνι, 1979, «*Lenin, volume 4: The Bolsheviks and World Revolution*» (Pluto).
- Φιόρι Τζουζέπε, 1990, «*Antonio Gramsci, Life of a Revolutionary*» (Verso).
- Χάρμαν Κρις, 1982, «*The Lost Revolution: Germany 1918 to 1923*» (Bookmarks).
- Χάρμαν Κρις, 1996, «*Party and Class*» (Bookmarks).
- Χάρμαν Κρις, 2007, «Gramsci, the Prison Notebooks and Philosophy», *International Socialism* 114 (spring), www.isj.org.uk/?id=306
- Λένιν, 1968 [1920], «*Left-Wing*» *Communism: An Infantile Disorder* (Progressive), www.marxists.org/archive/lenin/works/1920/lwc/ch09.htm
- Κουν Γκάμπριελ (ed), 2012, «*All Power to the Councils! A Documentary History of the German Revolution*» (Merlin).
- Νετλ Τζ. Π., 1966, «*Rosa Luxemburg*», volume 2 (Oxford University Press).
- Πόγια Μαριάμ, (alias Elaheh Rostami Povey), 1987, «Iran 1979: Long live Revolution!...Long live Islam?» in Colin Barker (ed), «*Revolutionary Rehearsals*» (Bookmarks).
- Ριντέλ Τζον, 2011, «The Origins of the United Front Policy», *International Socialism* 130 (spring), www.isj.org.uk/?id=724
- Τρούντελ Μέγκαν, 2007, «Gramsci: The Turin Years», *International Socialism* 114 (spring), www.isj.org.uk/?id=306
- Τόμας Πίτερ Ντ., 2010, «*The Gramscian Moment: Philosophy, Hegemony and Marxism*» (Haymarket).
- Ζεμπρόφσκι Άντι, 2004, «Obituary: Jacek Kuron», *Socialist Review* (July), www.socialistreview.org.uk/article.php?articlenumber=8974
- Ζέχετμερ Σεμπάσιαν και Τζον Ρόουζ, 2013, «Germany's Lost Bolshevik: Paul Levi Revisited», *International Socialism* 137 (winter), www.isj.org.uk/?id=850

Η κόκκινη διετία στην Ιταλία

Του Λούκα Ταβάν

Το άρθρο δημοσιεύτηκε στο redflag.org.au, τον Αύγουστο του 2020, σε δύο συνέχειες, με τίτλους «Ο Γκράμσι, ο Μπορντίγκα και η εργατική τάξη» και «Η άνοδος και η πτώση των καταλήψεων εργοστασίων». Τη μετάφραση έκανε ο Πάνος Πέτρου.

Ο Γκράμσι, ο Μπορντίγκα και η εργατική τάξη

Ένα βράδυ του Σεπτέμβρη του 1920, κατά τις 9, τρεις άντρες εντοπίστηκαν να παραφυλάνε γύρω από μια από τις μεγαλύτερες αυτοκινητοβιομηχανίες του Τορίνο, στον ιταλικό βορρά. Το εργοστάσιο είχε καταληφθεί από τους εργάτες και τρεις ένοπλοι εργάτες-φρουροί προσέγγισαν τους άντρες που παραφυλούσαν. Ο Τζιοβάνι Παρόντι, ηγετικό μέλος του ιταλικού εργατικού κινήματος, ανακαλεί το διάλογο που ακολούθησε:

Ο Λούκα Ταβάν είναι μέλος της Socialist Alternative στην Αυστραλία.

«-Τι κάνετε εδώ;

-Ε, θέλαμε απλά να δούμε τι δουλειά κάνετε.

-Α, θέλετε να δείτε τη δουλειά μας; Ε, ελάτε μαζί μας!»

Οι τρεις εισβολείς διαμαρτυρήθηκαν, αλλά οδηγήθηκαν μέσα στο εργοστάσιο όπου τους έγινε έλεγχος. Οι εργάτες ανακάλυψαν ότι οι 3 άντρες ήταν φορτωμένοι με πιστόλια και σφαίρες, σαν μάχιμη μονάδα. Ήταν κατάσκοποι της εταιρείας, σταλμένοι από τους εργοδότες που ήθελαν απελπισμένα να ανακτήσουν τον έλεγχο των εργοστασίων τους.

«Ε, λοιπόν», είπε ένας από τους φρουρούς, «αφού θέλετε να δείτε τη δουλειά κάνουμε, ελάτε να δουλέψετε μαζί με τους εργάτες». Οι τρεις κατάσκοποι οδηγήθηκαν στους φούρνους. Φώναζαν ότι το μέταλλο είναι καυτό. Οι εργάτες απάντησαν: «Εμάς μας καίει όλη μας τη ζωή. Εσάς σας καίει μόνο απόψε, οπότε αντέξτε το». Μπροστά στον φούρνο κάποιος είχε χαράξει τα λόγια «Η Εργασία είναι Ευγενής».

Η *Biennio Rosso*, η «Κόκκινη Διετία», στην Ιταλία το 1919-20, ήταν ένας κρίσιμος κρίκος της αλυσίδας της διεθνούς επανάστασης μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ένα μαζικό εργατικό κίνημα στα βιομηχανικά κέντρα του βορρά επιχειρούσε να εξαπολύσει έναν αποφασιστικό αγώνα ενάντια στην καπιταλιστική τάξη. Στον αγροτικό νότο, καταλήψεις γης από τους αγρότες ανέτρεπαν κοινωνικές σχέσεις αιώνων.

Η ριζοσπαστική συγκυρία, που δημιούργησε ο πόλεμος και η κοινωνική αναστάτωση, έδωσε στους μαρξιστές μια ευκαιρία άνευ προηγουμένου για να συνδέσουν τη θεωρία τους με την πρακτική της εργατικής τάξης. Επαναστάτες εργάτες επιχειρήσαν να ακολουθήσουν την εμπειρία της Ρώσικης Επανάστασης καταλαμβάνοντας τον έλεγχο των εργοστασίων και οικοδομώντας δικούς τους θεσμούς αυτοκυβέρνησης. Ο Ιταλός μαρξιστής Αντόνιο Γκράμσι έπαιξε μοναδικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία, αναπτύσσοντας μια επαναστατική θεωρία στο πλευρό των εργατών, που πάλευαν για την απελευθέρωσή τους.

Το επαναστατικό πείραμα στην Ιταλία υπήρξε φάρος για το σοσιαλιστικό κίνημα διεθνώς, αλλά απέτυχε δυστυχώς να καταφέρει στον καπιταλισμό το νικηφόρο χτύπημα. Η αποτυχία αυτού του κινήματος είχε δραματικές συνέπειες. Μόλις τρία χρόνια μετά την κορύφωση της επαναστατικής ελπίδας, στην Ιταλία θα ερχόταν στην εξουσία το πρώτο φασιστικό καθεστώς στην ιστορία, ως εκδίκηση ενάντια σε μια επανάσταση που έμεινε στη μέση. Για τον Γκράμσι και άλλους σοσιαλιστές σε όλο τον πλανήτη, που μελέτησαν αυτά τα γεγονότα, προέκυψαν από αυτή την εμπειρία κρίσιμα μαθήματα για την επαναστατική στρατηγική.

Αντόνιο Γκράμσι

Ο Γκράμσι γεννήθηκε στο νησί της Σαρδηνίας, μια από τις πιο υπανάπτυκτες οικονομικά περιοχές της χώρας. Η πρώιμη πολιτικοποίησή του ήταν ένας συνδυασμός ταξικού μίσους και νότιου εθνικισμού. Θυμόταν αργότερα:

«Τι με γλίτωσε από το να γίνω ένα κουρέλι χωρίς ζωή; Η ενστικτώδης εξέγερση που ένιωθα ενάντια στους πλούσιους ως νεαρό αγόρι... Αυτό το ένστικτο στρεφόταν ενάντια σε όλους τους πλούσιους που καταπίεζαν τους Σαρδηνούς αγρότες, οπότε σκεφτόμουν ότι ήταν ανάγκη να αγωνιστούμε για την εθνική ανεξαρτησία της περιοχής. “Πετάξτε τους ηπειρωτικούς στη θάλασσα!” Πόσο συχνά επανέλαβα αυτά τα λόγια...».

Η πρώτη σοβαρή επαφή του Γκράμισι με τη σοσιαλιστική πολιτική ήρθε όταν πήρε μια υποτροφία στο Πανεπιστήμιο του Τορίνο το 1911, όπου σπούδασε μαζί με άλλους μελλοντικούς ηγέτες του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Ωστόσο, δεν ήταν το διανοητικό περιβάλλον του πανεπιστημίου αυτό που μετασχημάτισε τις ιδέες του Γκράμισι, αλλά το πολιτικό κλίμα του Τορίνο. Τοποθετημένο στο βιομηχανικό βορρά, το Τορίνο ήταν η ιταλική Πετρούπολη, η επιτομή μιας προλεταριακής πόλης. Η ανάπτυξη της αυτοκινητοβιομηχανίας στο Τορίνο μετέτρεψε την πόλη σε κέντρο της εργατικής μαχητικότητας. Είχε ήδη ζήσει γενικές απεργίες το 1902, το 1904, το 1907 και το 1909.

Ο Γκράμισι μπήκε στο Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (PSI) το 1914. Το PSI, ενταγμένο στις παραδόσεις των κομμάτων της Δεύτερης Διεθνούς, ήταν μια πλατιά σοσιαλιστική οργάνωση. Περιλάμβανε στις τάξεις του ρεφορμιστές, που επεδίωκαν μια νόμιμη μετάβαση στο σοσιαλισμό μέσα από τον έλεγχο του κράτους, και μαρξιστές επαναστάτες που ήθελαν να το ανατρέψουν.

Η ανοιχτά ρεφορμιστική πτέρυγα καθοδηγούνταν από τον Φίλιπο Τουράτι. Αριθμητικά αποτελούσε μειοψηφία στο κόμμα, αλλά είχε ισχυρή επιρροή σε μια σειρά κρίσιμων γραφειοκρατικών θεσμών: στην κοινοβουλευτική ομάδα του PSI, η οποία το 1913 είχε 52 εκλεγμένους αντιπροσώπους, στα δημοτικά συμβούλια και στα συνδικάτα. Αυτά έδιναν στους ρεφορμιστές μια πολιτική επιρροή δυσανάλογη με την αριθμητική τους δύναμη μέσα στο κόμμα.

Οι «Μαξιμαλιστές», υπό την ηγεσία του Τζιακίντο Μενότι Σεράτι, κυριαρχούσαν στην κομματική ηγεσία. Η ομάδα του Σεράτι επέκρινε τους ρεφορμιστές από φαινομενικά ριζοσπαστικές μαρξιστικές θέσεις. Στην πράξη, ωστόσο, δεν κατάφερε να διαχωριστεί από αυτούς, εστιάζοντας στη διεκδίκηση των δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων και δίνοντας απεριόριστη ενέργεια στις εκλογικές εκστρατείες.

Τέλος, η επαναστατική πτέρυγα συσπειρωνόταν γύρω από τον Αμαντέο Μπορντίγκα, έναν νεαρό ριζοσπάστη από τη Νάπολι. Η εχθρότητα του Μπορντίγκα απέναντι στους ρεφορμιστές στο κόμμα και η εναντίωσή του στον ιταλικό ιμπεριαλισμό, του είχαν χάρισει αυξημένο κύρος στους ριζοσπαστικούς κύκλους και στη νεολαία. Θα γινόταν διάσημος για το επιχείρημα ότι οι επαναστάτες οφείλουν να απέχουν από τις εκλογές από θέση αρχής -κάτι που χάρισε στην πτέρυγά του το παρατσούκλι «Οπαδοί της Αποχής». Αλλά ο Μπορντίγκα ήταν πολύ ικανότερος στο να καταγγέλει τη δεξιά του PSI από ό,τι στο να οικοδομεί επαναστατική ηγεσία μέσα από τους υπαρκτούς αγώνες.

Το PSI στάθηκε σχεδόν μόνο, ανάμεσα στα μεγάλα κόμματα της Δεύτερης Διεθνούς, όταν αρνήθηκε να στηρίξει τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το κόμμα

έπαιξε έναν κρίσιμο ρόλο στη συγκρότηση της διάσκεψης του Τσίμερβαλντ μεταξύ των αντιπολεμικών σοσιαλιστών. Ο Σεράτι προσωπικά διακινδύνευσε τη σύλληψή του, όταν αγνόησε τους λογοκριτές και δημοσίευσε το μανιφέστο του Τσίμερβαλντ στην «Avanti!», την καθημερινή εφημερίδα του κόμματος.

Αλλά η τίμια ρητορική του κόμματος επί των αρχών λειτουργούσε συσκοτίζοντας την ουσιαστικά παθητική στάση του απέναντι στον πόλεμο στην πράξη, που συνοψιζόταν στο σύνθημα «ούτε υποστήριξη, ούτε σαμποτάρισμα». Το PSI δεν θα κινητοποιούσε ενεργά την εργατική τάξη υπέρ της πολεμικής προσπάθειας, αλλά ούτε θα δεσμευόταν στην παρενόχλησή της μέσα από απεργίες, διαδηλώσεις ή και επανάσταση.

Όπως το έθετε ένα άρθρο στην «Avanti!»:

«Να μελετήσουμε, ναι. Γιατί σήμερα μπορούμε να συλλέξουμε τα υλικά που θα μας είναι αναγκαία για δράση αύριο. Αλλά να δράσουμε σήμερα, πάνω σε συγκεκριμένα και άμεσα ζητήματα; Όχι, όχι, όχι!».

Η Ιταλία δεν μπήκε στον πόλεμο μέχρι το 1915, οπότε αναβλήθηκε μια μεγάλη σύγκρουση μεταξύ ρεφορμιστικών και επαναστατικών δυνάμεων μέσα στο κόμμα. Μπορούσε να επικρατήσει μια στάση καλά υπολογισμένης αμφισβησίας, που κρατούσε ενωμένες αυτές τις δυνάμεις. Αλλά δεν πέρασε πολύς καιρός μέχρις ότου ήρθε ο πόλεμος και άλλαξε τα πάντα.

Πόλεμος και επανάσταση

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν βαθιά αντιδημοφιλής στην Ιταλία. Στο μέτωπο σκοτώθηκαν 615.000 Ιταλοί, τραυματίστηκαν ένα εκατομμύριο κι έμειναν ανάπηροι 500.000. Υποχρεωμένοι να ρισκάρουν τις ζωές τους για προσαρτήσεις εδαφών για τα οποία δεν είχαν ξανακούσει στη ζωή τους, οι αγρότες κληρωτοί φαντάροι επέστρεφαν στην Ιταλία ριζοσπαστικοποιημένοι. Η αστυνομία δολοφόνησε τρεις αντιμιλιταριστές διαδηλωτές τον Ιούνιο του 1914, προκαλώντας μια εξέγερση στην Ανκόνα. Οι εργοστασιακοί εργάτες στάθηκαν ενάντια στην επιβολή στρατιωτικού νόμου στα εργοστάσια. Η εργατική τάξη μεγεθύνθηκε ραγδαία, καθώς προχωρούσε η προσπάθεια να αυξηθεί η πολεμική παραγωγή. Όταν η καυτή ατμόσφαιρα, που δημιουργούσε ο πόλεμος, συνδυάστηκε με τα νέα του ξεσπάσματος της επανάστασης στη Ρωσία, οι εντάσεις μέσα στο σοσιαλιστικό κίνημα έφτασαν σε νέα επίπεδα.

Η ρεφορμιστική πτέρυγα του PSI χαιρέτιζε τις διπλωματικές προσπάθειες του Αμερικανού προέδρου Γούντροου Γουίλσον για επίλυση της στρατιωτικής σύγκρουσης, αντί να στραφεί προς τη μαζική εργατική δράση. Καθώς σήκωνε κεφάλι ο εθνικιστικός πυρετός, ο ρεφορμιστής Τουράτι κατέληξε να στηρίζει την πολεμική προσπάθεια.

Στο μεταξύ, η πραγματικότητα της επανάστασης ενθάρρυνε τους ριζοσπάστες. Η Ρώσικη Επανάσταση χαιρέτιστηκε στην Ιταλία με περισσότερο ενθουσιασμό από οπουδήποτε αλλού στον κόσμο. Τον Αύγουστο του 1917, μια επίσημη

αντιπροσωπεία των Ρώσων σοσιαλιστών [ΣτΜ: Μενσεβίκων] στάλθηκε στην Ιταλία με σκοπό να διασφαλίσει διεθνή υποστήριξη στην Προσωρινή Κυβέρνηση. Προς δυσάρεστη έκπληξή τους, όπου και να πήγαιναν γίνονταν δεκτοί από ενθουσιώδη μαζικά ακροατήρια που φώναζαν «Ζήτω ο Λένιν!». Ο Σεράτι έσπευσε να συνδέσει το PSI με την Κομμουνιστική Διεθνή, το νέο κέντρο της διεθνούς επανάστασης που δημιουργήσαν οι Ρώσοι Μπολσεβίκοι. Το PSI ήταν το πρώτο μαζικό κόμμα που προσχώρησε στην Κομμιντέρν.

Η πόλωση παρέλυε το PSI. Αυτό έγινε πεντακάθαρο στις μνημειώδεις ταραχές του Αυγούστου του 1917. Οι εργάτες κατέβηκαν σε απεργία, όταν τα αρτοποιεία δεν άνοιξαν λόγω ελλείψεων. Μια μαρτυρία περιγράφει τους εργάτες να βγαίνουν σε απεργία φωνάζοντας: «Δεν μπορούμε να δουλέψουμε, θέλουμε ψωμί». Ο διευθυντής της εταιρίας απάντησε: «Φυσικά, πώς μπορεί να δουλέψει κανείς χωρίς να φάει;» και ανακοίνωσε ότι παίρνει τηλεφώνο στις προμήθειες του στρατού για να φέρουν ένα φορτηγό γεμάτο τρόφιμα. Οι εργάτες σταμάτησαν όλοι μαζί για μια στιγμή, κοιτάχθηκαν μεταξύ τους στα μάτια -λες και ζύγιζε ο ένας τη γνώμη του άλλου- και άρχισαν να φωνάζουν όλοι ενωμένοι: «Δεν μας καίγεται καρφί για το ψωμί! Θέλουμε ειρήνη! Κάτω οι κερδοσκόποι! Κάτω ο πόλεμος!».

Τα γεγονότα του Αυγούστου ήταν ένα συνειδητά αντιπολεμικό εξεγερσιακό κίνημα. Κάποιοι από τους πρωταγωνιστές το παρομοίασαν με την επανάσταση του Φλεβάρη στη Ρωσία. Οι γυναίκες και η νεολαία έπαιξαν κεντρικό ρόλο στην καθοδήγηση διαδηλώσεων και στην έκκληση προς τους στρατιώτες να μην πυροβολήσουν τους αδελφούς και τις αδελφές τους. Το PSI δίστασε και απέφυγε να αναλάβει την ηγεσία του κινήματος. Χωρίς καμιά καθοδήγηση και κατεύθυνση, το κίνημα περιορίστηκε τραγικά στο Τορίνο και κατεστάλη με ωμή βία. Πάνω από 50 δολοφονήθηκαν, 1.500 συνελήφθησαν και 1.000 από τους πιο μαχητικούς εργάτες στάλθηκαν υποχρεωτικά να πολεμήσουν στο μέτωπο.

Παρ' όλες τις διαφορές τους, όλες οι πτέρυγες του PSI έμειναν παθητικές. Ο ρεφορμιστής Τουράτι δικαιολογούσε την ενσωμάτωση στο κράτος και τη συνεργασία με τους εργοδότες. Κάθε νέο εκλογικό κέρδος, κάθε νέα σύμβαση που υπογραφόταν με τους εργοδότες, κατά τη γνώμη του σηματοδοτούσε άλλο ένα βήμα προς το σοσιαλισμό. Ο πιο ριζοσπάστης Σεράτι διαβεβαίωνε: «Οι μαρξιστές δεν κάνουμε την ιστορία, την ερμηνεύουμε». Η επαναστατική ρητορική μπορούσε να συνδυαστεί με την παθητικότητα στην πράξη.

Ο Μπορντίγκα έτεινε να αναπαράγει την ίδια λογική. Ισχυριζόταν ότι το πιο σημαντικό καθήκον των επαναστατών ήταν να διατηρούν μια «καθαρή» πολιτική γραμμή, να αποφεύγουν την εμπλοκή στους καθημερινούς αγώνες και να διατηρούν την πίστη τους ότι η μελλοντική επανάσταση θα σπρώξει τους επαναστάτες (όπως τον ίδιο) στην ηγεσία του εργατικού κινήματος. Δεν τον ενδιέφερε καθόλου να κερδίσει τους εργάτες, που δεν είχαν έρθει σε πλήρη ρήξη με τη ρεφορμιστική στρατηγική.

Ως το 1919, η Ιταλία είχε βρεθεί σε ένα «απεργιακό παραλήρημα». Οι διαδηλώσεις ενάντια στις αυξήσεις τιμών στη Σπέτσια κλιμακώθηκαν σε εξέγερση

τον Ιούνιο. Η τοπική κυβέρνηση κατέρρευσε και η εξουσία πέρασε προσωρινά στα χέρια των εργατικών επιτροπών. Σε μια χώρα καθορισμένη από περιόδους έντονης μαχητικότητας, δεν υπήρχε μια οργανωμένη επαναστατική τάση που θα μπορούσε να αντιληφθεί το δεσμό ανάμεσα στους υπαρκτούς αγώνες και τον στόχο της εργατικής επανάστασης.

Εργατική Δημοκρατία

Ο Αντόνιο Γκράμισι αναδείχθηκε στο εργατικό κίνημα του Τορίνο μέσα από τραυματικές περιστάσεις. Η καταστολή των ταραχών για το ψωμί τον Αύγουστο κατέληξε στη φυλάκιση σχεδόν όλης της τοπικής ηγεσίας του PSI και ο Γκράμισι έγινε αρχισυντάκτης και μοναδικός δημοσιογράφος της τοπικής κομματικής εφημερίδας. Το πρώτο του άρθρο, γραμμένο τον Αύγουστο του 1917, χαιρέτιζε την εξελισσόμενη ρωσική επανάσταση ως μια δράση του προλεταριάτου που άνοιγε την ιστορική δυνατότητα για το σοσιαλισμό.

Η πολιτική του Γκράμισι εκείνη την περίοδο είχε μια δόση βολонταρισμού, την πεποίθηση ότι η επανάσταση μπορεί να γίνει με τη δύναμη της θέλησης. Το 1917 έγραφε:

«Η Μπολσεβίκικη Επανάσταση στηρίζεται περισσότερο στην ιδεολογία από ό,τι στα πραγματικά γεγονότα... Οι Μπολσεβίκοι αποκηρύσσουν τον Καρλ Μαρξ και διαβεβαιώνουν, μέσα από την καθαρή δήλωση της δράσης τους, μέσα από αυτά που κατάφεραν, ότι οι νόμοι του ιστορικού υλισμού δεν είναι γραμμένοι σε πέτρα, όπως μπορεί να πιστεύει κανείς ή όπως μπορεί να πιστεύει μέχρι σήμερα».

Αν και κάπως ωμή και ακατέργαστη, η διατύπωση του Γκράμισι προέκυπτε ως αντίδραση στον πνιγηρό ντετερμινισμό που είχε μολύνει τόσο έντονα το PSI. Η φλογερή επιθυμία του Γκράμισι ήταν να βρει τους τρόπους να μετατραπεί η επαναστατική ενέργεια της Ρωσίας σε οδικό χάρτη για τη διεθνή επανάσταση μέσω της αυτενέργειας του προλεταριάτου.

Μέσα από τις σελίδες της «L'Ordine Nuovo», ο Γκράμισι άρχισε να διαμορφώνει το περίγραμμα μιας στρατηγικής για την εργατική εξουσία. Στο άρθρο «Εργατική Δημοκρατία», που δημοσιεύτηκε στη διάρκεια του απεργιακού κύματος του Ιουνίου του 1919, ο Γκράμισι αναρωτήθηκε:

«Πώς να αξιοποιήσουμε τις τεράστιες κοινωνικές δυνάμεις που απελευθέρωσε ο πόλεμος; Πώς να τις τιθασεύσουμε, να τους δώσουμε μια πολιτική μορφή ικανή να αναπτύσσεται και να εξελίσσεται διαρκώς σε σκελετό ενός σοσιαλιστικού κράτους που να ενσαρκώσει τη δικτατορία του προλεταριάτου;».

Αυτή ήταν η αφετηρία της υποστήριξης του Γκράμισι στη δημιουργία των σοβιέτ, τη νέα μορφή δημοκρατίας που είχε ανακαλύψει η ρωσική εργατική τάξη. Η δημιουργία σοβιέτ ήταν ένα δημοφιλές σύνθημα στις γραμμές των επαναστατών

του Τορίνο. Η καινοτομία του Γκράμσι βρίσκεται στη στρατηγική που πρότεινε για την οικοδόμηση τέτοιων θεσμών μέσα από τους υπαρκτούς αγώνες.

Ο Γκράμσι δεν ήταν ένας αφηρημένος ακαδημαϊκός φιλόσοφος. Η θεωρία του για την κοινωνική αλλαγή δεν ήταν «στον αέρα». Ήταν μια προσπάθεια να συνθέσει την εμπειρία των ρώσικων σοβιέτ, αλλά και του κινήματος των εργοστασιακών αντιπροσώπων στη Βρετανία, της Ουγγρικής και της Γερμανικής Επανάστασης.

Ο Γκράμσι ισχυριζόταν ότι το σοσιαλιστικό κράτος «υπάρχει ήδη δυναμικά μέσα στους θεσμούς της κοινωνικής ζωής που χαρακτηρίζουν την εκμεταλλεόμενη εργατική τάξη... Οι εσωτερικές επιτροπές είναι όργανα εργατικής δημοκρατίας που πρέπει να απελευθερωθούν από τους περιορισμούς που τους θέτει η διεύθυνση και να ενισχυθούν από νέα πνοή κι ενέργεια». Οι εσωτερικές επιτροπές στα εργοστάσια ήταν το ανάλογο των επιτροπών εργατικών αντιπροσώπων, όπου οι εργάτες της βάσης εκπροσωπούσαν ενάντια στα αφεντικά. Ο Γκράμσι πλέον υποστήριζε ότι αυτές έπρεπε να επεκταθούν πέρα από τον παραδοσιακό τους ρόλο της διαμεσολάβησης σε εργασιακές διαμάχες και να αναλάβουν τον εργατικό έλεγχο στην παραγωγή. Αντανακλώντας τα επιχειρήματα του Λένιν στο «Κράτος και Επανάσταση», ο Γκράμσι οραματιζόταν αυτό το δίκτυο εργατικών συμβουλίων ως «ένα σπουδαίο σχολείο σε πολιτική και διοικητική εμπειρία», ένα μέσο προετοιμασίας των εργατών για την οικοδόμηση μιας νέας κοινωνίας.

Οι προτάσεις του Γκράμσι είχαν συγκλονιστικό αντίκτυπο. Τον Αύγουστο, οι εργάτες αντιπρόσωποι στη FIAT-Centro, το μεγαλύτερο εργοστάσιο της χώρας, αυτοδιέλυσαν την εσωτερική επιτροπή και κάλεσαν στην εκλογή συμβουλίου. Οι εργάτες στην FIAT-Brevetti προώθησαν το μοντέλο: μόνο τα μέλη του συνδικάτου μπορούσαν να εκλεγούν, αλλά όλοι οι εργάτες είχαν δικαίωμα ψήφου. Τα συμβούλια γίνονταν έτσι ανεξάρτητα από τις επίσημες συνδικαλιστικές δομές και φιλοδοξούσαν να αγκαλιάσουν το σύνολο της εργατικής τάξης. Ως τις 26 Οκτώβρη, πάνω από 50.000 είχαν οργανωθεί σε συμβούλια σε όλο το Τορίνο και ως το τέλος του χρόνου ήταν πάνω από 150.000. Σε μια ομιλία του στα στελέχη των συμβουλίων το Σεπτέμβρη, ο Γκράμσι εξήγησε γιατί οι προτάσεις της «L'Ordine Nuovo» είχαν τέτοια απήχηση:

«Ξέρουμε ότι το έντυπό μας δεν έχει συμβάλει λίγο σε αυτό το κίνημα... Αλλά ξέρουμε, επίσης, ότι η δουλειά μας είχε μια αξία μόνο στο βαθμό που κάλυπτε μια ανάγκη, βοηθούσε να συγκεκριμενοποιηθεί μια προσδοκία που υπήρχε υπόγεια στη συνείδηση των εργαζόμενων μαζών».

Οι εσωτερικές επιτροπές, που αποτέλεσαν τη βάση για τα εργοστασιακά συμβούλια, ήταν ένα έδαφος που από καιρό αποτελούσε πεδίο μάχης μεταξύ των αγωνιστών της βάσης και των συντηρητικών συνδικαλιστών αξιωματούχων. Η πλειοψηφία των αξιωματούχων είχε πάρει τη μεριά του κράτους και επιχειρούσε να συμβάλει στην επιβολή πειθαρχίας στα εργοστάσια. Η παρέμβαση του Γκράμσι έδωσε ένα πρόγραμμα και μια στρατηγική σε μια εργατική βάση που

αγωνιζόταν για μεγαλύτερο έλεγχο μέσα στο πλαίσιο του πολέμου και της οικονομικής κρίσης.

Οι αντιπρόσωποι των συμβουλίων διαμόρφωσαν ένα πρόγραμμα που έφερε τη σφραγίδα του Γκράμισι και της επιρροής της «L' Ordine Nuovo». Το πρόγραμμα αυτοχαρακτηριζόταν ως «έκθεση των αντιλήψεων που υποστηρίζουν την ανάπτυξη μιας νέας μορφής προλεταριακής εξουσίας... Στόχος του... είναι να βάλει σε κίνηση στην Ιταλία έναν έμπρακτο πειραματισμό προς την επίτευξη της κομμουνιστικής κοινωνίας».

Ένα προλεταριακό κράτος;

Αν και το πρόγραμμα των συμβουλίων εξέφραζε τις μεγαλύτερες δυνατές προσδοκίες, αυτά δεν έφτασαν ποτέ στο σημείο να διεκδικήσουν το κύρος μιας εναλλακτικής πολιτικής δύναμης απέναντι στο αστικό κράτος. Παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό περιορισμένα στο καθήκον του ελέγχου της παραγωγής μέσα στο εργοστάσιο.

Σε κάποιες στιγμές, οι παρεμβάσεις της ομάδας της «L' Ordine Nuovo» μπορεί να ενίσχυαν την ψευδαίσθηση -που ήταν διάχυτη ανάμεσα στα μέλη των συμβουλίων- ότι ο έλεγχος της παραγωγής ήταν αρκετός για να αμφισβητηθεί η εξουσία της αστικής τάξης. Έγραφαν:

«Το συμβούλιο είναι ένα ιστορικό προϊόν της ιταλικής κοινωνίας, καθορισμένο από την αναγκαιότητα να κυριαρχηθεί ο παραγωγικός μηχανισμός, που γεννιέται μέσα από την κατάκτηση της αυτο-συνείδησης των παραγωγών».

Η ιταλική εργατική τάξη είχε κάνει ιστορικά άλματα προς το να πάρει τον έλεγχο της μοίρας της. Αλλά όσο επικρατούσε η ατομική ιδιοκτησία και η πολιτική εξουσία παρέμενε στα χέρια του καπιταλιστικού κράτους, οι εργάτες δεν μπορούσαν να απελευθερωθούν πλήρως. Το συμβούλιο έπρεπε να διευρυνθεί, όπως τα σοβιέτ τη Ρωσία, για να αγκαλιάσει την πολιτική μαζί με τη βιομηχανική οργάνωση.

Η απόπειρα να ασκηθεί έλεγχος πάνω στην παραγωγή μπορούσε να αναπτύξει αντιφατικές πιέσεις στην εργατική τάξη. Αφενός, μπορούσε να προωθήσει τον αγώνα, κάνοντας σαφή την ανάγκη να πάρουν τον έλεγχο της ευρύτερης διαχείρισης της κοινωνίας και να παλέψουν για την πολιτική εξουσία. Αφετέρου, μπορούσε να οδηγήσει τους εργάτες στο αδιέξοδο του συμβουλευτικού ρόλου στη διεύθυνση για το πώς θα βελτιωθεί η παραγωγή.

Αυτός ο κίνδυνος έγινε εμφανής, όταν τα αφεντικά της FIAT απαίτησαν να αυξηθεί η παραγωγικότητα για να ανταγωνιστούν με τα αμερικανικά επίπεδα παραγωγής. Η βάση απέρριψε αντανakλαστικά αυτή την πρόταση και μια σειρά από μαζικές συνελεύσεις την απέρριψαν οργισμένα. Αλλά τους πρέμπσαν ο Μπόερο κι ο Γκαρίνο, δύο ηγέτες του κινήματος των συμβουλίων. Οι Μπόερο και Γκαρίνο ισχυρίστηκαν ότι η δύναμη της εργατικής τάξης προέκυπτε από την

παραγωγική της ικανότητα, οπότε δεν μπορούσαν να αρνηθούν την προσπάθεια να αυξηθεί η παραγωγή. Αλλά ακόμα κι όταν τα συμβούλια κάνουν κουμάντο μέσα στο εργοστάσιο, αυτές οι αυξήσεις παραγωγικότητας εξακολουθούν να καταλήγουν στα αφεντικά με τη μορφή κερδών. Οι Μποέρο και Γκαρίνο δεν μπόρεσαν να αντιληφθούν αυτές τις προεκτάσεις. Η αντίδρασή τους στηριζόταν σε μια ρομαντική αντίληψη της μελλοντικής σοσιαλιστικής κοινωνίας, όπου οι εργάτες θα έλεγχαν τα αποτελέσματα της εργασίας τους. Όπως ήταν τα πράγματα όμως τη δεδομένη στιγμή, οι ηγέτες των συμβουλίων άθελά τους περιόριζαν ένα υπέρπον απεργιακό κίνημα ενάντια στην καπιταλιστική κερδοφορία.

Ως το Μάρτη του 1920, ο Γκράμισι είχε αναπτύξει ένα πρόγραμμα για να ξεπεραστούν τα όρια της οργάνωσης μέσα στο εργοστάσιο. Στην «Avanti!» σκιαγράφησε τα άμεσα καθήκοντα των συμβουλίων ως εξής:

«1) Επίλυση του ζητήματος του εξοπλισμού του προλεταριάτου. 2) Ξεσηκωμός σε όλη την επαρχία ενός πανίσχυρου ταξικού κινήματος των φτωχών αγροτών και των μικροϊδιοκτητών σε αλληλεγγύη με το βιομηχανικό κίνημα».

Γινόταν όλο και πιο εμφανές στον Γκράμισι ότι ένα τέτοιο καθήκον δεν μπορούσε να υλοποιηθεί από ένα έντυπο όπως η «L' Ordine Nuovo». Για να γίνουν τα συμβούλια θεσμοί ικανοί να διεκδικήσουν την εξουσία, χρειαζόταν μια συγκροτημένη πανεθνική οργάνωση αγωνιστών, ένα επαναστατικό κόμμα αφοσιωμένο να οδηγήσει τον αγώνα ως την κατάληξή του.

Η άνοδος και η πτώση των καταλήψεων εργοστασίων

Ως τα τέλη του 1919, το κίνημα των εργοστασιακών συμβουλίων στο Τορίνο είχε προσελκύσει 150.000 εργάτες σε μια μαχητική οργάνωση μέσα στο χώρο δουλειάς, υπό τη ριζοσπαστική επιρροή του μαρξιστικού ρεύματος γύρω από τον Αντόνιο Γκράμισι. Οι ηγέτες του κινήματος ήταν ενθουσιασμένοι από την εκρηκτική ανάπτυξη αυτού του αποκαλούσαν «έμπρακτο πείραμα για την επίτευξη της κομμουνιστικής κοινωνίας». Ωστόσο, όπως σε κάθε ταξικό αγώνα, κάθε νίκη έφερνε μαζί της νέες προκλήσεις.

Τα αφεντικά στη βιομηχανία μετάλλου ίδρυσαν την Confindustria, μια εργοδοτική οργάνωση αφοσιωμένη στη μετωπική σύγκρουση με το εργατικό κίνημα. Η Confindustria [ΣτΜ: υπάρχει ακόμα και σήμερα, λειτουργώντας ως ένας ιταλικός ΣΕΒ] κήρυξε πόλεμο ενάντια στο κίνημα των συμβουλίων και άρχισε να πιέζει για μια επιθετική επέμβαση της κυβέρνησης. Οι πρώτες φασιστικές οργανώσεις, χρηματοδοτούμενες από τα αφεντικά, άρχισαν επιθέσεις στα τοπικά γραφεία του PSI.

Υπήρχε πόλωση και στα αριστερά. Στο νότο, οι καταλήψεις γης από τους αγρότες κάλπαζαν και αυτό το παραδοσιακά συντηρητικό τμήμα του πληθυσμού έγινε δεκτικό σε επαναστατικές ιδέες.

Η ταξική σύγκρουση κλιμακωνόταν. Πολλοί περίμεναν έναν εμφύλιο πόλεμο. Αυτό έθετε το ζήτημα της πολιτικής οργάνωσης στο επίκεντρο της σκέψης του Γκράμσι. Χρειαζόταν εμφανώς ένα επαναστατικό κόμμα για να ενοποιήσει τους κατακερματισμένους και τοπικοποιημένους αγώνες των εργατών και των αγροτών, στη σύγκρουση με το αστικό κράτος.

Ο Γκράμσι είχε περάσει όλη του την πολιτική ζωή χτίζοντας το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ιταλίας, το PSI. Δεν ήταν μόνο κομματικός διανοούμενος, αλλά και ενεργό οργανωτικό στέλεχος. Ήλπιζε ότι το κόμμα θα στεκόταν στο ύψος των περιστάσεων. Στα πρώιμα γραπτά του, προέβλεπε ότι τα ίδια τα συμβούλια θα δημιουργούσαν τη βάση για να βγει το κόμμα από την αδράνεια, διευκολύνοντάς το να έρθει σε ρήξη με το βάρος της παράδοσης και να παρέχει ηγεσία στο κίνημα. Υπήρχαν λόγοι αισιοδοξίας. Στο κομματικό συνέδριο της Μπολόνια τον Οκτώβριο του 1919, το PSI δεσμεύτηκε επίσημα για την επαναστατική ανατροπή του καπιταλισμού.

Αλλά επρόκειτο για την τραγική περίπτωση όπου μια κομματική ηγεσία χρησιμοποιεί ριζοσπαστική ρητορική για να αποκρύψει την πρακτική προσαρμογή της στον καπιταλισμό. Η πραγματική τους στάση αποκαλύφθηκε, όταν αντιμετώπισαν την πρόκληση να κάνουν κάτι παραπάνω από την εκφώνηση επαναστατικών συνθημάτων. Η κομματική οργάνωση του Τορίνο έκανε έκκληση στην ηγεσία του PSI να βοηθήσει στη γενίκευση και την εξάπλωση του κινήματος των συμβουλίων. Αντ' αυτού, η κομματική ηγεσία επιτέθηκε στο κίνημα. Οι ρεφορμιστές του Τουράτι έβλεπαν, και φοβούνταν, τη δυνατότητα των συμβουλίων να αμφισβητήσουν άμεσα τη συνδικαλιστική γραφειοκρατία και τους βουλευτές. Οι αριστεροί Μαξιμαλιστές του Σεράτι ήταν τρομοκρατημένοι μπροστά στην ιδέα ότι θα μπορούσαν να ψηφίζουν για αντιπροσώπους και οι ασυνδικαλιστοι εργάτες: ο ίδιος το χλεύαζε αυτό ως «*αναρχισμό*».

Είναι αξιοσημείωτο ότι και ο εξτρεμιστής Μπορντίγκα αποκήρυξε τα συμβούλια. Η εχθρότητά του απέναντι στο κίνημα εδραζόταν στην ιδέα ότι ο εργατικός έλεγχος στην παραγωγή ήταν μια ρεφορμιστική αυταπάτη, όσο υπήρχε το καπιταλιστικό κράτος. Ο Μπορντίγκα εντόπιζε σωστά τα όρια του υπαρκτού κινήματος: αν τα συμβούλια δεν αγωνίζονταν και δεν κατακτούσαν την πολιτική εξουσία, θα ήταν επίσης ανίκανα να ασκήσουν πραγματική οικονομική εξουσία μέσα στο χώρο δουλειάς.

Αλλά ο Μπορντίγκα δεν συμεριζόταν την παρεμβατική προσέγγιση του Γκράμσι απέναντι στους εργατικούς αγώνες. Ο Μπορντίγκα δεν υποστήριζε την παροχή επαναστατικής ηγεσίας στα ισχυρά κινήματα που είχαν ήδη χτίσει οι μαχητικοί εργάτες, προκειμένου να αναπτυχθούν αυτά σε μια επαναστατική αμφισβήτηση του κράτους. Αντί για την οργανική ανάδυση της εργατικής εξουσίας μέσα από την ταξική πάλη, ο Μπορντίγκα πίστευε ότι οι θεσμοί της εργατικής κυβέρνησης θα προέκυπταν κυρίως από τα πάνω, μετά τη νίκη του Κομμουνιστικού Κόμματος. «*Τα αυριανά σοβιέτ θα γεννηθούν μέσα από τις τοπικές οργανώσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος*», έγραφε ο Μπορντίγκα. «*Αυτές οι οργανώσεις*

οφείλουν να προετοιμάσουν τα στοιχεία που, αμέσως μετά την επαναστατική νίκη, θα παρουσιαστούν προς ψήφιση στην προλεταριακή εκλογική μάζα, προκειμένου να δημιουργήσουν τα τοπικά συμβούλια αντιπροσώπων».

Συνεπώς ο Μπορντίγκα συμμαριζόταν με τον Σεράτι και τον Τουράτι μια θεμελιώδη αντίληψη του μαρξισμού της Δεύτερης Διεθνούς: ότι η εξουσία της εργατικής τάξης θα προέκυπτε μέσα από την εξουσία του κόμματος.

Ο Γκράμσι ανέπτυξε μια αμυντική κριτική προς το PSI, απαντώντας στις επιθέσεις των αντιπάλων του. Η κριτική του αντανάκλα μια μονόπλευρη αφομοίωση της ρωσικής εμπειρίας. Ο Γκράμσι αντιλαμβανόταν ως βασική συμβολή των Μπολσεβίκων την ανάπτυξη μιας «συμβουλευτικής» θεωρίας της εργατικής επανάστασης, όπως διατυπώθηκε στο «Κράτος και Επανάσταση» του Λένιν. Κατανοούσε ότι οι εργατικοί αγώνες στους χώρους δουλειάς θα μπορούσαν να αναπτύξουν τα εργατικά συμβούλια, τα οποία θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για ένα επαναστατικό δημοκρατικό κράτος. Σε αντίθεση με τον Μπορντίγκα και τους ρεφορμιστές, ο Γκράμσι αναγνώριζε τον αναντικατάστατο ρόλο των οργανικών εργατικών αγώνων που χτίζουν βήμα-το-βήμα την πορεία προς την επαναστατική ανατροπή του καπιταλισμού. Αλλά σε αντίθεση με τους Μπολσεβίκους, δεν κατανοούσε επαρκώς την ανάγκη ενός κόμματος που συμμετέχει και συμβάλλει στην καθοδήγηση αυτών των αγώνων: για να προωθήσει τις τάσεις προς την εργατική αυτο-οργάνωση και να αντιπαρατεθεί με τις ρεφορμιστικές δυνάμεις που επιχειρούσαν να τις περιορίσουν. Ο Γκράμσι έφτασε σε αυτή τη συνειδητοποίηση καθυστερημένα, καθώς ο αγώνας πλησίαζε στην κορύφωσή του.

Η ηγεσία του PSI αρνήθηκε να υποστηρίξει τους εργάτες του Τορίνο, όταν αυτοί αντιμετώπισαν το λοκάουτ των εργοδοτών τον Απρίλη του 1920. Αυτή η πρόκληση πυροδότησε μια γενική απεργία που κατέβασε 500.000 εργάτες και προσέλκυσε εκατομμύρια στο πλευρό τους. Ο Μάριο Μοντάνια έγραψε: «Για 11 μέρες, η ζωή στην πόλη και στην περιφέρεια είχε παραλύσει τελείως. Τραμ, σιδηρόδρομοι, δημόσιες υπηρεσίες και πολλές ιδιωτικές επιχειρήσεις σταμάτησαν να λειτουργούν, μαζί με όλη τη βιομηχανία». Ο αντίκτυπος του κινήματος έγινε αισθητός κι έξω από το Τορίνο. Αγρότες απεργοί δημιούργησαν δικά τους όργανα και ανέπτυξαν δεσμούς με τους βιομηχανικούς εργάτες.

Καθώς οι απεργοί αγωνίζονταν σκληρά για να υπερασπιστούν τα συμβούλια, η εφημερίδα του PSI «Avanti!» αρνήθηκε να δημοσιεύσει τις εκκλήσεις τους για βοήθεια. Το Τορίνο περικυκλώθηκε από πυροβολικό και 50.000 στρατιώτες -αλλά τελικά η άρχουσα τάξη δε χρειάστηκε να καταφύγει σε ανοικτό πόλεμο. Απομονωμένοι και αποθαρρυνμένοι, οι απεργοί επέστρεψαν στη δουλειά μετά από ένα μήνα. Στο συνέδριο του κόμματος στο Μιλάνο, ο Γκράμσι κατήγγειλε την ηγεσία για το γραφειοκρατισμό και την παθητικότητά της: «Το Σοσιαλιστικό Κόμμα παρακολουθεί την πορεία των εξελίξεων ως θεατής», δήλωσε.

Η απεργία του Απρίλη αποκάλυψε επίσης με καθαρότητα τα όρια των αντιπολιτευτικών ρευμάτων μέσα στο κόμμα. Ως ο πιο αναγνωρίσιμος εκπρόσωπος της ριζοσπαστικής Αριστεράς, ο Μπορντίγκα είχε τεράστια ευθύνη για να προσφέρει

μια εναλλακτική πολιτική στο κίνημα. Αντί γι' αυτό, το μόνο που προσέφερε ήταν μια δογματική κριτική, δηλώνοντας ότι αυτή η ήττα επιβεβαίωνε τις καχυποψίες του απέναντι στο κίνημα.

Η ομάδα της «Ordine Nuovo» γύρω από τον Γκράμισι, αν και ρίχτηκε μέσα στον αγώνα, δεν παρουσίασε μια στρατηγική για την εξέλιξή του. Στη διάρκεια της απεργίας, ανέστειλαν την έκδοσή της, αφήνοντας το ρεύμα τους χωρίς πολιτική πλατφόρμα.

Έξω από το PSI, η πιο σημαντική ριζοσπαστική κίνηση ήταν οι αναρχοσυνδικαλιστές. Είχαν μεγάλη εμπλοκή στο κίνημα των συμβουλίων του Τορίνο και έπαιξαν κομβικό ρόλο στην οργάνωση του αγώνα του Απρίλη. Καθοδήγησαν πετυχημένες απεργίες που έκλεισαν τους σιδηροδρόμους και τα λιμάνια, προκειμένου να εμποδίσουν τη μεταφορά στρατευμάτων για τη συντριβή του κινήματος. Εξέδωσαν καθαρές πανεθνικές εκκλήσεις για αλληλεγγύη, καλώντας: «Μην αφήσετε το στρατό να συγκεντρωθεί στο Τορίνο. Μη γίνετε συνένοχοι σε μια σφαγή». Οι αναρχοσυνδικαλιστές ρίχτηκαν με σθένος στον αγώνα, αλλά η μαχητική δράση μιας μειοψηφίας δεν επαρκούσε για να εκτοπίσει τη ρεφορμιστική ηγεσία του PSI και των συνδικάτων. Ο δισταγμός του Γκράμισι να διαφοροποιηθεί από το PSI τον εμπόδισε να συνεργαστεί οργανωτικά με τους αναρχοσυνδικαλιστές.

Η κατάληψη των εργοστασίων

Η ήττα των απεργιών του Απρίλη ήταν μια υποχώρηση για το κίνημα των συμβουλίων, αλλά δεν σήμανε την ανακοπή του αυξανόμενου κύματος μαχητικότητας σε όλη τη χώρα. Η μισθολογική διαμάχη το Σεπτέμβρη του 1920, μεταξύ των εργοδοτών του βορρά και των συνδικάτων των μεταλλεργατών, εξερράγη σε μια ατμόσφαιρα ακραίας κοινωνικής έντασης.

Το επίπεδο διαβίωσης της εργατικής τάξης είχε ρημαχτεί από τον πληθωρισμό του πολέμου. Οι μεταλλεργάτες είχαν εκνευριστεί με τους συμβιβαστικούς συνδικαλιστές ηγέτες. Τα αφεντικά ήθελαν αποφασιστική δράση ενάντια στους εργάτες. Ο καπιταλιστής Ροτιλιάνο, μετέπειτα διακεκριμένος υποστηρικτής του Μουσολίνι, διακήρυξε κατά την κατάρρευση των διαπραγματεύσεων: «Δεν θα υπάρξουν παραχωρήσεις. Από το τέλος του πολέμου και μετά, δεν κάνουμε τίποτε άλλο παρά να κατεβάζουμε τα παντελόνια μας. Τώρα ήρθε η σειρά μας να αρχίσουμε μαζί σας».

Στα τέλη του Αυγούστου, τα αφεντικά της μονάδας Romeo στο Μιλάνο έκλεισαν έξω από τις πύλες τους 2.000 εργαζόμενους. Ως απάντηση, οι εργάτες κατέλαβαν 300 εργοστάσια σε όλο το Μιλάνο. Τα αφεντικά της βιομηχανίας μετάλλου διέταξαν λοκάουτ σε όλη τη χώρα και ακολούθησε ένα θηριώδες κύμα καταλήψεων των εργοστασίων. Μισό εκατομμύριο εργάτες ύψωσαν κόκκινες και μαύρες σημαίες στα εργοστάσιά τους, εξοπλίστηκαν και περίμεναν για μια αποφασιστική μάχη πάνω στον έλεγχο της παραγωγής.

Το νόημα του εργατικού ελέγχου διέφερε μεταξύ μεγάλων βιομηχανικών κέντρων. Στο Τορίνο, όπου υπήρχε πάνω από ένας χρόνος εμπειρίας αυτοοργάνωσης,

τα εργοστασιακά συμβούλια σταδιακά ανέλαβαν περισσότερες πτυχές ελέγχου. Στη FIAT-Centro, το συμβούλιο βρισκόταν σε διαρκή συνεδρίαση και ίδρυσε επιτροπές που θα αναλάμβαναν τα εφόδια και τις πρώτες ύλες, που θα οργάνωναν τις μετακινήσεις και θα δημιουργούσαν μια ένοπλη κόκκινη φρουρά. Κυριολεκτικά όλοι οι μεταλλεργάτες και όλες οι σχετικές υποδομές αξιοποιήθηκαν στην παραγωγή όπλων για την αυτοάμυνα του κινήματος.

Η έκρηξη της αυτοοργάνωσης των εργατών τρόμαξε την αστική τάξη. Κάποια εργατικά συμβούλια ανακάλυψαν ότι μπορούσαν να εξασφαλίσουν δάνεια από εμπορικές τράπεζες για να αγοράσουν πρώτες ύλες και καύσιμα. Οι τραπεζίτες ήλπιζαν να αποκτήσουν την εύνοια των εργατών για την περίπτωση που θα καταφέρναν αυτοί να καταλάβουν την εξουσία!

Πολλά συμβούλια επέδειξαν εργατική αυτοπειθαρχία κι επαγρύπνηση. Το αλκοόλ απαγορευόταν αυστηρά και η ληστεία εξοπλισμού τιμωρόνταν αυστηρά από τα εργοστασιακά συμβούλια. Αυτό είχε ως κίνητρο τη θέληση να κερδηθεί η λαϊκή υποστήριξη στις καταλήψεις, αλλά και μια βαθιά αίσθηση ότι επιχειρούσαν να οικοδομήσουν μια νέα πηχική κοινωνία μέσα στους τοίχους του εργοστασίου.

Ταυτόχρονα, υπήρχε ενθουσιασμός και εορταστική διάθεση, μια αυθεντική ατμόσφαιρα ευφορίας. Ο Γκράμσι μίλησε στο πρώτο κυριακάτικο μάζεμα των καταληψιών στις 5 Σεπτέμβρη στη FIAT-Garrone, υπογραμμίζοντας τον ιστορικό χαρακτήρα του γεγονότος: «Οι κοινωνικές ιεραρχίες συνετριβήσαν και οι ιστορικές αξίες έχουν γυρίσει ανάποδα».

Ωστόσο, προειδοποιούσε, η κατάληψη των εργοστασίων δεν ήταν το ίδιο με την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας. «Δείχνει την έκταση της δύναμης του προλεταριάτου», είπε, αλλά «δεν παράγει από μόνη της μια νέα, οριστική κατάσταση. Η εξουσία παραμένει στα χέρια του κεφαλαίου. Η ένοπλη δύναμη παραμένει ιδιοκτησία του αστικού κράτους».

Ωστόσο το πώς θα υλοποιούταν αυτή η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας δεν διευκρινίστηκε ποτέ από τους επαναστάτες του Τορίνο. Ο Γκράμσι δεν είχε ακόμα μια καθαρή αντίληψη του πώς να προχωρήσουν από την οργάνωση των συμβουλίων στην ανατροπή της υπάρχουσας κοινωνίας. Στη θεωρία του για την επανάσταση απουσίαζε μια κατανόηση της ανάγκης για εξέγερση -την οργανωμένη διάλυση των θεσμών της καπιταλιστικής καταπίεσης και διοίκησης.

«Όσοι κάνουν μισή επανάσταση, σκάβουν τον τάφο τους»

Όταν ο βιομήχανος Ανιέλι απαίτησε από το κράτος να παρέμβει για να ανακτήσει τα εργοστάσια, ο πρωθυπουργός Τζολίτι τον ρώτησε αν θα ήταν πρόθυμος να βομβαρδιστεί πρώτο το δικό του εργοστάσιο. Κανένας καπιταλιστής δεν ήταν έτοιμος να δει τα μηχανήματα και τα κτίριά του να καταστρέφονται, ενώ άλλων θα παρέμεναν λειτουργικά. Η εναλλακτική στρατηγική του Τζολίτι επέτρεψε στην άρχουσα τάξη να ανακτήσει το πάνω χέρι. Αντί να πάει σε μετωπική σύγκρουση

με τις καταλήψεις, ο Τζολίτι αποφάσισε να περιμένει να εξαντληθούν και να εναποθέσει τις ελπίδες του στην προθυμία των σοσιαλιστών ηγετών για συμβιβασμό.

Από τις 9 Σεπτέμβρη, οι εκπρόσωποι της συνδικαλιστικής ομοσπονδίας CGIL και του PSI βρίσκονταν σε επαφές στο Μιλάνο για να επιχειρήσουν να βρουν μια διέξοδο από τη σύγκρουση. Οι ρεφορμιστές συνδικαλιστές ηγέτες απάντησαν στην μπλόφα της ηγεσίας του PSI, προσφέροντας τις παραιτήσεις τους και δηλώνοντας αφοσίωση στην πορεία της επανάστασης, αν το PSI αποφάσιζε να την καθοδηγήσει. Αντιμέτωποι με μια κατάσταση που σηματοδοτούσε μια αποφασιστική ρήξη με τη κανονικότητα, μπροστά σε μια ένοπλη εργατική τάξη και μισό εκατομμύριο εργάτες να ελέγχουν τα εργοστάσιά τους, οι ηγέτες του PSI αναδιπλώθηκαν. Αποφάσισαν να θέσουν το ζήτημα της επανάστασης σε ψηφοφορία.

Δύο κείμενα απόφασης παρουσιάστηκαν στα μέλη της CGIL. Το ένα, κατατέθηκε από τους γραφειοκράτες συνδικαλιστές και καλούσε σε θεσμοθέτηση της συνδικαλιστικής συμμετοχής στη διοίκηση -την πιο δεξιά εκδοχή «εργατικού ελέγχου», στην οποία οι συνδικαλιστές ηγέτες αποκτούν κάποια από τα προνόμια αφεντικών. Το άλλο, κατατέθηκε από τους εκπροσώπους του Σοσιαλιστικού Κόμματος και καλούσε σε άμεση κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής. Η πρόταση περί κοινωνικοποίησης πητήθηκε με μικρή διαφορά, με 591.245 ψήφους έναντι 409.569.

Η διαδικασία ήταν φάρσα. Οι ηγέτες του PSI δεν είχαν καμιά πρόθεση να καθοδηγήσουν μια εξέγερση και ανάσαναν με ανακούφιση, όταν πητήθηκε η πρότασή τους. Δεν είχαν κάνει τίποτα για να κερδίσουν υποστήριξη για τις καταλήψεις έξω από τα βιομηχανικά κέντρα του βορρά και δεν είχαν προχωρήσει σε καμιά προεργασία για τη διεξαγωγή του αγώνα.

Αν και κάποιες πτέρυγες της άρχουσας τάξης δυσανεστήθηκαν από το συνδικαλιστικό αίτημα για συμμετοχή στη διοίκηση, ο Τζολίτι τους διαβεβαίωσε ότι αυτός ήταν ο καλύτερος τρόπος να ανακτήσουν τον έλεγχο και να ξαναρχίσει η παραγωγή. Οι εκπρόσωποι της CGIL και οι εργοστασιάρχες επιβίβαστηκαν στο ίδιο τρένο για τη συνάντηση όπου θα διαπραγματεύονταν τους όρους. Πάνω στο τρένο, ο έπαρχος του Μιλάνου, ένας βιομήχανος, που δυο βράδια πριν είχε δολοφονήσει δύο εργάτες, έδειξε τον συνδικαλιστή ηγέτη Ντ' Αραγκόνα και αναφώνησε: *«Τον βλέπετε αυτόν; Είναι ο σωτήρας της Ιταλίας».*

Η επιστροφή στη δουλειά ήταν ανισομερής. Κάποιοι εργάτες άντεξαν για ένα μήνα ακόμα, ενάντια σε όλα τα προγνωστικά, απομονωμένοι και εγκαταλελειμμένοι από την ηγεσία τους. Ως το Νοέμβρη, ένα κύμα φασιστικής τρομοκρατίας είχε αρχίσει να σαρώνει τη χώρα και έγινε σαφές ότι η επαναστατική περίοδος είχε φτάσει στο τέλος της. Η καπιταλιστική τάξη άντεξε στην «Κόκκινη Διετία».

Τα μαθήματα της ήττας

Η εμπειρία των εργοστασιακών συμβουλίων ήταν ένα γεγονός με αποφασιστική σημασία στην εξέλιξη της επαναστατικής πολιτικής του Γκράμισι. Χρόνια μετά, γράφοντας φυλακισμένος από το νικηφόρο φασιστικό καθεστώς,

αναφερόταν συχνά σε αυτή την περίοδο. Ο Γκράμσι κατέληξε σε δύο αποφασιστικά συμπεράσματα.

Το πρώτο ήταν η αναγκαιότητα ενός επαναστατικού κόμματος που θα μπορούσε να έχει καθοδηγήσει το εργατικό κίνημα στη νίκη. Ο Γκράμσι είχε τεράστια εμπιστοσύνη στις αυθόρμητες δημιουργικές δυνατότητες της ταξικής πάλης. Το κίνημα απέδειξε ότι αυτή η δύναμη μπορούσε να κάνει θαύματα. Στις πιο δύσκολες συνθήκες, οι εργάτες απέδειξαν την ιστορική ασημαντότητα των καπιταλιστών, θέτοντας υπό τον έλεγχό τους τους χώρους δουλειάς.

Ωστόσο, η οριστική νίκη απέναντι σε μια οργανωμένη κι ενοποιημένη αστική τάξη και το κράτος της είναι ένα πολύ διαφορετικό ζήτημα. Χωρίς ένα επαναστατικό κόμμα ικανό να ξεπερνά στις στιγμές δισταγμού, να γενικεύει τον αγώνα μέσα σε όλη την εργατική τάξη και να αμφισβητεί τις δυνάμεις που σε τελική ανάλυση ήθελαν να τα περιορίσουν, τα συμβούλια δεν μπορούσαν να πετύχουν όλα όσα ήταν εφικτά. Τελικά, καμία οργανωμένη δύναμη δεν επιχειρηματολόγησε συστηματικά και στρατηγικά για το πώς μπορεί να γίνει το πέρασμα από τις καταλήψεις στην ήττα του κράτους και τη σοσιαλιστική αναδιοργάνωση της κοινωνίας.

Δυστυχώς, όταν η ανάγκη για επαναστατική ηγεσία τέθηκε με τους πιο οξυμένους όρους τον Αύγουστο και το Σεπτέμβρη, ο Γκράμσι παρέκαμψε το ζήτημα. Παρέμεινε «όμπρος» της ρεφορμιστικής πλειοψηφίας του PSI. Δεν είχε συγκροτήσει μια επαναστατική πτέρυγα, η οποία θα μπορούσε να καθοδηγήσει μια διάσπαση προτού να είναι πολύ αργά. Αυτό το οργανωτικό λάθος ήταν συνδεδεμένο με κάποια κενά στη στρατηγική αντίληψη του Γκράμσι. Είχε μεγάλη εμπιστοσύνη στη δυνατότητα του κινήματος των συμβουλίων να μπορέσει από μόνο του να ξεπεράσει το ρεφορμιστικό πλαίσιο και να καταλάβει την εξουσία. Με ένα τέτοιο υπόβαθρο σκέψης, το ζήτημα της οικοδόμησης ενός νέου κόμματος δεν φαινόταν επιτακτικό.

Αν ο Γκράμσι είχε επιχειρήσει πιο συστηματικά να συγκεντρώσει δυνάμεις γύρω από τις επαναστατικές απόψεις, θα ήταν πιο πιθανό να κερδίσει την υποστήριξη των ριζοσπαστών μέσα κι έξω από το PSI. Ήταν πολύ σεβαστός στους κύκλους των αναρχοσυνδικαλιστών, που συνεργάζονταν μαζί του στο κίνημα των συμβουλίων. Οι αναρχοσυνδικαλιστές, ενώ πίστευαν λανθασμένα ότι αρκούσε η οργάνωση στο εργοστάσιο για να ανατραπεί η εξουσία των καπιταλιστών, ήταν ταυτόχρονα κάποιοι από τους πιο έντιμους εργάτες αγωνιστές στη χώρα. Αντί να επιχειρήσει να τους κερδίσει στον επαναστατικό μαρξισμό, ο Γκράμσι επεδείκνυε μια αφοριστική στάση, χλευάζοντας την «ψευδο-επαναστατική ρητορική» τους.

Ο Μπορντίγκα είχε μια πιο καθαρή κατανόηση της ανάγκης διάσπασης με τους ρεφορμιστές, αλλά το κόμμα που ήθελε να δημιουργήσει δεν ήταν ένα κόμμα που θα συνδεόταν με τους καθημερινούς αγώνες των εργατών και των καταπιεσμένων, παλεύοντας να κερδίσει την πλειοψηφία τους. Ο Μπορντίγκα ήθελε να οικοδομήσει ένα στενό, άκαμπτο Κομμουνιστικό Κόμμα, το οποίο θα διατηρούσε

την ιδεολογική του καθαρότητα απέχοντας από τη μαζική δράση και περιμένοντας υπομονετικά τη μεγάλη μέρα που θα το έφερνε στην εξουσία.

Όταν έφτασε η ώρα του συνεδρίου του PSI στο Λιβόρνο το Γενάρη του 1921, η διάσπαση του κόμματος είχε γίνει αναπόφευκτη. Η αντιπαράθεση μέσα στο συνέδριο σχετικά με την αποτυχία των συμβουλίων και τον ρόλο του κόμματος ήταν τόσο «καυτή», που κάποια στιγμή ο ριζοσπάστης Μπομπάτσι τράβηξε περίστροφο. Γίνονταν αναγκαία συχνά διαλείμματα για να τραγουδηθεί η Διεθνής, ως μοναδικός τρόπος να ηρεμήσουν οι σύνεδροι. Τελικά, οι επαναστάτες αποχώρησαν από το συνέδριο για να ιδρύσουν ένα Κομμουνιστικό Κόμμα, αλλά πλήρωσαν βαρύ τίμημα για την ανοργάνωτη παρέμβασή τους. Το έλλειμμα της συστηματικής προεργασίας, της οργανωμένης αντιπολίτευσης στη ρεφορμιστική ηγεσία του κόμματος, οδήγησε στο ότι αποχώρησαν μαζί με μόνο μια μειοψηφία των μελών του PSI.

Πολιτικά, το νέο κόμμα κυριαρχούνταν από τον Μπορντίγκα και διαμορφωνόταν από τη σεχταριστική αντίληψή του και την «άποψη της αποχής». Μέχρι να βρει το νεαρό Κομμουνιστικό Κόμμα το βηματισμό του, είχε ήδη βρεθεί να αγωνίζεται για την επιβίωσή του ενάντια στη φασιστική απειλή -και η σεχταριστική ηγεσία του αποδείχθηκε ακόμα λιγότερο κατάλληλη για να αντιμετωπίσει αυτή την πρόκληση.

Το δεύτερο συμπέρασμα του Γκράμσι αφορούσε μια βαθύτερη κατανόηση της έννοιας της εργατικής ηγεσίας. Η πρώιμη θεωρητικοποίηση των συμβουλίων από τον Γκράμσι εστίαζε στενά στο εργοστάσιο ως «εθνικό έδαφος» της εργατικής τάξης. Αυτή η αντίληψη περιόριζε τους επαναστατικούς αγώνες στον έλεγχο της παραγωγής.

Για να αμφισβητήσουν τον καπιταλισμό, οι εργάτες πρέπει να επιβάλουν την παρουσία τους κι έξω από τους τοίχους του εργοστασίου. Για να συνενώσουν τις κοινωνικές δυνάμεις που είναι αναγκαίες για να αμφισβητηθεί η παλιά τάξη πραγμάτων, οι εργάτες στην Ιταλία χρειαζόταν να οικοδομήσουν θεσμούς ικανούς να υπερασπιστούν τα αιτήματα των άλλων καταπιεζόμενων τάξεων και κοινωνικών ομάδων.

Αυτό ήταν ένα κρίσιμο μάθημα της Ρώσικης Επανάστασης που είχε, ως τότε, υποτιμηθεί: η ικανότητα των σοβιέτ να δρουν ως πολιτικό βήμα όλων των καταπιεσμένων, όχι απλά ως οικονομικά όργανα ελέγχου των εργοστασίων. Αυτή η πολιτική προσέγγιση επέτρεψε στα εργατικά συμβούλια στη Ρωσία να κερδίσουν την αφοσίωση των στασιαστών στρατιωτών, των εξεγερμένων αγροτών, των θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων -οικοδομώντας έναν συνασπισμό υπό την ηγεσία των επαναστατημένων εργατών, που ανέτρεψε το καπιταλιστικό κράτος.

Η ριζοσπαστικοποίηση στην Ιταλία είχε αγγίξει και στρώματα πέρα από τις γραμμές της βιομηχανικής εργατικής τάξης. Οι αγρότες στη νότια και κεντρική Ιταλία εξεγείρονταν και καταλάμβαναν τη γη, υποχρεώνοντας για πρώτη φορά τους γαιοκτήμονες σε διαπραγματεύσεις. Οι στρατιώτες, που επέστρεφαν από το

μέτωπο, είχαν πολωθεί, με άλλους να περνάνε στις γραμμές της επαναστατικής Αριστεράς και άλλους να συγκροτούν τη βάση των πρώτων φασιστικών πολιτοφυλακών. Τα εργοστασιακά συμβούλια, μένοντας περιορισμένα στα ζητήματα της παραγωγής, δεν μπόρεσαν να δημιουργήσουν έναν εναλλακτικό πόλο έλξης απέναντι στο καπιταλιστικό κράτος, να εκπροσωπήσουν τα αιτήματα αυτών των κοινωνικών ομάδων και να τα προσελκύσουν στο σχέδιο της ανοικοδόμησης της κοινωνίας μέσω της εργατικής εξουσίας.

Αυτό το ζήτημα βασάνιζε τη σκέψη του Γκράμσι όλο και περισσότερο. Το κείμενό του για το «Ζήτημα του Νότου», όπου καλεί την εργατική τάξη να συγκροτήσει μια συμμαχία με τους φτωχοποιημένους αγρότες, ήταν το τελευταίο μεγάλο έργο που δημοσιεύτηκε πριν τη φυλάκισή του, το 1926. Τα «Τετράδια της Φυλακής» του Γκράμσι –μια δεκαετία πολύτιμης γραπτής εργασίας πάνω στην πολιτική, τη φιλοσοφία και την ιστορία– είναι το τελικό προϊόν αυτού του αναστοχασμού πάνω στην επαναστατική δράση. Το θέμα που διατρέχει τα Τετράδια ως ενοποιητικός παράγοντας είναι η θεωρία της Ηγεμονίας. Σε αυτή την έννοια διατηρεί την ουσιώδη αντίληψή του ότι η εργατική δύναμη οργανώνεται στο σημείο της παραγωγής, αλλά τη συνδυάζει, πλέον, με το πολιτικό επιχείρημα της αναγκαιότητας να ασκηθεί η επαναστατική-εργατική ηγεσία σε ένα ενωμένο κίνημα όλων των καταπιεσμένων.

Αν και για τον Γκράμσι έχουν γραφτεί μάλλον τα περισσότερα από κάθε άλλο μαρξιστή διανοούμενο της γενιάς του, τα περισσότερα κείμενα διαρρηγνύουν το δεσμό ανάμεσα στις πρώιμες επαναστατικές του εμπειρίες και τις ύστερες θεωρητικές επεξεργασίες του. Ο Λένιν έγραφε στο «Κράτος και Επανάσταση»:

«Στη διάρκεια της ζωής τους, οι μεγάλοι επαναστάτες πάντοτε κυνηγιούνται από τις καταπιέστρες τάξεις, οι θεωρίες τους δέχονται τις πιο άγριες επιθέσεις, το πιο έξαλλο μίσος και τις πιο ξεδιάντροπες εκστρατείες ψευμάτων και δυσφήμισης. Μετά το θάνατό τους, γίνονται προσπάθειες να μετατραπούν σε ακίνδυνα εικονίσματα, να κανονικοποιηθούν».

Αυτή η ρήση περιγράφει ακριβώς τη μοίρα του Αντόνιο Γκράμσι.

Ο Γκράμσι τσακίστηκε βιολογικά από το φασιστικό καθεστώς του Μουσολίνι. Ο φασίστας εισαγγελέας που τον καταδίκασε σε φυλάκιση δήλωσε: «Για τα επόμενα 20 χρόνια πρέπει να εμποδίσουμε αυτόν τον εγκέφαλο από το να συνεχίσει να λειτουργεί». Πέθανε στα 46 του χρόνια, λίγες μέρες μετά την αποφυλάκισή του. Μετά θάνατον, υπέστη μια διαφορετική κακοποίηση: ρεφορμιστές σοσιαλιστές τον διεκδίκησαν ως προστάτη άγιο της στρατηγικής των σταδιακών κοινοβουλευτικών αλλαγών.

Αλλά κάθε προσπάθεια να εκτιμήσουμε την κορυφαία συμβολή του Γκράμσι στη μαρξιστική θεωρία πρέπει να έχει ως αφετηρία τα χρόνια του στο Τορίνο. Στην ηλικία των 26, ο Γκράμσι βρέθηκε από την πίεση της ιστορίας στην ηγεσία του εργατικού κινήματος. Στα 28 του, επιχειρούσε να διαμορφώσει μια πρακτική στρατηγική για τον τερματισμό της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης.

Η αφοσίωση που ανέπτυξε σε αυτά τα χρόνια θα διαμόρφωνε όλη την υπόλοιπη διανοητική ζωή του. Έζησε και πέθανε ως επαναστάτης. Δεν επρόκειτο για μια αφοσίωση σε αφηρημένες ιδέες, αλλά στους πραγματικούς εργάτες «με σάρκα και οστά», όπως τους αποκάλεσε σε έναν φόρο τιμής που έγραψε για τους απεργούς της FIAT μετά την προδοσία του 1920. Ο φόρος τιμής θυμίζει τις θυσίες που έκαναν αυτοί οι εργάτες και αποτυπώνει το βαθύ δέσιμο του Γκράμσι με την υπόθεσή τους:

«Η ιταλική εργατική τάξη ισοπεδώνεται κάτω από τις ρόδες της καπιταλιστικής αντίδρασης. Για πόσο καιρό; Τίποτα δεν έχει καθεί, αν παραμείνουν άθικτες η συνείδηση και η πίστη, αν παραδοθούν τα σώματα, αλλά όχι οι ψυχές. Οι εργάτες της FIAT πάλεψαν σκληρά για χρόνια. Πλημμύρισαν τους δρόμους με το αίμα τους. Υπέφεραν την πείνα και το κρύο. Παραμένουν, με το ένδοξο παρελθόν τους, η πρωτοπορία του ιταλικού προλεταριάτου. Παραμένουν πιστοί κι αφοσιωμένοι μαχητές της επανάστασης».

Ο Γκράμσι είχε αντιληφθεί αυτό το σημαντικό μάθημα της επαναστατικής οργανωμένης πάλης: ο ρόλος των μαρξιστών δεν είναι απλά να ερμηνεύουν την ιστορία, αλλά να διασώζουν τη συλλογική μνήμη της εργατικής τάξης στις πιο μαχητικές στιγμές της. Η επαναστατική συνείδηση δεν είναι κάτι που περιμένουμε παθητικά να έρθει. Πρέπει να χτίζεται και να ανανεώνεται από ένα κόμμα που παρεμβαίνει ενεργά, με μια σαφή πολιτική γραμμή και με βάση μέσα στα οργανικά κινήματα της εργατικής τάξης.

Πιερ Μπρουέ

Η Γερμανική Επανάσταση (1917-1923)

Εργατική Πάλη, 2020 • 946 σελ. • €26,50

Του Σωτήρη Μάρταλη

Η Γερμανική Επανάσταση είναι υποτιμημένη μέσα στην ελληνική Αριστερά. Οι σχετικές εκδόσεις περιορίζονται στην Ελλάδα, εκτός από το Μπρουέ, σε λίγα άλλα βιβλία,¹ ενώ δεν είναι τυχαίο ότι τα πιο σημαντικά από αυτά προέρχονται από εκδοτικούς οίκους που σχετίζονται με την τροτσκιστική παράδοση. Η Γερμανική Επανάσταση έγινε σε μια χώρα του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, με ισχυρή κυρίαρχη τάξη, ισχυρό ρεφορμιστικό κόμμα με παράδοση, ριζωμένο σε μία εργατική τάξη που αποτελούσε σχεδόν το μισό του πληθυσμού, και ισχυρό κράτος, χαρακτηριστικά που λιγότερο ή περισσότερο έχουν σήμερα εξαπλωθεί σε μεγάλο τμήμα του πλανήτη. Παρά την αποτυχία της, τα προβλήματα που αναδείχθηκαν στην εξέλιξή της και οι συζητήσεις πάνω σε αυτά μέσα στο κομμουνιστικό κίνημα της εποχής, αποτελούν πηγή από την οποία μπορούμε να διδαχθούμε και να βγάλουμε πολύτιμα συμπεράσματα. Σε αυτά θα πρέπει να προσθέσουμε ότι, αν ήταν νικηφόρα, θα μπορούσε να αλλάξει ριζικά τη ροή της ιστορίας. Η επικράτηση της εργατικής επανάστασης στη Γερμανία με το τεράστιο βιομηχανικό δυναμικό, μαζί με την επαναστατική Ρωσία με την τεράστια αγροτική δυνατότητα, θα αποτελούσαν τη βάση μιας βιώσιμης Ένωσης Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών η οποία θα ενέπνεε και θα προωθούσε ακόμα περισσότερο το στόχο της επικράτησης του σοσιαλισμού παγκόσμια. Η τελική ήττα της, το 1923, δεν ήταν μόνο το τέλος των ελπίδων για την επικράτηση του σοσιαλισμού στη Γερμανία, αλλά και η αρχή για την απομόνωση της σοβιετικής Ρωσίας, την επικράτηση του σταλινισμού, παράλληλα με την επικράτηση του ναζισμού στη Γερμανία, με αποτέλεσμα τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το βιβλίο του Μπρουέ «Η Γερμανική Επανάσταση 1917-1923» (στην ελληνική έκδοση σε δύο τόμους και 910 σελίδες) γράφτηκε στο τέλος της δεκαετίας του '60 και εκδόθηκε το 1971. Θα πρέπει να έχουμε υπόψη ότι πολλά αρχεία άνοιξαν μετά την κατάρρευση του κρατικού καπιταλισμού στην ΕΣΣΔ και στην Ανατολική Ευρώπη. Η βιβλιογραφία της εποχής για το θέμα ήταν αδύναμη και παραποιημένη. Μέχρι το 1962-63 το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανίας (ΕΣΚΓ, SED) της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας δεν είχε παρουσιάσει μια «επίσημη» εκδοχή της ιστορίας και όταν τελικά την παρουσίασε, ήταν γεμάτη παραποιήσεις και αποσιωπήσεις για να εξυπηρετεί η ιστορία τις τρέχουσες ιδεολογικές και πολιτικές ανάγκες. Σε όποια βιβλία κυκλοφορούσαν μέχρι τότε, υπήρχε η υποβάθμιση ή αποσιώπηση του ρόλου των σημαντικών τάσεων ή στελεχών που θεωρήθηκαν «αιρετικοί», η εξαφάνιση εγγράφων και η προσπάθεια να ταιριάξει η ιστορία στη σταλινική μονολιθικότητα και τις θέσεις της ηγεσίας του ΕΣΚΓ (SED). Αξίζει να υπογραμμίσουμε ότι στα περισσότερα από αυτά υπήρχε ακραία υποβάθμιση στελεχών όπως του Πάουλ Λέβι και του Καρλ Ράντεκ που αργότερα στήριξε την Αριστερή Αντιπολίτευση.

Παρ' όλες αυτές τις δυσκολίες της εποχής, το βιβλίο του Μπρουέ εντυπωσιάζει, με τα στοιχεία που παραθέτει και με τις αναφορές στις πηγές τους. Αξιοσημείωτο είναι το υλικό που σχετίζεται με τις απόψεις, τις αντιπαραθέσεις και συζητήσεις μέσα στο Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας, αλλά και μέσα στη Διεθνή και στην ηγεσία των Μπολσεβίκων. Το εύρος και το βάθος της δουλειάς του Μπρουέ μας δίνει τη δυνατότητα να αποκτήσουμε εικόνα των απόψεων που αντιπαρατίθονταν και να μπορέσουμε να βγάλουμε συμπεράσματα από τη Γερμανική Επανάσταση με στοιχεία και επιχειρήματα. Όλα αυτά κάνουν το συγκεκριμένο βιβλίο, το πιο πλήρες για το θέμα και ένα βιβλίο αναφοράς για όποιον θέλει να ασχοληθεί με τη Γερμανική Επανάσταση.

Το «Κόκκινο» έχει κάνει αναλυτική παρουσίαση του Μπρουέ πριν το βιβλίο εκδοθεί στα ελληνικά (τ. 11, φθινόπωρο 2018) (<https://iproject.gr/article/i-germaniki-epanastasi-1917-1923>). Σε αυτή τη βιβλιοπαρουσίαση θα επισημάνω ορισμένα στοιχεία από το βιβλίο τα οποία νομίζω ότι απασχολούν και σήμερα τις ζωντανές δυνάμεις του κινήματος.

Είναι γνωστό ότι μία επανάσταση δεν είναι μόνο μια «έφοδος», ούτε μόνο μια «μεγάλη νύχτα». Ο Μπρουέ στο βιβλίο του για τη Γερμανική Επανάσταση γράφει για την περίοδο 1917-1923, για να δείξει τη μεγάλη διάρκεια και τις κορυφώσεις και υποχωρήσεις.

Η πρώτη κορύφωση ήταν το Νοέμβριο του 1918, με την ανταρσία των ναυτών στο Κίελο και το επαναστατικό κύμα που ακολούθησε, τη συγκρότηση των εργατικών και στρατιωτικών συμβουλίων, την επανάσταση στο Βερολίνο και τον σχηματισμό της κυβέρνησης του σοσιαλδημοκρατικού και του ανεξάρτητου σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Η δεύτερη, τον Μάρτιο του 1920, με την ανατροπή του πραξικοπήματος του στρατηγού Καπ. Το πραξικόπημα κατέρρευσε μετά από τη γενική απεργία, με γιγάντια κινητοποίηση της εργατικής τάξης. Η οπλισμένη

εργατική τάξη πήρε την κυβερνητική εξουσία σε τρία κρατίδια της Γερμανίας. Και η τρίτη κορύφωση ήταν το 1923, που ξεκίνησε με την κατάληψη του Ρουρ από τα γαλλικά και βελγικά στρατεύματα, τη δημιουργία κυβέρνησης σοσιαλδημοκρατών με τη στήριξη των κομμουνιστών στη Σαξονία και, τον Αύγουστο, με τη γενική απεργία που ανέτρεψε την κυβέρνηση Κούντο.

Στη Γερμανία του 1917-23, η εργατική τάξη ξεδίπλωσε ένα τεράστιο επαναστατικό δυναμικό. Οι εξεγέρσεις απλώθηκαν στο χρόνο και στο χώρο, όμως δεν μπόρεσαν να συγκεντρωθούν σε ένα αποφασιστικό χτύπημα, ικανό να λύσει την αστάθεια της δυαδικής εξουσίας προς όφελος των εργατών. Δεν έγινε εφικτό αυτό που πέτυχαν οι εργάτες στη Ρωσία, αρχίζοντας από την Πετρούπολη τον Οκτώβρη του '17. Ο λόγος γίνεται προφανής, μέσα από τις σελίδες του Μπρουέ, ακόμα και για τον άπειρο αναγνώστη: η έλλειψη ενός μαζικού επαναστατικού κόμματος, ριζωμένου μέσα στην εργατική τάξη, πειθαρχημένου και αποφασιστικού, ώστε να μπορέσει να συνενώσει τις προσπάθειες για την ανατροπή μιας αστικής τάξης από τις ισχυρότερες στον κόσμο. Όμως επίσης, μέσα στις σελίδες του Μπρουέ, ο πιο έμπειρος αναγνώστης θα βρει όλα τα αντικειμενικά προβλήματα που ερμηνεύουν τους δισταγμούς και τις υπαναχωρήσεις της Ρόζας, του Γιόγκισετς, της Τσέκιν και του Μέρινγκ, αργότερα του Λέβι κ.ο.κ. Η σωστή κριτική στη γερμανική επαναστατική αριστερά για τις αδυναμίες της στο ζήτημα της κομματικής συγκρότησης, η ανάδειξη των λαθεμένων στοιχείων στην «αντιαυταρχική» κριτική τους στις οργανωτικές αντιλήψεις του Λένιν, γίνεται με σωστό και αντικειμενικό τρόπο, δηλαδή με ιστορική εντιμότητα, που διαχωρίζεται από τις μετέπειτα ισοπεδωτικές κριτικές του σταλινικού ρεύματος.

Κάτω από τις πιέσεις αυτής της τρομερής διαδικασίας η πολιτικοποίηση του εργατικού ριζοσπαστισμού, και οι οργανωτικές αποκρυσταλλώσεις του, διασπώνται και ανασυνθέτονται σε διαφορετικά επεισόδια. Το SPD χάνει ένα μεγάλο τμήμα της εργατικής βάσης του με τη συγκρότηση του USPD (Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας), στο οποίο συμμετέχουν πέρα από πολλούς αγωνιστές της βάσης, τα στελέχη του παλιού «κέντρου» του SPD υπό την ηγεσία του Κάουτσκι, αλλά και τμήμα της αναθεωρητικής πτέρυγας υπό τον Μπερνστάιν, που δεν ακολούθησε τη δεξιά ηγεσία του SPD στο σοσιαλοβινιστικό κατήφορο (οι «κεντριστές» βουλευτές καταψήφισαν τις πολεμικές δαπάνες από το Δεκέμβριο του 1915). Στο ιδρυτικό συνέδριο του ΚΚΓ (Γενάρης 1919), οι Σπαρτακιστές συνυπάρχουν και συνεννοούνται με την υπερ-αριστερή τάση των «Διεθνιστών Σοσιαλιστών». Σε όλη αυτή τη διαδρομή, στο Βερολίνο ξεχωρίζουν οι επαναστάτες-συνδικαλιστές βάσης, που είναι ισχυρότατοι στα εργοστάσια κυρίως της μεταλλουργίας, καθορίζουν τα γεγονότα, υποστηρίζουν την 3η Διεθνή και τον «ρωσικό δρόμο», όμως απαιτούν μόνιμα τη μέγιστη εφικτή ενότητα των εργατικών κομμάτων. Τον Οκτώβρη του '19, το νεοσύστατο ΚΚΓ διασπάται: οι αριστεριστές συγκροτούν ένα «Εργατικό Κομμουνιστικό Κόμμα», που εξελίχθηκε σχετικά σύντομα σε μια σχέση περιορισμένης σημασίας. Ο Μπρουέ περιγράφει με αφοπλιστική ακρίβεια την αποφασιστική σημασία που είχε ο στόχος να κερδηθεί στο ΚΚΓ η μάζα των αγωνιστών του USPD

και οι επαναστάτες συνδικαλιστές βάσης στο Βερολίνο. Τον στόχο αυτό είχε τότε κατανοήσει πλήρως μόνο η ηγετική ομάδα στελεχών γύρω από τον Πάουλ Λέβι, που διαδέχθηκε τη Ρόζα και τον Γιόκισετς στην ηγεσία των Σπαρτακιστών. Ο Λέβι κερδίζει την υποστήριξη της Διεθνούς και, μετά το συνέδριο του USPD στη Χάλε, καθοδηγεί την ενοποίηση με τη μαζική αριστερή πτέρυγα του USPD, που δημιούργησε το Δεκέμβριο του 1920 το VKPD (Ενοποιημένο Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας). Η Γερμανική Επανάσταση έμοιαζε να έχει βρει το μαζικό κόμμα που χρειαζόταν για να νικήσει. Όμως η συνέχεια απέδειξε ότι η σύγκρουση με το καταστροφικό δίπολο –την πάλη ενάντια στο ρεφορμισμό, μαζί με την πάλη ενάντια στον υπεραριστερό σεχταρισμό– ήταν ακόμα μπροστά τους.

Τα διλήμματα μεταξύ του υπεραριστερισμού/σεχταρισμού και της υποταγής στο ρεφορμισμό έμελλε να αναπαραχθούν με ένταση στο εσωτερικό του κόμματος, ακόμα και στις γραμμές της ηγεσίας του.

Σε καθεμιά από τις κορυφώσεις και τις διαδοχικές υποχωρήσεις, ο Μπρουέ αναπτύσσει την κατάσταση, τις δυνάμεις και τις απόψεις. Παραθέτει τα ιστορικά γεγονότα και προχωράει στην αντιπαράθεση-μάχη απόψεων κομμάτων και ηγετών, τη στάση που κράτησαν και τα συμπεράσματα που έβγαλαν. Επειδή το έργο είναι μεγάλο και τα συμπεράσματα πολλά, θα σταθώ σε δύο ζητήματα που διαπερνούν, από το '20 και μετά, τη Γερμανική Επανάσταση και ουσιαστικά η συζήτηση γι' αυτά μέσα στην Αριστερά συνεχίζεται μέχρι σήμερα, το Ενιαίο Μέτωπο και η Εργατική Κυβέρνηση: Είναι προφανές ότι αυτά τα δύο συνδέονται και όπως το θέτει ο Μπρουέ:²

«Η έκκληση για το ενιαίο μέτωπο των εργατικών οργανώσεων για την πάλη ενάντια στον καπιταλισμό και την κυβέρνησή του δεν γινόταν αντιληπτή χωρίς την προοπτική της επίλυσης του ζητήματος της εξουσίας. Η δικτατορία του προλεταριάτου παρέμενε, ασφαλώς, ο απώτερος στόχος, εντούτοις, στον δρόμο που οδηγούσε ως εκεί, το σύνθημα της εργατικής κυβέρνησης στεφάνωνε τη στρατηγική του ενιαίου μετώπου».

Η στρατηγική του Ενιαίου Μετώπου

Δεν είναι αυθαίρετο το να ισχυριστούμε ότι οι ρίζες της στρατηγικής σημασίας του Ενιαίου Μετώπου βρίσκονται στις εμπειρίες των κομμουνιστών κατά την περίοδο της Γερμανικής Επανάστασης.

Η αντίληψη για το Ενιαίο Μέτωπο ως τμήμα της τακτικής των επαναστατών, ως η αποδοχή της ενότητας στη δράση μεταξύ των εργατικών κομμάτων, για να εκπληρωθούν συγκεκριμένα καθήκοντα –κυρίως αμυντικά– μιας δοσμένης περιόδου, ασφαλώς προϋπήρχε μέσα στο κίνημα και στη σοσιαλδημοκρατική αριστερά. Οι Μπολσεβίκοι στη Ρωσία έδωσαν τα κορυφαία παραδείγματα, αντιμετωπίζοντας ενωτικά τις πραξικοπηματικές απόπειρες της Δεξιάς, με τρόπο που άνοιγε τις προοπτικές προς το «όλη η εξουσία στα Σοβιέτ».

Όμως στη Γερμανία παρουσιάστηκαν βαθύτερες ανάγκες: Η επαναστατική διαδικασία απλώθηκε σε μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και αποδείχθηκε πιο σύνθετη πολιτικά απ' ό,τι στη Ρωσία (διάκριση Ανατολής-Δύσης στον Λένιν και στον Τρότσκι, διάκριση «Πολέμου Κινήσεων»-«Πολέμου Θέσεων» στον Γκράμσι). Η ανάγκη για συστηματική πολιτική πάλι έγινε καθοριστική με στόχο να κερδηθεί από τους κομμουνιστές η πλειοψηφία της εργατικής τάξης, αλλά και μια συνεκτική ηγεσία της εργατικής τάξης μέσα στο σύνολο των λαϊκών δυνάμεων (Μεταβατική Πολιτική - Ηγεμονία), και συνειδητοποιήθηκε ότι όλα αυτά μπορούν να υπηρετηθούν μόνο με τη μέθοδο του Ενιαίου Μετώπου. Αυτό το τρίπτυχο (διάκριση Ανατολής-Δύσης/Μεταβατική Πολιτική-Ηγεμονία/Ενιαίο Μέτωπο) έγινε έκτοτε η αναντικατάστατη βάση για κάθε επαναστατική σοσιαλιστική στρατηγική στις χώρες του αναπτυγμένου καπιταλισμού, όπου είχε συντελεστεί η αστική-δημοκρατική επανάσταση και είχε συγκροτηθεί το σύγχρονο αστικό κράτος. Αυτό ήταν το κέντρο των μετέπειτα λαμπρών επεξεργασιών του Τρότσκι, αλλά και του Γκράμσι.

Επιστρέφοντας στον χρόνο που περιγράφει ο Μπρουέ, αυτό ήταν το νόημα της διεθνούς παρέμβασης του Λένιν με τη συγγραφή του βιβλίου του «Αριστερισμός, η παιδική ασθένεια του Κομμουνισμού», αλλά και η ψυχή των αποφάσεων της Τρίτης Διεθνούς στο 3ο και 4ο Συνέδριό της, μέχρι και τον θάνατο του Λένιν.

Ο Μπρουέ αναδεικνύει με εντιμότητα και αναλυτική προσοχή το γεγονός ότι τα διλήμματα της Γερμανικής Επανάστασης δεν δίχαζαν μόνο τη γερμανική ηγεσία, αλλά και τις δυνάμεις της Κομιντέρν, συμπεριλαμβανομένης της μπολσεβίκικης αντιπροσωπείας: ο Λένιν και ο Τρότσκι, επί της ουσίας, συμβαδίζουν με τη μειοψηφία της σπαρτακιστικής γερμανικής ηγεσίας (Τσέκιν, Λέβι κ.ά.) απέναντι στην «υπερ-αριστερή» τάση των Ζηνόβιεφ-Μπουχάριν, που διαθέτουν την υποστήριξη της γερμανικής αριστεριστικής ηγετικής ομάδας των οπαδών της «θεωρίας της επίθεσης», ενώ ο Ράντεκ και άλλα στελέχη του μηχανισμού της Διεθνούς πηγαινοέρχονται μεταξύ των βασικών απόψεων, καθορίζοντας συχνά τις μειοψηφίες/πλειοψηφίες, ή (συχνότερα) την υλοποίηση των αποφάσεων. Οι συζητήσεις στη Διεθνή για την πρωτοβουλία του ΚΚΓ να απευθύνει πρόταση συστηματικής ενόπτης δράσης στα άλλα εργατικά κόμματα με το «Ανοιχτό Γράμμα», οι συζητήσεις για την αντίστροφη καταστρεπτική πολιτική της «Δράσης του Μάρτη» και την καταδίκη των «θεωριών της επίθεσης», ή ο απολογισμός της διάσπασης του ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος στο συνέδριο του Λιβόρνο, ήταν συζητήσεις θυελλώδεις, γεμάτες πολύτιμα συμπεράσματα. Ο Μπρουέ αναδεικνύει και φωτίζει όλα αυτά που χάθηκαν κάτω από τη λάσπη που προστέθηκε μετέπειτα για να χτίσει τεχνητά την εικόνα μιας «μονολιθικής» Διεθνούς στην εποχή του Λένιν. Ο Μπρουέ προσθέτει, επίσης, ένα κρίσιμο στοιχείο: οι συζητήσεις αυτές επηρεάζονταν από τις διεργασίες και τις διαμάχες στο εσωτερικό των Μπολσεβίκων, κατά την κρίσιμη περίοδο της μετάβασης από το καθεστώς του Πολεμικού Κομμουνισμού προς τη ΝΕΠ.

Η κορύφωση της συζήτησης αφορούσε τη σύνδεση της στρατηγικής του Ενιαίου Μετώπου με το ζήτημα της κυβερνητικής εξουσίας, μέσα σε συνθήκες όπου

μια εξέγερση που θα εγκαταστήσει ολοκληρωμένα την εργατική εξουσία, δεν είναι (ή δεν είναι, για την ώρα) άμεσα εφικτή. Δηλαδή, με το ζήτημα των κυβερνήσεων των εργατικών κομμάτων ή κυβερνήσεων της αριστεράς.

Μπροστά στο πραξικόπημα του Καπ, το Μάρτη του 1920, η σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση το έβαλε στα πόδια για τη Δρέσδη, η αντίσταση στους πραξικοπηματίες ξεκίνησε από τη γενική επιτροπή των συνδικάτων, που συγκάλεσε ένας σοσιαλδημοκράτης συνδικαλιστής, ο Λέγκιεν, η οποία αποφάσισε την κήρυξη γενικής απεργίας.

Με την απουσία του Πάουλ Λέβι, που ήταν φυλακισμένος, η ΚΕ του ΚΚΓ έδωσε ένα ακραίο δείγμα αριστεριστικής πολιτικής. Αποφάσισε και δημοσίευσε μία έκκληση³ στην «Κόκκινη Σημαία» (Die Rote Fahne):

«Θα πρέπει ο κόσμος της εργασίας σ' αυτές τις δύσκολες συνθήκες να συμμετάσχει στη γενική απεργία; Η εργατική τάξη, δέσμια χθες ακόμα, των αλυσίδων του Έμπερτ και του Νόσκε, αφοπλισμένη, στις χειρότερες συνθήκες, δεν είναι σε θέση να δράσει».

Ο Λέβι, καθώς και ισχυρές κομματικές οργανώσεις, αντέδρασαν βίαια και τελικά ανατράπηκε αυτή η καταστροφική πολιτική.

Μετά την κατάρρευση του πραξικοπήματος κάτω από την πίεση της γενικής απεργίας σε πάρα πολλές περιφέρειες, οι σοσιαλδημοκράτες αγωνιστές της βάσης ακόμα και κάποιες σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις είχαν βαδίσει μαζί με τους κομμουνιστές και τους ανεξάρτητους σοσιαλδημοκράτες, με συνθήματα που αντιτίθονταν σ' αυτά της εθνικής τους ηγεσίας. Ο Λεγκιέν, για να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος της αντίδρασης, πρότεινε τη συγκρότηση μιας «εργατικής κυβέρνησης», αποτελούμενης από αντιπροσώπους των εργατικών κομμάτων και των συνδικάτων.

Για τη συγκρότηση της εργατικής κυβέρνησης, η ΚΕ του ΚΚΓ αρχικά απέρριψε την προοπτική για συμμαχία με το ανεξάρτητο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα και τα συνδικάτα. Σε δύο μέρες ανατρέπει αυτή την απόφαση και κρίνει επιθυμητή τη συγκρότηση μιας εργατικής κυβέρνησης, ενώ δηλώνει πως η δραστηριότητα του κόμματος θα έχει απέναντι σε μια τέτοια κυβέρνηση χαρακτήρα «νομιμόφρονος αντιπολίτευσης» (στήριξη απέναντι στην αντίδραση, αντιπολίτευση στο πρόγραμμα και στην τακτική). Παρά το ότι στην αρχή η ΚΕ πελαγοδρομούσε, κατέληξε τελικά σε στάση απέναντι στο ζήτημα της εργατικής κυβέρνησης, αποφεύγοντας τους κινδύνους του ομορτουισμού και του σεχταρισμού-αριστερισμού. Η διακήρυξη για τη «νομιμόφρονα αντιπολίτευση» αποτελούσε μια τοποθέτηση εξαιρετικής σημασίας, που είχε τη δυναμική να τροποποιήσει το συσχετισμό των δυνάμεων μέσα στην Αριστερά, όμως ήρθε καθυστερημένα, ενώ στην πράξη σχηματίστηκε μια νέα κυβέρνηση συμμαχίας του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος με τα αστικά δημοκρατικά κόμματα.

Με τα λόγια του Μπρουέ:⁴

«Έτσι εκτυλίσσονται την ίδια στιγμή δύο μάχες στο εσωτερικό του κομμουνιστικού κόμματος και μέσα στη Διεθνή. Μια θεωρητική διαμάχη,

που δεν είχε δομηθεί μ' έναν σαφή τρόπο και που αντιμετωπιζόταν επιφανειακά, κυρίως γύρω από το ζήτημα της εργατικής κυβέρνησης και της διακήρυξης νομιμόφρονος αντιπολίτευσης, και στην οποία αντιπαρατίθονταν αφενός δογματικοί κατήγοροι και αφετέρου συνειδητοί υποστηρικτές, που προσπαθούσαν ν' αναδείξουν τις ελαφρυντικές περιστάσεις και να αντικρούσουν την κατηγορία του αναθεωρητισμού. Την ίδια στιγμή, διεξαγόταν ακόμα μια διαμάχη, πιο ανοιχτή και μετωπική, η επίθεση του Ράντεκ και των ακολούθων του ενάντια στον Λέβιν και στην ομάδα του στην κεντρική επιτροπή. ... Πράγματι η θεωρητική διαμάχη διακόπηκε από την παρέμβαση του Λένιν, με τη μορφή ενός πρόσθετου κειμένου, που συντάχθηκε τον Μάιο, στην έκδοση του "Αριστερισμός, παιδική ασθένεια του κομμουνισμού"... Προσπερνώντας τα ξεκαθαρίσματα λογαριασμών και τις θεολογικού τύπου συζητήσεις ο Λένιν δήλωσε ότι η δήλωση νομιμόφρονος αντιπολίτευσης ήταν το αποτέλεσμα μιας τακτικής "σωστής κατά βάθος", "απόλυτα σωστής στις βασικές της προκείμενες και στα πρακτικά της αποτελέσματα".

Το πραξικόπημα του Καπ και τα λάθη του ΚΚΓ(Σ), καθώς και το ζήτημα της εργατικής κυβέρνησης, έφεραν στο φως σημαντικές διαφωνίες και μέσα στην Εκτελεστική Επιτροπή της Διεθνούς:⁵

«Η διακήρυξη της "νομιμόφρονος αντιπολίτευσης" καταγγέλθηκε από τους Ράντεκ, Μπουχάριν, Μπέλα Κουν, αλλά τελικά στηρίχθηκε από τον Λένιν.

Αυτή η πρώτη συζήτηση διακόπηκε απότομα μετά την τοποθέτηση του Λένιν και την παραπομπή, κάτω από δική του παρότρυνση, του ζητήματος στο επόμενο συνέδριο της Διεθνούς».

Στο συνέδριο του ΚΚΓ το 1923 υιοθετήθηκαν οι θέσεις που είχαν ψηφιστεί στο Τέταρτο Συνέδριο της Κομιντέρν. Ξεκινούσαν υπενθυμίζοντας ότι ο αγώνας για εξουσία ήταν ένας μαζικός αγώνας, ο αγώνας της πλειοψηφίας της εργατικής τάξης και για το θέμα του ενιαίου Μετώπου ανέφερε:⁶

«Η τακτική του ενιαίου μετώπου δεν αποτελεί ελιγμό για να εκθέσει τους ρεφορμιστές. Αντίθετα, το ξεμπρόστιασμα των ρεφορμιστών είναι μια μέθοδος για την ενοποίηση του προλεταριάτου σε μια συνεκτική αγωνιστική δύναμη». Καθώς οι κομμουνιστές έπρεπε να είναι πάντα έτοιμοι ν' αγωνιστούν, έπρεπε να είναι πάντα έτοιμοι να καταθέτουν τις προτάσεις τους για κοινούς αγώνες στις άλλες εργατικές οργανώσεις, με στόχο τη διαμόρφωση ενός ενιαίου μετώπου: «Η αντίληψη σύμφωνα με την οποία ένα ενιαίο προλεταριακό μέτωπο θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με έκκληση αγώνα στις μάζες (μόνο "από τα κάτω") ή μόνο με διαπραγματεύσεις με τα ανώτατα όργανα ("από τα πάνω")είναι αντιδιαλεκτική και στατική. Το ενιαίο μέτωπο θα αναπτυχθεί πολύ

περισσότερο μέσα από τη ζωντανή διαδικασία της ταξικής πάλης, την αφύπνιση της συνείδησης της τάξης και τη βούληση ν' αγωνιστούν όλο και πιο ευρεία στρώματα του προλεταριάτου».

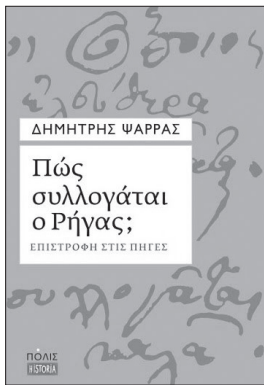
Το ζήτημα του Ενιαίου Μετώπου και της Εργατικής Κυβέρνησης επανέρχεται με διάφορες μορφές μέχρι σήμερα στο διεθνές, αλλά και στο ελληνικό κίνημα. Η επιλογή των χωριστών συγκεντρώσεων, όπως και σεκταριστικές επιλογές σε πολλά συνδικάτα, χαρακτηρίζουν την Αριστερά στη χώρα μας. Οι παλινωδίες συμμετοχής σε κυβέρνηση μαζί με αστικά κόμματα από το ΚΚΕ το 1989, (αλλά και το Σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα το '36, και η συμμετοχή στην κυβέρνηση Παπανδρέου το 1945), αλλά η άρνηση ακόμα και στήριξης-ανοχής, με προγραμματικές προϋποθέσεις, το 2015 στον ΣΥΡΙΖΑ, δείχνει τις διαστάσεις που έχει το ζήτημα.

Το βιβλίο του Μπρουέ αποτελεί ένα αναντικατάστατο διάβασμα για τους αγωνιστές/στρίες που θέλουν να δώσουν συγκροτημένες απαντήσεις στα προβλήματα του σήμερα, αξιοποιώντας τις μεγάλες στρατηγικές συζητήσεις στο παρελθόν, στην εποχή του Λένιν και του μεγάλου επαναστατικού κύματος που εξαπέλυσε ο Οκτώβρης του '17.

Αξίζουν συγχαρητήρια στους σ/φους και σ/σες της ΟΚΔΕ και των εκδόσεων Εργατική Πάλη, που έβαλαν αυτό το βιβλίο στη διάθεση της πολιτικοποίησης μέσα στο ελληνικό κίνημα και αποτελεί καθήκον όλων μας το να το αξιοποιήσουμε δημιουργικά.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ρούγκε Βόλφραγκ: Η Επανάσταση του Νοέμβρη στη Γερμανία (Σύγχρονη Εποχή 1991), Χάρμαν Κρις: Η χαμένη Επανάσταση – Γερμανία 1918-1923 (Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο 2008), Σερζ Βικτόρ: Μαρτυρίες από τη Γερμανική Επανάσταση (Red Marks 2018). Κυκλοφορούν ακόμη: Τόλλερ Έρνστ: Ήμουν ένας Γερμανός (Ερατώ 2016), Prudhommeaux Andre: Σπάρτακος, Η κομμούνια του Βερολίνου 1919 (Διεθνής βιβλιοθήκη 1981).
2. Μπρουέ Πιερ: Η Γερμανική Επανάσταση (1917-1923), Τόμος Β, σελ. 105
3. Ό. π., Τόμος Α, σελ. 365.
4. Ό. π., Τόμος Α, σελ. 399.
5. Ό. π., Τόμος Α, σελ. 407.
6. Ό. π., Τόμος Β, σελ. 131.

Δημήτρης Ψαρράς

Πώς συλλογάζεται ο Ρήγας; Επιστροφή στις πηγές

ΠΟΛΙΣ, 2020 • 216 σελ. • €14,00

Του Αντώνη Νταβανέλου

Φτάνοντας στην επέτειο των 200 χρόνων από την επανάσταση του 1821, θα ανοίξει ξανά η συζήτηση για το χαρακτήρα αυτής της επανάστασης, που (μέσα από τις περιπέτειές της και μετά την επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων εκείνης της εποχής) κατέληξε στην ίδρυση του ελληνικού κράτους. Του πρώτου χρονικά εθνικού κράτους, που ιδρύθηκε στα Βαλκάνια μέσα από τη διαλυτική κρίση της κάποτε πανίσχυρης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η κυρίαρχη τάξη μέσα σε αυτό το κράτος, η σύγχρονη ελληνική αστική τάξη, έχει αρκετά «αγκάθια» να αντιμετωπίζει προκειμένου να διαμορφώνει την κυρίαρχη «αφήγηση» για το 1821, ώστε να ταιριάζει με τις ιδεολογικές και πολιτικές ανάγκες της σε κάθε περίοδο.

Έτσι η κυρίαρχη ιστορική αφήγηση υπήρξε... εναλλασσόμενη. Στην πρώιμη περίοδο συγκρότησης του ελληνικού ασιτισμού -μέχρι, περίπου, τις αρχές του 20ού αιώνα- όταν η βασική ανάγκη ήταν ο διαχωρισμός από το παρελθόν εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η σύμπλευση με τη γραμμή των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στο Ανατολικό Ζήτημα, το ελληνικό κράτος προσπαθούσε να αυτοπροσδιοριστεί κυρίως ως «κληρονόμος» της αρχαίας Ελλάδας, ενώ το Βυζάντιο απωθείται ως μια περίοδος «σκοτεινών χρόνων». Με την εκρηκτική ανάπτυξη του ελληνικού εθνικισμού, που συνοψίζει η επεκτατική στρατηγική της Μεγάλης Ιδέας, επανέρχεται η αναφορά στην κληρονομιά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, που νομιμοποιεί τη διεκδίκηση των «αλύτρωτων πατρίδων», τη διεκδίκηση της «ελληνικότητας» εδαφών και πληθυσμών που βρίσκονταν «εγκλωβισμένοι» εντός των συνόρων του τουρκικού κράτους ή των άλλων εθνικών κρατών, που στο μεταξύ είχαν ιδρυθεί στα Βαλκάνια (Β. Ήπειρος, Μακεδονία, Αν. Ρωμυλία, Αν. Θράκη, Μ. Ασία κ.ο.κ.).

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο αστικός εκσυγχρονισμός παραιτείται από τις περαιτέρω διεκδικήσεις εδαφών και πληθυσμών, αρχίζει να απαιτεί την αναγνώριση και τη σταθερότητα των συνόρων και διεκδικεί την πρωτοκαθεδρία κυρίως μέσα από την οικονομική και διπλωματική υπεροχή έναντι των ανταγωνιστών του. Η Ακαδημία των Αθηνών και η κυρίαρχη ιστοριογραφία αρχίζουν την προσπάθεια για να κλείσουν το ιδεολογικό δίλημμα αναφοράς στην Ανατολή ή στη Δύση, να παντρέψουν την κλασική αρχαιότητα με την παράδοση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας σε ένα νέο συνεκτικό αφήγημα. Σε αυτή τη στροφή, οι «εξτρεμισμοί» της Μεγάλης Ιδέας δεν αποκηρύσσονται: γενιές ελληνοπαίδων «διαπλάστηκαν» τραγουδώντας το «Σκέπασε, μάνα, σκέπασε...» και η Εκκλησία της Ελλάδας, μαζί με την ακροδεξιά, εξακολουθούσε να δηλώνει ότι πρωτεύουσα της Ελλάδας είναι η Κωνσταντινούπολη.

Σε όλες αυτές τις εκδοχές το ζήτημα του χαρακτήρα της επανάστασης του 1821 συσκοτίζεται τεχνηέντως. Ποιοι ήταν οι επαναστάτες, ποιες οι οργανώσεις τους, ποιο το πρόγραμμά τους; Τι από τις επιδιώξεις τους επιτεύχθηκε και τι παρέμεινε ως εκκρεμότητα μετά τους «συμβιβασμούς» της συγκρότησης του ελληνικού κράτους;

Σε αυτά τα ζητήματα αναφέρεται ο Δημήτρης Ψαρράς, με το βιβλίο του «Πώς συλλογάται ο Ρήγας;» (εκδόσεις ΠΟΛΙΣ). Διαλέγοντας την εμβληματική προσωπικότητα του Ρήγα, του Βελεστινλή, ο Δ. Ψαρράς δίνει έμφαση στην άμεση και ευθεία αναφορά στο έργο του, που έπαιξε κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση των επαναστατικών πρωτοποριών της εποχής.

Η ζωή και ο μαρτυρικός θάνατος του Ρήγα λέει πολλά για τις πραγματικές συγκρούσεις στην προεπαναστατική περίοδο. Ο Βλάχος διανοούμενος και αγωνιστής έζησε και έδρασε σε πολλές σημαντικές πόλεις των πολυεθνικών Βαλκανίων και δολοφονήθηκε μαζί με 7 συντρόφους του στο Βελιγράδι το 1798. Στη δολοφονία του συνεργάστηκαν οι Αρχές και οι υπηρεσίες της μοναρχικής Αυστρίας, του Σουλτάνου της Πύλης, οι ελληνόφωνοι Φαναριώτες και το Πατριαρχείο επί Γρηγορίου του Ε' (κατά τον Κορδάτο, οι Φαναριώτες και το Πατριαρχείο πρωτοστάτησαν στη δολοφονία των 8 επαναστατών, πέζοντας το Σουλτάνο να αρνηθεί να τους δώσει χάρη, γιατί τους θεωρούσαν ιδιαίτερα επικίνδυνους...).

Όμως ο Ψαρράς στέκεται κυρίως στο έργο του Ρήγα για να απαντήσει στο ερώτημα που θέτει ο τίτλος του βιβλίου του. Αναδεικνύει τη σχέση του Ρήγα με τα πιο προχωρημένα ρεύματα της επαναστατικής δράσης στην τότε Ευρώπη, με το γαλλικό γιακωβινισμό να αποτελεί την πιο ριζοσπαστική εκδοχή τους: «Ο Ρήγας... ως ο εκπρόσωπος του ριζοσπαστικού Διαφωτισμού, ως ο κομιστής κάθε προοδευτικής ιδέας από την ευρωπαϊκή Δύση, ως ο επαναστάτης που δεν επιζητεί άλλο πέρα από την ελευθερία». Πράγματι, ο Ρήγας καλούσε τους συγχρόνους του: «Για την ελευθερίαν, να ζώσωμεν σπαθί...».

Ο Ψαρράς σωστά υπογραμμίζει (δίνοντας έμφαση στο «Φυσικής Απάνθισμα» και στο «Σχολείον των Ντελικάτων Εραστών») ότι η διεκδίκηση της ελευθερίας στο Ρήγα δεν περιορίζεται σε στενά όρια:

«Το αίτημα της εξέγερσης του 18ου αιώνα περιλάμβανε όχι μόνο την εθνική απελευθέρωση, αλλά επίσης την κοινωνική δικαιοσύνη και την κατάκτηση των ατομικών δικαιωμάτων -που έφταναν μέχρι τις σχέσεις των δύο φύλων και φυσικά τον έρωτα».

Όμως, ποιο θα μπορούσε να είναι το «υποκείμενο» μιας τέτοιας εξέγερσης; Ποιους καλεί ο Ρήγας να ζώσουν σπαθί για να πετύχουν την απελευθέρωση; Η εύκολη απάντηση, που προκύπτει μετά από χρόνια ελληνοχριστιανικής «εκπαίδευσης», θα ήταν: Μα φυσικά τους υπόδουλους Έλληνες! Ευτυχώς ο Ρήγας έχει διατυπώσει τη δική του απάντηση, στο συγκλονιστικό «Θούριο», που αποτελεί τμήμα του έργου του «Νέα Πολιτική Διοίκσις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομογδανίας». Ο Θούριος καλεί σε εξέγερση χρησιμοποιώντας πολλούς προσδιορισμούς: γεωγραφικούς (Μαυροβουνιού καπλάνια κι Ολύμπου σταυραετοί...), εθνικούς (Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί), «φυλετικούς» (Αράπηδες και άσπροι, με μιαν κοινή ορμή) για να τους ενώσει όλους στον αγώνα για την ελευθερία. Αρνείται να χρησιμοποιήσει διαιρετικά τον θρησκευτικό προσδιορισμό (Στην πίστη του ο καθένας – Ελεύθερος να ζει!). Για τους μετέπειτα οπαδούς της θεωρίας ότι δεν υπήρξαν ποτέ σύγχρονοι Μακεδόνες, ο Θούριος -γραμμένος στα 1795!- περιλαμβάνει εκπλήξεις (Ανδρείοι Μακεδόνες – Ορμήσατε με μιας...). Γι' αυτό άλλωστε το σύνολο των στίχων αυτού του επαναστατικού καλέσματος είναι μάλλον δυσέυρετο... Ο Ρήγας είναι ο πρόδρομος της ιδέας μιας Βαλκανικής Ομοσπονδίας που θα μπορούσε να ενώσει «τους κατοίκους» της περιοχής, πέρα από -και ενάντια σε- κάθε διάκριση, στον αγώνα για την ελευθερία. Δεκαετίες μετά, το πρώιμο σοσιαλιστικό κίνημα και η Τρίτη Διεθνής στην εποχή του Λένιν θα επανέλθουν στην ιδέα της Βαλκανικής Ομοσπονδίας, συγκεκριμενοποιώντας τις κοινωνικές προϋποθέσεις για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, που είναι πάντα αναγκαίος για την πραγματική απελευθέρωση της πολύπαθης περιοχής. Ο Ρήγας, δεσμευμένος σε βάθος στην πάλη για την ελευθερία απέναντι στη δεσποτική/απολυταρχική καταπίεση, έγινε πρόγονος της πλούσιας διεθνιστικής παράδοσης στα Βαλκάνια.

Αυτή η αντίληψη, που διαπότιζε τους επαναστάτες των γιακωβίνικων Μυστικών Οργανώσεων (που έδρασαν για χρόνια στις μεγάλες πόλεις-λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας, της Αδριατικής, του Δούναβη κ.ο.κ.), προετοίμαζε τον ένοπλο ξεσηκωμό ενάντια στους άρχοντες του Οθωμανικού καθεστώτος. Το οποίο, πέρα από τους υπαλλήλους του Σουλτάνου και της Πύλης, περιλάμβανε ως οργανικό στοιχείο του, τους ελληνόφωνους Φαναριώτες άρχοντες και την αριστοκρατία της ελληνορθόδοξης εκκλησίας. Γι' αυτό όλοι αυτοί συνεργάστηκαν στην εξότωση του Ρήγα και των συντρόφων του.

Ο Δ. Ψαρράς φέρνει πολλές αποδείξεις για να δείξει ότι ο τρόπος «που συλλογάται ο Ρήγας» δεν χώρεσε ποτέ στις τακτοποιήσεις της ιστορίας που επιχειρήθηκαν. Έχει σημασία η αναφορά του Δ.Ψαρρά στο «πόννημα» του Χριστόδουλου Παρασκευαΐδη σχετικά με το Ρήγα και το Γρηγόριο τον Ε΄, τον «Εθνάρχη της Οδύνης»:

«Ενεφανίσθη ένας οραματιστής, με πρόγραμμα επαναστατικό αλλά με βάσι τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασεως, που δεν άγγιζαν το μέγα πρόβλημα της υπόδουλης χώρας. Απεναντίας έσπερναν αναρχία και θεωρητικήν εξέγερσι. Κρινόμενος ο Ρήγας με τα μέτρα της εποχής του ήταν ένας επικίνδυνος ονειροπόλος. Η υπό στυγνή δουλεία Ελλάς είχε ανάγκη πολιτική και όχι κοινωνικής επαναστάσεως».

Η σύγχρονη Εκκλησία (η «Χρυσοπηγή» πιθανότατα θα καθορίσει και τον μετά τον Ιερώνυμο Αρχιεπίσκοπο) θεωρεί το Ρήγα «επικίνδυνο ονειροπόλο» και προτιμά να ανακηρύξει ως «Εθνάρχη» τον Γρηγόριο τον Ε΄ που, όπως όλοι οι Πατριάρχες της Πύλης, έφταναν να γίνονται (ακόμα και κατά τον Χριστόδουλο) «τουρκικότεροι των Τούρκων».

Το βιβλίο του Ψαρρά είναι πολιτικά εύστοχο, στρέφει την προσοχή του αναγνώστη στα σωστά ερωτήματα και νομίζω ότι μέσα στη συζήτηση του 2021 θα αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμο.

Δημήτρης Χριστόπουλος

Αν το προσφυγικό ήταν πρόβλημα, θα είχε λύση

ΠΟΛΙΣ, 2020 • 232 σελ. • €14,00

Του Νικόλα Κοχουτά

Ο Δημήτρης Χριστόπουλος, στο νέο του βιβλίο «Αν το προσφυγικό ήταν πρόβλημα, θα είχε λύση», επιχειρεί κάτι πολύ δύσκολο. Καταπιάνεται με ένα ζήτημα ενεργό, που κεντρίζει το πολιτικό ενδιαφέρον και κυριαρχεί στο δημόσιο διάλογο τη στιγμή της έκδοσης. Εξετάζει την προσφυγική συγκυρία εντάσσοντάς την στο ιστορικό της περιβάλλον και στο συγκεκριμένο χωροχρονικό της πλαίσιο. Με αυτό τον τρόπο, χωρίς προαποφασισμένες βεβαιότητες και απόλυτες αλήθειες, καταφέρνει να προσεγγίσει το προσφυγικό ζήτημα στις πραγματικές του διαστάσεις, με στόχο όχι την εξεύρεση έτοιμων λύσεων, αλλά την κατανόηση ενός σύνθετου φαινομένου.

Σημαντική επιτυχία του βιβλίου είναι ότι ο συγγραφέας δεν αποστασιοποιείται από τον αναγνώστη. Δεν απευθύνεται σε ειδικά ακροατήρια. Αντίθετα προσπαθεί να απαντήσει σε ερωτήματα, που γεννιούνται μέσα στην ίδια την κοινωνία, προσφέροντας επιχειρήματα και γνώσεις σε μια δύσκολη συζήτηση. Η παραβολική αναπαράσταση του πρόσφυγα, του μετανάστη και του κράτους-υποδοχέα στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου αντικατοπτρίζει την πρόθεση του Δημήτρη Χριστόπουλου να διαλευκάνει συγκεκριμένες έννοιες με τρόπο απλό, σε καμία περίπτωση όμως απλοϊκό. Μέσω αυτής της διαδικασίας αναδεικνύει την κομβικότητα των μεταναστευτικών-προσφυγικών ροών στον ελληνικό εδαφικό χώρο, αντιμετωπίζοντάς τες όχι ως ένα σύγχρονο πρόβλημα που απαιτεί λύσεις, αλλά ως ένα διαχρονικό φαινόμενο που χρειάζεται κατανόηση.

Καταρρίπτοντας τα εθνοκεντρικά αφηγήματα περί αυτοχθονισμού και προαιώνιου ελληνισμού, εστιάζει στην Ελλάδα ως χώρα διέλευσης στην οποία ανέκαθεν υπήρχαν μετακινήσεις πληθυσμών. Αναφέρεται στις αναπαραστάσεις του προσφυγικού υποκειμένου είτε

υπό το πρίσμα του φόβου, είτε της θυματοποίησης και διαφοροποιείται τονίζοντας ότι οι μετανάστες και οι πρόσφυγες δεν είναι άβουλα όντα, αλλά άνθρωποι με τα καλά τους και τα κακά τους. Άνθρωποι που συχνά δαιμονοποιούνται με μια ρατσιστική οπτική από τους γηγενείς πληθυσμούς -και μάλιστα από χαμηλότερα ταξικά στρώματα- ως αποτέλεσμα του ανταγωνισμού που γεννά ο σύγχρονος καπιταλισμός. Κάπως έτσι το βιβλίο φτάνει στην Ελλάδα της δεκαετίας του '90 και της μαζικής εισόδου Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα.

Στη συγκεκριμένη δεκαετία σημειώνεται μια ολική μεταβολή της αντίληψης περί πολυπολιτισμικότητας, καθώς η Ελλάδα μετατρέπεται από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Όπως τονίζει ο συγγραφέας, «η παράνομη είσοδος μεταναστών, λειτουργούσε ως αποκλειστική προϋπόθεση ένταξης στην αγορά εργασίας», και ο ελληνικός καπιταλισμός, ενώ φαινομενικά αντιτασσόταν στις μεταναστευτικές ροές, πρακτικά ωφελούνταν από τα φθηνά και ανασφάλιστα εργατικά χέρια. Οι μετανάστες, λοιπόν, αποτελούσαν έναν παράλληλο κόσμο μέσα στον πραγματικό, με μόνη συνθήκη επιβίωσης την αφομοίωση σε βάθος χρόνου. Την απεμπόληση, δηλαδή, της ταυτότητας που μπορεί να φέρει ο μετανάστης και την υιοθέτηση των εγχώριων ιδανικών.

Εδώ, όμως, ο Δημήτρης Χριστόπουλος εντοπίζει την αντίφαση του ελληνικού αφομοιωτικού μοντέλου, που από τη μία βλέπει την αφομοίωση ως μονόδρομο και από την άλλη αρνείται την ιδιότητα του πολίτη σε όσους επιδιώκουν να συμπεριληφθούν στην ελληνική «κανονικότητα». Σκιαγραφεί τη διαδρομή του ανύπαρκτου και υπαρκτού μεταναστευτικού νομοθετικού πλαισίου τις δεκαετίες των μαζικών εισροών Αλβανών μεταναστών, αναδεικνύοντας την απροθυμία και τη βραδύτητα κινήσεων εκ μέρους της ελληνικής Πολιτείας στην κατεύθυνση της διαχείρισης ενός ζητήματος που αντιμετωπίστηκε με την παραχώρηση υπέρμετρων εξουσιών στην αστυνομία, αντί της οργάνωσης και της επάρκειας του κράτους σε αρμόδιους φορείς και δομές. Όλα τα παραπάνω βέβαια εξυπηρετούσαν τον ελληνικό καπιταλισμό, που μέχρι το 2004 είχε ανάγκη από φτωχό και ανασφάλιστο εργατικό δυναμικό. Σύμφωνα με τον Χριστόπουλο η πρώτη θεσμική κίνηση σε θετική κατεύθυνση υπήρξε ο νόμος Ραγκούση το 2010 περί ιθαγένειας, ο οποίος όμως κρίθηκε αντισυνταγματικός από το Συμβούλιο της Επικρατείας.

Το βιβλίο δεν εστιάζει όμως μόνο στην ελληνική έννομη τάξη, αλλά και την ευρωπαϊκή. Αποδομεί το περιεχόμενο της συνθήκης του Δουβλίνου τονίζοντας ότι λειτούργησε στην κατεύθυνση της θωράκισης του ευρωπαϊκού Βορρά και της καταστρατήγησης βασικών κανόνων της Σύμβασης της Γενεύης του 1951, όπως είναι η αρχή της μη επαναπροώθησης των προσφύγων. Παρ' όλα αυτά ο συγγραφέας τονίζει ότι στην πραγματικότητα η συνθήκη δεν επιβάρυνε με πραγματικούς όρους το ελληνικό κράτος, καθώς το τελευταίο κρίθηκε το 2011 μη ασφαλής χώρα για τους μετανάστες και τους πρόσφυγες, γεγονός που απέτρεψε επαναπροωθήσεις στην Ελλάδα και που με ανορθόδοξους όρους αξιοποιήθηκε ως «ελληνική επιτυχία» από τις επίσημες Αρχές, που δεν επιθυμούσαν την αύξηση του αριθμού των αλλοδαπών στην Ελλάδα.

Η παραπάνω κατάσταση αναδεικνύει ότι πλέον και η Ελλάδα έχει εισέλθει στην *ασφαλειοποίηση* (*securitization*) της μεταναστευτικής πολιτικής, στην αντιμετώπιση δηλαδή του μεταναστευτικού ως ζητήματος ασφαλείας, στο οποίο εμφανίζονται απάνθρωπα κέντρα κράτησης, αστυνομικές επιχειρήσεις τύπου «Ξένιος Δίας», αλλά και καταδίκες σε διεθνή δικαστήρια. Ο φράχτης, οι πολιτικές αποτροπής και η εξοικείωση με την εικόνα εξαθλιωμένων προσφύγων είναι κατορθώματα της κυβέρνησης Σαμαρά, τα οποία έδωσαν εύφορο έδαφος για την ανάπτυξη του κρατικού και παρακρατικού ρατσισμού. Εντός αυτού του πλαισίου το βιβλίο φτάνει στο πολύ δύσκολο καλοκαίρι του 2015. Ο Δημήτρης Χριστόπουλος αναγνωρίζει ότι επί κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ άλλαξε η ρητορική απέναντι στους πρόσφυγες, όμως το πράγμα τελείωσε εκεί.

Στο βιβλίο γίνεται εκτενής αναφορά στους αριθμούς προσφύγων, που προσέγγισαν τα ελληνικά παράλια εκείνους τους μήνες, καθώς και στις ανεπάρκειες του κρατικού μηχανισμού να ανταποκριθεί στις ανάγκες της περιόδου. Περιγράφονται οι τραγικές συνθήκες υπό τις οποίες αναγκάστηκαν να ζήσουν και ζουν χιλιάδες άνθρωποι είτε στη νησιωτική, είτε στην υπόλοιπη χώρα, την ίδια στιγμή που οι αρμόδιες υπηρεσίες δεν επεδίωξαν να ξεπεράσουν τα γραφειοκρατικά εμπόδια και να διευκολύνουν την κατάσταση. Έτσι λοιπόν η ασφυκτική πίεση των νησιών πέρασε στην ενδοχώρα και η κατάσταση έγινε οριακή. Όλα αυτά σε μια περίοδο που η ΕΕ προωθούσε το λεγόμενο «*externalization*», την εδαφική μεταφορά των συνοριακών και πληθυσμιακών ελέγχων έξω από τα σύνορα των κρατών στα οποία κατευθύνονται οι άνθρωποι.

Κάπως έτσι η ΕΕ άσκησε σφοδρή κριτική στην Ελλάδα και στη συνέχεια με τις ευλογίες της τότε κυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ προχώρησε στην περίφημη Συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας, που έμελλε να αλλάξει ριζικά την κατάσταση στο προσφυγικό. Πρόκειται για μια Συμφωνία η οποία μετέτρεπε την Ελλάδα από χώρα διέλευσης σε χώρα εγκλωβισμού χιλιάδων προσφύγων και όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δημήτρης Χριστόπουλος «*όσοι ψέλλιζαν τότε ότι μεσοπρόθεσμα το ανακοινωθέν θα είχε αντίστροφα αποτελέσματα, καταστροφικά για την κοινωνική συνοχή στη χώρα, καθώς με μαθηματική βεβαιότητα θα οδηγούσε στον εγκλωβισμό πάρα πολλών ανθρώπων, αντιμετωπιζόνταν ως Κασσάνδρες*». Κι όμως, όπως τονίζεται στο βιβλίο, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ πρόβαλε ως νίκη την επίτευξη της Συμφωνίας την ίδια στιγμή που οι υπόλοιπες χώρες της ΕΕ «*έτριβαν τα χέρια τους καθώς για πρώτη φορά μπορούσαν να πουν στα φοβισμένα εθνικά τους ακροατήρια ότι οι ροές έχουν σταματήσει*».

Το βιβλίο ασκεί όμως σφοδρή κριτική και στην κυβέρνηση Μητσοτάκη για τις μεθοδεύσεις της επί του προσφυγικού ζητήματος, με την αρχική κατάργηση του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής και την ενσωμάτωσή του στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, αλλά και τη μετέπειτα επανασύστασή του ως αυτόνομο χαρτοφυλάκιο ως «*μία έμπρακτη και ομολογημένη ένδειξη μεταμέλειας*». Πολύ περισσότερο όμως κατακρίνει την περίφημη Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου, η οποία εκδόθηκε λίγες μόλις ημέρες πριν την έκδοση του βιβλίου, σύμφωνα με

την οποία αναστελλόταν η υποβολή αιτήσεων χορήγησης ασύλου για άτομα που εισέρχονταν παράνομα στη χώρα, καταστρατηγώντας τόσο το ευρωπαϊκό όσο και το διεθνές δίκαιο.

Απέναντι σε όλα τα παραπάνω ο Δημήτρης Χριστόπουλος προτάσσει τη συμφιλίωση με την πραγματικότητα και την υπέρβασή της ως το μονόδρομο της ενσωμάτωσης. Παρότι το βιβλίο εξετάζει το μεταναστευτικό-προσφυγικό ζήτημα από ακαδημαϊκή-θεσμική σκοπιά και όχι υπό την οπτική των κινημάτων και των συλλογικών φορέων, θέτει επί τάπητος πολύ σημαντικά ζητήματα, όπως η ανάπτυξη των απαραίτητων κοινωνικών παροχών και η πρόσβαση των προσφύγων-μεταναστών στην υγεία, την εκπαίδευση και την απασχόληση.

Μέσα από την καταπολέμηση των ανισοτήτων οι μετανάστες-πρόσφυγες αποκτούν ορατότητα και μπορούν να εξασφαλίσουν αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης χωρίς μίσος, φτώχεια και ρατσισμό. Άλλωστε όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο βιβλίο: «είτε φύγουν, είτε όχι, είτε φύγουν σε πέντε μήνες είτε σε πέντε χρόνια, όσο οι άνθρωποι αυτοί βρίσκονται εδώ, δεν γίνεται να εξαϋλωθούν». Αν και κάποιοι ενδεχομένως να το ήθελαν, το βιβλίο δείχνει το δρόμο να μην τους αφήσουμε.

Θέσεις 153

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ / ΚΡΙΤΙΚΗ / ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΛΗΣ ΤΩΝ ΤΑΣΕΩΝ

Περιεχόμενα Οι μάσκες έπασαν / Χρυσή Αυγή και κρατικοί μηχανισμοί / Οι ναζί στην κεντρική πολιτική σκηνή. Πώς «δέθηκε» η υπόθεση / Το αμερικανικό πρότυπο του Χίτλερ / Ποσοστά κέρδους: κρίση λόγω της πανδημίας; / Κύπρος: η θγαγένεια στο σφυρί / Ο G. Deleuze για τον στρουκτουραλισμό / Οι «σχέσεις κυκλοφορίας» στο έργο του Μαρξ / Παράδοξον αντί τραγελαφικού / «Κυπριακοί εθνικισμοί»

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2020

Θέσεις, Τεύχος 153, περίοδος: Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2020

δεκαετίας του 1990, και αφετέρου, πώς διάφοροι εκκλησιαστικοί ηγέτες προσέγγισαν τις θέσεις της. Το κείμενο του Τάσου Κωστόπουλου, Οι ναζί από την ανυποληψία στην κεντρική πολιτική σκηνή: πώς «δέθηκε η υπόθεση» αποτελεί αναδημοσίευση εισήγησης του συγγραφέα από το 2013, όπου και πάλι σκιαγραφείται η προνομιϊκή θέση που εξασφάλισαν οι Έλληνες ναζιστές στα ΜΜΕ ως «ειδικοί» στα «εθνικά θέματα» μετά την εθνικιστική υστερία που εγκαινιάστηκε το 1991-92 με το «Μακεδονικό», όπως και μετά τη νεολογιστική εξέγερση του Δεκέμβρη 2008. Τέλος το κείμενο του Τζέιμς Κ. Ουίτμαν, Το αμερικανικό πρότυπο του Χίτλερ αποτελεί μετάφραση ορισμένων τμημάτων του ομώνυμου βιβλίου του συγγραφέα, στα οποία σκιαγραφείται ο τρόπος με τον οποίο η αμερικανική νομική κουλτούρα και το αμερικανικό δίκαιο λειτούργησαν ως πρότυπο για τη ναζιστική Γερμανία, για να εισαγάγει μια ρατσιστική έννομη τάξη ακόμη και χωρίς κάποιον σαφή ορισμό της φυλής.

Στη συνέχεια της ύλης του τεύχους, ο Michael Heinrich, (Ποσοστά κέρδους: μπορούμε να μιλάμε για οικονομική κρίση λόγω της πανδημίας;) αναφέρεται στις οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας και στη συζήτηση γύρω από αυτές, ο Νίκος Τριμικληνιώτης, (Η ιθαγένεια στο σφυρί: μια αδιανόητη απειλή για το κράτος δικαίου, τη δημοκρατία και την ευρωπαϊκή πολιτικότητα) αναφέρεται στο πρόσφατο σκάνδαλο της «πώλησης» της κυπριακής και ευρωπαϊκής υπηκοότητας από το κυπριακό κράτος, ο Βασίλης Γεωργακούδης καταθέτει μια κριτική ανάγνωση του κειμένου του Gilles Deleuze «Πώς αναγνωρίζουμε τον στρουκτουραλισμό;», ενώ ο Αδαμάντιος (Μάκης) Πασχαλίδης διερευνά στο έργο του Μαρξ, από τη Γερμανική Ιδεολογία, στα Grundrisse, μέχρι το Κεφάλαιο πώς η λέξη Verkehr, (και οι παράγωγές της) συνδέεται με έννοιες που αλληλάζουν.

Η ύλη του τεύχους κλείνει με δύο ενδιαφέρουσες βιβλιοκριτικές: Γιώργος Σταμάτης, Παράδοξον αντί τραγελαφικού, για το βιβλίο: Δημήτρης Μιχαήλ, Παραδοξολόγιον (μικρή ανθολογία λογικοφιλοσοφικών προβλημάτων) και Σπύρος Σακελλαρόπουλος, για τον συλλογικό τόμο: Cypriot Nationalisms in Context. History, Identity and Politics.

Πληροφορίες: ΕΚΔΟΣΕΙΣ νήσος, Σαρρή 14, 10553 Αθήνα. Τηλ. / FAX 3250058,
e-mail: nissos92@otenet.gr (www.theseis.com)

Σ' αυτό το τεύχος των θέσεων η Συντακτική Επιτροπή, Οι μάσκες έπασαν, τοποθετείται στα επίδικα ζητήματα της τρέχουσας συγκυρίας: τον ακροδεξιό νεοφιλελευθερισμό της κυβέρνησης, τους διεθνοπολιτικούς ανταγωνισμούς στη Μεσόγειο και το εθνικιστικό και φοβικό κλίμα που καλλιεργείται στο εσωτερικό της χώρας, την αθλιότητα των «στρατοπέδων συγκέντρωσης και των επαναπροωθήσεων προσφύγων και το τέλος της δίκης της ναζιστικής συμμορίας της Χρυσής Αυγής.

Τα επόμενα τρία κείμενα αναλύουν διαφορετικές όψεις της τροφοδότησης του ναζισμού και του φασισμού από το αστικό κράτος και τους μηχανισμούς του.

Το κείμενο του Δημήτρη Ψαρρά, Χρυσή Αυγή και κρατικοί μηχανισμοί αποτελεί αναδημοσίευση τριών κεφαλαίων από το βιβλίο του συγγραφέα Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής, το οποίο κυκλοφόρησε το 2012, όταν η ναζιστική συμμορία βρισκόταν σε άνοδο. Δείχνει όχι απλώς τις ιδιαίτερες σχέσεις της με την ΕΛ.ΑΣ., αλλά και, αφενός, πώς πηλά «δημοκρατικά» Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας προώθησαν τα ηγετικά στελέχη της ως «ειδικούς» επί των «εθνικών θεμάτων» μετά τα εθνικιστικά συλλογιστήρια στις αρχές της

Μαρξισμός και τέχνη

Η πανδημία του κορονοϊού επιδρά και στην Μαρξιστική Σκέψη, καθιστώντας απαγορευτική την έντυπη έκδοση του παρόντος τεύχους στη διάρκεια του lockdown. Αυτός είναι ο λόγος που αποφασίστηκε να προσφερθεί δωρεάν στο κοινό με μορφή pdf, ως μια ελάχιστη έκφραση ευχαριστίας στους φίλους του περιοδικού. [Διαβάστε το εδώ: <http://www.toposbooks.gr/contents/photos/presskit/MS31.pdf>]

Το τεύχος, με θέμα «Μαρξισμός και τέχνη», αποτελεί μια συνέχεια και συμπλήρωση του προηγούμενου αφιερώματος για την τέχνη στην ΕΣΣΔ. Περιλαμβάνει αφιερώματα σε μερικούς από τους πιο σημαντικούς μαρξιστές λογοτεχνικούς κριτικούς

Μαρξιστική Σκέψη, τόμος 31 Αύγουστος 2020 - Φεβρουάριος 2021

και συγγραφείς που ασχολήθηκαν με την τέχνη, συγκεκριμένα τους: Φραντς Μέρνινγκ, Βικτόρ Σερζ, Ανατόλι Λουνατσάρσκι, Αλέξαντρ Βορόνσκι, Νικολάι Μπουχάριν, Κρίστοφερ Κόντγουελ, Ερνστ Φίσερ, Στέφαν Μοράβσκι. Παρουσιάζονται επίσης μερικοί από τους πιο διακεκριμένους κριτικούς και λογοτέχνες της επαναστατικής Κίνας, συγκεκριμένα οι Λου Σουν, Τσόου Τσιόουμπάι και Μάο Ντουν. Ο αναγνώστης θα βρει αντιπροσωπευτικά κείμενά τους για θέματα τέχνης, μαζί με εισαγωγικά σημειώματα για το έργο τους στο πεδίο. Αρκετοί από αυτούς είναι ουσιαστικά άγνωστοι στο ελληνικό κοινό. Συγκεκριμένα, περιλαμβάνονται αναλύσεις για επιφανείς μορφές από τη γερμανική και αγγλική λογοτεχνία της αστικής ανόδου, την πορεία της τέχνης στην ΕΣΣΔ από τα 1917 ως τις αρχές της δεκαετίας του 1930, την τέχνη και την αισθητική γενικά, τη θέση της τέχνης στον καπιταλισμό, τις προοπτικές της τέχνης στη μελλοντική κομμουνιστική κοινωνία.

Σε μια μουντή περίοδο, όπου κυοφορούνται μεγάλες αναστατώσεις, η ενασχόληση με «αφηρημένες» σφαίρες του μαρξισμού όπως η τέχνη δεν αποτελεί μόνο ένα ευχάριστο διάλειμμα. Δίνει ταυτόχρονα μια υπενθύμιση ότι η θετική έκβαση αυτών των αναστατώσεων δεν θα γίνει δυνατή χωρίς τη μαρξιστική θεμελίωση της πράξης.

Πληροφορίες: Εκδόσεις Τόπος, Πλαπούτα 2 και Καλλιδρομίου, info@motibo.com, τηλ. 210 8222835, βιβλιοπωλείο τηλ. 210 3221580.